

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 00454

AVRAHAM GOLDFADEN UN  
ZIGMUNT MOGULESKO

---

Zalmen Zylbercweig



*Permanent preservation of this book was made possible by  
Harold & Belle R. Schlossberg  
in memory of  
Sarah Rosenblatt*

FUNDING FOR THE CORE COLLECTION OF YIDDISH LITERATURE  
WAS MADE POSSIBLE IN PART BY A GRANT FROM THE  
DAVID AND BARBARA B. HIRSCHHORN FOUNDATION



NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER  
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER  
AMHERST, MASSACHUSETTS  
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG  
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG



MAJOR FUNDING FOR THE  
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY  
WAS PROVIDED BY:

*Lloyd E. Cotsen Trust*  
*Arie & Ida Crown Memorial*  
*The Seymour Grubman Family*  
*David and Barbara B. Hirschhorn Foundation*  
*Max Palevsky*  
*Robert Price*  
*Righteous Persons Foundation*  
*Leif D. Rosenblatt*  
*Sarah and Ben Torchinsky*  
*Harry and Jeanette Weinberg Foundation*  
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE  
*National Yiddish Book Center*



The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at [digitallibrary@bikher.org](mailto:digitallibrary@bikher.org)

זלמן זילבערצווייג

אברהם גאלדפאדען

111

זיגמונט מאַנזלעסקא

פארלאג „אלישבע“

1 9 3 6 0 6 1 1 א י י א ס 0 1 0 1 1 1

**ZALMEN ZYLBERCWEIG**

**ABRAHAM GOLDFADEN**  
**y**  
**ZIGMUND MOGULESCO**

BUENOS AIRES 1936

**PRINTED IN ARGENTINE**

## אַ ב ר ה ם ג א ל ד פ א ד ע ן

### 1

מען האָט שוין געשריבן פיעסעס פארן יידישן טעאטער אַ סך פריער פאר אים, מען האָט שוין געדרוקט טעאטער־שטיק אידער זיין נאָמען איז פאַרבונדן געוואָרן מיטן יידישן טעאטער. מען האָט שוין אפילו געשפילט יידיש טעאטער פאר אים. אַ סך פון זיינע פיעסעס האָט ער גענומען פון פראנצויזישע און דייטשע מחברים און פון אַ העברעאישן סוזשעט. אַליין איז ער נישט געווען קיין אַקטיאָר, די אַפיציעלע שפראַך פון מוזיק — נאָטן האָט ער נישט געקענט. קיין רע־זשי האָט ער נישט שטודירט, קיין מאָלעריי אױך נישט — און דאָך איז ער, אַ ב ר ה ם ג א ל ד פ א ד ע ן, געווען דער ערשטער גרויסער אַריגינעלער יידישער טעאטער־שרייבער, טעאטער - קאָמפּאָזיטאָר, טעאטער־רעזשיסער, לערער און דעקאָראַטאָר און זיין נאָמען פאַרבלייבט אין דער יידישער געשיכטע אַלס דער גרינדער פון יידישן טעאטער, אַלס דער פּאָטער פון דער יידישער בינע.

די יידישע טעאטער־היסטאָריקער, וועלכע ווילן אונזער טעאטער אָנהענגען אַ יחוס פון אַ סך דורות צוריק, הייבן געוויינלעך אָן צו רעכנען די עקסיסטענץ פון יידישן טעאטער פון דער צייט ווען די יידן אין דייטשלאַנד און אין מעהרן האָבן אין זייערע דיאַלעקטן זיך באַטייליקט אין מאַניפעסטאַציעס אָדער אין גאַסן־צערעמאָניעס. אַלנפּאַלס הייבט מען אָן דאַטירן דעם יסוד פון יידישן טעאטער פון די בראָדערזינגער און ברהנים־אַקטיאָרן, וואָס זענען געווען פאר גאָלד־פאַדענען און זיין יידיש טעאטער. לעצטע אויספאַרשונגען האָבן אַנט־דעקט פאַקטן און דאַטעס וועגן יידישע טעאטער־פאַרשטעלונגען אין וואַרשע אַ סך יאָרן פריער פאר גאָלדפאַדענען, און אין מערב־אױראָ־פע זאָל מען האָבן אין אַן אַרטיקלן יידישן דיאַלעקט געשפילט טעא־

טער נאך א סך פריער, אבער ווען מען וויל באמת אנהייבן רעכנען די געשיכטע פון לעבעדיקן יידישן טעאטער, דארף מען אוועקשטעלן פון איין זייט די דאטע — 1876, און פון דער אנדערער זייט דעם נאָמען אברהם גאָלדפאָדען.

אלע אנדערע פאָרשטעלונגען און אנדערע פערזאָנען פריער זענען געווען קלענערע אָדער גרעסערע עפיזאָדן מיט מער אָדער ווייניג קער דערפאָלג. דער גרויסער אָנהייב, די פארפלאַנצונג פון פעסטן, איינגעפונדעוועטן בוים „יידיש טעאטער“ איז געשען דורך אברהם גאָלדפאָדען און איז פאָרגעקומען אין רומעניע אין יאָר 1876.

אָבער אברהם גאָלדפאָדענס נאָמען אין דער געשיכטע פון דער יידישער קונסט האָט נאָך א פריערדיקע דאטע. ווען גאָלדפאָדען איז געקומען צום יידישן טעאטער, איז ער שוין געווען א נענג פאָפולערער העברעאישער און שפעטער יידישער דיכטער און טאקע דיִדאָזיקע פאָפולאָריטעט זיינע האָט פיל מיטגעהאָלפן צו דער גרינדונג און געדייאָונג פון יידישן טעאטער.

זיין אמתער נאָמען איז געווען נישט גאָלדפאָדען, נאָר גאָלדענ־פאָדעם, עכט יידיש, און געבוירן געוואָרן איז ער דעם 12-טן יולי 1840 אין דער עכטיידישער שטאָט אַלט־קאָנסטאַנטין, וואָלינער גרבערניע, וואָס האָט דאָמאָלט געהערט צו רוסלאַנד. זיין פאָטער איז געווען א זייגערמאַכער, אָבער נישט סתם א בעל־מלאכה, וואָס ווייסט נאָר פון זיין בענקל און טישקעסטל צו דער אַרבעט, נאָר ער איז גערען דער איינציקער בעל־מלאכה אין שטעטל, וועלכער האָט געהאַט הנאה אַריינצוקוקן אין א יידיש ספר. אָט די דאָזיקע ליבשאפט צום בוך האָט ער אויך איבערגעטראָגן אויף זיינע קינדער, און באַזונדערס צו זיין עלטסטן זון, אברהם, און דעריבער איז קיין וואונדער נישט, וואָס ער האָט נישט געשפּאַרט זיין לעצטן גראָשן צו לערנען זיין זון לשון הקודש, וואָס זאָל אים עפענען די טויערן צום תנ"ך און צו די ספרי השכלה, וועלכע זענען דאָמאָלט געווען ביי די רוסישע יידן די איינציקע פענסטער צו דער גרויסער וועלט.

און ווי אַלע משכילים פלעגט גאָלדפאָדענס פאָטער אויך פרוּבן זיין טאַלאַנט אַלס שרייבער, און פון צייט צו צייט האָט ער אין דער דאָמאָליטיקער העברעאישער פרעסע אויך אָפּגעדרוקט, אין דער פאָרם

פון בריוו אין רעדאקציע, קארעספאָנדענציעס פון יידישן לעבן אין שטעטל און אין דער סביבה. די שטוב ביי זיי איז געווען אזא, וואו עס האָט זיך לאַנגע יאָרן נאָכאנאנד אויפגעהאַלטן דער פונק פון גע-וויסע קולטורעל־געזעלשאַפטלעכע אינטערעסן. דעם פאָטערס נייגונג-גען זענען אויך אַריבער צו די קינדער, און איינער פון זיי, יוסף, האָט אין 1868 געדרוקט אין „קול מבשר“ קארעספאָנדענציעס און באַארבעטונגען פון דער דייטשער און רוסישער ליטעראַטור.

אברהם גאַלדפאָדען האָט געלערנט אין חדר ביי אַ גמראַ-מלמד, אָבער אזוי ווי דער פאָטער איז געווען אַ משכיל און אים געוואָלט אויפציען אַלס מאָדערנעם ייד, האָט ער צוגענומען צו זיין זון אין שטוב אַדיין אַ לערער, וועלכער האָט אים געלערנט דייטש, רוסיש און תנ"ך מיט אַ דייטשער איבערזעצונג. עס קאָן זיין, אז זיין פאָטער יואָלט אים נישט דערצויגן פאַר קיין בעל־מלאכה, כאָטש זייגערמאַ-כעריי איז שוין אין יענער צייט באַטראַכט געוואָרן ביי יידן אַלס אַ פיינע, אַריסטאָקראַטישע אַרבעט, און מען האָט אויף אַ זייגערמאַכער געקוקט נישט פון אויבן אַראָפּ, נאָר ווי אויף אַ שטיקל קינסטלער. אָבער די יידישע גאָס איז דאַמאָלט געווען שטאַרק אָפגעשראַקן פון דער גזרה, אז מען וועט נעמען קליינע קינדער פאַר סאָלדאַטן, אוי עס איז דעריבער געווען קלאָר פאַר אברהם פאָטער, אז וויבאַלד זיין זון וועט אַביסל אונטערוואַקסן, וועט מען אים דאַרפן אַרויסשמוגלען פון רוסלאַנד כדי אויסצומיידן, אז ער זאָל ווערן אַ סאָלדאַט, און כדי אזאַ בחור זאָל זיך קאָנען מפרנס זיין אין דער פּדעמד, אין אויס־לאַנד, איז נויטיק צו האָבן אַ פאך אין דער האַנט, צו קאָנען אַ מלאכה. טאָ ווי דאַרף מען אַ בעסערע מלאכה ווי זייגערמאַכעריי, איבערהויפּט נאָך, אז מען האָט עס אין דער אייגענער שטוב?

דערווייל אָבער דערשיינט אַן „אוקאַז“ (באַפעל), אז די רעגירונג גרינדעט „יידישע מלוכה־שולן“ און די שילער פון דידאַזיקע שולן וועלן זיין באַפרייט פון דינען אין מיליטער. אויך אויף דידאַזיקע שולן האָבן דאָס רוב יידן געקוקט ווי אויף אַ גזרה, ווייל מען האָט געזאָגט, אז די יידישע תלמידים דאָרט וועלן נישט אויסוואַקסן קיין יידן. די משכילים האָבן אָבער געהאַט אַן אנדערע באַציוואַנג צו

דידאזיקע שולן, און גאלדפארענס פאָטער האָט זיין 15 יאָריקן זון אברהם באַלד פאַרשריבן אין אזא שול.

דער פון יענער צייט באַקאַנטער העברעאיש - יידישער שריפטשטעלער אברהם-בער נאָטלאָבער, וועלכער איז געווען אַ לער-דער אין יענער שול, דערציילט אין זיינע זכרונות, אז צווישן אנדערע תלמידים איז געווען אַ יינגעלע נאָר אַ יונגס, אברהמעלע. דאָס יינגעלע האָט אַ הויז דער שול, געלערנט ביי אים אין שטוב פרי-וואָט, און פלעגט זיך זייער צוקוקן ווען ער האָט געשריבן „זשאַר-נאָן“. דאָס איז פשוט געווען דעם יינגעלס ליידנשאַפט.

אין 1857, אין עלטער פון 17 יאָר, ענדיקט גאלדפארען די שול מיט אַן אויסצייכענונג און טרעט אריין אין דער זשיטאָמירער ראַ - בינער-שול.

אַפיציעל האָט עס געהייסן, אז די ראַבינער-שול האָט די אויפ-נאָבע צוצוגרייטן ראַבינער און לערער, אָבער פאַקטיש פלעגן אין דער שול אויך אַריינטרעטן אַזעלכע, וואָס האָבן דאָרט געוואָלט באַקומען וועלטלעכע בילדונג און געוויסע יידישע למודים „כדי פאַרטצוועצן די יידישע טראַדיציע“. כמעט די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג איז געשטאַנען ווייט פון דער ראַבינער-שול און האָט זיך מיט איר נישט אינטערעסירט. אין דער שול גופא האָט געהערשט אַ „מאָדערנער גייסט“. אויף זייער בקשה האָבן די תלמידים באַקומען אַ דערלויבע-ניש צו טאַנצן און פלעגן, זייענדיק אָנגעטאָן אין אויפפאַלנדע קאָסט-יומען, אויך באַזוכן מאַסקן-בעלער אין זשיטאָמירער טעאַטער. איינער פון די תלמידים, וואָלף קאמראש, האָט נאָך אין 1853 אָנגעשריבן אין אַ דראַמאַטישער פאַרם אַ בייסנדע סאַטירע אויף קהל, אָבער דער קיעווער צענזור-קאָמיטעט האָט דאָס פאַרווערט, ווייל ס'איז „ניהי - ליום“.

אין 1862 איז אין דער שול, וואו ס'איז דאָמאָלט געווען אינס-דעקטאָר דער שפּעטערדיקער רעדאַקטאָר פון „הצפירה“ היים-זעליג סלאָנימסקי (דער זיידע פון איצטיקן משומד שריפטשטעלער אַנטאַני סלאָנימסקי) פאַרגעקומען אַ מערקווירדיק געשעעניש. די פרוי פון אינספּעקטאָר, מאַדאַם סלאָנימסקי, אַליין אַן אינטעליגענטע דאַמע, האָט געבראַכט אַ יידישע פיעסע, די קאָמעדיע „סערקעלע“ פון דר.



שלמה עטינגער. מאדאם סלאַנימסקי איז געווען באַנימטערט פון דער קאָמעדיע און זי האָט די פיעסע אויפגעפירט אין דער שול מיט די שילער. צו דער פאָרשטעלונג זענען געקומען די איבעריקע שילער, די לערער און די גאנצע זשיטאָמירער יידישע אינטעליגענץ. די טיטל־ראָל „סערקעלע“ האָט געשפילט טאָקע אברהם גאָלדפאָדען, און ווי אַן עדות פון דער פאָרשטעלונג דערציילט, איז גאָלדפאָדען אין דער דאָ־זיקער פרויען־ראָל געווען. דער בעסטער פון אלע אנדערע מיטשפיל־לער.

גאָלדפאָדען אליין פלעגט זיך שפעטער באַרימען, אז ער איז גע־ווען די רעכטע האַנט ביי מאדאם סלאַנימסקי. ער האָט באַזאָרגט די דעקאָראַציעס און ביים איינשטודירן די ראָלן מיט די שילער איז ער געווען דער גאַנצער קנאַקער.

אייניקע סאָויעטישע ליטעראַטור־קריטיקער ווילן פון דער פאָר־שטעלונג דרינגען, אז דאָ האָט זיך גאָלדפאָדען דאָס ערשטע מאָל גע־לערנט צופאַסן זיך צו די מינימאַלע סצענישע מעגלעכקייטן פון אַן אימפּראַווויזירטן טעאַטער. יעדנפאַלס האָט גאָלדפאָדען פון דעם אָוונט גוט געדענקט ווי אזוי זיך זיך צו באַגנוגענען מיט די קנאַפסטע סצע־נישע מיטלען, צו באַניין זיך אַן אַ פרויען־פּערסאָנאַל אין דער טרופּע און אַן די נויטיקע שפּיל־מאַטעריאַלן. דאָס זענען אלץ געווען זאַכן, וועלכע גאָלדפאָדען האָט געמוזט אָנווענדן אַביסל שפעטער, אין דער ערשטער צייט ווען ער האָט געגרינדעט דאָס יידישע טעאַטער אין רומעניע.

האָט גאָלדפאָדען ערשט אין דער ראַבינער־שול דעביוטירט אויפן געביט פון קונסט, אָדער האָט ער עס שוין פריער געטאָן? גאָלדפאָדען אליין האָט שפעטער דערציילט דעם העברעאיש־יידישן שרייבער זילבערבוש, אז ער האָט אָנגעהויבן צו פאַרפאַסן גראַמען נאָך אלס קינד פון 7 — 6 יאָר. דער פּאָטער פלעגט אים דער־פאַר רופן „אַברעמעלע בדחן“. נאָך איידער גאָלדפאָדען איז אַריין אין דער מלוכה־שול, ווען ער האָט נאָך געאַרבעט ביי זיין פּאָטער, איז צו זיי אָנגעקומען אלס געזעלן (אַרבעטער) אַ בחור נחמן פון בראַדי. דער יונגערמאַן איז נאָך אין דער היים געווען אַ משורר, און האָט אויך אין אַלטי־קאָנסטאַנטין געזונגען שבת ביים חזן. נחמן

פֿלעגט ביי דער ארבעט זינגען חזנישע שטיקלעך און יידישע לידער פון בערל בראָדער און וועלוועל זבאָרושער. דאָס קליינע אברהמעלע האָט פאר דעם געזעלן נחמן געזונגען זיינע אייגענע פאָדפאָסטע לידער, זענען די לידער דעם בחור אזוי געפעלן, אז ער האָט זיי נאָכגעזונגען מיט אַ באַזונדערער מתיקות. דאָס ווידער האָט ביי גאָלדפאָדענען אַרויסגערוּפן חשק צו שאַפן נייע לידער און נייע ניגונים, וועלכע זענען באַלד איבערגענומען געוואָרן פון אַנדערע משוררים. קורץ דערויף האָבן די לידלעך אָנגעהויבן צו זינגען די מיידלעך און ווייבֿלעך פון אַלט־קאָנסטאַנטין און שפעטער אויך פון די אַרומיקע שטעט־לעך, אָבער גאָלדפאָדען האָט זיך נישט אָנגעגעבן אַלס מחבר פון זיי. ערשט ווען גאָלדפאָדען האָט אַמאָל געפאָסט ביי נחמען אַ העפט פאָר־שריבן מיט זיינע, גאָלדפאָדענס, לידלעך, און אויפן העפט איז געווען אויפגעשריבן „לידער און לידלעך פאָרפאָסט און צו זיי געמאַכט איי־גענע ניגונים פון נחמן בראָדער“, ערשט דאַמאָלט האָט גאָלדפאָדען באַשאַסן מער נישט צו מאַכן קיין סוד פון זיין שרייבן און האָט זיך אָנגעהויבן אומעטום אָנצוגעבן אַלס דער אמתער פאָדפאָסער פון די לידער.

אין דער זשיטאָמירער ראַבינער־שול, וואו גאָלדפאָדען איז געווען אַ זייער פליסיקער שילער, האָט ער שוין געשריבן לידער אין פאָלקס־טאָן, וועלכע מען האָט באַלד נאָכגעזונגען אַפילו אין דער פראַוויניז און אזוי איז אברהם גאָלדפאָדען, נאָך זיצנדיק אויף דער שול־באַנק, געוואָרן אַ פאָפּולערער און באַליבטער פאָלקס־דיכטער. עס איז שווער צו גלייבן, אז די דאָזיקע לידער האָט גאָלדפאָדען געשריבן, זייענדיק אָפגעשלאָסן פון יידישן כלל, ווי עס האָט זיך געפּורט נען די זשיטאָמירער ראַבינער־שול. מען דאַרף ניכער רעכנען, אז גאָלדפאָדען איז געווען פון די געצייגלע שילער, וועלכע עס האָט זיך איינגעגעבן, אין וועלכער ס'איז פאָרם, צו האָבן אַ געוויסע פאָרביי־דונג מיט דער אַרומיקער באַפעלקערונג, זען ווי עס לעבט די ברייטע יידישע מאַסע, זען אירע געשטאַלטן און לעבנס־שטייגער, ווייל דאָס האָט ער אָפגעשפּיגלט אין זיינע לידער.

עס זענען נישטאָ קיין גענויע אינפאָרמאַציעס וועגן די באַגאַנגישן פון גאָלדפאָדען מיט די אינטעליגענטע קרייזן אין זשיטאָמיר.

עם איז נאָר באַוואוסט, אז ער איז געווען אַן איינגייער אין הויז פון וואַרשאַווסקי, דער פּאָטער פון שפּעטער באַרימטן פּאָלקס־דיכּ - טער מ. וואַרשאַווסקי (דער מחבר פון „טייערע מלכה“, „דער פּאָ - ראָם“ א. א.), וואו עס האָט געהערשט אַ קולטורעלע סביבה. אין זשיי טאָמיר האָט זיך גאָלדפּאָדען אויך געטראָפּן מיט זיין געוועזענעם לעד רער א. ב. גאָטלאַבער, ביי וועמען אין הויז עס פּלעגן פּאַרקומען מיר זיקאַלישע אָונטן. דאָ האָט זיך גאָלדפּאָדען אויך באַקענט מיטן נאָמאַליטיקן באַרימטן שריפטשטעלער י. י. ליניעצקי (דער מחבר פון „פּוילישן יונגל“), מיט וועלכן ער האָט שפּעטער אין זיין לעבן אזוי פיל דורכגעמאַכט. עס איז אויך נישט אויסגעשלאָסן, אז גאָלדפּאָדען האָט זיך דאָ געטראָפּן מיטן זיידע מענרעלע מוכר ספרים, וועלכער האָט געוואוינט אין בערדיטשעוו און פּלעגט גאַנץ אָפּט באַזוכן זשיי טאָמיר.

און אָט טרעט אַנרהם גאָלדפּאָדען ענדלעך אַרויס אין דער עפנטלעכקייט מיט זיינע לידער. אין 1862 פאַרעפנטלעכט ער אַ העב־ רעאיש ליד אין „המליץ“ און אַ יאָר שפּעטער הייבט ער אָן דרוקן יידישע לידער אין „קול מבשר“.

כאָטש גאָלדפּאָדען! האָט זיך אין דער ראַבינער־שול פּלייסיק געלערנט, פונדעסטוועגן האָט ער אין געוויסע למודים, ווי מאַטעמאַטיק א. א. געהאַט אַ קנאַפּן דערפּאָלג, אָבער דערפאַר האָבן זיינע העברעיִ אישע שירים מכּפּר געווען ביי די לערער זיינע זינג — אַ העברעאישער שער מיטורר, מעג ער אַביסל נישט קענען...

אָבער גאָלדפּאָדען האָט געהאַט פאַרטיק ביי זיך מער לידער ווי פיל ער האָט פאַרעפנטלעכט אין דער פרעסע, און אין 1865 האָט ער אַרויסגעגעבן זיין ערשט ביכל לידער — אין העברעאיש אונטערן נאָמען „ציצים ופרחים“ (שפּראַצן און בלומען), און אונטערגעשריבן איז געווען אברהם בן הייב־ליפּא גאָלדפּאָדען. דאָס ביכל איז געווען געווידמעט צו זיין פּאָטער, טאַקע דעם, וועלכער האָט אים געגעבן אַ העברעאישע דערציאונג.

אַ יאָר שפּעטער (1866) ענדיקט גאָלדפּאָדען די ראַבינער־שול און גיט באַלד דערויף אַרויס זיין ערשט ביכל לידער אין יידיש אונטערן נאָמען „דאָס אידעלע“, און דאָסמאָל ווידמעט ער זיין ביכל צו

זיין מוטער, ווי ער וואָלט דערמיט אונטערגעשטראַכן, אז זיין מוטער-  
שפראַך איז יידיש. און פונקט אזוי ווי זיין העברעאיש ביכל האָט גע-  
מאַכט אַ קנאַפן איינדרוק, פונקט אזוי גרויס איז געווען דער רושם  
פון זיין יידיש ביכל, וואָס האָט באַלד אַרויסגערופן צום מחבר די  
באַציאונג ווי צו אַ גרויסן פּאָלקס-דיכטער.

מען האָט באַלד גענומען זינגען די לידלעך איבער שטעט און  
שטעטלעך און גאָלדפּאָדענס נאָמען אַלס פּאָלקס-דיכטער איז שנעל  
פאַרשפּרייט געוואָרן איבערן גאַנצן לאַנד.

כאָטש אין דעם ביכל האָבן נישט געפּעלט קיין לידער פון נאָ-  
ציאָנאַליסטישער באַגייסטערונג, איז אָבער דער גרעסטער טייל לידער  
געווען געווידמעט סאַציאַלע מאַטיוון, וואָס זענען געווען גענומען פון  
סאַציאַלן לעבן, דורכגעדרונגען מיט די דאַמאָליטיקע געפּאָלענע שטי-  
מונגען פון יידישן מיטלשטאַנד, און איבערגעגעבן אין אזאַ טאָן,  
וואָס האָט אויך געקאַנט זיין נאָנט צו די ברייטע, אַרעמע יידישע מאַסן.

דאָס איז אויך געווען זיין איינציק ביכל מיטן נאָמען גאָלדענ -  
פּאַדעם. עס הייסט, אז אַ לערער פון דער ראַבינער-שול האָט אים גע-  
ראָטן צו ענרערן דעם נאָמען אויף ג א ל ד ע נ פ א ד ע ן כדי פון  
אים אַפּצורייבן דעם פּראַסטיידישן קלאַנג. נאָך שפּעטער האָט ער  
שוין אַליין פּאַרקירצט דעם נאָמען אויף ג א ל ד פ א ד ע ן .

אַ יאָר נאָכדעם ווי ער האָט געענדיקט די ראַבינער-שול (1867)  
איז גאָלדפּאָדען געוואָרן לערער אין סימפּעראָפּאָלער רעגירונגס-שול,  
אָבער דאָ האָט ער זיך אויפּגעהאַלטן נאָר אַ קורצע צייט און אין  
1868 האָט ער זיך אַריבערגעטראָגן קיין אָדעס.

דאָ האָט זיך גאָלדפּאָדען אָפּגעשטעלט ביי זיין פעטער, דעם  
גביר יידל קעסעלמאַן, ביי וועלכן ער האָט דערוואַרט צו באַקומען אַ  
מאַטעריעלע שטיצע. די ערשטע צייט איז ער טאַקע געווען אַ זייער  
אַנגעלייגטער גאַסט. אזוי ווי ער איז שטענדיק געווען אַ פּריוולעכער  
און אַן. אויפּגעלייגטער, איז ער געוואָרן דער ליבלינג אין דער משפּחה.  
באַזונדערס וואַרם האָבן אים אויפּגענומען קעסעלמאַנס קינדער. איי-  
נער פון זיי, יוסף, איז געווען אַ גוטער פּיאַניסט, און, ווי ס'ווערט  
דערציילט, האָט ער טאַקע אַ סך מיטגעהאַלפּן גאָלדפּאָדענען ביים

צוקלייבן מעלאָדיעס צו זיינע לידער. אָבער אויב די קינדער האָבן  
 ישטאַרק ליב באַקומען גאָלדפאָדענען, האָבן אָבער דער פעטער מיט  
 דער מומע אָנגעהויבן צו ווערן פון אים אינגיכן אומצופרידן. גאָלד־  
 פאָדען האָט זיך באַלד אַרויסגעוויזן צו זיין אַ מענטש מיט גרויסע  
 השגות און פאָדערונגען פון לעבן. ער האָט גערעכנט, אז אזוי ווי ער  
 האָט אַ רייכן פעטער ביי דער זייט, וועט ער קאָנען אַ לעב טאָן פריי  
 און זאָרגלאָז אזוי ווי ער האָט ליב געהאַט. פאַר דער צייט, וואָס  
 גאָלדפאָדען איז געווען ביי די קעסעלמאַנס, איז די גאַנצע שטוב גע־  
 גאַנגען כאַדאַראָם. זיין זינגען און טאַנצן האָט גאַרנישט געהאַט קיין  
 שיעור, און דער פעטער האָט זיך גענומען צו אים טענהען פאַרוואָס  
 ער זאָרט נישט עפעס וועגן אַ תכלית. אַ גאַנצן טאַג פלעגט ער זיצן  
 מיט די שרייבער ליניעצקי און בערנשטיין און שרייבן לידלעך, און אין  
 די אַוונטן פלעגט ער אַרומגיין איבער די טעאַטערס און אַרום 2 אָדער  
 3 אַזייער ביינאַכט פלעגט ער זיך קומען צופאַרן אויף אַן איזוואָש־  
 טשיק (וואָגן) און ערשט אָנהויבן טומלען אין שטוב ווי ס'וואָלט שוין  
 געווען אין מיטן העלן טאַג.

דער פעטער און די מומע האָבן אין אָנהייב אַלץ פאַרליב גענומען,  
 ווייל זיי האָבן געהאַט עפעס אין אויסזיכט. פאַרט איז דער בחור  
 געווען אַן אייגענער, אַ געלערנטער, אַ שיינער, מיט אַלע מעלות, און  
 זיי האָבן דעריבער געקוקט אויף אים ווי אויף אַ צוקונפטיקן התן  
 פאַר זייער טאַכטער. וויבאַלד אָבער זיי האָבן דערשמעקט, אז פון  
 דעם שדוך וועט גאַרנישט ווערן, האָבן זיי אָנגעהויבן צו קוקן קרום  
 אויף זיין פירונג און האָבן אים אָנגעהויבן מוסרן.

גאָלדפאָדען האָט זיך באַליידיקט, האָט פאַרלאָזט זייער הויז און  
 האָט אָנגעהויבן אָפט באַזוכן די פאַמיליע פון דעם העברעאישן דיכ־  
 טער אליהו־מרדכי ווערבעל, אַן אָדעסער אינטעליגענט, וואָס האָט  
 געשטאַמט פון גאַליציע, האָט זיך געדרוקט אין פאַרשידענע העברע־  
 אישע פּעריאָדישע אויסגאַבעס און האָט אויך אַרויסגעגעבן אַ זאַמל־  
 לונג העברעאישע לידער. און אָט די באַזוכן אין דעם הויז ווערבעל  
 האָבן זיך טאַקע יאָ געענדיקט מיט אַ שדוך. גאָלדפאָדען האָט חתונה  
 געהאַט מיט ווערבֿלס טאַכטער, פּאָלינאַ, אַן אינטעליגענט מיידל,

וועלכע האָט אים שפעטער געהאָלפֿן דורך איבערזעצן פֿאַרסן און קאָמעדיעס פֿון פֿראַנצויזיש.

די סביבה אין וועלכער גאָלדפֿאַדען האָט זיך איצט געפֿונען, איז געווען אַ ריין קינכטלעדישע. אויסערדעם איז אין אָדעס דערשינען די דאָמאָליקע איינציקע ייִדישע צייטשריפט „קול מבשר“, און דאָס אַלין האָט אים צוגעגעבן מוט צו שרייבן. און אזוי איז דאָ, אין אָדעס, אין 1869, דערשינען די צווייטע ייִדישע זאַמלונג פֿון גאָלד־פֿאַדעס לידער אונטערן נאָמען „די יידענע“. די דאָזיקע זאַמלונג האָט אַנטהאַלטן נישט נאָר לידער, נאָר אויך אייניקע דראַמאַטישע פרובן, ווי דער דראַמאַטישער עסקין „צוויי שכנות“ און אַ שטייגער־קאָמעדיע „די מומע סאַסיע“. דאָס ביכל האָט געהאַט אזא דערפֿאַלג, אַז דריי יאָר שפעטער איז עס אַרויס אין אַ צווייטער אויפֿלאַגע.

וועגן דער אָפֿשטאַמונג פֿון דער קאָמעדיע זענען פֿאַרהאַן פֿאַר־שידענע מיינונגען: דר. שאַצקי האַלט, אַז זי איז אַ פֿאַריידישונג פֿון אַ פֿראַנצויזישער קאָמעדיע, ב. גאַרין מיינט, אַז זי איז געשריבן אונטערן איינדרוק פֿון עטינגערס קאָמעדיע „סערקעלע“, וועלכע גאָלד־פֿאַדען האָט אייניקע יאָר פֿריער געשפּילט, אָבער דער רוסי־ייִדישער זשורנאַליסט יאַמפֿאַלסקי איז אין דער מיינונג, אַז דאָס ביכל מיט דער קאָמעדיע האָט געהאַט אזא דערפֿאַלג אין אָדעס, ווייל די טיפֿן פֿון דער קאָמעדיע זיינען גענומען פֿון אָדעסער ייִדישן לעבן. אַ סאך וויעטישער ליטעראַטור־פֿאַרשער, רימיניק, געשטיצט אויף עדות האַלט אַז די קאָמעדיע איז דורך גאָלדפֿאַדענען פֿשוט אויסגעאַרבעט געוואָרן אויפֿן יסוד פֿון זיינע אייגענע איבערלעבונגען ביי זיין פֿערטער ייִדל קעסעלמאַן אין שטוב: די טיפֿן פֿון דער קאָמעדיע זענען פֿערזאַנפֿיצירט פֿון די בני־בית, אַריינגענומען אויך גאָלדפֿאַדענען אַליין אַלס אַ העלד. צו די ווירקלעכע פֿאַסירונגען זענען צוגעגעבן געוואָרן אַ טייל איבערגעטריבענע פרטים, וואָדעוויל־מעסיק, דערביי מערקט זיך אויך אַ געוויסע השפּעה פֿון עטינגערס „סערקעלע“. דעם בעסטן סימן, אַז דאָס איז אַן עכטער אָדעסער פֿראָדוקט קאָן מען זען אין דעם, אַז ווען גאָלדפֿאַדען איז שפעטער געקומען אין אָדעס מיט זיין טרופֿע, האָט ער די דאָזיקע קאָמעדיע נישט געשפּילט, די טיפֿן פֿון דער קאָמעדיע האָבן זיך געפֿונען אין דער שטאָט און זיי

וואָלטן זיך זיכער געפילט באַליידיקט ווען זיי זעען ווי מען חוזקט פון זיי אָפּ אויף דער בינע.

נאָכדעם ווי די „מומע סאַסיע“ איז אזוי גוט אויפגענומען גע- וואָרן, האָט גאָלדפאָדען אָפּגעדרוקט אין „קול מבשר“ אַ פראַגמענט פון אַ פּיעסע. דער פראַגמענט האָט געהייסן „פּאָליגע שכור“. „פּאָל- גע“ האָט מען אין יענער געגנט גערופן אַ שניידער. דער פראַגמענט האָט געזאָלט זיין פון אַ קאָמעדיע „די וויבאַרעס (וואָלן) פון גר- בערנסקן רב“, אָבער גאָלדפאָדען האָט די קאָמעדיע קיינמאָל נישט פאַרענדיקט.

אָדעס צו יענער צייט האָט געהאַט אַ סביבה פון שרייבער: ש. בערנשטיין, אולריך קאַלמוס, ש. טראַכטמאַן. זיי און דאָס וואָס גאָלד- פאָדען האָט געהאַט אַ דערפאָלגרייכן עפנטלעכן אַרויסטריט פאַרן אינטעליגענטן אָדעסער יידישן עולם, פאַר וועלכן ער האָט פאַרנע- לייענט זיינע ווערק, האָבן געשטאַרקט ביי אים דעם ווילן צו שרייבן, אָבער פרנסה האָט מען דערפון נישט געקאָנט האָבן. בכלל איז גאָלד- פאָדענס מאַטעריעלע לאַגע אין אָדעס געווען אַ שווערע. ער האָט אַרום און אַרום פון לערעריי פאַרדינט 18 רובל אַ חודש, און דאָס איז גע- ווען אַ צו באַשיידענע סומע פאַר אַ פאַרהייראַט פּאַרל, האָט ער אוועקגעוואָרפן דאָס לערעריי און איז צוערשט געוואָרן אַ קאָסירער אין אַ הוט-מאַנאַזשן, דערנאָך האָט ער אַליין געעפנט אַ הוט-מאַנאַזשן, האָט אַ געוויסע צייט געהאַנדלט גרויס און לטוף אָנגעזעצט.

יצחק ליברעסקאָ, גאָלדפאָדענס רעכטע האַנט אין די ערשטע יאָרן פון יידישן טעאַטער אין רומעניע און אין רוסלאַנד, דערציילט אין זיינע זכרונות, אז גאָלדפאָדען האָט באַנקראַטירט אויף 80 טוי- זנט רובל. דאָס איז זיכער אַ שטאַרק איבערגעטריבענע ציפער, אָבער פון דער אַנדערער זייט לאָזט זיך גלייבן וואָס ליברעסקאָ דערציילט, אז ווען ס'פּלעגן צו גאָלדפאָדענען קומען בעלי-חובות מאַנען, פּלעגט ער זיי זינגען לידלעך, וועלכע ער האָט פאַרפאַסט, ווייל די מידה פון זינגען לידלעך האָט גאָלדפאָדען נאָך געהאַט בעת ער האָט געלערנט אין דער ראַבינער-שול. און ווי ליברעסקאָ באַהויפטעט פּלעגט גאָלד- פאָדען זינגען אין דער ראַבינער-שול פאַראַדישע לידלעך אויף די

ל'ערער, אָבער אָפּט פּלעגט ער אויך פּאַרפּאַסן און זינגען פּאַרנאַגראַד־  
פּישע לידער.

פּאַרשטייט זיך, אַז גאָלדפּאַדענס יבער־חובות האָבן זיך מיט די  
לידלעך נישט באַנוגנט, זיי האָבן געמאַנט זייער געלט, און אזוי ווי  
גאָלדפּאַדען האָט זיי דאָס נישט געקאַנט געבן און ער האָט געזען, אַז  
זיי ווערן ערנסטער און דראַענדער פּון טאַג צו טאַג אין זייער מאַנען,  
האָט ער פּשוט געמאַכט פּיס פּון רוסלאַנד.

## 2

אין 1875 איז גאָלדפּאַדען געפּאַרן קיין מינכען, דייטשלאַנד, וואו  
ער האָט געוואָלט שטודירן אַלס דאָקטאָר, אָבער צוליב געוויסע שטע־  
רונגען האָט ער באַלד אוועקגעוואָרפן דאָס שטודירן און איז געפּאַרן  
קיין לעמבערג, דאמאָלט עסטרייך, צו ווערן אַ פּראָפּעסיאָנעלער שריי־  
בער.

אין לעמבערג האָט גאָלדפּאַדען, ווי ער דערציילט אַליין אין זיין  
אויטאָביאָגראַפּיע, געהאַט גענוג געלעגנהייט זיך אַנצולעזן און אַנצו־  
לערנען מיט די בעסטע דראַמעס און אָפּערעס: פּוילישע, רוסישע,  
דייטשע, פּון אַלע קלענסטע אָפּערעטעס ביז די באַרימטסטע אָפּערעס  
פּון ווערדי, מיערבער, הלוי, אָבער דערפּון קאָן מען קיין פּרנסה נישט  
האָבן און אזוי ווי גאָלדפּאַדען האָט זיך דאָ באַגעגנט מיט זיין יוגנט־  
פּריינט י. י. ליניעצקי, האָבן זיי זיך צונויפּגערעדט און אין 1876 הייבן  
בידע דאָ אַן אַרויסצוגעבן דאָס יידישע וואָכנבלאַט „ישראָליק“. דער  
חשבון איז, אַז די יידן אין רוסלאַנד קאַנען פּאַרדייען נאָך אַ וואָכנ־  
בלאַט אַ חוץ דעם „קול מבשר“, וואָס איז געווען זייער קאַנסערוואַטיוו,  
בעת „ישראָליק“ איז געווען מער מאַדערן און האָט אַנגענומען אַ ראַ־  
דיקאַלע שטעלונג צו דער פּראַגע וועגן העברעאיש און יידיש, וואָס  
איז דאמאָלט געשטאַנען אויף דער טאַג־אַרדנונג. עס איז אָבער געווען  
וויכטיק צו דרוקן דאָס וואָכנבלאַט אין עסטרייך: ערשטנס דערפּאַר  
ווייל גאָלדפּאַדען האָט זיך נישט געקאַנט צוריק באַזעצן אין רוסלאַנד,  
פּון וואו ער איז אַנטלאָפּן צוליב זיין באַנקראַט, צווייטנס, איז די  
פּרעסע־פּרייהייט אין עסטרייך געווען באַדייטנד גרעסער ווי אין רוס־  
לאַנד, און מ'האָט דאָרט געקאַנט דרוקן אזעלכע זאַכן, וועלכע מען



האָט אין רוסלאַנד נישט געטאָרט, אָבער פון די אַבאָגענטן אין רוס-  
לאַנד אַליין האָט מען בשום אופן נישט געקאָנט עקסיסטירן, מען האָט  
זיך גענויטיקט אין אויסלענדישע אַבאָגענטן, און גאָלדפאָדען האָט זיך  
דעריבער געלאָזט קיין רוסלאַנד דאָרט שאַפן אַבאָגענטן. בעת אַזאַ באַזוך  
אין זשיטאָמיר זאָל גאָלדפאָדען האָט באַזוכט 2 „יודישע קאָנצערטן“  
פון די ברחנים און פּאָלקסזינגער אברהם פּישאָן און ישראל גראַדנער,  
און זאָל אַלס אויסדרוק פון צופרידנקייט זיי האָבן געגעבן זיין פעליע-  
טאָן (?) „די מומע סאָסיע“, וועלכן פּישאָן האָט באַלד דערויף אויפ-  
געפירט אַלס טעאַטער־שטיק.

פּישאָן דערציילט וועגן דעם אין זיינע זכרונות, אַז נאָכדעם ווי  
גאָלדפאָדען האָט געזען זיין קאָמעדיע אויף דער בינע, האָט ער מיט  
טרערן אין די אויגן געזאָגט: „אַ דאַנק גאָט, וואָס איך האָב דערלעבט  
צו זען מינע שטומע ווערטער לעבעדיק. ס'איז ביי מיר דער גרעסטער  
יום־טוב אין לעבן. זיי וועלן לעבן. איצט ווייס איך שוין, אַז מינע  
ווערטער וועלן לעבן. איר האָט אַרײַנגעבלאָזן אין זיי אַ רוח חיים“.

צו פּישאָנס געשיכטע דאַרף מען זיך באַציען מיט אַ גרויסן רע-  
זערו, ווייל דערמיט וויל ער אײַגנטלעך אָנווייזן, אַז ער האָט געשפּילט  
יודיש טעאַטער אין רוסלאַנד נאָך פאַר גאָלדפאָדענען, און אויף זיינע  
בריווי־ביגן פלעגט ער טאַקע פון אויבן אָן שטעלן זיין בילד, אַרומגע-  
נומען אין אַ לאָרבער־קראַנץ, און פון אונטן איז געווען אויפגעשריבן  
אין רוסיש „דער גרינדער פון יודישן טעאַטער“. דער חשד אויף דער  
פּינקטלעכקייט פון פּישאָנס דערציילן איז באַגרינדעט מיט פּאָלגענ-  
דעם: ערשטנס, ווייסן מיר, אַז די „מומע סאָסיע“ איז ניט געווען קיין  
פעליעטאָן, נאָר גאָלדפאָדען האָט עס באַלד געשריבן אַלס קאָמעדיע,  
צווייטנס — האָט עס גאָלדפאָדען נישט געדאַרפט מיטברענגען, ווייל  
נאָך אַ סך יאָר פריער איז עס געווען געדרוקט אין רוסלאַנד אין זיין  
בוך „די יודענע“, דריטנס—האָט גאָלדפאָדען געהערט „שפּילן“ יודישע  
לידלעך אין רומעניע און טאַקע דאָרט האָט ער צום ערשטן מאל גע-  
זעען דעם בראַדערוינגער ישראל גראַדנער. וואָלט ער גראַדנערן פריער  
געזעען אין זשיטאָמיר און דערצו נאָך שפּילן זיינע אַ קאָמעדיע, וואָלט  
ער אים זיכער דערקענט אַ יאָר שפעטער אין יאַסי, און נישט געקוקט  
אויף אים ווי אויף אַ פנים חדשות.

אָבער אַ פּנים, אַז קיין גרויסע גליקן אַלס אַבאַנענטן-זאַמלער האָט גאָלדפּאַדען אין רוסלאַנד נישט געמאַכט. ער איז דעריבער צוריקגעקור מען אין לעמבערג און פון דאָ האָט ער מיט ליניעצקין אינגיכן זיך אַריבערגעטראָגן מיט זייער וואַכנבלאַט קיין טשערנאָוויץ (בוקאָווינע), וואָס האָט דאַמאָלט אויך געהערט צו עסטרייך. דאָ גייט זיך גאָלדפּאַדען פונאַנדער מיט ליניעצקין. גאָלדפּאַדען האָט דיִדאָזיקע שיידונג גע- פּרובט פאַרענטפערן מיט אַ ווייז: „איר דאַרפט נישט פאַרנעסן, אַז יצחק-יואַל ליניעצקי איז אַ מיוחסל, אַ רבניש קינד, דער זון פון ווייני צער רב, און איך אברהמעלע גאָלדענפּאַדעם, בין אַ פשוטער בשר ודם, דאָס קינד פון אַ בעל-מלאכה“, אָבער לעצטע פאַרשונוגען שטעלן פעסט, אַז דער שרודך צווישן ביידען איז זיך פונאַנדערגעגאַנגען צוליב געלט- סכסוכים און נישט-עטישע באַשולדיגונגען פון איין צד קעגן אַנדערן.

גאָלדפּאַדען הייבט אַליין אָן דאָ אַרויסצוגעבן אַ בלאַט אונטערן נאָמען „דאָס בוקאָווינער איזדאַעליטישע פּאַלקס-בלאַט“. קיין גרויס נחת האָט ער דערפון נישט, ווייל ווי ער האָט זיך אַליין אויסגערדיקט: „האָט די ווייניקע בוקאָווינער יידן דער זשאַרגאָן ווייניק געשמעקט“, און ווען נישט אייניקע גוטע פריינט, וועלכע האָבן זיך אַליין פאַררע- לייגט אַלס נישט-באַצאָלטע אַגענטן און האָבן פאַרשפּרייט דאָס וואַכנ- בלאַט אין אַנדערע לענדער, וואָלט דאָס וואַכנבלאַט באַלד געמוזט אויפ- הערן אַרויסצוגיין.

אייער פון דיִדאָזיקע איבערגעגעבענע אומזיסטע אַגענטן איז געווען אַ געוויסער יצחק ליברעסקאָ, אַ געוועזענער שמש אין אַ שול און דערנאָך אין אַ טעמפּעל אין יאַסי, רומעניע, אַ משכיל, אַ באַגייס- מערטער אָנהענגער פון דיכטער גאָלדפּאַדען. ער פלעגט דורכשניטלעך מאַכן יעדן טאָג אין יאַסי אַן אַבאַנענט און עס איז געווען אַ צייט ווען מיט דעם צוגעשיקטן געלט פון די יאַסער אַבאַנענטן פלעגט ער ממש אויפּהאַלטן גאָלדפּאַדענס שטוב.

ווען גאָלדפּאַדען האָט געזען וואָס פאַרע אַגענט ער האָט אין אים, האָט ער אין אַ געוויסן טאָג — ווי ליברעסקאָ דערציילט אין זיינע זכ- רונות — אים אָנגעשריבן בערך אזא בריוול:

„אומבאַאָנטער פריינט ליברעסקאָ!

מײן בלאַט וואָלט זייער גוט אוועק, נאָר דאָס וואָס יעדעם

מאָל מוז איך ענדערן דעם נאָמען, דערהרגעט דאָס געשעפט. ווידער אַרויסגעבן כסדר אונטער איין נאָמען קאָן איך נישט מחמת כ'האָב נישט קיין 3000 גולדן אויף אַריינצוטראָגן קוויצע, אָבער אזוי ווי אין יאַסי איז נישטאָ קיין געזעץ, אז מען מוז אַריינטראָגן 3000 גולדן אויף קוויצע, דאָרט קאָן מען פרוי אַרויסגעבן אַ בלאַט, בעט איך איד, אַז איר זאָלט מיר שרייבן אויב עס איז נישט גלייך דאָס צו טאָן, און אפֿ-שר וואָלט איר מיך אַראָפּגעבראַכט קיין יאַסי."

פאַרשטייט זיך, אז ליברעסקאָ איז געווען און זיבעטן הימל צו האָבן ביי זיך אין שטאָט זיין באַליבטן דיכטער. ער האָט באַלד אַרויס-געשיקט גאָלדפאַדענען אויף הוצאות און אין הערבסט 1876 איז גאָלד-פאַדען געקומען אין יאַסי, וואו ער איז ביי דער באַן אויפגענומען גע-וואָרן מיט גרויס פאַראַד דורך אַ גרעסערער גרופע משכילים. קורץ דע-רויף איז אין יאַסי געגרינדעט געוואָרן אַ פאַראיין „חומי הזהב" (גאָלד-דענפאַדעם), און מען האָט גאָלדפאַדענען אויסגעקליבן אַלס ערן־פרע-זידענט.

עס האָט זיך אָבער באַלד אַרויסגעשטעלט, אז דער ניי־געגרינדע-טער פאַראיין וואָלט געוואָרן אַ צו שטאַרקער קאָנקורענט פאַרן שוין פון פריער עקסיסטירנדן קולטור־פאַראיין „לבנון", איז דעריבער דער ניי־געגרינדעטער פאַראיין אַנולירט געוואָרן און גאָלדפאַדען איז נאָך מינירט געוואָרן אַלס ערן־פרעזידענט.

ליברעסקאָ האָט נישט געלאָזט גאָלדפאַדענען פאַרפאַרן ערגעץ אַנ-דערש וואו ווי נאָר ביי זיך אין שטוב. דאָ האָט מען אים געקעכלט און צוגעזען ווי אַ בן־יהודי. אָבער נאָכדעם ווי גאָלדפאַדען איז דאָ אָפּגע-זעסן צוויי וואָכן צייט, האָט מען אָנגעהויבן צו טראַכטן וועגן תכלית, איבערהויפט, אז גאָלדפאַדענס פרוי איז געבליבן זיצן אין טשערנאָוויץ אָן אַ פרוטה.

רומעניע איז באַרימט מיט אירע וויין־קעלערס און גערטנער, וואו דער עולם פאַרברענגט אונטערן פרייען הימל ביי געזאַנג און וויין. אין איינעם פון אזעלכע גערטנער, ביי שמעון מאַרקס, פלעגן דעם עולם פאַרוויילן נישט קיין גויישע זינגער אָדער זינגעריןס, נאָר צוויי יידישע יונגעלייט, אזוי גערופענע בראַדערזינגער, ישראל גראַדנער און משה פינקל, וועלכע פלעגן זינגען, — צומאכנדיק דערביי מימיק און אָפּט

איבערטוענדיק זיך (אין דער קעגנווארט פון עולם) אין פארשידענע קאסטיומען, — לידער פון יידישע פאָלקס־דיכטער, צווישן זיי אויך פון אברהם גאלדפארען.

ווען שמעון מאַרקס האָט געהערט, אז דער מחבר פון די לידער איז אַליין געקומען אין יאַסי, האָט ער אים פאַרגעלייגט 100 פראַנק פאַר אויפטרעטן איין מאָל אין זיין גאַרטן. גאלדפארען האָט זיך אָנגע-כאַפט אָן דעם פאַרשלאָג, אָבער די ערפאַרונג, וואָס ער האָט געהאַט יע-נעם אָונט, איז געווען אַ שרעקלעכע.

גאלדפארען אַליין שילדערט עס אזוי אין זיינע זכרונות: „מאַרקס האָט זיך אָבער אויך נישט גענאַרט. ער האָט געמאַכט אַ גוט געשעפט. ער האָט די נאַכט געשטעלט אַ גרויסן „ענטרע“ (פריז פאַרן אַרײַן - גאַנג) און זיין גאַרטן איז געווען פול, איבערפול, אָנגעשטאַפּט מיט... זעט איר, מיט וואָס קאָן איך איך נישט זאָגן — צי מיט מענטשן, צי מיט בהמות, צי מיט חיות, ווייל קוים בין איך דערשינען אויף דער ביר-נע, איך האָב אָנגעפאַנגען צו דעקלאַמירן מיין באַקאַנטע פּאַעמע „דאָס פינטעלע ייד“, האָט אין גאַרטן געהערשט אַ טיפע טויט־שטילקייט. וואַרשיינלעך, טראַכט איך מיר, ווייל אָנשטאַט אַ לידל-זינגער מיט שיד און זאַקן, האָבן זיי פּלוצלונג געזען שטיין פאַר זיך עפעס אָן עלעגאַנטן „פּריץ“ אין אַ פּראַק, און מיין ערנסטע מינע האָט זיי וואַרשיינלעך איינגעפּלעסט אַ מין רעספּעקט און זיי האַלטן איין דעם אָטעם זיך אויפֿ-מערקזאַם צוצוהערן צו די ווערטער. איך האָב דעקלאַמירט הויך, אַנ-גענעם, מיט עקסטאַז, איך ענדיק דאָס געדיכט, דער עולם שווייגט. איך פאַרנייג זיך, מען שווייגט. איך גיי אַוועק, מען שווייגט! נאָ — האָב איך געטראַכט — אפשר איז דעם עולם שווער צו באַגרייפן אָדער אפשר האָט ער קיין לוסט נישט צו ערנסטע פּאַטריאַטישע געדיכטע. איך וועל אַרויסגיין דעקלאַמירן איינס פון מיינע געלונגענסטע הומאַריסטישע-טירישע געדיכטע „דער מלאך“. איך זאָג אָפּ די ערשטע אָפּטיילונג „די יונגע נשמה“ — מען שווייגט. איך זאָג אָפּ „די אַלטע נשמה“ — מען שווייגט ווייטער. דאָס שווייגן וואַלט שוין גוט געווען, איך נייג מיך און גיי אַוועק... ברידער, מען פּיפט!“

גאלדפארען דערציילט, אַלזאָ, אז מען האָט אים קאַלט אויפגענו-מען און לוסף אויסגעפּיפּן. אין דער אמתן איז דער קבלת־פנים געווען

א סך ערגער. ליברעסקא שילדערט אזוי דאָס ערשטע פנים אל פנים באַגעגניש פון גאָלדפאָדענען מיט זיין „ליב פּובליקום“:

„דער אָוונט ווען גאָלדפאָדען איז אויפגעטראָטן, איז דער גאָרטן טאַקע געווען פול, אָבער גאָלדפאָדען האָט געהאַט אַ גרויסן מאַראַלישן דורכפאַל. גאָלדפאָדען אַליין האָט וועגן זיין דורכפאַל געשריבן, אָבער נישט דערציילט די ריכטיקע סיבה פון דורכפאַל. באַמת איז עס געקו- מען צוליב גאָלדפאָדענס שולד. ער האָט נישט געהאַט קיין קול צו זיין גען פאַר אַ פּובליקום, און ער האָט זיך געשטעלט זינגען אייגענע לידער, וועלכע גראַדנער פלעגט זינגען פריער פאַרן זעלבן עולם מיט חן און אַ גוטן טעם. דער עולם איז געווען דעריבער זייער בייז. ערשטנס, וואָס זיי האָבן געצאָלט טייערע פרייזן פאַר די בילעטן. דאָס האָט שוין שמעון מאַרקס געמאַכט כדי אָפּצונעמען די 100 פּראָנק, וועלכע ער האָט געגעבן גאָלדפאָדענען עקסטער, והשנית, האָט דער עולם געקוקט אויף גאָלדפאָדענען ווי אויף איינעם, וואָס שפּעט אָפּ פון אים, דעם עולם; און דעריבער איז ביי אַ טייל דער כעס געווען אזוי גרויס, אַז זיי האָבן אים געוואָלט שלאָגן. גראַדנער מיט מיר האָבן קוים אָפּגעראַטעוועט גאָלדפאָדענען פון קלעפּ און איך האָב אים אַרויפגעזעצט אויף אַ דראַש- קע (וואָגן) און אָפּגעפירט צו זיך אַ היים“.

וויפּל ס'זאָל ניט שטימען גאָלדפאָדענס צי ליברעסקאָס באַריכט וועגן דעם אופן ווי אזוי דער עולם אין שמעון מאַרקס גאָרטן האָט אויפגענו- מען גאָלדפאָדענען, איז אַלנפאַלס קלאָר, אַז קיין באַנייטערונג צו קור- מען מיטן עולם ווידער אין פּערזענלעכן קאָנטאַקט האָט גאָלדפאָדען נישט באַקומען, און דעריבער איז גאַנץ פאַרשטענדלעך, אַז גאָלדפאָדען איז איצט ענערגיש צוגעטראָטן צו זיין אייגנטלעכן פּלאַן צוליב וועלכן ער איז געקומען אין יאַסי — אַרויסצוגעבן דאָ זיין יידיש וואָכנבלאַט. אָבער נאָך איידער ער איז אַרויס זאַמלען אַבאָנענטן, האָט זיך פּונאַני- דערגעוויקלט דער פּלאַן פון גרינדן אַ יידיש טעאַטער.

מיר ווייסן שוין פון פריער, אַז אינגאַנצן איז דער ענין פון אַ יידיש טעאַטער נישט געווען פרעמד צו גאָלדפאָדענען. ער האָט נאָך אַלס קינד געשריבן לידלעך, וועלכע מען האָט געזונגען, ער האָט שפּעטער, אַלס בחור, אַליין געשפּילט אין דער ראַבינער-שול און — ווי פּישזאָן פאַר- זיכערט — אויך געזען אויפירן זיין אייגענע קאָמעדיע אין זשיטאָמיר.

און דא אין יאסי האָט ער געזען ווי די בראָדערזינגער „שטעלן פּאַר“ זיינע לידער, אָבער דער קבלת־פנים, וואָס דער עולם האָט אים געגעבן בעת זיין אייגענעם אויפטריט, האָט אים אָפּגעשטויסן פון טעאָטער. ביי ליברעסקאָן אין שטוב האָט מען אָבער כסדר דעבאַטירט די פּראַגע וועגן דעם ווער עס איז שולדיק געווען אין זיין דורכפאַל, און אזוי ריינדיק איז מען געקומען צום פּלאַן, אז מען וואַלט נאָר געדאַרפט מאַכן אַן אמתדיק טעאָטער אויף יידיש.

ליברעסקאָ דערציילט וועגן דעם אין זיינע זכרונות: „נאָלדפּאַדען איז שוין געשטאַנען אָנגעטאָן אין צילינדער און גענומען דעם שטעקן אין האַנט אַרויסצוגיין אין גאַס אַרײַן, רופט זיך פּלוצלונג אַן מיין פּרוי צו אים:

— מאָסיע נאָלדפּאַדען, אין בוקאַרעסט איז שוין פאַרהאַן אַ בלאַט „היועץ“, שטאַרבט דער רעדאַקטאָר זיבן מאָל אין טאָג פון הונגער. וואָס וועט איר אויפּטאָן? איר וועט אויך אַרויסגעבן אַ בלאַט, וועט איר ביידע שטאַרבן פון הונגער. איר פּאָלגט מיך בעסער, האַקט אָפּ פון דער משוגעת. יידן פעלט אַ טעאָטער, נעמט זיך בעסער דערצו. איך האָב געלעזן פון איך „די מומע סאַסיע“ אין 4 אַקטן. עס איז אַקוראַט ווי צום שפּילן, נאָר איר האָט עס געמאַכט בלוז צום ליענען, קאָנט איר עס דאָך מאַכן טאַקע צום שפּילן. איך מיין אַ יידיש טעאָטער, אַקוראַט ווי ביי גוים, נישט אזוי ווי גראַדנער און פינקל מאַכן.

ווען מיין ווייב האָט געענדיקט ריידן, האָט נאָלדפּאַדען אַוועקגע-שטעלט דעם שטעקן, אויסגעטאָן דעם הוט און געזאָגט צו מיר:

— איר ווייסט, ליברעסקאָ, אייער ווייב האָט מיר געגעבן אַן אידעע. מ'וועט שאַרן „נאַפּאַלעאָנס“ (פּראַנקן) מיט לאַפּעטעס...

מיר האָבן געשיקט רופן גראַדנערן און אים דערציילט דעם פּלאַן וועגן שפּילן טעאָטער. גראַדנער האָט מסכים געווען און געזאָגט, אז רומענישע אַקטיאָרן, וואָס פּלעגן אים קומען הערן, האָבן אים אָפט גע-קושט און געבעטן, אז ער זאָל מאַכן אַ טעאָטער ווי ביי לייטן, נאָר ער האָט דאָס נישט געטאָן, וואָרום ער האָט נישט געהאַט וואָס צו שפּילן.

גראַדנער האָט באַלד געבראַכט אַ גאַנצע חברה. ווער זיי זענען גע-ווען, געדענק איך ניט. גראַדנער אַליין האָט זיך אָפּגעגאַלט די וואַנסעס. עס איז אויך אונטערגעקומען אַ שיין יונגל, שכר גאָלדשטיין. אויב

פינקל איז אויך געווען, געדענק איך נישט. אָבער ער איז זיכער אויך געווען פון די ערשטע. ער האָט געשפּילט צוזאַמען מיט גראַדנערן אין מאַדקס גאַרטן, נאָר, דאַכט זיך, אַז שפּעטער איז ער אַוועקגעפאַרן און ער איז נישט געווען ביי דער גרינדונג פון יידישן טעאַטער.

גאָלדפּאַדען אַליין האָט זיך באַלד באַגייסטערט פון דעם נייעם פּלאַן. ער האָט שוין אינגאַנצן פאַרגעסן צוליב וואָס ער איז איינגעלעך געקומען קיין יאַסי, און האָט זיך אַוועקגעזעצט ביי מיר אין שטוב שרייבן אַ טעאַטער־שטיק. ער האָט שוין דאַמאָלט געהאַט פאַרטיק אייִניקע לידער פון דער שפּעטערדיקער פּיעסע „די באַבע מיטן אייניקל“, און ער האָט געמאַכט פון די לידער אַ גאַנץ טעאַטער־שטיק.

מען האָט טאַקע באַלד גענומען דאָס שטיק איינשטודירן ביי ליב־רעסקאַן אין שטוב. גאָלדפּאַדען האָט שטודירט דעם טעקסט, די מוזיק איינצושטודירן האָט מען איבערגעגעבן אַן אַרטיקן קלעזמער וועלוועל דער גרויסער.

גאָלדפּאַדען אַליין שילדערט אַביסל אַנדערש דעם געבורט פון יידישן טעאַטער: „אין יענער צייט האָט זיך דאָס יאַסער יידישע פּובלי־קום אונטערהאַלטן מיט די לידערזינגער, וועלכע פּלעגן אין געוויסע סאַלאָנען (ביר־פּלעצער) פאַרטראַגן יידישע לידער, און אזוי ווי די זינגער פּלעגן אויך זינגען פיל פון מיינע לידער, האָט מיך די נייגירדע גע־טריבן צו זען וואָס פאַרע פנים די לידער האָבן ביי יענעם אין מויל. און זיצנדיק איינמאַל אין אַזאַ סאַלאָן, איז מיר דאָס ערשטע מאָל גע־קומען אויף מיין מחשבה צו פאַרבינדן די אייגענע לידער מיט פּראָזע און מיט אַ קליינעם אינהאַלט אַלס טעאַטער־שטיק פאַרצושטעלן פאַר דעם פּובליקום. איך האָב שוין פאַרגעסן, אַז דער צוועק פון מיין קומען דאָ אַהער איז נאָר צו גרינדן אַ יידישע צייטונג, און מיינע געדאַנקען און געפילן זענען נאָר געווען באַשעפטיקט מיט איין וואונטש: אַז איך זאָל זיין אומשטאַנד און האָבן די מעגלעכקייט צו רעאַליזירן מיין חלום. מיין פּלאַן איז פאַרטיק געוואָרן און אום חול־המועד סוכות האָב איך געלייגט דעם גרונטשטיין פון יידישן טעאַטער.“

ווייטער דערציילט גאָלדפּאַדען, אַז ער האָט זיך איבערגעשמועסט מיט גראַדנערן, וועלכער האָט אים דערציילט, אַז ער מיט נאָך אייניקע לידערזינגער האָבן שוין געפרובט צונויפשטעלן אַזאַ מין זאַך, דאָס

הייסט — לידער מיט פראָזע. זיי האָבן שוין אַפילו געשפילט „דעם טאבאק-מאכער“, „דאָס אָדעסער ווייבל“ און „דער רעקרוט“, אָבער ס'האָט דעם עולם זייער ווייניק באַגייסטערט. גאָלדפאָדען האָט זיך אָבער דערפאַר נישט אָפגעשטעלט, און ער האָט באַלד מיט גראַדנערן איבערגערעדט די אידעע פון א צוויי-אַקטיק שטיק.

און אָט ווי אזוי גאָלדפאָדען שילדערט אַליין דאָס דאָזיקע שטיק מיט וועלכן ער האָט געעפנט זיין טעאַטער, און ווי אזוי עס איז גע- שפילט געוואָרן:

„איך דריק מיך אויס „איבערגערעדט“, נישט אָנגעשריבן, ווייל שרייבן א שטיק אָדער אַ ראָלע איז נישט געווען וואָס און פאַר וועמען. אַבי מען האָט אויסנווייניק געוואוסט די אידעע; האָט מען שוין גע- קאָנט קנאַסן דערנאָך וואָס עס איז געקומען אין מויל-אַריין פאַרע ווער- טער — אַבי דאָס וויכטיקסטע, דער קערן איז נאָר געווען. און דאָס האָט געמיינט — דאָס פאַרטיקע לידל מיטן טאַנץ. איך האָב גראַדנערן פאַרגעלייגט, אַז אויב צו ריידן עפעס פראָזע אויף דער בינע, מוז מען האָבן מיט וועמען צו ריידן; צו זיך אַליין קאָן מען דאָך נישט ריידן. עס דאַרפן זיין כאַטש נאָך אַ פאַר מענטשן אַ הויז אים. ער האָט מיר דערציילט, אַז ער האָט אַ חבר, וועלכער העלפט אים אַרויס פון צייט צו צייט. ער איז אַ בעל-מלאכה, אָבער ער דענקט, אַז ער האָט אַביסל טאַ- לאַנט. ער איז אוועק און האָט מיר געבראַכט אַ יונגל מיטן נאָמען שכר גאָלשטיין. ער האָט מיר דערציילט, אַז ער האָט דעם יונגל אוועקגערוּפן פון דער אַרבעט (ער האָט געאַרבעט ביי אַ זאַטלמאַכער). איך האָב דעם יונג באַטראַכט און האָב באַלד פאַרשטאַנען, אַז לויט זיין יונג פנימל וואָלט ער געקאָנט טויגן צו פרויען - ראָלן. און צוזאַמען מיט שכר גאָלשטיין האָט ער מיר געבראַכט נאָך אַ גאַסן-יונגל, אָן אַ נאָמען. איך האָב באַלד אוועקגעזעצט גראַדנערן און גאָלדשטיינען נעבן מיר, זיי אָנגעשריבן עטלעכע ערנסטע און קאָמישע לידלעך וואָס זיי האָבן זיי טאַקע באַלד איינשטודירט, און איך האָב זיי אָנגעזאָגט וואָס זיי האָבן צו טאָן און וואָס זיי האָבן צו ריידן. וועלן זיי נישט געדענקען אַקוראַט מעגן זיי צולייגן זייערע ווערטער, וואָס ס'וועט זיי קומען אין מויל- אַריין. זיי דאַרפן נאָר וויסן ווען זיך צו קושן, ווען זיך צו שלאָגן און ווען זיך איבערבעטן און טאַנצן.



מיר האָבן באַלד, שוין טאָקע אין שטוב, געמאַכט פּראָבע און ס'איז אַרויס צו מיינע צרות, אַ צוויי אַקטיקעם שטיק, אַ שטיק... איך ווייס אַליין נישט וואָס! אַ מין דולעניש, אַן אומזין, אַ קאלאַטובע, אַז איך געדענק אַפילו נישט וואָס פאַרע נאָמען דאָס האָט געהאַט."

ווי מיר זען, אַלזאָ, האָט גאָלדפאַדען אָנגעהויבן זיין טעאַטער נישט מיט זיין פאַרטיקער קאָמעדיע, "די מומע סאַסיע", נאָר מיט עטלעכע לידער, וועלכע ער האָט פאַרבונדן מיט אַן אינהאַלט, אין וועלכן די אַקטיאָרן האָבן געהאַט דאָס פּרייע רעכט צו ריידן אַביסל דערפון וואָס ער האָט זיי אָנגעזאָגט און אַביסל דערפון וואָס עס וועט זיי קומען אין קאַפּ אַרײַן.

דאָס שטיק, וואָס האָט קיין נאָמען נישט געהאַט, איז געווען אינעם גאַנצן פאַר צוויי פּערזאָן — גראַדנער און גאָלדשטיין, און איז געשפּילט געוואָרן 2 טעג, בערך דעם 5 ביזן 8 אָקטאָבער 1876.

און די דאַטע ווערט באַטראַכט אַלס דער אָנהייב פון איצטיקן, מאַך דערנעם, ייִדישן טעאַטער איבער דער גאַנצער וועלט .

### 3

דער עולם האָט אָנגעקוואַלן פון גאָלדפאַדענס ערשטע פּיעסע און ער האָט זיך באַלד גענומען אויפּפירן אַ צווייטע פּיעסע. אויך זי האָט געהאַט נאָר צוויי ראַלן, וואָס זענען אויפגעפירט געוואָרן דורך גראַדנער און גאָלדשטיינען. די פּיעסע האָט גאָלדפאַדען צונויפגעשטעלט פון זיינע צוויי לידער, "די חסידה" און "שלאַף מיין קינד", אָבער אזוי ווי ס'איז שוין געווען נאָך סוכות און אין נאָרטן פון שמעון מאַרקס האָט מען שוין נישט געקאָנט שפּילן, איז די גאַנצע זאך געוואָרן אַביסל שווערער. אמת, אַז אין יאַסי איז געווען אַ געשלאָסענער זאַל, וואָס האָט געהערט צו אַ געוויסן זעליג ריישער, אָבער דערדאָזיקער ריישער האָט זיך אָפּגעזאָגט צו "לאָזן באַשמוצן זיין סאַלאָן מיט ייִדישע זינגער".

האָט גאָלדפאַדען מיט זיין "טרופּע" געמוזט אָנהייבן טראַכטן וועגן וואַנדערן, און ס'איז דעריבער געבליבן, אַז זיי זאָלן פאַרן קיין באַד-טושאַן, אַ קלענערע שטאָט פון יאַסי, אָבער דערפאַר אַן עכט ייִדישע. דאָרט האָט די געזעלשאַפט, "לבנון", פון וועלכער גאָלדפאַדען איז גע-

ווען ערן-פרעזידענט, געהאט אן אַפטיילונג, און זי האָט עס אונטערגע-  
 נומען איינצואַרדענען די פאַרשטעלונגען. אָבער נאָך איידער גאַלדפאַ-  
 דען האָט זיך געלאָזט אין וועג אַרײַן, איז זײַן טרופּע שוין פאַרגרע -  
 סערט געוואָרן מיט נאָך נײַע קרעפטן. ס'זענען צוגעקומען אהרן ראָ -  
 זענבלום (דער פּאָטער פון די שפּעטערדיקע אַקטעריסעס לײַזא זילבערט  
 און רבקה לעש), א געוויסער איינבינדער שוואַרץ און נאָך אייניקע, פון  
 וועלכע דער גרעסטער טײַל איז אָבער באַלד אַוועק פון ייִדישן טעאַ -  
 טער .

אין באַטושאַן האָבן דאַמאָלט געלעבט א גרויסע צאָל גאַליציאַ -  
 נער יידן, וועלכע האָבן שוין פריער געהאַט די געלעגנהייט צו הערן די  
 בראָדערזינגער, און גאַלדפאַדען האָט אויף אַזעלכע לײַט געקוקט ווי  
 אויף אַ גוט טעאַטער - פּובליקום, דעריבער האָט ער דאָ גערונגען אַ  
 גרויס טעאַטער פאַר זײַנע פאַרשטעלונגען. אָבער ביז מען האָט זיך אַ  
 ריר געמאַן, איז אויסגעבראַכן אין שטאָט אַ גרויסע מהומה: מען האָט  
 אָנגעהויבן אין שטאָט צו נעמען רעקרוטן. פאַרשטייט זיך, אז אין אַזאַ  
 צושטאַנד איז קײנעם נישט געלעגן אין זײַנען צו גײַן אין טעאַטער, און  
 גאַלדפאַדען אַלײַן האָט אויך געמוזט אין דעם פאַרגעסן. נאָר אזוי ווי  
 אַ טײַל פון זײַנע אַקטיאָרן האָבן זיך געשראַקן, אז מען זאָל זײ אַלײַן  
 אויך נישט נעמען פאַר קײַן רעקרוטן, האָבן זײ זיך אַלע באַהאַלטן אויף  
 אַ בײַדעם און באַשלאָסן דאָרט אָפּצוואַרטן ביז ס'וועט אַריבער די  
 בהלָה, אין וואָס אַלע זענען געווען זיכער.

זיצנדיק אזוי אויפן בײַדעם, האָט מען זיך אָנגעהויבן גרײַטן צו  
 אַרבעט נאָך דער „רעקרוטירונגס-בהלָה“. גאַלדפאַדען האָט דאָ דער-  
 צײַלט די אַקטיאָרן דעם סוזשעט פון „די קאַץ און דער ברונעם“. דאָס  
 איז געווען דער סוזשעט פון „שולמית“, וואָס ער האָט גענומען פון  
 זײַן שווער, ווערבלס, העברעאישע דערצײלונג „עדים נאמנים“. ער  
 האָט געוואָלט מאַכן פון דער מעשה אַ פּיעסע, אָבער ער האָט באַלד  
 איינגעזעען, אז דאָס איז אַ צו שווערער ענין פאַר זײַן טרופּע. דערנאָך  
 האָט ער פאַרגעלייענט פאַר זײ די קאָמעדיע „די מומע סאַסיע“, אָבער  
 אזוי ווי די קאָמעדיע האָט געפאַדערט אַ פּערסאָנאַל פון 4 פּרויען און  
 12 מענער, האָט ער זיך אויך פון דערדאָזיקער אויפירונג געמוזט אָפּ-  
 זאַגן. מ'האַט דאָך אָבער פאַרט געמוזט צוגרײַטן נײַעם רעפּערטואַר,

און אזוי ווי אויף דער טאָג־אַרדנונג איז געשטאַנען דער ענין רעקרוטן, האָט גאָלדפּאַדען באַשלאָסן אָנצושרייבן אַ פּיעסע מיט אַ רעקרוט אַלס הויפט העלד.

די קאָמעדיע האָט געזאָלט זיין — אויפן היינטיקן לשון גערופן — אַ מאָנאָקאָמעדיע, דאָס הייסט פאַר איין פּערזאָן, און ווי גאָלדפּאַדען דען שרייבט אין זיינע זכרונות „קאָן אין דער ראַל אַ טיכטיקער קאָמדי־הער באַווויזן זיין טאַלאַנט איינער אליין און עס זאָל דויערן פּאַסט [כמעט] אַ שטונדע, ווערנד ער מאַכט נאָך די אומגעלומפּערטקייטן פון אַ רויען, ווילדן בויער, ווערנד מען פּאַנגט אים אָן צו לערנען די אָנ־פּאַנגדעגולן פון דער דיסציפּלין“.

תיכף ווי גאָלדפּאַדען האָט דערציילט וועגן זיין פּלאַן פון דער קאָד מעדיע, האָט גראַדנער אים געזאָגט, אז ער קען אזא טיפּ און ער האָט באַלד פאַר אים „פּאַרגעשטעלט“ אַ קאָמישן טיפּ פון אַ יידישן רעקרוט. גראַדנער ווי די אַנדערע בראַדערזינגער פּלעגן דאָס ליד, וואָס איז איי־גנטלעך געווען וועלוועל זבאַרושערס הומאָריסטיש ליד, „דער יידישער סאָלדאַט“, זינגען, פּאַרקליידעט אַלס סאָלדאַט מיטן נאָמען היימישעיה קאָטער. אין דעם ליד, וואָס האָט געדאַרפט זיין אַ סאַטירע אויף דער יידישער מורא און ווידערווילן צו דינען אין מיליטער, האָט דער סאָלדאַט אויסגערעכנט זיין יחוס און זיך באַקלאַגט, אז אזא כשר קינד פון אזא משפּחה דאַרף זיין אַ סאָלדאַט.

גאָלדפּאַדען האָט די אידעע פון דעם ליד אויסגעברייטערט אין אַ דריי־אַקטיקע אָפּערעטע מיטן נאָמען „די רעקרוטן“, אין וועלכער ס'פיר גורירן אויך אַ פרוי און אייניקע נעבן־ראַליסטן. צו דער אָפּערעטע האָט גאָלדפּאַדען אויך צוגענוצט אייניקע פון זיינע פריערדיקע לידער ווי „דאָס חסידישע מיליטער“, „דער יידישער טשאַסאַוואָי“ און „חטא אַידיאָט“. אין משך פון די אייניקע וואָכן, וואָס עס האָט אָנגעהאַלטן די בהלה, האָט גאָלדפּאַדען אָנגעשריבן די לידער צו דער אָפּערעטע, אַ מאָנאָלאָג אין צווייטן אַקט פאַרן הויפט העלד און דאָס איבעריקע האָט ער די אַנטיילגעמער דערציילט.

באַלד נאָכדעם ווי די בהלה האָט זיך איינגעשטעלט, איז די קאָד מעדיע „די רעקרוטן“ אויפגעפירט געוואָרן אין באַטושאָן אין טעאַטער. גאָלדפּאַדען אליין שילדערט אזוי די פּאַרשטעלונג: „דאָס טעאַטער

איז געווען פול. איך אליין בין געשטאנען אמאל הונטער די קוליסן, אמאל האָב איך מיך אַרײַנגעכאַפּט אין סופֿליר־שטיבל און האָב סופֿי לירט, אלץ פון אויסנווייניק. דער עולם האָט אַפּלאָדירט, איבערהויפּט דעם לעצטן טאַג. דאָס טעאַטער — האָב איך געזאַגט — איז געווען פול, אָבער געלט איז געווען זייער ווייניק. נאָך אלע חשבונות און רעכ־נונגען זענען מיר אונזער ווירט נאָך שולדיק געבליבן אייניקע הונדערט פּראַנק. אין טעאַטער האָט מען מער נישט געקאַנט שפּילן, ווייל עס האָבן זיך אָנגעהויבן אַזעלכע שרעקלעכע רענגס און בלאַטעס, אז צום טע־אַטער איז נישט געווען מעגלעך צוצוקומען. איך האָב געמוזט איבער־לאָזן אין דער אכסניה פאַר אַ משכון מיין טרופּע, וועלכע איז באַשטאַנד נען, מ'שטיינס געזאַגט, פון די בידנע צוויי (אויב מען מעג זיי אָנרופן) אַקטאָרן גראַדנער און גאַלדשטיין, און איך בין אַרײַנגעפּאַרן קיין גאָלד־לאַז צו דינגען אַ לאַקאַל און באַרגן געלט צו באַציען אַהין מיין טרו־פע."

א רעכט ביסל אַנדערש שילדערט די ערשטע פּאַרשטעלונג אין באָד־טושאַן יצחק ליברעסקאַ. ער דערציילט: „עס האָט נישט לאַנג גערוי־ערט האָב איך באַקומען אַ בריוו פון גאַלדפּאַדענען, אז זיי זענען אומ־גליקלעך. אמת, אז בינו לבינו איז אויסגעבראַכן אין לאַנד אַ גרויסע מהומה צוליב דער רוסיש־טערקישער מלחמה, אָבער איך מיינ, אז דער דורכפאַל אין באַטושאַן איז נישט געווען צוליב דעם, נאָר ווייל דאָס פּובליקום איז געווען אומצופּרידן פון דער טרופּע. גאַלדפּאַדען האָט מיך אָנגעהויבן צו באַמבאַרדירן מיט בריוו, וואָס ער זאָל טאָן. ער האָט געבעטן נאָר אַן עצה, וואָרום געלט, האָט ער געוואוסט, קאָן ער ניט באַקומען. איך האָב באַלד דערויף געמאַכט אַ זיצונג פון דער יאָ־טער צענטראַלע פון „לבנון“, און מיר האָבן אוועקגעשריבן אין אונזער פאַראיין אין גאַלאַז, אז אזוי ווי גאַלדפּאַדען, אַ זייער באַנאַכטער מענטש, איז אין באַטושאַן אויף גרויסע צרות, וואָלט געווען זייער גלייך, אז ער זאָל קומען אין גאַלאַז דאָרט שפּילן, און מיר בעטן, אז מען זאָל אים דאָרט אונטערשטיצן. מ'האַט אויך אַרויסגעשיקט גאַלד־פּאַדענען מיט דער טרופּע אייניקע הונדערט פּראַנק אויף הוצאות און די באַנצע טרופּע איז געקומען קיין גאַלאַז."

אין גאַלאַז איז גאַלדפּאַדען טאַקע זייער וואָרם אויפגענומען גע־

וואָרן פון פאראיין „לבנון“. מיט זייער הילף איז אין „האָטעל צוקער“ אויפגעבויט געוואָרן אַ צייטווייליקע בינע מיט דעקאָראַציעס. די דע-קאָראַציעס האָבן געמאַלן אַ 80 יאָריקער דעקאָראַטאָר משה באַס און גאָלדפאָדען אַליין. בערך פורים 1877 האָט מען זיך דאָ אוועקגע-שטעלט שפּילן „די רעקרוטן“ און דער דערפאָלג איז געווען זייער גרויס. דאָ האָט גאָלדפאָדען אויך אָנגעשריבן זיין איינאַקטיקן וואָדעוויל „דאָס בינטל האָלץ“, אָבער ער האָט זיך דערמיט נישט געוואַלט באַגנוגען. ער האָט אָנגעהויבן וועלן אויפפירן גרעסערע פּיעסעס, און דערצו איז געווען אַ נואַלדיקע מניעה — מען האָט געדאַרפט האָבן כאַטש איין פרוי, וואָס זאָל מסכים זיין צו ווערן אַ יידישע אַקטעריסע.

מען דאַרף נעמען אין אַכט ווי אזוי עס האָט דאַמאַלט אויסגע-זען דאָס יידישע לעבן, וואָס פאַרע אַנשוואַונגען עס האָבן דאַמאַלט גע-הערשט וועגן טעאַטער בכלל און וועגן אַ פרוי-אַקטעריסע בפרט, כדי צו פאַרשטיין, אז דאָס איז נישט געווען פון די לייכטע זאַכן.

אַט אַ שטייגער ווי גאָלדפאָדען כאַראַקטעריזירט איינע פון די ער-שטע יידישע אַקטעריסעס גאָלדיצע: „דאָס נייע אַקטעריסעלע האָט שנעל פּראָגרעסירט אויף דער בינע, ווייל אַלס ה פ ק ר - ק י נ ד (אונטערגעשטראַכן פון אונז. — ז. ז.) נאָך פאַר דער בינע, איז זי גע-וואוינט געווען נישט צו שרעקן זיך פאַר מענטשן און האָט געהאַט מוט און חוצפּה.“ אַן אַנדערע פרוי, ראָזע פרידמאַן, איז געוואָרן אַ יידישע אַקטעריסע ערשט נאָכדעם ווי זי איז געווען אַ שאַנטאַן-זינגערין אין רוד-מענישע קרעטשמעס און האָט שוין געהאַט איבערגעבראַכן אַלע ראַמען פון דער אָנגענומענער מאָראַל.

דעריבער איז די דאָזיקע פּראַנע געווען זייער אַ שווערע, און גע-לעזט האָט מען זי דורכדעם, וואָס אַקטיאָרן פּלעגן זיך באַקענען מיט מיידלעך, וועלכע זיי האָבן געפונען פּאַסיק פאַר דער בינע, און האָבן מיט זיי חתונה געהאַט און געמאַכט פאַר אַקטעריסעס.

אזוי איז אויך געשען מיט דער ערשטער יידישער אַקטעריסע שרה סינאַל, וועלכע האָט צו 16 יאָר חתונה געהאַט מיטן אַקטיאָר שכר גאָלד-שטיין דערפאַר ווייל איר מוטער האָט מורא געהאַט זי צו לאָזן פאַרן אַליין מיט מענער. שפעטער ווען גאָלדשטיין איז געשמאַרבן, האָט זי חתונה געהאַט מיט מ. קאַרפ און איז אויפגעטראַטן אין אַמעריקע אַלס

פרימאדאנע אונטערן נאָמען סאָפיע קארפּ. אויך איר טאָכטער ראָזע  
איז אַ געוויסע צייט געווען אַ יידישע פרימאדאָנע אין אמעריקע.

איצט, אז גאָלדפאָדען האָט שוין באַקומען אַ דאַמען-ראַליסטין,  
האָט ער באַשלאָסן אָנצושרייבן אַ דראַמע: „איר קאָנט אויך גאָרנישט  
פאַרשטעלן, ליבע לעזער — שרייבט גאָלדפאָדען אין זיין אויטאָביאָ -  
גראַפֿיע — ווי איך האָב מיך דאַמאָלט מחייה געווען נישט — מיט  
דער מויד, נאָר מיט דער אידעע פון דעם נייעם שטיק, וואָס איז מיר  
איינגעפאַלן צו שרייבן. איך האָב מיך געוואָלט אין דעם פּובליקום פאַסד  
טיש נוקם זיין זיך מיט דעם שטיק, ווייל איך בין שרעקלעך געווען ביז  
אויפן עולם, וואָס ער צווינגט מיך מיט גוואָלד איך זאָל מאַכן אַ באַלאַד  
גאַן פון מיין בינע. ניין, ברידער! אז איך האָב יאָ אין מינע הענט באַד  
קומען אַ בינע, זאָל זי זיין אַ שולע פאַר איך. איר, וואָס האָט קיין צייט  
נישט געהאַט אין אייער יוגנט צו לערנען, צו בילדן זיך, זאָלט איר ער-  
מען צו מיר און זען ווי איך מאַך אייך אָפּ געטרייע בילדער פונם לעבן,  
איר זאָלט אייך אַליין אַרויסזען ווי אין אַ שפיגל מיט גוטע און שלעכטע,  
זיטן, און איר זאָלט אייך נעמען אַ מוסר און אַליין אויסבעסערן אייער-  
רע פעלער, וואָס איר מאַכט צווישן זיך אין פאַמיליע-לעבן, סיי צווישן  
זיך יידן און סיי צווישן זיך און די קריסטן, וואָס איר וואוינט שטענדיק  
מיט זיי אין איינעם. ווען איר האָט געשמאַק געלאַכט און איר האָט  
אייך אונטערהאַלטן פון מיינע קאָמישע וויצן, האָט מיר דאַמאָלט  
דאָס האַרץ געוויינט אויף אייך קוקנדיק. יעצט, ברידער, נאָט אייך אַ  
דראַמע, אַ טראַגעדיע פונם לעבן. וויינט איר און מיין האַרץ  
וועט זיך דאַמאָלט פרייען”.

אין דער דראַמע האָט גאָלדפאָדען אויך שוין געהאַט אַ פרויען-  
ראַל, נאָר אזוי ווי די אַקטעריסע שרה סינאַל האָט נאָך נישט געהאַט  
קיין שום בינע-פּראַקטיק, איז די ראַל, וועלכע זי האָט געדאַרפט שפּילן,  
געווען אַ געבן-ראַל, כמעט מער צו „דערשיינען אויף דער בינע“ ווי צו  
שפּילן. ס'איז זייער באַראַקטעריסטיש דער דערציערישער צוגאַנג פון  
גאָלדפאָדענען: ער האָט נישט אַרויפגעלייגט אויף אַן אַקטיאָר קיין צו  
גרויסע משאַ, וועלכע ער קאָן נישט דערטראַגן. ער האָט פאַרשטאַנען,  
אַז ווי פּעיק אַזאַ מיידל זאָל נישט זיין, מוז מען זי זיך צוערשט צוגעד-  
וואוינען צו דער בינע, און דעריבער האָט ער אין דער ערשטער צייט מער

געלייגט געוויכט אויף איר א ר ו י פ ק ו מ ע ן אויף א בינע,  
א ר ו י ס ט ר ע ט ן פאר אן עולם ווי ש פ י ל ן .

אָבער כאָטש גאָלדפאָדען האָט זיך פאַרמאָסטן אָנצושרייבן א  
דראַמע, און שוין געהאַט פאַר איר א פאַרטיקן נאָמען „די אינטריגע,  
אָדער, דוואַסיע די ספּלעטניצע“ (די פּליאַטקע-מאַכערין, רכילותניצע),  
פונדעסטוועגן האָט ער די פּיעסע אַלס דראַמע נישט אויפגעפירט, נאָר  
האַט זי באאַרבעט אַלס קאָמעדיע. ער האָט אַרײַנגעשטעלט פאַר זײַן  
נייער אַקטעדיסע עטלעכע לײכטע געזאַנגס-נומערן ווי „א קוש-דועט“  
און „א ליד“ און אַן איבערזעצונג פון דעם דאַמאַלט פּאָפּולערן קופּלעט  
„מאַדאַם אַנאַ“ פון לעקאַס אָפּערעטע „די טאַכטער פון גהינום“ און  
אַזוי אױ ער צוגעטראָטן אויפצופירן די קאָמעדיע אין גאַלאַץ.

עס איז זייער באַראַקטעריסטיש מיט וועמען גאָלדפאָדען האָט די  
קאָמעדיע אויפגעפירט, פון וועמען זײַן פּערסאָנאַל איז באַשטאַנען.  
אין גאָלדפאָדענס אויטאָביאָגראַפֿיע געפֿינען מיר אַזוי פאַרצײכנט די  
פּרעמיערע פון דער פּיעסע:

יאָזעף — גראַדנער (דער ליטוואַק)

רחל'ה — דאָס מיידל

הערשעלע — מיר וועלן זען.

גוטמאַן — א גאַסן-יונגל.

דוואַסי — גאָלדשטיין

חיים — א גאַסן-יונגל.

ווי מיר זען, זענען אין דעם פּערסאָנאַל אָנגערופן בלוז צוויי  
נעמען: גראַדנער, וועלכער ווערט אויך גערופן „דער ליטוואַק“ און  
גאָלדשטיין. בנוגע די איבעריקע ראָלן ווערן אָנגעגעבן בלוז סמנים.  
שרה סינאַל אָדער די שפּעטערדיקע באַרימטע פּרימאַדאַנע סאַפֿיע  
קאַרפּ, איז נאָך דאַמאַלט געווען גאַנץ אומבאַקאַנט נישט נאָר ביים  
טעאַטער-עולם, נאָר אפילו ביי גאָלדפאָדענען אַליין האָט זי נאָך נישט  
געהאַט קיין נאָמען, און ער האָט זי גערופן „דאָס מיידל“. ווען ס'איז  
צוגעקומען צו דער ראָל „הערשעלע“, האָט גאָלדפאָדען באַמערקט „מיר  
וועלן זען“, וואָס דאַרף באַדייטן „מען וועט שוין זען ווי עס איז אָפֿ-  
צוזוכן וועמען וואָס זאָל שפּילן די ראָל“, און בנוגע די אַנדערע צוויי  
ראָלן באַמערקט ער „א גאַסן-יונגל“, וואָס דאַרף ווידער באַדייטן, אַז

מען וועט שוין ווי עס איז געפונען אין גאס א יונגל אָדער אַ בחור, וואָס וועט „שפּילן“ די ראָל. ווידער באַמערקן מיר, אַז די איינציקע גרעסערע פּרויען-דראָל אין דער פּיעסע, די טיטל-דראָל „דוואַסיע“ שפּילט נישט קיין פּרוי, נאָר אַ מאַן — שכר גאָלדשטיין, אָט דער, וועלכער האָט אויסערלעך געכאַפּט דעם אַנבליק פּון אַ פּרוי און איז געווען זייער צאַרט אין זיינע באַוועגונגען און אין טאָן.

דאָס פּובליקום איז אין אַלגעמיין געווען צופּרידן פּון דער פּאָר - שטעלונג, און אויך גאָלדפּאַדען איז — צום ערשטן מאָל — געווען צו-פּרידן.

אזוי שרייבט ער אין זיין אויטאָביאָגראַפּיע: „גאַלאַץ, קאָן איך זאָגן, איז די ערשטע שטאַט אויף אונזער רייזע, פּון וועלכער מיר זענען אַרויסגעפּאַרן בשלום. דאָס הייסט: אויסער אַלע שפּעזן, וואָס מיר האָבן געהאַט אין פּאַרלויף פּון דעם מאַנאַט, בעל-חובות באַצאָלט, געמאַכט די בינע און די גרויסע סומע, וואָס די ערשטע פּרימאַדאַנע, די כּלה, האָט אונז געקאַסט, האָבן מיר נאָך יעדער במזומן אַ פּאָר פּראַנק אין קעשענע; ווייל די קאַסע און קאַנטראָל זענען איינגעשטאַנען אין די הענט פּון אונזערע בראַווע פּאַראיינס-כּרידער „לכּנון“, וועלכע האָבן געזעען צו מאַכן די גרעסטן עקאָנאָמיע כּדי עס זאָל אונז עפּעס בלייבן.“

ענלעך איז אויך ליברעסקאָס באַריכט וועגן דעם שפּילן אין גאַ-לאַץ: „דאָ האָט די טרופּע געשפּילט אין אַ גרויס טעאַטער און געהאַט דערפּאַלג. די רומענישע פּרעסע האָט זייער געלויבט די פּאַרשטעלונגען. די קריסטלעכע אַקטיאָרן פּון רומענישן טעאַטער האָבן זיך זייער וואַרם אָפּגערופּן אין דער פּרעסע.“

די טרופּע האָט אין גאַלאַץ געשפּילט אַ שטיקל צייט און איז פּון דאָ געפּאַרן קיין בראַזאַילאַ, אָבער שוין אָן זייער איינציקער פּרויען-אַקטעריסע, וועלכע איר ברודער האָט נישט געלאָזט מיטפּאַרן צוליב געוויסע פּאַרמאַליטעטן.

אין בראַזאַילאַ האָט מען אין דער ביר-האַלע פּון „האַטעל ווייבל“ געמאַכט אַ קליינע, פּראַוויזאָרישע בינע, און אויפּגעפירט די פּיעסע „די דעקרוטן“, וועלכע האָבן אין אָנהייב אויסגענומען, אָבער נאָך אין זעלבן אָונט איז געקומען צו אַ געשלעגן צווישן פּובליקום. געשען איז דאָס צוליב אַ דיסקוסיע, וואָס איז פּאַרגעקומען צווישן עולם איר-



בער דער פראגע וואָס דער מחבר מיינט מיט דער קאָמעדיע. מען האָט באַהאַנדלט די פראגע וועגן גאָלדפאָדענס כּונה מיט דער קאָמעדיע און דער גרעסטער טייל פֿון עולם איז געקומען צום באַשלוס, אז מיט דער קאָמעדיע שטרעבט גאָלדפאָדען צו מאַכן חוזק פֿון י י ד י ש ן רעקרוט, און דעריבער טאָר מען אזאָ קאָמעדיע נישט שפּילן.

עס איז אָבער געווען אַ שאָד זיך צוריקצוציען פֿון בראַאילא, און גאָלדפאָדען האָט צוגעגרייט אַן אָונט מיט אַן אַנדער פּראָגראַם, וואָס איז באַשטאַנען אין דריי טיילן:

1) גאָלדפאָדען האָט געהאַלטן אַ וויכטיקע רעדע צום פּובליקום.

2) מ'האָט געזונגען פאַרשידענע נאַציאָנאַלע לידער.

3) מ'האָט געשפּילט אַ נייע קאָמעדיע אין 2 אַקטן „די באַבע מיטן אייניקל“.

דעם סוזשעט פאַר דער נייער קאָמעדיע האָט גאָלדפאָדען גענומען פֿון אַ פּאָפּולער רומיש ליד, אין וועלכן אַ יונג רומיש מיידל גיסט אויס פאַר איר געטרייער אַם די געפּילן פֿון איר געהיימער ליבע. גאָלדפאָדען האָט פאַריידישט די נאַנצע מעשה. די ראָל פֿון דעם מיידל האָט ער געלאָזט, נאָר זי איז געוואָרן אַ יידישע, און פֿון אָט דער אַם האָט ער געמאַכט אַ יידישע באַבע. אין דער פּיעסע האָבן געשפּילט דריי פּער - זאָן: די צוויי פּרויען און דער יונגערמאַן, וואָס האָט ליב דאָס מיידל. די איינציקע מענער-ראָל, פֿון דעם יונגערמאַן, האָט געשפּילט דער נייע צוגעקומענער ישראל וויינבלאַט. (וויינבלאַטס זון, טשאַרלי, איז שפּעטער געוואָרן אין אַמעריקע אַ טעאַטער-מענדזשער און טעאַטער-אַד-וואָקאַט, און וויינבלאַט טאַכטער, סאַבינאַ, איז געוואָרן אַן אַקטעריסע און חתונה געהאַט מיטן באַקאַנטן אַקטיאָר מאַקס ראָזענטאַל). די צוויי פּרויען-ראָלן זענען געשפּילט געוואָרן דורך די אַנדערע צוויי מענער - אַקטיאָרן: גראַדנער און גאָלדשטיין.

די פּיעסע, צו וועלכער גאָלדפאָדען האָט צוגעשריבן אַביסל פּראָזע, האָט זייער אויסגענומען. שפּעטער האָט זי גאָלדפאָדען שטאַרק באַ - אַרבעט און ס'איז דערפֿון געוואָרן אַ באַרימטע קאָמעדיע.

2) וואָכן האָט די טרופּע געשפּילט אין בראַאילע און די לעצטע שורה איז געווען, אז זי איז ווידער אַריין אין חובות. דאָס וואַנדערן איבער די קליינע שטעט איז גאָלדפאָדענען שוין נמאס געוואָרן, און

ער האָט באַשלאָסן צו פרובן זיך אין דער הויפט־שטאָט פון לאַנד — אין בוקאַרעסט. ער האָט איבערגעלאָזט זיין טרופע אין האַטעל און איז אַליין געפאָרן קיין בוקאַרעסט כּדי דאָרט איינצואַרדענען די פּאַרשטע־לונגען און אויך זיך פאַרשאַפן די מיטלען אַהינצוברענגען די טרופע. ליברעסקאָ דערציילט, אַז נישט גאָלדפאַדען איז געפאָרן קיין בוקאַרעסט, נאָר, אַז אַ געוויסער לאַזאַר, אַן אייגנטימער פון אַ קאַפע־הויז אין בוקאַרעסט, איז ספּעציעל געקומען אין בראַאילא און אָפּגע־פירט אויף זיינע הוצאות די טרופע מיט גאָלדפאַדען קיין בוקאַרעסט. ווי ס'זאָל נישט זיין, איז אַ פאַקט, אַז נאָך פּסח 1877 האָט גאָלד־פאַדען אָנגעהויבן צו שפּילן אין בוקאַרעסט אויף אַן אמתער בינע ביי לאַזאַר קאַפּעדשווי אין סאַלאַן אויף סטראַדעאַ קאַלעיאַ וואַקאַרעשט.

גאַרין דערציילט, אַז די ערשטע פּאַרשטעלונג איז פּאַרגעקומען אין אַן אנדער פּלאַץ: לויט אַ רעקאַמענדאַציע איז גאָלדפאַדען געקומען צו אַ געוויסן אהרן שנאַפּ, וועלכער האָט אים געהאַלפן קריגן דאָס טעאַ־טער „זשיגניצאַ“ און דאָרט האָט מען געשפּילט „די רעקרוטן“. גע־שפּילט האָט מען דאָרט נאָר איין מאָל, און ביי יענער פּאַרשטעלונג איז צוגעקומען דער נייער אַקטיאָר פּנחס שאַפּיראַ. ערשט נאָך דער פּאַר־שטעלונג האָט גאָלדפאַדען גענומען דעם זאַל ביי לאַזאַרן.

גאָלדפאַדען האָט דאָ אויפגעפירט אַ וואָדעוויל „האַט זשע מיר און זייט זשע מיר געזונט“, נאָר עס איז אַ סברא, אַז עס איז שוין אַ פּריערדיקע קאָמעדיע נאָר מיט אַ נייעם נאָמען.

די געשעפטן זענען אוועק זייער גוט און גאָלדפאַדען האָט באַ־שלאָסן דאָ צו פאַרבלייבן און פאַרשטאַרקן זיין טרופע: אָבער אין דער צייט, וואָס זיינע ערשטע צוויי אַקטיאָרן האָבן געשטאַמט פון די פּאָלקס־זינגער, האָט גאָלדפאַדען איצט גענומען זוכן נייע כּחות צווישן די משוררים.

„אין יעדער שטאָט און שטעטל — שרייבט גאַרין — זענען די משוררים געווען די פּריילעכסטע קונדסים. אין אַ לוסטיקער געזעל־שאַפט האָבן זיי נאָכגעקומט און איבערגעמאַכט די תּנועות און העוויות פון די אָנגעזעענסטע בעלי־הבתים ווי אויך פון די חונים. קיי־נער איז פאַר זיי נישט געווען צו חשוב, קיין זאַך איז פאַר זיי נישט גע־ווען צו הייליג. ווען גאָלדפאַדען איז אָנגעקומען אין בוקאַרעסט, איז

דאָרט דער חזן געווען דער באַוואוסטער קופער. צווישן זיינע משוררים זענען געווען זעליג מאַגנולעסקאַ, לייזער צוקערמאַן, משה זיבערמאַן און שמחה דינמאַן. אין דער זעלבער צייט, וואָס מאַגנולעסקאַ, ראַמאַלט אַ יונגל פון 17 יאָר, און צוקערמאַן, מיט אַ יאָר אַדער צוויי עלטער, זענען געווען אַנגעשטעלט אַלס משוררים ביי קופערן, האָבן זיי אויך געזונגען אין אַ קירך. עס פאַרשטייט זיך, אַז דער חזן און די בעלי-הבתים האָבן דערפון נישט געטאַרט וויסן.

זיי האָבן אויך שוין געהאַט געלעגנהייטן צו זינגען אַלס כאַריסטן אין אָפּערעס, און דאָס שפּילן, וואָס זיי האָבן געזעען ביי דיִדאָזיקע גע־לעגנהייטן, האָט געמאַכט אויף מאַגנולעסקאַן אַזאַ איינדרוק, אַז ווען מ'פּלעגט צו אַ שמהה פאַררופן די משוררים, פּלעגט מאַגנולעסקאַ אונטער האַלטן דעם עולם נישט נאָר מיט זינגען, נאָר אויך מיט נאַכמאַכן געוויסע דומענישע אַקטיאָרן. אויך פּלעגט ער אַזעלכע שטיקלעך ווייזן ביים חזן אין הויז ווען די משוררים און פּיינע בעלי־הבתים פּלעגן זיך צוזאַמענקלייבן ביי אים אַ שבת צו נאַכט, און דער עולם האָט פון זיי געלעקט די פּינגער.

דאָס האָט דערגרייכט צו גאָרפּאָדענען, און ער האָט תּיכּף נאָך זיין קומען אין בוקאַרעסט געשיקט רופן צו זיך די אויבנדערמאָנטע פּיר משוררים.

אַז גאָרפּאָדען האָט זיי געהערט זינגען, האָט ער באַלד באַשלאָסן, אַז זיי זענען די ריכטיקע פּאַסיקע עלעמענטן פאַר זיין טעאַטער, און ער האָט זיי אַלע באַלד צוגענומען צו זיך אין טרופּע. אָבער דאָס אַרייַנ־ציען משוררים אין ייִדישן טעאַטער האָט זיך אַנגעשטויסן אויף אַ שטאַרקער קעגנערשאַפט מצד די מתפּללים. נישט קאָנענדיק באַשטוואָפּן די משוררים, האָט קהל אָפּגעזאָגט דעם חזן קופּער, וועלכער האָט נישט נאָר דערלאָזט, אַז זיינע משוררים זאָלן זינגען אין ייִדישן טעאַטער, נאָר ער פּלעגט אליין אויך באַזוכן די פּאַרשטעלונגען אין ייִדישן טעאַטער.

אָבער דאָס האָט נישט געהאַלפּן. די משוררים זענען שוין פאַר־בליבן ביי דער ייִדישער בינע, און אייניקע פון זיי האָבן שפּעטער, סיי אין גאָרפּאָדענס טרופּע, סיי אין די אַנדערע ייִדישע טרופּעס, גע־שפּילט אַ באַדייטנדע ראָלע.

אָבער מיט נייע מענער-כחות אליין האָט גאָלדפאָרען זיך נישט באַ-  
 נגונגענט. עס איז פאַר אים שוין קלאָר געווען, אז זיין טעאָמער, זיין רע-  
 פערטואַר, מוזן אויסגעברייטערט ווערן, און צו דעם צוועק מוז מען  
 האָבן פרויען, וואָס זאָלן ווערן אַקטעריסעס און אויך שפּילן גרעסערע  
 ראָלן.

וואו נעמט מען אָבער אַזעלכע כחות?  
 מענער האָט מען נאָך געקאָנט געפונען צווישן די בראַדערזינגער  
 און פאָלקסזינגער אָדער צווישן די משוררים.  
 דאָס פראָבלעם פון פרויען-אַקטעריסעס איז אָבער געווען זייער אַ  
 שווערעס. מיר האָבן שוין אין אַ פריערדיק קאָפיטל אָנגעוווּזן ווער עס  
 זענען געווען די ערשטע אַקטעריסעס און אונטער וועלכע באַדינגונגען  
 מ'האָט זיי רעקרוטירט פאַר דער יידישער בינע. אויך איצט האָט גאָלד-  
 פאָרען צובאַקומען אַ נייע אַקטעריסע דורכדעם, וואָס זיינער אַן אַקטיאָר  
 האָט זיין פרוי אַרויפגענומען אויף דער בינע. „שפעטער — דערציילט  
 גאָלדפאָרען אין זיין אויטאָביאָגראַפיע — איז שוין אליין געקומען נאָך  
 אַ פיין מיידל און האָט זיך אַנגאַזשירט, כאָטש אויך אומוויסנד און  
 רוי, האָב איך שוין געהאַט דריי פרויען-פּערזאָנען, אַן אַקטיאָר איז  
 אויך צוגעקומען“.

גאָלדפאָרען הייבט זיך אָן צו פאַרפעסטיקן אין בוקאַרעסט. ער  
 פירט דאָ אויף זיין אַלטן רעפערטואַר, דערביי מאַכט ער אָבער ענדע-  
 רונגען אין די פערסאָנאַלן.

אָזוי אַ שטייגער שפּילט ער „די באַבע מיטן אייניקל“ מיט נייע  
 צוגעגעבענע ראָלן, גראַדנער שפּילט „די באַבע“ און נעמט אָזוי שטאַרק  
 אויס אין דער ראָל, אז מיט יאָרן שפעטער ווען די יידישע בינע האָט  
 שוין געהאַט פיל פרויען-כחות און עס זענען שוין געווען פרויען-אַק-  
 טעריסעס, וואָס זאָלן קאָנען שפּילן די ראָל פון דער „באַבע“, האָט  
 די ראָל ווייטער געמוזט געשפּילט ווערן דורך אַ מאַן, וואָס פלעגט נאָכ-  
 קאַפּירן גראַדנערן, וועלכער איז יונג געשטאַרבן. דער עולם איז שוין  
 געווען אָזוי צוגעוואוינט צו גראַדנערס אויסטייטשן די ראָל, אז אַ פרוי  
 האָט גאַרנישט געקאָנט אָזוי שפּילן די פּר ו י ע ן ראָל. מאָגלעשאַק

האָט געשפּילט „דאָס אייניקל“, פּנחס שאַפּיראָ—„דער שדכן“, משה זיל-  
בערמאַן — „דער לערער“ און לייזער צוקערמאַן „דער טערט“. אין  
דער באַנייטער אויפּירונג פּון „די אינטריגע“ האָט מאָגלעססאַ גע-  
שפּילט צוויי ראָלן „רחלה“ און „דער זאַאיקע משרת“, און גאָלדפּאַדען  
אַליין האָט געשפּילט די דראַמאַטישע ראָל.

איצט קומט די אויפּירונג פּון גאָלדפּאַדענס אַ נייע קאָמעדיע  
„שמענדעריק“, וועלכע איז דיריגירט געוואָרן פּון דעם ציגיינער קאַס-  
טאַקי. מיט דער קאָמעדיע „שמענדעריק“ איז פּאַרנעקומען אַ גאַנצע  
געשיכטע.

גאָלדפּאַדען אין זיינע זכרונות דערקלערט כסדר, אַז „שמענדעריק“  
איז זיינע אַן אַריגינעלע קאָמעדיע, און בלויז די לידער האָט ער צוגע-  
פּאַסט צו רומענישע מעלאָדיעס, אָבער ווי מאָגלעססאַ און צוקערמאַן  
האַבן איבערגעגעבן גאַרינען, איז די אַנטשטייאונג פּון „שמענדעריק“  
פּאַרנעקומען אונטער אַזעלכע פּאַרהעלטענישן: „ווען גאָלדפּאַדען האָט  
פּאַרהערט מאָגלעססאַן, האָט מאָגלעססאַ פּאַרנעשטעלט אַ סצענע פּון  
דעם רומענישן שטיק „וואַדוּצו מאַמו“ (דער מאַמעס זונדעלע), און  
דאָס איז איינגעטלעך דער אַריגינאַל פּון דער שפּעטערדיקער קאָמעדיע  
„שמענדעריק“. גאָלדפּאַדענען איז אזוי געפּעלן געוואָרן די פּאַרשטע-  
לונג, אַז נישט נאָר וואָס ער האָט צוגענומען מאָגלעססאַן אין זיין  
טרופע, נאָר ער האָט אים אויך צוגעזאַגט, אַז ער וועט לאָזן דאָס שטיק  
איבערזעצן און דערפּון וועט ער מאַכן אַ יידישע פּיעסע פּאַר אים“.

סיי מאָגלעססאַ, סיי צוקערמאַן און סיי אַלע יענע, וועלכע האָבן  
זיך פּאַרבונדן מיט גאָלדפּאַדענען ביי זיין אַנקומען קיין בוקאַרעסט  
אָדער באַלד נאָכדעם, האָבן אַלע איינשטימיק דערציילט ווי אזוי „שמענ-  
דעריק“ איז איבערגעמאַכט געוואָרן פּאַר זיי אין די אויגן. פּון מאָג-  
לעססאַס רייד איז אויסגעקומען, אַז אים האָט גאָלדפּאַדען געהאַט צו  
פּאַרדאַנקען פּאַר דעם דאָזיקן שטיק, און די אַנדערע, וואָס זענען געווען  
דערביי, האָבן מיט זייערע אייגענע אויגן געזעען ווי גאָלדפּאַדען האָט  
עס באַאַרבעט.

עס איז מערקווירדיק דערביי — שרייבט גאַרין — וואָס די אַלע  
געדענקען גוט דעם נאָמען פּון דעם אַריגינאַל, הנם ס'זענען שוין זייט  
דאַמאָלט אַריבער צענדליקער יאָרן.

און עס איז באמת זייער אינטערעסאנט נישט אזוי די עצם פראגע צי גאלדפאדען האָט אַריגינעל אָנגעשריבן די קאָמעדיע אָדער ער האָט איר הויפט טעמע גענומען פון דער פרעמד, ווי דאָס וואָס אויב, „שמענר דעריק“ איז אַ פרעמדער, נישטיידישער טיפ, איז ער פאָרט מיט דער צייט געוואָרן אַ סינאָנים אין יידישן לעבן, אין דער יידישער ליטעראַטור און שפראַך. אזאָ קינסטלערישע קראַפט האָט גאלדפאָדען באַזעסן צו פאַר-יידישן פרעמדע טיפן און כאַראַקטערן און זיי פאַרשמעלצן אין יידיש-נאַציאָנאַלע כאַראַקטערן.

נאָך „שמענדעריק“ האָט גאלדפאָדען אויפגעפירט זיין מעלאָד דראַמע „די קאַפּריזונע כּלה, אָדער קבצענוואָן און הונגעדמאַן“, אין וועל-כער די נייע אַקטעריסע ראָזאָ האָט נאָך מיטגעשפּילט, אָבער באַלד האָט זי זיך צוריקגעצויגן פון דער בינע און די טרופּע איז ווידער געבליבן באַשטיין פון בלוזי מענער.

מאָנולעסקאַס דערפאָלג ביים עולם, באַזונדערס אין דער טיטל-ראָל פון „שמענדעריק“, האָט אַרויסגערוּפן קנאה-געפּילן ביי גראַדנערן, וועלכער האָט געהאַלטן, אז ער האָט איינגעטלעך געלייגט דעם גרונט-שטיין פון יידישן טעאַטער צוואַמען מיט גאלדפאָדענען, און דעריבער קומען אים אַלע בעסטע און גרעסטע ראָלן. ער האָט דעריבער אָנגעהויבן שטעלן פאָדערונגען צו גאלדפאָדענען. זעענדיק, אז מאָנולעסקאַס דער-פאָלג באַשטייט אין דער ק א מ ע ד י ע, האָט ער באַשלאָסן זיך אַ וואָרף צו טאָן צו דער ד ר א מ ע. ער האָט אָנגעהויבן פאַרלאַנגען פון גאלדפאָדענען, אז ער זאָל ספּעציעל פאַר אים אָנשרייבן אַ דראַמע. גאלדפאָדען האָט נאָכגעגעבן זיין פאָדערונג. ער האָט איבערגע-זעצט קאָצעבוים „די וויסטע אינזל“ און געמאַכט דערפון אַ צוויי-אַקט טיקע טראַגעדיע אונטערן נאָמען „דער ווילדער אינזל“. גראַדנער האָט געשפּילט „דער אייראָפּעער“, שכר גאלדשטיין — „רעניע“ און מאָנולעסקאַ — „די נענערין“. אָבער גראַדנער איז ווידער געוואָרן אַנט-טוישט. כאַטש ער איז געווען דער איינציקער מענער-ראַליסט אין דער דראַמע און כאַטש ער האָט געהאַט די הויפט-ראָל, האָט מאָנולעסקאַ געהאַט אַ גרעסערן דערפאָלג פון אים. דאָס האָט גראַדנערן אזוי אויפ-גערעגט, אז ער איז אַרויסגעטראָטן פון דער טרופּע.

אין יענער צייט האָט גאלדפאָדען באַקומען אַן איינלאַדונג פון

שמעון מארקסן אין יאסי, אז ער זאל דארט אהינקומען. אזוי אבער ווי אליין האָט זיך אים נישט געגלוסט צו פאָרן, און אזוי ווי ער האָט געד האָט געוויסע פארפליכטונגען צו גראַדנער, און קיין שלום־בית צווישן אים און מאָגולעסקאָן האָט נישט געקאָנט זיין, האָט גאָלדפאָדען גענוג מען אייניקע פון זיינע פיעסעס, זיי געגעבן גראַדנער און אים אָפגע־שיקט קיין יאסי.

גראַדנער האָט צו זיך צוגעצויגן ראָזע פרידמאן און צוזאמען האָבן זיי גענומען שפילן אין יאסי. אָבער כאַטש גראַדנער איז אוועק פון גאָלדפאָדען צוליב מאָגולעסקאָן, האָט נישט לאַנג געדויערט ווי דער זעלבער מאָגולעסקאָן איז אוועק פון גאָלדפאָדען און האָט זיך פאָר־אייניקט מיט... גראַדנער.

דאָס איז, אַלזאָ, געווען די ערשטע שפאַלטונג אין יידישן טעאַטער און דער ערשטער פּרוב צו שפילן גאָלדפאָדענס רעפערטואַר אָן גאָלד־פאָדען.

גאָלדפאָדען איז אָבער דאָך געבליבן ביי אייניקע אַקטיאָרן. ער האָט אָנגעשריבן אַ נייע פיעסע „די שטומע כלה“ און זי אויפגעפירט מיט פאַלגענדן פּערסאָנאַל: שׂכר גאָלדשטיין („בריינע“), פּנחס שאַפיר ראָ („דער זידע“), משה זילבערמאַן („לעאַן“), מעכעלע גליקמאַן („איי־זיק־מאיר“), לייזער צוקערמאַן („צדוק“) און איין פרויען־ראַליסטין, אַ נייע קראַפט וועלכע ווערט אין פּראָגראַם באַצייכנט אַלס „מאַדמאַז־זעל ראָזע“. זי האָט געשפּילט די טיטל־ראַל „די שטומע כלה“, אָבער די ראַל איז געווען אַ שטומע, אָן ווערטער, און ערשט שפּעטער, ווען זי האָט זיך צוגעוואוינט צו דער בינע, האָט גאָלדפאָדען איר געגעבן צו ריידן עטלעכע ווערטער.

באַלד דערויף האָט דאָ גאָלדפאָדען אויפגעפירט „שמענדעריק“ אין אַ נייער באַארבעטונג און מיט נייע כּחות: „שמענדעריק“ האָט געשפּילט די נייע אַקטעריסע גאָלדיצע און „די כלה“ — די נייע אַקטע־ריסע מינדעל צוקערמאַן.

מיר האָבן פאַר זיך שוין, בכן, צוויי טרופּעס מיט אַ קנאַפּן מנין אַקטיאָרן און אַקטעריסעס אין די צוויי גרעסטע שטעט פון רומעניע: בוקאַרעסט און יאסי.

ווען גאָלדפאָדענס טרופּע איז זיך צעפאַלן אין צוויי טיילן, פון

וועלכער איינע איז פארבליבן אין יאסי, האָט דאָרט געשפּילט אַ גרויסע  
ראָל דער שפּעטער באַרימטער, זייער-פאַרשריגענער שונד-דראַמאַטורג,  
יאָזעף לאַטינער.

יאָזעף לאַטינער, וועלכער זאָל — טראַגין זיינע הכחשות — גאָר  
הייסן אַן אַנדערן נאָמען, איז געבוירן געוואָרן אין 1857 אין יאסי ביי  
אַ שניידער, וועלכער איז איינגעוואַנדערט אין רומעניע פון רוסלאַנד.  
אין דער יוגנט האָט זיך לאַטינער אויסגעצייכנט אלס מתמיד אין אַ  
יאָסער ישיבה. גלייכצייטיק האָט ער זיך אָבער אָפּגעגעבן מיט השכלה;  
געלערנט תנ"ך מיט מענדעלסאָנס ביאור, געליענט השכלה-ספרים, און  
היות ווי ער האָט אָנגעהויבן צו גילטן אין שטאָט אלס „אפיקורס“,  
האָט אים דער דאָמאָליקער שריפטשטעלער און געלערנטער מתתיהו  
שמחה ראַבינער שטאַרק מקרב געווען און טאַקע ביי אים אין שטוב  
האָט לאַטינער געלערנט העברעאיש, דייטש און פראַנצויזיש.

אין זיין אויטאָביאָגראַפיע, געשריבן ספּעציעל פאַרן שרייבער פון  
די שורות, דערציילט לאַטינער, אַז אין עלטער פון 23 יאָר איז ער  
אַרויס פון דער ישיבה, אָנגעשטאַפט מיט שם ופוסקים, אָבער אויך  
אַ באַלעזענער אין פאַרשידענע ספרי השכלה, וועלכע ער האָט פלייסיק  
אין נעהיים געלעזן אין ישיבה.

אין 1876, בעת גאָלדפאָדען איז דאָס ערשטע מאָל געקומען אין  
יאסי און פארבראַכט ביי יצחק ליברעסקאָן, איז לאַטינער אויך געווען  
צווישן די פאַרוואַלטע משכילים, און ווי ער ניט אָן אין זיין אויטאָ-  
ביאָגראַפיע, זאָל ער זיין געווען דער דורך וועמענס איניציאַטיוו גאָלדפאָ-  
דען האָט אָנגעהויבן שרייבן פאַר דער יידישער בינע. מיר האָבן שוין  
דאָ, אַלזאָ, די דריטע ווערסיע וועגן דעם אַנטשטיין פון גאָלדפאָדען  
טעאַטער, אָבער באמת איז צו זען פון דער פּיעסע, וועלכע לאַטינער  
דערמאָנט, אַז גאָלדפאָדען האָט שוין פריער אָנגעהויבן זיין טעאַטער.

לאַטינער דערציילט אזוי אין זיין אויטאָביאָגראַפיע: „אין אַ  
געשפּרעך מיט גאָלדפאָדענען פרעג איך אים אַמאָל פאַרוואָס לאָזט איר  
די לצים [געמיינט די פּאָלקסזינגער גראַדנע, גאָלדשטיין און פינקל]  
ריידן פאַר פּיער און פאַר וואַסער? ווען זיי זינגען אייערע לידער, פאַר-  
וואָס זאָלן זיי אויך נישט האָבן אייער פּראָזע? און דער געדאַנק איז  
אים אַרײַן אין קאַפּ און נאָך אַ קורצער צייט האָט ער פון זיין ליד „די



באַבע מיט דעם אייניקל" געמאכט א טעאטער-שטיק. פאר מיר איז „די  
 באַבע מיטן אייניקל" געווען דאָס ערשטע טעאטער-שטיק, וואָס איך  
 האָב אין מיין לעבן געזען, ווייל אין רומענישן טעאטער האָב איך מיך  
 נישט געוואַנט צו ווייזן מיט מיין לאַנגען קאָפּטאָן און מיט זיינע לאַנג-  
 גע פּאות, און דאָך איז מיר די טעאטער-טעכניק נישט געווען פּרעמד,  
 ווייל איך האָב געלעזן פילע דייטשע און אויך פּראַנצויזישע ווערקע.  
 און עס האָט מיך נישט געלאָזט רוען איך זאָל אויך מיין פּעאיקייט  
 שטעלן אויף דער פּראָבע. דער צופאַל איז מיר געקומען צו הילף. אין  
 שטאָט האָט דאָמאָלט אויסגעבראַכן אַ מחלוקה וועגן טאַקסע און אַנד-  
 דערע קהלשע זאַכן. צוויי פּאַרטייען זענען געווען די מלחמה-פירער:  
 די פרומע יודן מיט די דייטשע יהודים. גערופן האָט מען די צוויי פּאַר-  
 טיען „קנאַפּל און פּאַנטאַפּל". דאָרף זיך טרעפּן, אז אַ יונגעראַן פּון  
 די „קנאַפּל" זאָל זיך פּאַרליבן אין אַ מיידל פּון „די פּאַנטאַפּל". ביי-  
 דערליי פּאַמיליען זענען געווען פּאַרמעגלעכע און גרויסע דעה-זאָגער און  
 זענען זיך געווען שונאים אויף דעם לעבן, און זייערע קינדערלעך גע-  
 בעך זענען איינע אין ס'אַנדערע געווען שטערבלעך פּאַרליבט. אַ פּאַסי-  
 רונג ווי אין „ראַמעא און דזשולעט", צום גליק האָט זיך דער ראַמאַן  
 נישט געענדיקט אזוי טרויעריק ווי ביי שעקספּיר. און אַט פּון דער פּאַר-  
 סירונג האָב איך, מיט דער הילף פּון אַ דייטשן סקעטש מיט דעם נאָמען  
 „נאַטאַן שלומיאַל" אויסגעאַרבעט אַ קאָמעדיע אין 4 אַקטן, באַטיטלט  
 „קנאַפּל און פּאַנטאַפּל, אדער, די צוויי שמואל-שמעלקעס".

די קאָמעדיע איז באַלד דערויף אויפגעפירט געוואָרן אין יאַסי  
 דורך פינקעלן און גראַדנערן, און זיי האָבן דעם מחבר איבעראַשט מיט  
 אַ האַנאַראַר פּון 12 פּראַנק, אָבער נישט חלילה אין מזומן, נאָר זיי האָבן  
 אים געגעבן 12 בילעטן צו אַ פּראַנק אַ שטיק. דער מחבר האָט נישט  
 געוואוסט וואָס צו טאָן מיט די בילעטן ביז דער קאַסירער האָט זיך אויף  
 אים מרחם געווען און אים געגעבן 8 פּראַנק פּאַר די בילעטן. דאָס איז  
 געווען לאַטיינערס ערשטער האַנאַראַר פּאַר דראַמאַטורגיע.

מיט דערדאָזיקער קאָמעדיע איז פּאַרבונדן אַ גאַנצע געשיכטע. עס  
 זעט אויס, אז גאָלדפּאַדען האָט זיך שפּעטער אויך באַנוצט מיטן זעלבן  
 דייטשן אָריגינאַל פּאַר זיין קאָמעדיע „די צוויי קוני-לעמעל", אָבער לאַ-  
 טיינער פּלעגט תמיד באַשולדיקן גאָלדפּאַדענען, אז ער האָט קיין נייע

פיעסע כלל נישט אָנגעשריבן, נאָר ער האָט בלויז באַארבעט, זיין לאַ-  
 טיינערס, קאָמעדיע, און שפּילט זי אויף זיין, גאָלדפּאַרענס נאָמען.  
 לאַטיינער האָט זיין באַשולדיקונג באַגרינדעט דערמיט, וואָס שפּע-  
 טער ווען גאָלדפּאַרען איז געקומען קיין רוסלאַנד און דאָרט אָנגעהויבן  
 שפּילן טעאַטער, האָט ער פּאַרכאַפּט די דאָזיקע קאָמעדיע מיט דער  
 הילף פון דער ממשלה: אין רוסלאַנד האָט מען נישט געקאָנט שפּילן  
 אַ פּיעסע פּריוער ווי מען האָט זי צענזורירט אין פעטערבורג, אז זי איז  
 כשר לגבי דער מאַכט און לגבי דער מאַראַל, האָט גאָלדפּאַרען גענומען  
 זיין, לאַטיינערס, פּיעסע, האָט איר אַ נאָמען געגעבן „די צוויי קוני לע-  
 מעל“ און זי פּאַרשריבן אויף זיין, גאָלדפּאַרענס, נאָמען. שפּעטער האָט  
 שוין לאַטיינער זי מער נישט געקאָנט שפּילן, ווייל עס וואַלט געהייסן,  
 אז ער איז דער אוורפּאַטאָר.

בכלל האָט לאַטיינער געהאַט חשבונות מיט גאָלדפּאַרענען. אַן ענלעך  
 כע טענה האָט ער אויך געהאַט מיט אַ צווייטער פּיעסע, וועגן וועלכער  
 עס וועט אונז שפּעטער אויסקומען אויספירלעכער צו ריידן — דאָס  
 איז די באַרימטע „שולמיט“, וועלכע סיי לאַטיינער און סיי גאָלדפּאַרען  
 האָבן באַארבעט פון איין סוועלע, און האָבן זיך כסדר קאָמזורירט מיט  
 דער פּיעסע.

וועגן לאַטיינערס צוקומען צום יידישן טעאַטער דערציילט אויך  
 ליברעסקאָ אין זיינע זכרונות, און ווידער וויל ער מאַכן דעם איינדרוק,  
 אז אויך דאָ איז זיין פּרוי געווען די איניציאַטאָרין, אז לאַטיינער זאָל  
 ווערן אַ דראַמאַטורג: „צווישן די משכילים, וואָס פלעגן צו מיר אריינ-  
 קומען, זענען געווען צוויי פּערזאָן, יוסף כתבן און יצחק גאָלדענטאַל,  
 וואָס זענען דאַמאָלט נאָך געווען סטודענטן, און זיי האָבן מיטגע-  
 בראַכט מיט זיך זייערן אַ גוטן פּריינט לאַטיינער. זיין מעלה איז באַ-  
 שטאַנען אין דעם, וואָס ער האָט געקענט לייענען און שרייבן דייטש.  
 ער פלעגט יעדעס מאָל מיט זיך מיטברענגען דייטשישע וועדס און זיי  
 פאַרלייענען. איינמאָל האָט ער געבראַכט אַ דייטש ביכל „נאַטאַן שלז-  
 מיאל“ און ווען ער האָט עס פאַרגעלייענט, זיינען מיר שיר צעזעצט  
 געוואָרן פון געלעכטער. פון יעדער שורה האָבן מיר געמוזט טייכן, אזוי  
 פיל הומאָר און קאָמישעס איז דאָרט געווען. עס איז אינאָן אזוי גע-  
 פּען, אז מיר האָבן געבעטן לאַטיינערן, אז ער זאָל עס נאָך אַמאָל

פאר אונז פאָרלייענען. מיין פרוי, וואָס האָט זיך געהאַלטן פאַר אַ גאַנצן טעאָטער-מבין, האָט זיך דאַן אָנגערופן צו לאַטיינערן: — לאַטיינער, עס וואָלט געווען גוט צו מאַכן דערפון אַ יידישע פּיעסע. לאַטיינערן איז דער פּלאַן געפּעלן און טאַקע ביי מיר אין שטוב האָט ער זיך אוועקגעזעצט און געמאַכט דערפון „די צוויי שמואל שמעלקעס“.

עס איז גוט אַרויס און די טרופּע האָט עס גענומען שפּילן און עס איז געווען אַ גוטער דערפאַלג. אַזוי ווי די דורך דער פּיעסע איז ער געוואָרן מהותן מיט די אַקטיאָרן און אַ יודע ספּד איז ער געווען, איז ער געוואָרן דער סופּלער פּון דער טרופּע און אויך זייער פּאַרפּאַ-סער“.

לאַטיינערס צווייטע דראַמאַטורגישע אַרבעט איז באַשטאַנען אין איבערזעצן די רומענישע פּיעסע „לומפּאַציוס וואַגאַבונדוס“, וועלכע גראַדנער פּלעגט שפּילן דערנאָך און זיך אָנגעגעבן אַלס איר מחבר.

לאַטיינער וואָלט וואַרשיינלעך ווייטער געשריבן פּיעסעס ווי עס וואָלט אויך געוויס געטאָן אברהם גאַלפּאַדען, ווען — — אָבער דאָ קומט פּלוצלונג אַן איבערקערעניש, וואָס צעשטערט אַלץ.

גאַלפּאַדען דערציילט וועגן דער נייער קאַטאַסטראַפּע פּאָלגענ-דעס: „דאָס טעאָטער האָט אָנגעהויבן אויפצולעבן. לייזער צוקערמאַן אַרבעט זיך אויס אַלס קאָמיקער. הכלל, אויף דער בינע ווערט פּריילעך. נאָר פּלוצלונג האָט זיך עראיינגעט אַזאַ באַגעבנהייט, וואָס האָט צו-שטערט אינגאַנצן מיין אַרבעט. אַ וואָלקן-ברוך האָט זיך אָנגערוקט און מיט זיין העפּטיקן שטראָם האָט ער אַ פּאַל געטאָן אויף אונז און האָט פּאַרגאַסן, פּאַרפלייצט מינע אַלע פּרישע, גרינע געוויקסן, וואָס האָט מיך געקאָסט אַזויפיל מי און ערגערניסע, ביז איך האָב דאָס פּאַרפלאַנצט און האָב דאָס דערלעבט צו זען אַרויסגעוואַקסן, צו בליען. קורץ, איך האָב געמוזט צעלאָזן מיין הדר. יעדער איז צוריק-געבליבן ביי זיך אין דער היים און איז שוין מער נישט צוריקגעקו-מען. איך בין געבליבן זיצן אַליין, פאַרצווייפלט, און האָב נישט גע-וואוסט וואָס אָנצופאַנגען. אינעם טעאָטער האָט מען פאַרגעסן גלייך ווי עס איז נישט געווען. דער סאַלאַן איז געבליבן פּוסט און דאָס אַלץ האָט פּאַסירט פּונקט אין יאָר 1877.

דער רומענער צו יענער צייט האָט נישט גענומען קיין רעקרוטן צום מיליטער, נאָר ער האָט געזאָגט — קאָמיסאַנען אין דער באַגלייטונג פון דער פּאָליציי האָבן זיך צעלאָזט איבער אלע גאַסן פון דער שטאָט בוקאַרעסט און קוים האָט מען באַגעגנט אַ יונגעראַן, האָט מען אים געכאַפט און אָפּגעגעבן פאַר אַ סאַלדאַט.

איבער דער מהומה האָט זיך שוין נאַטירלעך קיין יונגעראַן געוויןן אויף דער גאַס, פלעגן די קאָמיסיעס באַפאַלן די שולן, די קאַפּערהייזער. דערפאַר האָבן אלע יונגעלייט געמוזט פאַרלאָזן די שולן און די קאַפּערהייזער. און אזוי ווי מיין טעאַטער איז אויך געווען אַן עפנטלעכער לאַקאַל, האָט מען שוין אויך מורא געהאַט צו קומען. אפילו דאָס ביסל אַקטיאָרן, וואָס איך האָב פאַרמאַגט, האָבן זיך אויך באַהאַלטן ביי זיך אין דער היים, און דערפאַר האָט מען אויפגעהערט צו שפּילן, און אז מען שפּילט נישט, וויל דער רעסטאָראַטאָר מער נישט געטרויען קיין עסן, און אז מען עסט נישט — הונגערט מען." וואָס איז געשען?

רוסלאַנד און טערקיי האָט אָנגעהויבן צווישן זיך מלחמה, און באַטש רומעניע איז געווען נייטראַל, אָבער אַלס שכנה צווישן די דאָזיקע צוויי לענדער האָט זי דערקלערט אַן אַלגעמיינע מאַביליזאַציע.

## 5

עס האָט אויסגעזען, אז די רוסיש-טערקישע מלחמה וועט צערשטערן דעם יונגען בנין — דאָס יידישע טעאַטער. גאַלדפאַדען האָט באַשלאָסן, אז פון יידישן טעאַטער וועט ער קיין פרנסה נישט האָבן, און ער טראַכט וועגן ציען זיין חיונה פון דער מלחמה: ווערן אַ סוחר ווי אַ סך אנדערע יידן זענען געוואָרן אין אַזאַ בהלה-צייט.

„ווי אזוי עס האָבן אויסגעזען די געשעפטן אין בוקאַרעסט — דערציילט ליבערסקאָ אין זיינע זכרונות — קאָן מען זען דערפון, וואָס איך האָב באַקומען פון גאַלדפאַדענען אַ בריוו, אין וועלכן ער שרייבט מיר, אז די עצה, וואָס מיין פרוי האָט אים געגעבן, וועלכע האָט זיך אין אָנהויב אויסגעוויןן אַלס גוטע עצה, טויג באַמת אויף כפרות. ער, גאַלדפאַדען, מיט דער טרופע גייען אויס פון הונגער.

דאָס איינציקע גליק איז דאָס, וואָס דורכן טעאָטער איז ער געקומען  
קיין בוקאַרעסט, און אזוי ווי עס איז איצט מלחמה-צייט, האָפט ער  
צו קאָנען פאַרדינען ביי די פּאַדריאַטשיקעס (ליפּעראַנטן פון אַרטיקל  
לען)."

אַבער פון דער האָפּנונג איז גאַרנישט געוואָרן, און דאָ האָט אַ  
צופאַל אַרויסגעפירט גאָלדפאַדענען און דאָס יידישע טעאָטער פון  
דער טרויעריקער סיטואַציע.

גאָלדפאַדען דערציילט וועגן דעם אזוי אין זיינע עראינערונגען:  
„גוי איך מיר אזוי אין גאָס און באַגען איינעם פון מינע גוטע  
פריינט אויס אַדעס.

— וואָס טוסטו דאָ? — האָב איך אים אַ פּרעג געטאָן מיט אַ  
טרויעריקע מינע.

— וואָס הייסט וואָס איך טו דאָ? — האָט ער מיר געענטפּערט  
— די גאַנצע וועלט לָאָזט זיך אַהער. עס איז דאָך עפעס „קריגס-  
צייט“. איך בין אויך געקומען מיר זוכן אַ באַשעפטיקונג אַדער אַ  
פּאַדריאַד. וואָס טוסטו דאָ?

— איך ווייס! עפעס האָט איך געמאַכט אַ טעאָטער און מען  
מאַכט די קאָמעדיע...

— טוט מיר באַנג, איך וואָלט עס אַ בעלן געווען צו זען!  
— ווי אזוי קאָנסטו עס זען ווען איך האָב צעלָאָזט מיין חברה,  
ווייל קינער קומט נישט. אויב דו זאָלסט מיר צוזאָגן, אז דו  
וועסט מאַרגן קומען מיט אַ חברה כאַטש פון אַ 20 — 30 מענטשן,  
וואָלט איך צוזאַמענגעפויקט מינע לייט און וואָלט געוויזן די קאָמעדיע.  
— אָט האַסטו מיין האַנט, אז מאַרגן קום איך מיט אַ גאַנצער  
חברה אונזערע אַדעסער.

— באַשטימט?  
— נאָך ווי אזוי! מיר ווערן דאָך דאָ דורך די נעכט משוגע פון  
לאַנגווייליקייט.

איך האָב פון אים אָפּשיד גענומען און בין געגאַנגען צוניפֿ-  
רופן מיין חברה, און זיי געזאָגט, אז מאַרגן וועלן מיר שפּילן פאַר אַ  
קליינעם עולם, וואָס האָט אזוי ווי באַשטעלט די פּאַרשטעלונג.  
מאָרגן איז ער באַמת געקומען מיט אַ 30 מענטשן. נו! דאָכ

דאָרף מען שוין פאַרשטיין ווי די נייגיריקייט האָט זיי איבערראַשט.  
 זיי האָבן פאַרשפּראַכן, אז מאָרגן וועלן זיי קומען מיט מער מענטשן.  
 ריכטיק! אויף מאָרגן צו דער פאַרשטעלונג זענען שוין געקומען  
 עטלעכע און אַכציק מענטשן, און אזוי יעדן טאָג מער, ביז דער סאַ-  
 פּאָן איז קליין געוואָרן און האָט שוין נישט געקאַנט אין זיך פאַסן די  
 מאַסן פון דעם פּרישן נייגעבוירענעם פּובליקום, און דאָ איז שוין  
 טאַקע געווען אין דערמיט פון דעם זומער, און עס איז געוואָרן צו  
 הייס אין דעם פּלאַץ צו שפּילן. איך האָב געמוזט גיין זוכן אַ גאַרטן,  
 וואו דער פּלאַץ איז פיל גרעסער און די לופט פיל פּרישער און אי -  
 בערפירן די גאַנצע מאַכענאַציע אַהין. און דער זעלבער שטראָם פון  
 דער צייט, וואָס האָט ערשט געמאַכט אזא דערוויסענדע איבערשווי-  
 מונג איבער דער יונגער פּלאַנצע פון דעם נאָר וואָס אויפגעבליטן  
 „יודישן טעאַטער“, אז מען האָט געמיינט, אז עס איז שוין אָפּגע -  
 ווישט — דער זעלבער פאַרדאָרבענער שטראָם האָט נאָך זיין אָפּ -  
 לויפן אזא זעננדיקע ווירקונג געמאַכט, אז מיין יודיש טעאַטער האָט  
 אויפגעבליט.

אין דער רומענישער „קעפיטאַל-שמאַט“ בוקאַרעסט, סטראַדא  
 נעגרא וואָדא נומער 10, איז דאָ אין אַ הויף אַ גאַרטן פון עטלעכע  
 בויםער, וואָס איז היינט יעדן באַקאַנט מיט דעם נאָמען „זשינגיזאַ“.  
 דאָס גערטנדל איז אַמאָל זייער ווייניק באַקאַנט געווען, ווייל אַהין  
 פלעגן אַריינגיין אייניקע שכנים פון די געסלעך זומער ביינאַכט אין  
 די גרויסע היצן טרינקן אַ פּריש גלעזל ביר. דער גאַרטן מיט דעם  
 ביר האָט געהערט צו אַ דייטש, וועלכער האָט געהאַט אַרום דעם  
 גערטנדל אַ גרויסע אַלטע, הילצערנע ברויערין. אַ לאַנג געמויערט הויז  
 איז אויך געשטאַנען אין דער צייט, וואו עס האָט געוואוינט דער ווירט  
 מיט זיין פאַמיליע. צו דעם דייטש האָב איך זיך געווענדעט ער זאָל  
 מיר פאַרדינגען דעם גאַרטן. איך האָב דאָרט באַלד אויסגעבויט אויף  
 מיין רעכנונג אַ פּראָוויזאָרישע זומער-בינע פון ברעטער און איך  
 האָב דאָרט פאַרטגעזעצט מינע טעאַטער-פאַרשטעלונגען.  
 און אָט אין דעם נייעם יודישן טעאַטער האָט גאָלדפאַרען וויי -  
 טער אַנגעהויבן אַנטוויקלען זיין יודישע בינע, וואָס האָט אויסגעזען  
 איינצודאַרן נאָך איידער זי האָט זיך צעבליט. פון טאָג צו טאָג האָבן

זיך די געשעפטן פון יידישן טעאטער פארבעסערט. אויב אין אנהייב  
האָט גאָלדפאָרענס אַ פרוינט געדארפט ברענגען דעם עולם אין טעאָ-  
טער, איז מען שוין איצט אליין געקומען:

„פון רוסלאַנד האָבן זיך אַ שאַט געטאָן קיין רומעניע — שרייבט  
ב. גאַרין — מחנות מענטשן אין דער האָפנונג צו פאַרדינען אַ לייכטן  
רוכל. דער קאָמיסאַריאַט פון דער רוסישער אַרמעע האָט זיין  
הויפּט-קוואַרטיר געמאַכט אין בוקאַרעסט, און פון דאָרטן האָט אַ  
שטראָם גאָלד געפלייצט איבער די קעשעניעס פון אַלע יענע, וואָס  
זענען נאָר נישט פויל געווען עס צו נעמען. קיין זאָך איז אזוי נישט  
ביליק געווען ווי געלט. מענטשן, וואָס זענען געקומען אָרעם זענען  
אין אַ קורצער צייט עשירים געוואָרן, און מיטן לייכט געקראָגענעם  
געלט איז געקומען אַ פאָדערונג אויף לעבן אַ גוטן טאָג, הויליאַנטעס  
און דאָסגלייכן. דאָס טעאָטער איז געווען ווי פשוט באַשאַפן פאַר  
זיי, און דער גרויסער אָנגעלאָפּענער, רייך-געוואָרענער עולם האָט זיך  
ממש דערפרייט מיט אזאַ אונטערהאַלטונג; מען האָט איצט געשפּילט  
פאַר געפאַקטע הייזער און אין טעאָטער איז געוואָרן אַ גרויסע שפּע.  
פון ליידיקע בענקלעך האָט מען שוין מער נישט געוואוסט און די  
אַקטיאָרן האָבן פאַרגעסן די הונגעריקע טעג. דאָס פּובליקום האָט  
אויך באַקומען גאָר אַן אנדער פנים. אָנשטאַט וואָס ביז איצט זענען די  
באָזוכער נאָר געווען פון די סאַמע נידריקע שיכטן, האָט מען שוין גע-  
קאַנט דאָ זעען דעם פיינעם היימישן בעל-הבית, דעם משכיל, און דער  
טעאָטער ווערט אין אַ קליינעם מאַסשטאַב אַן אינסטיטוציאָן פון דעם  
גאַנצן פּאָלק. אין טעאָטער זעט מען איצט אויך אַ צומיש פון רוסישע  
אַפיצירן. די פּזמונים און טענצלעך מיט וועלכע די ערשטע שטיקער זע-  
נען געווען דורכגעפלאַכטן, זענען פאַרשטענדלעך און צוגענגלעך  
פאַר אַלעמען, בפרט ווען די האַנדלונג איז דורכאויס פון יידישן לעבן  
און די לאַנגע קאַפּאַטעס און בערד מיט פּאָותן זענען גוט באַקאַנט  
דעם רוסישן יידן. אויב דערדאָזיקער צומיש האָט נישט געהויבן די  
בינע, האָט ער אָבער פיל מיטגעהאַלפן דער קאַסע... צווישן די אָנגע-  
לאָפענע אין בוקאַרעסט איז אויך געווען משה פינקל, ער איז געקו-  
מען פאַרדינען אַ גרינגן רובל ביים קאָמיסאַריאַט, נאָר ער איז באַלד  
אַריינגעפאלן אין גאָלדפאָרענס טרופע.“

קײן נייעם רעפערטואַר האָט מען איצט איינגטלעך נישט גע-  
דאַרפט, ווייל מיט יעדן טאָג זענען אלץ צוגעקומען נייע, פרישע באַ-  
זוכער, פאַר וועלכע די אַלטע פּיעסעס זענען געווען ניי. דאָך האָט דאָ  
גאַלדפאַרען אויפגעפירט אייניקע נייע איינאַקטערס און דעם 25 אוי-  
גוסט 1877 האָט ער ענדלעך אויפגעפירט זיין ערשטע גרויסע קאָמע-  
דיע „די מומע סאַסיע“.

די גוטע געשעפטן האָבן גאַלדפאַרענען אַ רעכט ביסל צעטומלט.  
ער זוכט צו מאַכן געלט. אין זיין אויטאָביאָגראַפיע שילדערט ער אזוי  
זיינע געפילן צו יענער צייט: „דעם אמת מוז איך מודה זיין, אז נאָך  
ביז יעצט ווען איך נעם די פּעדער צו שרייבן אַ ניי אַריגינעל שטיק,  
ווען די באַגייסטערונג הייבט מיך אָן צו צעוואַרעמען, שוועב איך דאָן  
אין אַ גאַנץ אַנדערער ספּערע, אין אַ אידעאָלישער, און אין דער נאַנ-  
צער צייט פאַרגעס איך כמעט אָן דער עקסיסטענץ פון געלט, פון אָר-  
אורטייל, פון כבוד. איך פאַרגעס זאָגאר פיל מאָל אין עסן און טרייני-  
קען. ווערנד דאָס שטיק ווערט פאַרטיק, ווער איך שוין עטוואָס אָפּ-  
געקילטער, נאָר דאָך באַגייסטערט מיך דאָס געפיל פון דער קונסט  
ווערנד איך מאַך פּראָבן און לערן די ראַלן מיט דער מימיק, דיקטיר  
צו מאַכן די דעקאָראַציען, קאָסטיומען און מוזיק. ערשט ווען אָס  
שטיק ווערט שוין אויפגעפירט און דער קאָסירער זעצט זיך צו דער  
קאַסע מיט די בילעטן, פאַרגעס איך אָן אַלעמען וואָס עס איז געוועזן  
און דער שריפטשמעלער ווערט פאַרוואַנדלט אין אַ סוחר, אַ געשעפטס-  
מאַן, ביי וועלכן עס בלייבן ליידער שטיין מיינע פעאיקיטן. אויך דאָ,  
אז דער עולם האָט זיך פּלוצלונג אָנגעהויבן צו לאָזן אין מאַסן אין  
מיין גאַרטן, בין איך גאָר פּריגלישעט געוואָרן.“

פאַרשטייט זיך, אז די גלענצנדע געשעפטן, וואָס גאַלדפאַרענעס  
טעאַטער האָט געמאַכט, האָבן אָנגעהויבן צו לאָקן אויך אַנדערע צו  
פרובן זייער מזל ביים יידישן טעאַטער. אָבער די ערשטע וויכטיקס-  
טע זאָך, וואָס אזאָ קאָנקורענץ האָט געדאַרפט האָבן, איז נישט געווען  
קיין געלט — נאָר רעפערטואַר. קעגן גאַלדפאַרענען מיט זיין טעאַטער  
האָט זיך געדאַרפט אוועקשטעלן אַן אַנדערער שרייבער, וואָס זאָל אויך  
קענען שרייבן טעאַטער־שטיק אָדער כאַטש האָבן די אַמונה אין זיך,  
אז ער קען דאָס.



אזא איינער איז געווען משה הורוויטש, וועלכער איז שפעטער געוואָרן אומגעהויער פּאָפּולער אין דער יידישער טעאַטער - וועלט אונטערן נאָמען „פּראָפּעסאָר איש הלוי הורוויטש אָדער האָרוויץ“. ער האָט זיך נאָך פּריער „געדרייט“ ביים טעאַטער. גראַדנער האָט אים אָפּילו געוואָלט משרד זיין מיט גאָלדפּאַדענען, אז ער זאָל אויפירן זיינע אַ פּיעסע. דער „פּראָפּעסאָר“ הורוויץ האָט אָבער געהאַט אַ פּלעק אויף זיך. ער האָט שוין געהאַט באַוויזן צו זיין אַ משומד, און גאָלדפּאַדען האָט זיך דעריבער פון אים אָפּגעשאַקלט. האָט הורוויץ צונויפגענומען אין בוקאַרעסט אייניקע יונגעלייט, צווישן זיי די שפּעטערדיקע אַקטיאָרן אבא שיינגאָלד, משה טייך, הערשל גאָלדענבערג און פּרוי גאָלדשטיין, און מיט זיי געעפנט אין בוקאַרעסט נאָך אַ יידיש טעאַטער.

הורוויץ האָט זיך אַנאַסירט אַלס דירעקטאָר און אַלס מחבר פון דער פּיעסע „דער טיראַנישער באַנקיר“. אַ פנים אָבער, אז די פּיעסע איז נישט געווען קיין אָריגינעלע, ווייל אביסל שפּעטער זעען מיר ווי גאָלדפּאַדען האָט אויך אויפגעפירט אַ פּיעסע מיט אַן ענלעכן נאָמען, נאָר דערביי אַנגעגעבן, אז דאָס איז אַן איבערזעצונג פון דייטש.

אַזאָ, די רוסיש-טערקישע מלחמה האָט נישט נאָר נישט צע-שטערט גאָלדפּאַדענס טעאַטער, נאָר אַרויסגערופן נאָך אַ יידיש מעאַ-טער מיט אַ נייעם דראַמאַטורג.

פּראָפּעסאָר הורוויץ, וועלכער האָט שפּעטער געשפּילט אַ באַדייטנדע ראָל אין יידישן טעאַטער אין אַמעריקע, פון וועלכ: ער האָט גאָלדפּאַדענען אינגאַנצן פאַרטריבן, און אַנשטאַט די פּאַלקסטימל לעכע און נאַיווע סוזשעטן פון גאָלדפּאַדענען אַרויפגעבראַכט אויף דער יידישער בינע די כלומרשטע היסטאָרישע אָפּערעטעס און מעלאָד-דראַמעס, דורכגעדרונגען מיט עס-האַרצות און שונד, איז געבוירן געוואָרן אין 1844 אין סטאַניסלאַוואָוו, גאַליציע אין אַ פרומער פאַ-מיליע, וואָס האָט זיך מתיחס געווען מיטן גאון בעל השל"ה. ער האָט געלערנט ביים גאון ר' משולם האָרוויץ און דערנאָך אין בית המדרש. צו 15 יאָר האָט ער אָנגעהויבן לערנען שחיטה, דערנאָך האָט ער זיך גענומען צו השכלה און אַלגעמיינער בילדונג. אין עלטער פון 18 יאָר איז ער אַוועק קיין יאַסי, רומעניע, וואו ער איז געוואָרן אַ

העברעאישער לערער, און אלס יונגערמאן פון 27 יאָר האָט ער אַרויס־געגעבן אַ העברעאיש־רומענישע צייטשריפט „די צייט“, וואָס האָט אָבער נישט מאַרדך ימים געווען.

פון יאָסי איז הורוויץ געפאָרן קיין בוקאַרעסט. שפעטער האָט ער זיך כסדר באַרימט, אז ער איז דאָ געוואָרן פראָפעסאָר פון געאָגראַפֿיע אין אַרטיקן אוניווערזיטעט, און זאָל זיך אויך האָבן באַטייליקט אין איבערזעצן דעם תנ"ך אויף רומעניש. אָבער די פאַרשידענע אויספאַרשונגען ביז איצט האָבן דאָס נישט פעסטגעשטעלט, און דער ריבער פלעגט מען זיך שטענדיק באַציען מיט פאַרדאַכט צו זיין פראָפּעסאָר־טיטל. וואָס עס איז יאָ זיכער איז, אז הורוויץ איז געווען דער רעקטאָר פון אַ יידישער שול אין בוקאַרעסט און ווען די בעל־הביתים פון דער שול האָבן אים אָפגעזאָגט פון דער שטעל, האָט זיך הורוויץ געשמדט און איז געוואָרן אַ מיסיאָנער.

ווען הורוויץ האָט געזעען דעם דערפאָלג פון גאָלדפאַרענס טעאַטער, האָט ער באַשלאָסן זיך אויך צו ווידמענען דעם געביט: העברעאיש, דייטש און רומעניש האָט ער געקענט, נייגונגען צו שרייבן האָט ער געהאַט, און ער איז דעריבער געווען זיכער, אז קיין רעפערטואַר וועט אים נישט פּעלן. אין די דריי שפראַכן וועט זיך שטענדיק ענעם אָפזוכן צום איבערזעצן אָדער באַארבעטן אויפן אייגענעם נאָמען אלס אַריגינעל ווערק.

וועגן הורוויצ'ס ערשטן פּרוב צוצוקומען צום יידישן טעאַטער, דערציילט גאָלדפאַרען אין זיינע זכרונות: „נאָך פּסח אין דעם יאָר 1877, ווען דאָס יידישע טעאַטער האָט נאָר וואָס איבערגעלעבט דעם ערשטן ווינטער אין בוקאַרעסט, איז איינמאָל ביי אַ פּראָבע צו מיר צוגעקומען ישראָל גראַדנער און האָט מיר איינגערוימט אַ סוד, אז ס'איז דאָ אַ מענטש, וואָס האָט אַ נייע פּיעסע און וויל זי מיר געבן, אז איך זאָל זי אויפפירן אויף דער בינע. ער האָט מיר דעם מענטשן פאַרנעשטעלט און איך האָב אים באַשטימט אַ צייט ווען ער זאָל קוֹמען צו מיר אַהיים די פּיעסע פאַרצולעזן.“

אויף דעם צווייטן טאָג איז גראַדנער ווירקלעך געקומען מיט דעם מענטשן, וועלכער האָט מיר פאַרגעלעזן אַ דרייאַקטיק שטיק מיט דעם נאָמען „דאָס פּוילישע יונגל“. פון אָנפאַנגס האָב איך גערעכנט,

אז דאָס איז דאָס אומשטערבלעכע מייסטערווערק פון דעם באַקאַנטן סאַטיריקער יצחק־יואל ליניעצקי — נאָר ניין, דאָס איז געווען אַ מין נאַרישער וואָדעוויל אין 3 אַקטן, אַ מין אַרט ווי „שמענדעריק“. איך וואָלט דאָס צו יענער צייט געווען אויפגעפירט, נאָר דער סוד, וואָס דער מחבר האָט מיר איבערגעגעבן, האָט מיר פאַרבאָטן דאָס שטיק אָנצוגעמען.

דער מחבר פון דעם שטיק איז געווען אַ מיסיאָנער, און אַלס אזעלכער באַקאַנט אין בוקאַרעסט. אויף מיין פּראַגע פּאַרוואָס ער האָט דאָס געטאָן, האָט מיר דער מיסיאָנער־מחבר געענטפערט, און זיך פאַרענטפערט, אַז ס'איז אים זייער שלעכט געווען און אַז ער מיט זיין פאַמיליע האָבן זיך ערנערט מיט שאַלעכץ פון קאַרטאָפּליעס, אַזוי ווייט איז אים שלעכט געווען. מער האָט ער נישט פאַרדינט ביים אַלטן רב'ש'ע. און אַזוי ווי דער נייער גאָט האָט אים איבערגעקויפט מיט 90 פּראָנט אַ הורש, האָט ער די שטעלע געמוזט אָננעמען. ווי ער האָט אַליין איינגעזען, האָב איך די פּיעסע נישט געקאַנט אָננעמען צו שטעלן זי עפנטלעך אין דעם פּרישן טעאַטער. דער עולם זאָל נישט זאָגן, אַז דאָס טעאַטער האָט זיך געשמרט.

און ווי ער האָט איינגעזען, אַז איך האָב אין דעם פאַל רעכט, דאָך איז דער מיסיאָנער אַרויסגעגאַנגען פון מיר ברוגז און האָט, ווי עס שיינט, מיר געשוואוירן ראַכע... ער האָט נישט לאַנג געטראַכט און איז אַריינגעגאַנגען צו חנינאן אין שענק, האָט צוזאַמענגערופן אַ מנין בעלי־העגלות, האָט געהייסן געבן 3 „אַקטס“ וויין און האָט זיך עפנטלעך מגייר געווען אויף אַ יידן. ער האָט פאַר זיי געהאַלטן אַ דרשה אין וועלכער ער האָט זיי ערקלערט, אַזוי ווי אייער זיידע תּרח האָט אויך געדינט צו פרעמדע אָפּגעטער און דאָך האָבן די יידן זיין זון אברהם אָנגענומען פאַר אַן ערלעכן יידן, בכּן מעגן זיינע פּראָדוקטן אויך זיין יידיש און מ'האָט ניט וואָס מורא צו האָבן און נאָכ־צוטראַכטן. און צום צייכן, אַז זיינע ווערטער זיינען דברים היוצאים מן הלב, האָט ער זיך געהייסן רופן משה איש האַרוויץ הלווי... הורוויץ האָט איינגערעדט דעם שענקער חנינאן, וואָס האָט גע־האַט אַ ליידיקן הויף, אַז ער זאָל דאָרט מאַכן אַ בינע, און ער, הור־וויץ, וועט אים יעדע נאַכט פון דער קאַסע צאָלן אַ גוטן פּרייז און

דאָס וועט אים זיכער מער אַרײַנברענגען ווי זײַן הויף וועט שטיין לײַדיק. ער האָט אים אויך אײַנגערעדט, אַז ער וועט יעדע נאַכט פאַר-קויפן פיל ביר, ווייל ער וועט אַנאַנסירן אויף די פּלאַקאַטן, אַז יעדער אײַנער, וואָס וועט קויפן אַ בילעט אין זײַן טעאַטער, וועט מען אים ניבן אומזיסט אַ גלאַז ביר, און דערפאַר האָט ער פאַרלאַנגט, אַז דער שענקער חנינא זאָל אויסלײַגן אַ געוויסע סומע געלט, וועלכע מען וועט באַדאַרפן פאַר אַנדערע אויסגאַבן. ער האָט אים אויך ערקלערט, אַז דער בלעכער, וואָס וועט מאַכן די לאַמפן, וועט נעמען אַזויפיל אַ נאַכט, דאָס מאַלער־יונגל, וואָס וועט מאַלן די דעקאָראַציעס, וועט נעמען אַזויפיל אַ נאַכט. ער האָט יעדן ערקלערט מאַטעמאַטיש וואָס פאַרע גליק אים שטייט דאָ פאַר צו מאַכן, נאָר ער אַלײַן, האָט ער צוגעזאָגט, וועט נאָרנישט נעמען די ערשטע צײַט. ער וועט פשוט אַרבעטן פאַר שולם הבא..."

ווי מיר זעען, האָט גאָלדפאַדען זיך זייער סאַרקאַסטיש באַצײגן צו זײַן קאַנקורענט. אָבער דאָס איז נאָר געווען אין אָנהייב. שפעטער האָט ער אָנגענומען קעגן אים אַנדערע, עכטע קאַנקורענץ - מיטלען. לױט די אַנאַנסן אין דער ייִדישער פרעסע אין רומעניע האָט הורוויץ אָנגעהויבן זײַנע פאַרשטעלונגען דעם 24-טן אַפּריל 1877 אין בוקאַרעסט. דאָס פּלאַץ, וואו ער האָט געשפּילט, האָט ער אַ נאָמען גערעכט, „איזאַעליטישער נאַציאָנאַל־גאַרטן" און די טרופע האָט ער גערופן „איזאַעליטישע דראַמאַטישע געזעלשאַפט". לױט די זעלבע אַנאַנסן איז אויך צו זען, אַז הורוויץ האָט נישט אָנגעהויבן מיט דער פּיעסע „דאָס פּוילישע יונגל" מיט וועלכער ער איז געקומען צו גאָלדפאַדענען, נאָר מיט דער מעלאָדראַמע „דער טיראַנישער באַנקיר". באַלד דערויף האָט ער געשפּילט אַן אײַנאַקטער „דעם זײַנערמאַכערס קאַפעליטיש", וואָס איז מסתמא אויך געווען אַן איבערזעצונג, ווייל גאָלדפאַדען האָט זי אויך געשפּילט, און די דריי אַקטיקע קאַמעדיע „די געפּערלעכע נאַכבאַרשאַפט".

הורוויצעס קאַנקורענץ צו גאָלדפאַדענען האָט אָבער לאַנג נישט אָנגעהאַלטן: די ערשטע צײַט איז דאָס געשעפט אוועק גאַרנישט שלעכט. דאָס גלאַז ביר, וואָס יעדער האָט געהאַט אַ רעכט צו טרינקן פאַר זײַן בילעט, וואָס ער האָט געקויפט, האָט טאַקע אָנגעלאָקט זייער

פיל פון דעם פראָסטן עולם, אָבער דאָס אלץ האָט נאָר געדויערט אַ  
 קורץ שטיקל צייט, ווייל דער עולם, וועלכער איז געווען אזוי באַר  
 גייסטערט פאַר גאָלדפאָדענס נאַציאָנאַלן געפיל, וואָס ער האָט אַרײַנג  
 געלייגט אין זײַנע פּיעסעס, האָט זיך בשום אופן נישט געקאָנט צו  
 פּרײַדנשטעלן מיט הורוויצעס גױישע פּיעסעס. דער עולם האָט אויך  
 געצויגן צו גאָלדפאָדענען, ווייל דאָרט זענען דאָך געווען די באַוואוסטע  
 אַקטיאָרן ישׂראל גראַדנער, שכר גאָלדשטיין און זעליג מאָגלעס-  
 קאָ, וועלכע זענען שוין געווען גענוג באַליבט ביים עולם, און הורוויץ  
 האָט זיך דעריבער באַלד געמוזט צוריקציען פון זײַן אונטערנעמונג  
 און איבערלאָזן זײַן טרופּע און אירע אונטערנעמער, אַז זײ זאָלן  
 אליין פירן זײַערע געשעפטן.

ב. גאָרין, וועלכער האָט געהאַט די מעגלעכקייט צו רײַדן מיט  
 אַקטיאָרן, ערות פון יענער עפּאָכע, דערציילט, אַז גאָלדפאָדען איז פון  
 הורוויץ פטור געוואָרן גאָר אויף אַן אַנדער אופן: „גאָלדפאָדענען  
 איז נישט געפּעלן געווען צו האָבן אַ קאָנקורענט בײַ דער זײַט און  
 כדי פטור צו ווערן פון אים, האָט ער געשיקט נאָך אבא שײַנגאָלד,  
 וועלכער איז געווען די הויפּט־קראַפט פון הורוויצעס טרופּע, און  
 האָט אים אַרײַנגענומען צו זיך. אָן אבא שײַנגאָלד האָט די טרופּע זיך  
 נישט געקאָנט האַלטן און זי איז גלייך צעפּאַלן געוואָרן. אָבער דאָס  
 האָט הורוויץ נישט געמאַכט פאַר אויס דירעקטאָר. ער האָט שוין  
 דעם טעם פון טעאַטער פאַרוזוכט און ער האָט שוין געוואוסט מיט  
 וואָס מען עסט דאָס. אין בוקאַרעסט איז פאַר אים בעת מעשה קיין  
 פּלאַץ נישט געבליבן, האָט ער זיך אוועקגעלאָזט איבער די אַנדערע  
 רומענישע שטעט. אויף דער פּראָווינץ האָט ער זיך געטראָפּן מיט  
 גראַדנערן, און אזוי ווי איצט זענען זײ בירדע געווען דורכגעדרונגען  
 מיט אַ שנאה צו גאָלדפאָדענען, האָבן זײ צוזאַמען געשלאָסן אײַן  
 קאָמפּאַניע און אוועקגעלאָזט זיך צוריק קיין בוקאַרעסט צו לערנען  
 מיט אים בלל. די טרופּע האָט איצט געטראָגן דעם דאָפּלטן נאָמען  
 פון גראַדנער און הורוויץ, און דער לעצטער האָט אויך פאַרנומען אַ  
 פּלאַץ אַלס שױשפּילער. צוזאַמען מיט זײ איז אויך געקומען פּיוועלע  
 פּרירמאַן, אָבער הורוויץ און גראַדנער האָבן נישט געקאָנט הויזן צו  
 זאַמען. מען דאַרף פאַרשטיין, אַז קיין גלענצנדע געשעפטן האָבן זײ

נישט געמאכט, און דערצו נאך האָט זייער פיל צו זאָגן וואָס יעדער פון זיי האָט זיך גערעכנט פאַר דאָס אויבערשטע פון שטייטל, און זיי האָבן זיך נישט נאָר געריסן, נאָר עס פלעגט אָפט קומען ביי זיי צו אַ געשלעג. די געשלעגן זענען געווען אזוי אָפט, אַז עס איז געדוואָרן אַ ווערטל „ווען מען זעט צוויי צילינדערס וואָלגערן זיך אין גאַס, זאָל מען וויסן, אַז זיי זענען גראַדנערס און הורוויצעס“. דאָס האָט לאַנג נישט געקאָנט אָנהאַלטן און זיי האָבן זיך צעטיילט.

גאָלדפאָדען איז אַלזאָ פטור געוואָרן אין בוקאַרעסט די קאָנקורענץ פון הורוויצן, אָבער רואיק איז ביי אים נישט געווען: עס האָבן זיך אָנגעהויבן סכסוכים מיט די אַקטיאָרן, און קוים האָבן זיך אָנגעהויבן אַזעלכע סכסוכים, איז עס נישט געווען קיין לייכטע זאַך זיי איינצושטעלן. די ערשטע גאָלדפאָדענישע אַקטיאָרן: גראַדנער, גאָלדשטיין, מאָגולעסקאָ און שיינגאָלד האָבן זייער שטאַרק געהאַלטן פון זיך. זיי האָבן געגלויבט, אַז זיי זענען דער עיקר פון דעם טעאַטער. גאָלדפאָדען האָט אָבער געהאַט אַ גאַנץ אנדערע מיינונג וועגן זיין טעאַטער. נישט געקוקט דערויף, וואָס ער האָט, ווי אַ ליבהאַבער פון קונסט, געהאַט הנאה פון די קינסטלערישע טאַלאַנטן פון זיינע ערשטע אַקטיאָרן, האָט ער אָבער געהאַט די אמונה אין זיך, אַז דער גאַנצער דערפאַלג איז ער; דורך זיינע פיעסעס, דורך זיין שאַפן די טיפן פאַר די אַקטיאָרן און דורך זיין איינשטודירן מיט זיי די ראָלן. דאָס באַראַקטעריזירט אַמבעסטן זיין ווענדונג אַמאָל אין אַ נויט צו זיין סעקרעטאַר יצחק ליבערסקאָ, אַז אויב ער וויל, וועט ער, גאָלדפאָדען, אָנשרייבן פאַר אים אַ ראָל, וועט מען אים, ליבערסקאָן, האַלטן פאַרן גרעסטן אַקטיאָר. דעריבער האָט זיך גאָלדפאָדען נישט גענומען שטאַרק צום האַרצן ווען אַן אַקטיאָר פלעגט פון אים אוועקגיין.

די סכסוכים אין דער טרופע האָבן געפירט דערצו, אַז גאָלדפאָדען דען האָט באַזייטיקט אַלע אַקטיאָרן, אַ חוץ צוקערמאַנען און דריי פרויען און ער האָט פאַר זיי אָנגעשריבן אַ פאַרס „איס, מיס, דריס“. באַלד קערט ווידער צוריק צו דער טרופע דער אַקטיאָר אבא שיינגאָלד און מיטן נייע צוגעקומענעם אַקטיאָר משה טייך-גאַזניק (ווייל ער פלעגט אַרומגיין פאַרקויפן נאַפט, וואָס מען רופט אויך „גאַז“), פירט גאָלדפאָדען אויף זיין נייע פיעסע.

שפעטער אביסל שרייבט גאלדפאדען אין זיינע זכרונות: „דאָס  
גאַנצע געכאַפטע אומלאַגנישע נויט־שטיק איז עד היום ביי מיר נישט  
אויפגעשריבן; די שטיקלעך ראָלן האָב איך איינגעשטודירט אויס־  
ווייניק מיט יעדן, נאָר דער הויזירער [פעדלער] טיך האָב איך זיין  
שטיקל ראָל געמוזט אויפשריבן ער זאָל גוט אויסלערנען אויסנוויי־  
ניק, ווייל ער איז געווען טויב“.

ביזן סוף פון זומער־סעזאָן 1877 האָט זיך גאלדפאדען באַנגונט  
מיטן אלטן רעפערטואַר, בלויז וואָס ער האָט אויך אויפגעפירט אין  
זיין איבערזעצונג די פיעסע „דער פערקויפטער שלאָף, אָדער, באַנקיר  
טראַן“, וואָס איז וואַרשיינלעך דזעלבע פיעסע, וועלכע הורוויץ האָט  
אין זיין אייגענער איבערזעצונג נאָך פריער אויפגעפירט אונטערן נאָם  
מען „דער טראַנישער באַנקיר“.

אַבער כדי נישט צו פאַרענדיקן פרי די פאַרשטעלונגען, וועלכע  
דער עולם האָט אזוי גערן באַזוכט און ממש נישט געוואָלט פאַרלאָזן  
דאָס טעאַטער, האָט גאלדפאדען איינגעפירט אַ נייעם מנהג, וואָס האָט  
שפעטען יאָרן־לאַנג אַנגעהאַלטן אין יידישן טעאַטער. נאָכן סוף פון  
יעדער פאַרשטעלונג האָט גאלדפאדען איינגעפירט אַ דיווערטיסמענט  
פון קופלעטן און דעקלאַמאַציעס, און די ערשטע צייט פלעגט ער  
טאַקע אַליין זיין דער אויספירער פון דיווערטיסמענט. צוליב דעם  
האָט ער געמוזט יעדן צווייטן טאַג אַנשרייבן אַ נייעם קופלעט. ער האָט  
עס אָבער נישט גערן געטאַן.

אַט ווי ער דערציילט אין זיין אויטאָביאָגראַפיע וועגן זיין דע -  
קלאַמירן און פאַרוואָס ער איז נישט געוואָרן קיין אַקטיאָר: „מיר  
איז אָבער דאָס ערשיינען אַליין אויף דער בינע געווען איבער דער  
טבע. איבערהויפט, אז עס פלעגן זיך מאַכן אויסערגעוויינלעכע פעלע,  
וואָס איך האָב אַליין געמוזט אַרויף אויף דער בינע פאַרטעטן אַ  
ראָל פון אַן אַקטיאָר, וואָס פלעגט בינאַכט נישט קומען צו דער פאַר־  
שטעלונג, אָדער צו באַלעבן די איבעריקע אַקטיאָרן און ווייזן זיי די  
שטעלונגען מיט דער פרייער באַוועגונג אויף דער בינע. דער וואָס  
באַזיצט נישט די נאַטור זיך צו קאַנען מאַסקירן, איז נישט אומ־  
שטאַנד זיך צו ווידמען צו דעם פאַך. איך מיין נישט מיט דעם צו  
פרובן מיינע אייגנשאַפטן. איך ערקלער מיר נאָר מיט דעם מיין אומ־

פעאיקייט און טאלאנטלאזיקייט, וואָס האָט מיר נישט באַוואויגן צי באַטרעטן די ברעטער פון מיין אייגענער בינע אַלס שוישפילער. דאָ קענן, איבערצוגעבן יענעם די רעגלען פון דער דראַמע און קונסט, יענעם לערנען די מימיק ווי אויך די מאָדולאָציאָנען, דערצו האָב איך מיך געפונען מער אַלס פעאיק. איך פלעג נאָר ערשיינען אויף אַלגע- מיינעם פאַרלאַנג אַלס דער רעציטאַטאָר, אָדער אין אַ הומאָריסטיש- סאַטירישן שאַנסאַנעט [ליד] צו דעקלאַמירן אונטער דער מעלאָדיע, וואָס דאָס פידעלע פלעגט צוהאַלטן. איך בין געשטאַנען אויף דער ביי- נע און האָב אַראָפּגערעדט פריינטלעך און געשפּאַסט מיט דעם פּובלי- קום ווי צוויי גוטע כרידער, נישט געצוואונגען, פריי.

נאָר אַפילו דעם אומשולדיקן אונטערהאַלט האָט אויך מיין כאַ- ראַקטער לאַנג נישט געקאָנט אויסהאַלטן. וואָס מער דאָס טעאַטער - געשעפט האָט מיך אַלס אויטאָר פאַרפלאַנטערט און פאַרוויקלט אין זיינע געשעפטן אַלס אַדמיניסטראַטאָר, רעזשיסאָר און מימיק-לערער, מער האָב איך געהאַט ערגערניסע און קרענקונג, אַזוי, אַז ס'האַט זיך פיל מאָל געמאַכט ווען איך האָב מיך געערגערט און געשריגן הינטער די קוליסן און האָב מיך געבייזערט איבער געוויסע אומאַרדענונגען, אין דעם מאָמענט האָט פּלוצים דאָס פּובליקום מיך אַרויסגערופן אים זינגען אַ פריילעכן, לוסטיקן שאַנסאַנעט. פאַרשטייט זיך, אַז אָן - שטאָט צו ערשיינען פאַרן פּובליקום מיט אַ פריילעך געמיט, מיט אַ פריינטלעכער מינע, מיט אַ ליבעם שמייכל אויפן פנים, בין איך אַרויס פּלוצים מיט אַן ערנסטע מינע, מיט אַ בייז פאַרדראָסן פנים און אָפּגעמאַרקעט דעם שאַנסאַנעט ווי מיר איז געווען אויפן האַרצן, אַז ס'האַט נישט געהאַט קיין טעם און קיין ריה. דאָס האָב איך גע- פילט אין מיר און דאָס דערשיינען פאַרן פּובליקום איז מיר געוואָרן צו ווידער."

מיר האָבן דאָ, אַלזאָ, פאַר זיך דעם שליסל צו גאָלדפאַדענס אַסי- טיאָרישער נשמה. ער האָט פשוט נישט געקאָנט זיך פאַרגעסן, אַרויס- טאָן זיך פון זיין פּערזענלעכן לעבן און דערפאַר איז ער נישט געוואָרן קיין אַקטיאָר אין זיין אייגן טעאַטער, כאַטש פון צייט צו צייט פלעגט ער יאָ שפילן אַ ראָל.

דעם 30 סעפטעמבער 1877 טראָגט איבער גאָלדפאַדען זיין טרוי-



פע אין פאָמול ווערדע, וואו דער אייגנטימער לאָזט אויסברעכן א וואַנד און מאַכט אַ ספּעציעלע בינע. דאָ האָט גאָלדפאָדען אויפגעפירט אַ גאַנצע ריי אַלמע און נייע סקעטשעס. די געשעפטן זענען געווען אויס־געצייכנטע. אַ בילעט, וואָס האָט פריער געקאָסט 1 פראַנק, איז איצט געהעכערט געוואָרן אויף 4 ביז 6 און דערנאָך אפילו ביז 20 פראַנק. דער דערפאָלג פון גאָלדפאָדענס טעאַטער איז אזוי גרויס, אַז ס'דערשיינט אפילו אַ ספּעציעל ביכל אין יידיש וועגן דעם טעאַטער. אין דעם ביכל מיטן העברעאישן נאָמען „במת ישחק או גיא חזיון“ פון ג. אַבראַמסקי ווערט אָנגעוויזן אויף די גוטע און שלעכטע מאָד־מענטן אין שפּילן, אויף די פּאָזיטיווע און נעגאַטיווע זייטן פון די פיעסעס און עס ווערט דערציילט וועגן דער באַגייסטערונג, וואָס האָט זיך געשאַפן אַרום דעם יידישן טעאַטער אין רומעניע.

אַ ירוסישער זשורנאַליסט, וועלכער האָט בייגעוואוינט אַ פּאָר־שטעלונג, שרייבט אין זיין בוך, אַז דער זאַל איז אַלע מאָל פול גע־פּאַסט. עס ווערן געגעבן 4 פּאַרשטעלונגען אַ וואָך און עס איז נאָך ווייניק, וואָס קיינמאָל, באַזונדערס שבת און זונטאָג, זענען נישטאָ קיין פרייע פּלעצער, נאָר צענדליקער און אַמאָל אויך הונדערטער פּאָר־שפּעטיקטע טרעפּן ניט קיין פּלאַץ אין טעאַטער און גייען צוריק מיט אומצופרידנקייט.

דער מלחמה־אויסבראָך, וואָס האָט אויסגעזען צו זיין אַ קללה פאַרן טעאַטער, ווערט נאָר אַ ברכה. „די שפע איז געווען גרויס אין יידישן טעאַטער אין דער דאָזיקער צייט — שרייבט ב. גאָרין — די גרעסטע שפע איז געווען אין גאָלדפאָדענס טעאַטער אין בוקאַרעסט (גראַדנער האָט דאַמאָלט, ווי מיר ווייסן, געשפּילט מיט אַ טרופּע אין יאַסי), און דער דירעקטאָר און די אַקטיאָרן האָבן זיך ממש געבאָדן אין כל טוב. און דערצו איז אפילו נישט געווען נויטיק, אַז די אַק־טיאָרן זאָלן קריגן גרויסע שכירות. אזוי גיך ווי אַ פּאַרשטעלונג אין טעאַטער האָט זיך געענדיקט, האָבן שוין פּאַדריאַטיקעס געוואַרט אויף זיי און געפירט זיי אין די רייכסטע רעסטאָראַנען, וואו מען האָט געגעסן, געטרונקען און געהוליעט ביז גרויסן טאָג. אזוי איז געווען נאָכט איין נאָכט אויס און די טייערסטע וויינען האָבן זיך גענאָסן ווי וואַסער... און די שפע איז נישט נאָר געווען אין בוקאַרעסט: אין יעד־

דער היפּשער שטאַט, וואוהין גאַלדפּאַדען איז שפּעטער געקומען גאַסטראָלירן מיט זיין טרופּע, איז דאָס טעאַטער געווען געפּאַסט. אין גאַלאַזי האָבן זיך צוויי אונטערנעמער אַרויסגערופן צו בויען אַ טעאַטער ספּעציעל פאַר גאַלדפּאַדענען. דאָס איז שוין געווען אין די לעצטע טע דרשים פון דער קריג.

אויך גאַלדפּאַדען באַשטעטיקט די דראַזיקע לאַגע: „מיין ביסל אַקטיאָרן זענען אויך אויפגעלעבט געוואָרן. צו טאָן האָבן זיי געהאַט זייער ווייניק. קיין נייע שטיק האָט מען נישט אויפגעפירט. אַלעמאַל די אַלטע פּיעסן, וואָס זיי האָבן שוין געשפּילט צו 20-30 מאָל. פאַר גרויס וואוילטאָג האָבן זיי זיך גענומען ליידנשאַפטלעך צו טרינקן דעם גוטן רומענישן וויין. אָבער די איבערגעאויילטע קאַנדיציאָנען, וואָס איך האָב געמאַכט מיט דעם שניידער, דעם באַזיצער פון סאַ - לאָן, האָט געלויטעט, אַז ער נעמט פאַרן סאַלאָן מיט באַלייכטונג 40 פּראָצענט ברומטאָ פון דער אייננאַמע, ווערנד פון מינע 60 פּראָצענט האָט געמוזט אַראַפּגיין די וויכטיקסטע רעזשישפּעזן. מינע אַקטיאָרן, אום זיי זאָלן מער חשק האָבן צו דער אַרבעט, און אום איך זאָל דערוואַרעמען דעם חשק פון פּריוואַטע מענטשן זיי זאָלן זיך ווידער מענען צו דעם פאַך, האָב איך געגעבן אומגלויבלעכע גאַזשען. צוקער-מאַן, מיין קאָמיקער, האָט אַליין גענומען אַ נאַכט אַכציק פּראַנק. יע דע נייע דעקאָראַציאָן אָדער נייער קאָסטיום האָט מיך געקאָסט דריי מאָל אַזויפיל לויט דעם ווערט, אַבי עס זאָל זיין אַליץ וואָס איך האָב באַדאַרפט צום נייעם שטיק. איך וואָלט מיך אפּשר געווען צוגעהערט צו דעם מאַטעריעלן געשעפט צו קלייבן קאַפיטאַל, ווען איך זאָל זיין דאַמאַלט אויף דער ערד, נישט אין הימל... איך בין מינסטנס געווען פאַרטראָגן מיט מיין שאַפן, שרייבן און לערנען און האָב ערשט שפּעטער זיך אַרומגעקוקט ווי מען האָט מיר צעפּלאַכטן די קאַסע, וועמען איך האָב נאָר געמאַכט פאַר קאַסירער, געשעפּטס-פירער, אָדער קאַנט-ראַלער, האָט זיך מיט מיר אָפּגעדעכנט ווי מיט אַ טאַטן.

גאַלדפּאַדען באַשליסט זיך מער אָפּצוגעבן צו דער געשעפטלעכער כּער זייט פון זיין טעאַטער, און צוציען אַנדערע שרייבער, וואָס זאָלן פאַרזאָרגן זיין טעאַטער מיט דעם נויטיקן רעפּערטואַר. די רוסיש-טערקישע מלחמה האָט געבראַכט קיין בוקאַרעסט פיל

ידישע שרייבער פון רוסלאַנד, ווי גאַטלאָבער, דעם רוסיש-ידישן שרייבער י. י. לערנער, וועלכער האָט שפעטער געשפילט אן אינגאר-טיקע ראָל אין דער אַנטוויקלונג פון יידישן טעאַטער, גאַלדפּאַדען באַשליסט זיי צוצוציען צו זיין טעאַטער, אָבער זיי האָבן נישט קיין אינטערעס דערפאַר. זיי זענען געקומען אויסנוצן די אומנאַרמאַלע לאַגע וואָס די מלחמה האָט אַרויסגערופֿן, זיי זענען געקומען ספּעליר-ליין און שנעל רייך ווערן, און אַ יידישער שרייבער קאָן פון יידישן טעאַטער קיין עשירות נישט מאַכן.

„וויפֿל איך האָב זיי געבעטן — שרייבט גאַלדפּאַדען אין זיין אויטאָביאָגראַפֿיע — זיי זאָלן אלס מענטשן, וואָס האַלטן אַ פּעדער, פון מיינעטוועגן אַנשרייבן אַ טעאַטער-שטיק, איך וועל זיי גוט באַ-צאָלן, זיי האָבן מיך אָבער נישט געהערט. א. ב. גאַטלאָבער האָט גע-נוג גאַלד איבערגענומען ביי די פּאָדריאַטשיקעס פאַר זיינע ביכער. ליניעצקי האָט געהאַט אַ פּאָדריאַד צוצושטעלן פּעסער צו האַלטן זוי-עריקרויט פאַר דער אַרמעע און האָט פּאַרדינט טויזנטער. לערנער האָט איבערגענומען ביי די פּאָדריאַטשיקעס גענוג לאַ יחזיק-געלט, ער זאָל נישט דאַנאָסירן (מסרן) דער רעגירונג די געהיימיסע פונם שווינדל פון די אונטערנעמער. שייקעוויטש (שמר), דעם פּאָפּולערן ראַמאַנען-שרייבער, דעם יידישן אייזשען סי, האָט זיך נאָך דאַמאָלט נישט געהלומט, אַז ער וועט שרייבן ראַמאַנען אָדער [די סוזשעטן] פון די ראַמאַנען איבעראַרבעטן אין פּיעסן. ער האָט דאַמאָלט צוגע-שטעלט דער אַרמעע היי און האָבער פאַר די פּערד. הכלל די גאַנצע אַרבעט איז געפאַלן אויף מר. איך האָב אָנגעדרייט די אַדמיניסטראַ-טיווע געשעפּטס-מאַשין, די רערלעך זאָלן זיך שוין אַליין דרייען אונטן ביי דער קאַסע און איך האָב מיך אַנידערגעזעצט אויבן אין מיין צי-מער צום שרייב-טיש און האָב מיך גענומען צו דער פּעדער און צום אַנגאַזשירן און אויסאַרבעטן פּרישע קרעפטע פאַר דער בינע.“

אָבער אין דער זעלבער צייט, וואָס גאַלדפּאַדען האָט געוואָלט צוציען צו זיין טעאַטער אלס שרייבער די מחברים פון רוסלאַנד, האָט ער דורכאויס געוואָלט אונטערדריקן און פולשטענדיק באַזייטיקן די, וועלכע האָבן אין רומעניע גופא אָנגעהויבן שרייבן פאַר דער יידישער בינע, אַ פנים, ווייל ער האָט זיי נישט געהאַלטן פאַר קיין שרייבער.

מיר האָבן שוין פריער געזעען זיין באַציאונג צו הורוויצן און ווי ער האָט אפילו צעשטערט זיין טרופע. ענלעכעס וועט אונז שפעטער אויס- קומען צו הערן וועגן גאָלדפאָדענס באַציאונג צו לאַטיינערן.

דערווייל אָבער דערפילט גאָלדפאָדען ביידע הויפט־פונקציעס אין טרופע. ער איז מחבר און אַדמיניסטראַטיווער אָנפירער, נאָר באַלד איבערצייגט ער זיך, אז ער מוז האָבן פאַר זיין טעאָטער אַ ספעציעלן געשעפט־פירער: אין לאַזאַרס זאָל קומט אָן גראַדנער מיט זיין טרוֹ- פע און פרובט קאָנקורירן מיט גאָלדפאָדענען טאַקע אין זיינע, גאָלד־ פאָדענס פּיעסעס. גאָלדפאָדען פאַרווערט דער טרופע געריכטלעך צו שפּילן זיין רעפּערטואַר. גראַדנערס טרופע פּלאַצט און זיינע צוויי הויפט־כוּחות: ראַזע פּרידמאַן און משה פּינקל גייען איבער צו גאָלדפאָדענען. איצט דערמאָנט זיך גאָלדפאָדען אָן יצחק ליבערסקאָן, וועלכער האָט אים אַזוי מקרב געווען אין יאַסי און ביי וועמען אין שטוב עס איז אויסגעוועבט געוואָרן דער פּלאַן וועגן יידישן טעאָטער. ער רופט אים אַרויס צו זיך אין בוקאַרעסט, און ליבערסקאָ ווערט דער פאַרוואַלטער פון דער טרופע, וועלכע הייבט אָן גאַסטראָלירן צו- ערשט אין גאַלאַץ און דערנאָך אין בראַאילאַ.

דורך דער צייט פון די גאַסטראָלן אין פּראָווינץ, איז דערווייל פאַרטיק געוואָרן אין בוקאַרעסט דאָס טעאָטער זשינגליאַ, איינגע- אַרדענט זייער עלעגאַנט, אָבער דער אַלטער רעפּערטואַר איז אין בור- קאַרעסט שוין אָפּגעשפּילט. מען מוז האָבן נייע פּיעסעס און גאָלד- פאָדען שרייבט אָן פּינף נייע פּיעסעס.

נאָך אין בוקאַרעסט האָט גאָלדפאָדען, צעריינדדיק זיך מיט ראַזע פּרידמאַן וועגן איר פּריוואַט לעבן, צוגעטראַכט אַן אידעע פון אַ פּיעסע. ער אַדאַפּטירט אָפּענבאַכס אָפּערעטע „בלויבאַרד“ און באַ- אַרבעט זי אַלס קאָמעדיע „בריינדעלע קאַזאַק“ מיט ראַזע פּרידמאַן אין דער טיטל־ראָל. די פּיעסע האָט זיך ישפּעטער יאָרן־לאַנג געהאַלטן אין יידישן טעאָטער־רעפּערטואַר.

אַ צווייטע פּיעסע, וועלכע גאָלדפאָדען האָט דאַמאָלט אָנגעשריבן — די כּשופּ־מאַכערין“ איז געווען נאָך אַ גרעסערער דערפאַלג. די פּיעסע איז אונטער אייניקע נעמען ווי „די צויבערין“, „קאַלדוויאַ“ און „די באַבע יאַכנע“ געשפּילט געוואָרן סיי דורכן אַלטן יידישן טעאָטער,

סױ שפעטער דורך די יידישע קונסט־טעאטערס פון מאַסקױע און פון מאָריס שױאַרץ.

און עס איז זייער אינטערעסאַנט ווי אזוי גאַלדפאָדען פלעגט שרייבן זיינע פיעסעס און צופאַסן ראָלן פאַר זיינע אַקטיאָרן. ליבי־רעסקאַ דערציילט וועגן דעם: „גאַלדפאָדען פלעגט גאַנץ אָפט אין מיטן נאַכט זיך אויפכאַפן, ווייל עס איז אים איינגעפאַלן עפעס אַ ליד, און איינפאַל, אַ ווייז אָדער אַ סצענע, פלעגט ער תיכף אַראָפּשפּרינגען פון בעט און עס פאַרשרייבן. איינמאָל האָב איך געטראָפן ביי אים פאַרשריבן אַ ליד מיט קרייד אויף דער ערד. גאַלדפאָדען פלעגט האָבן אַ טבע אָנצושרייבן די הויפט־ראָלן פון זיינע פיעסן צוגעפאַסט צו זיי נע אַקטיאָרן, ער האָט אויסגעצייכנט אויסשטודירט דעם כאַראַקטער פון זיינע הויפט־אַקטיאָרן און נאַכדעם אָנגעשריבן אַ גרויסע ראָל, וועלכע האָט געהאַט אין זיך די זעלבע אייגנשאַפטן, וואָס דער אַקטיאָר, וואָס האָט זי געדאַרפט שפּילן, און ממילא איז דער אַקטיאָר געווען אויסגע־צייכנט אין דער ראָל. אזוי האָט ער געמאַכט „שמענדעריק“ פאַר מאָנר־לעסקאַן און אזוי „בריינדעלע קאַזאַק“ פאַר דער אַקטעריסע ראָזע פּריד־מאַן. זי איז געווען אזוי גלענצענדיק אין דער ראָל, אז מען האָט גאָר פאַרגעסן ווי זי הייסט, און אומעטום האָט מען זי גערופן „בריינדעלע קאַזאַק“.

אויך גאַלדפאָדען באַשטעטיקט דאַסזעלבע: „ווי אזוי איך האָב פון צוקערמאַנען געמאַכט אַ באַרימטן יידישן קאַמיקער, איז געווען גאַנץ איינפאַך: איך האָב מיך באַשטרעבט אין זיין ראָלע אַריינצוגעבן אַ גרעסערע פאַרציאָן ווייז אינם וואָרט און מער קאַמיוז אין דער טע־טיקייט. דערצו דער קאַמישער גרים און אַנצוג. איך האָב דאָס אזוי געמאַכט, אז דאָס ווערטע פּובליקום האָט אַבסאָלוט נישט געקאַנט מערקען, אז אין דער גאַנצער באַוועגונג שטעקט אַן אויטאָמאַטישע פיגור“.

אַ דריטע פיעסע, וועלכע גאַלדפאָדען האָט דאַמאַלט אָנגעשריבן, איז „דער פּאַדריאַטישק, אָדער, רוסיש־טערקישער קריג“. די פיעסע איז, קענטיק, לכתחילה געווען געשריבן מיט דער כונה אויסצולאַכן די בוקאַרעסטער סביבה פון די פּאַדריאַטישקעס, אָבער ווען די זעל־בע פיעסע איז אין יאנואַר 1880 אויפגעפירט געוואָרן אין אָדעס אונ־

טערן נאָמען „דער אַנדענק פון פֿלעוונע“ איז זי אַזוי איבערגעאַרבעט געוואָרן, אַז זי זאָל נישט פאַרשאַפן קיין אומאַנגענעמלעכקייטן די אַרטיקע פּאַדריאַטיקעס.

צו יענעם פּעריאָד פון גאַלדפּאַדענס דראַמאַטורגישער טעטיקייט געהערן אויך די פּיעסעס „טודרום בלאַז, אַדער, דער לינגער“, וואָס די אַקטיאָרן פֿלעגן רופן „טודרום דוי“, און זיין קאָמעדיע „ניע בע, ניע מע, ניע קוקעריקו, אַדער, קאַמף צווישן בילדונג און פּאַנאַטיזם“. ביידע פּיעסעס זענען אַ לאַנגע צייט געשפּילט געוואָרן אויף אַלע ייִדישע בינעס, אָבער זיי זענען שוין זייט יאָרן אַוועק אין אַרכיוו.

דאָך, אין דער זעלבער צייט, וואָס גאַלדפּאַדען האָט געמוזט אַליין שרייבן אַזויפיל פּיעסעס, האָט ער זיך נישט געוואָלט באַנוצן מיטן נייעם פּיעסעס־שרייבער יאָזעף לאַטיינער און האָט אויך אונטערדריקט זיין טעאַטער.

לאַטיינער האָט שוין דערווייל געהאַט אָנגעשריבן נאָך אייניקע פּיעסעס ווי „יענטע פּיפּערנאָטער“, מיט וועלכער מאַגולעסקאָ האָט זיך זייער באַליבט געמאַכט, און די אָפּערעטע „די ליבע פון ירושלים“, אַ שוועסטער־אָפּערעטע צו גאַלדפּאַדענס באַרימטער „שולמית“. לאַטיינער האָט אָנגעפירט מיט אַ צווייטער טרופּע, אָבער ער האָט געהאַט גרויס דרך־אַרץ צו גאַלדפּאַדען און ער האָט זייער געשטרעבט, פאַרן פּריז פון זיין זעלבסטשטענדיקייט, אַריינצוטערעטן צו גאַלדפּאַדען.

גאַלדפּאַדען האָט דיִדאַזיקע שטרעבונג אויסגענוצט און פּשוט פאַרראַטן לאַטיינערן. ליברעסקאָ דערציילט וועגן דעם: „אַזוי ווי די הויפּט־ראָל האָט דאַמאָלט געשפּילט אין דער טרופּע דער מחבר, איז געווען קלאָר, אַז אויב מען וועט ביי דער טרופּע צונעמען איר מחבר, וועט זי זיך לאַנג נישט האַלטן, און גאַלדפּאַדען האָט זיך טאַקע גע־ווענדעט צו מיר, אַז איך זאָל זען לאַטיינערן אַריבערצונעמען צו אונז. איך בין אַוועק צו לאַטיינערן און כ'האַב מיט אים איינגע־טענהט, אַז ער וועט זיין ביי אונז סופּלער און באַקומען אַ גוט גע־האַלט. לאַטיינער האָט זיך געטראַכט, אַז ס'איז באַמת אַ גוטער שדוך, וואָרום מסתּמא וועט גאַלדפּאַדען שפּילן זיינע פּיעסעס אויך, האָט ער מיך געפּאַלגט. ער האָט אַרויסגענומען אַלע זיינע פּיעסעס און אויפֿן

קעסטל אין וועלכן זיי זענען געוויינלעך געלעגן, האָט ער אַרויפגע - שטעלט אַ ליכט. קיינעם פון דער טרופע איז נישט איינגעפאלן, אַז ער האָט די פיעסעס אַרויסגענומען, אָבער אין דער אמתן האָט דאָס ליכט באַדייט, אַז ער איז געשטאַרבן פאַר דער טרופע און ער שטעלט דעריבער אַ ליכט ווי ביי אַ מת. לאַטיינער צוזאַמען מיט מיר זענען דאָן אַוועקגעפאַרן קיין זשורזשאַוואַ ביי דער בולגאַרישער גרענעץ, און עס איז טאַקע אַזוי געווען ווי גאַלדפאַדען האָט גערעכנט: די טרו- פע איז זיך צעפאַלן און זיי זענען זיך פונאַנדערגעפאַרן. ערשט דאָ- מאַלט בין איך מיט לאַטיינערן צוריקגעקומען. לאַטיינער איז אָבער באַלד געוואָרן אומצופרידן. ער האָט געמיינט, אַז גאַלדפאַדען וועט שפּילן זיינע פיעסעס, אָבער גאַלדפאַדען האָט נישט געוואַלט שפּילן לאַטיינערס קיין פיעסע, איז לאַטיינער אַרומגעגאַנגען מיט אַ לאַנגער נאָז, און ווען איך בין גראָד צו דער צייט אַרויס פון גאַלדפאַדענס טרופע, איז ער אויך אַרויס און צוריק אַריין אין זיין טרופע, וואָס האָט זיך באַלד ווידער צוגעפונגעשטעלט."

גאַלדפאַדען האָט בכלל געלאָזט זייער שטאַרק פּילן ווי נישט אָפּ- הענגיק ער איז פון זיינע אַקטיאָרן און ווי ער קוקט אויף זיי פון אויבן אַראָפּ. שוין אַ סך יאָרן שפּעטער, ווען ער איז געשטעלט געוואָרן אין אַ זייט פון יידישן טעאַטער אין אַמעריקע, וואָס האָט זיך דאַמאַלט זייער שטאַרק פונאַנדערגעבליט, האָט ער זיך אַזוי אויסגעדריקט פאַר לעאָן קאַבריןען וועגן יידישן טעאַטער: „ווייסט איר וואָס זיי וואַלטן געווען אָן מיר? אַלפאַנסן (פרויען - הענדלער) און קאַרמאַנטשיקעס (גנבים) וואַלטן אַ סך פון זיי פאַרבליבן ווען נישט איך! איר ווייסט די געשיכטע פון יידישן טעאַטער? איך וועל אייך דערציילן. אַלפאַנסן און אַנדערע וואוילע יונגען זענען געגאַנגען פון די שענקען און קא - באַקן צו זייערע מיידן, האָט איך זיי אָפגעשטעלט אויפן וועג און גע- זאָגט: קינדער, וואַרפט אַוועק אייערע מיידן, און אייער הולטייסטוואָ, און קומט, מיר וועלן שפּילן יידיש טעאַטער". און אַזוי איז באַשאַפן געוואָרן דאָס יידישע טעאַטער."

עס איז נישט קיין ספק, אַז גאַלדפאַדען טרייבט שטאַרק איבער מיט דער דאָזיקער כאַראַקטעריסטיק פון זיינע ערשטע אַקטיאָרן. ער וואַלט געהאַט רעכט זיך צו באַקלאַגן אויף זייער אומוויסנהייט, אויף

זייער נידריקן אפשטאם, אבער דאָס וואָרפן שמוץ אויף זייער מאָראַל — קאָן נאָר פאַרענטפערט ווערן מיט זיין שטענדיקער שנאה צוליב זייער נקמה־שטעלונג צו אים.

דעריבער איז קיין וואונדער נישט, אז די אַקטיאָרן האָבן זיך צו אים באַצויגן נישט מיט ליבע, נאָר מיט מורא. גאָלדפאַדענס פרוי האָט באַמערקט די דאָזיקע באַציאונג און איינמאָל האָט זי געזאָגט צו איר מאַן אין ליברעסקאָס קעגנוואַרט, אז די אַקטיאָרן האָבן ליב־רעסקאָן ליבער פאַר אים און ליברעסקאָ קאָן נאָך אַמאָל אַרויסטרייבן גאָלדפאַדענען פון דער טרופּע. די אַקטיאָרן האָבן זיך אָבער געפילט הילפּסלאָז אָן גאָלדפאַדענען און האָבן מורא געהאַט, אז אָן זיינע פּיעסעס וועלן זיי נישט האָבן קיין פּרנסה.

ליברעסקאָ דערציילט, אז גאָלדפאַדענס פרוי האָט דאָס פאַר־שטאַנען און איינמאָל האָט זי גאַנץ אָפן אַרויסגעזאָגט:

— נאָך אַ נט, וואָס גאָלדפאַדען שרייבט פּיעסעס, ווען נישט וואָלט מען אים אינגאַנצן אַרויסגעוואָרפן.

דערווייל האָט זיך געענדיקט די רוסיש־טערקישע מלחמה און עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ ביטערע צייט פאַרן יידישן טעאַטער אין רומעניע. עס איז פשוט אונטערגעהאַקט געוואָרן די נאַנצע עקסים־טעני. דער באַדן האָט זיך אָנגעהויבן וואַקלען.

## 6

פונקט אזוי ווי דער אויסבראָך פון דער רוסיש־טערקישער מלחמה האָט געשטעלט אין סכנה די עקסיסטענץ פון יידישן טעאַטער, אזוי האָט אויך דער סוף פון דער מלחמה אַרויסגערופן פונקט אזא ענלעכע סיטואַציע.

ב. גאָרין שילדערט אזוי די ניי־אַנטשטאַנענע לאַגע: „הגם מ'האָט זיך געדאַרפט ריכטן, אז די מלחמה וועט אייביק נישט געדויערן און פריער אָדער שפעטער וועט זי זיך ענדיקן, האָט אָבער קיינער וועגן דעם נישט געטראַכט. מען האָט געגלויבט, אז אזא איז געוואָרן דער צושטאַנד פון יידישן טעאַטער און די שפע וועט אַלעמאָל אָנהאַלטן. נאָר דאָ איז געקומען איין באַריכט נאָכן צווייטן, אז די מלחמה האָט זיך געענדיקט, און דער גאַנצער קאָך אַדום דעם קאַמיסאַריאַט איז



מיט אמאל שטילער געוואָרן. איינער נאָכן צווייטן האָבן די ייִדישע פּאָדריאַטישקעס פּאַרפּאַקט זייערע זאַכן צוזאַמען מיטן אָנגעקליבע " נעם גאַלד און געלאָזט זיך פּאַרן צוריק אַהיים, און איידער מ'האַט זיך גוט אַרומגעקוקט, איז קיינער פּון די אָנגעלאָפּענע נישט געבליבן, אַ חוץ יענע, וואָס האָבן נישט געהאַט אויף הוצאות. מיטן אויפהערן פּון דעם גאַלדענעם מבול, האָט אויך אויפּגעהערט די שפּע אין ייִדישן טעאַטער. עס איז ווידער געבליבן דער זעלביקער אַרעמער עלעמענט, וואָס האָט פּאַטראָניזירט [אונטערשטיצט] די ייִדישע בינע פּאַר דער מלחמה. די בענקלעך זענען געבליבן האַלב אָדער דרייפּערטל ליידיק. אין דער קאַסע איז געווען אַ חושך. נאָר אויב פּאַר דער מלחמה האָבן די דירעקטאָרן און די אַקטיאָרן צופּרידנעשטעלט זיך מיט אַזאַ צו־שטאַנד אין דער האָפּענונג אויף בעסערע צייטן, האָבן זיי איצט בשום אופן נישט געקאָנט בלייבן צופּרידן, נאָכדעם ווי זיי האָבן געלעבט אַזאַ גוטן טאָג. אין יאַסי איז מאָגלעססאַס טרופּע באַלד נאָך דער מלחמה צעשלאָגן געוואָרן און די אַקטיאָרן האָבן זיך צעשפּרייט אין בערן לאַנד. אין בוקאַרעסט האָט גאַלדפּאַדען איינגעזעען, אַז דאָרט איז שוין מער קיין פּלאַץ פּאַר אים נישט געבליבן און ער האָט איצט אָנגעהויבן צו טראַכטן וועגן רוסלאַנד."

די נאַנטסטע גרויסע שטאָט אין רוסלאַנד איז געווען אָדעס, טאַקע די זעלבע שטאָט אין וועלכער גאַלדפּאַדען האָט מיט אייניקע יאָר צוריק התונה געהאַט און דאָרט געהאַט זיין פּרויס פּאַמיליע, צווישן זיי דעם העברעאישן משכיל און שרייבער ווערבּל, און וואו גאַלדפּאַדען האָט באַנקראַטירט אַלס סוחר. און אַהין האָט גאַלדפּאַדען באַשלאָסן צו פּאַרן. אָבער ער האָט גוט געוואוסט, אַז להפּך צו רומעניע וועט ער אין רוסלאַנד שוין נישט זיין דער ערשטער צו שפּילן ייִדיש טעאַטער, ווייל מ'האַט שוין דאָרט געשפּילט פּאַר אים.

יעקב פייזשעוואַקאָוויץ, אַ זון פּון אַ רייכן מאָהילער ווער טייהענדלער, אַ געבוירענער אין בוקאַרעסט, אַ רוסישער זשורנאַליסט און אַ טעאַטער־מענטש, איז בעת דער רוסיש־ערקישער מלחמה געווען קריגס־קאַרעספּאַנדענט אין בוקאַרעסט פּאַר אייניקע רוסישע צייטונגען. און כאַטש ער איז געווען גענוג פּאַרנומען מיט זיין זשורנאַליסטישער אַרבעט, פּונדעסטוועגן האָט ער געפונען צייט

צו פאראינטערעסירן זיך מיט טעאטער און האָט אויך באַזוכט די פאָרשטעלונגען פון גאָלדפאָדענס טרופע אין בוקארעסט. ער איז גע- וואָרן אַ מיטשפילער אין גאָלדפאָדענס טרופע.

תיכף ווי די מלחמה האָט זיך פאָרענדיקט און ספיוואַקאָוסקי איז צוריקגעפאָרן אין אָדעס, האָט ער באַשלאָסן דאָרט צו גרינדן אַ יידיש טעאטער. ער האָט זיך צונויפגעטרעט מיט אַ געוויסן י ש ר א 5 ר א ז ע נ ב ע ר ג , אַ ווינקל-אַדוואָקאַט און אַן אַוואַנטוריסט, און ווי יעקב פ. אַדלער גיט איבער אין זיינע זכרונות, איז געבליבן, אַז אַד- לער און ראָזענבערג זאָלן צונויפשטעלן די טרופע, און ספיוואַקאָור סקי זאָל פאָרן קיין פעטערבורג כדי דאָרט צו באַקומען אַ דערלויב- ניש צו שפילן און אויך דאָרט צענזורירן פיעסעס. היות ספיוואַקאָור סקי האָט געהאַט אַ ציטריט צו פאַרמעגלעכע מענטשן, איבערהויפט צו זיינע פאַרמעגלעכע קרובים, איז קלאָר געווען אַז ס'וועט אים אויך זיין נישט שווער צו באַקומען די נויטיקע סומעס געלט צו שאַפן אַ יידיש טעאטער.

אין משך פון אייניקע וואָכן האָט ספיוואַקאָוסקי באַקומען אין פעטערבורג די דערלויבניש און די צענזורקעס און האָט געגרינדעט די טרופע אין וועלכער ס'זיינען אַרײַן די אָדעסער פאָלקס-זינגער; יעקב קאַצמאַן, מענדל אַבראַמאָוויטש, אריה שראַגע, אהרן טאַנער, באָריס אַלטמאַן און פּרל. סאַפיע אָבערלענדער. זיי האָבן געדונגען דעם רעמעסלענני (האַנטווערקער) קלוב, וואו ס'האָט פריער געשפילט אַ דײַט- שע טרופע און דעם 28 יאַנואַר 1879 האָבן זיי דאָ אויפגעפירט דריי גאָלדפאָדען-איינאַקטערס „פיר פאָר פאַרצעליינענע טעלער“, „די שוועבעלעך“ און „די דריי טויבע“. אַ חוץ דעם האָבן די פאָלקסזינגער געזונגען פאַרשידענע גאָלדפאָדען-לידער. דער עולם האָט גע- לעקט די פינגער פון פּראָגראַם און מ'האָט אים איבערגעשפּילט איי- ניקע אָונטן.

אויף אַזא אופן איז די ערשטע אָפיציעלע יידישע טעאטער-פאָר- שטעלונג אין רוסלאַנד אויך באַשטאַנען פון ג א ל ד פ א ד ע ן - פיעסעס, נאָר אַן גאָלדפאָדענס השגחה. די ערשטע גאַנצע פיעסע, וועלכע די טרופע האָט אויפגעפירט,

איז געווען גאלדפאדענס „בריינדעלע קאזאק“. ס'איז געקומען אזא גרויסער עולם, אז מ'איז פשוט געשטאנען אויף די קעפ. א געוויסע ראָל אריינצוברענגען דעם עולם אין טעאטער האָבן געשפילט די צוריקגעקומענע פאָדריאטשיקעס פון בוקארעסט. זיי האָבן בען זיך אַנדערציילט אזוינע ניסים וועגן יידישן טעאטער, וואָס זיי האָבן געזעען אין רומעניע, אז דער עולם איז געווען אויסערגעוויינט לעך נייגיריק עם אַליין צו זען מיט די אייגענע אויגן און צו הערן מיט די אייגענע אויערן. און די לידער, וועלכע די פאָלקסזינגער האָבן געזונגען, און די ניגונים זענען געווען אזוי אַנציענד, אז זיי זענען געוואָרן דער טאָג־שמעס אין די יידישע הימען פון אָדעס.

די טרופע האָט נאָך געשפילט גאלדפאדענס „שמענדרעיק“ און „די קאפריזנע טאָכטער“, אין וועלכער דער שפעטערדיקער וועלט־בארימטער יידישער שוישפילער יעקב פ. אדלער האָט דעביוטירט. אויך ספּוואַקאָוסקי אַליין האָט זיך באַטייליקט אין די פאָרשטעלונגן גען אַלס אַקטיאָר און הויפּט־קופּלעטיסט.

„די פירער פון דער טרופע — שרייבט ב. גאַרין — האָבן געלעבט אַ גוטן טאָג. די געשעפטן אין טעאטער זענען געווען גוט און די אַקטיאָרן האָבן אָנגעטאָן צילינדערס, לאַנגע „ווינטשיקאָוס“, וואָס זענען דאַמאָלט געווען אין דער מאָדע און זעמשענע הענדזשקעס. אַרום דער צייט האָט זיך גאלדפאדען אויסגעקליבן צו פאָרן קיין אָדעס“.

גאלדפאדענס נסיעה קיין אָדעס איז נישט געקומען בלויז לויט זיין אייגענער איניציאַטיוו. ער האָט באַקומען בריוו פון זיין שווער, אז די צוריקגעקומענע פון רומעניע דערציילן פשוט וואונדער וועגן זיין טעאטער, און כאַטש עם שפילט שוין אַ טרופע אין אָדעס, אָבער דער עולם ווארט אויפן „אמתן טעאטער“, אויף די „אמתע אַקטיאָרן“, און זיי וועלן דעריבער זיכער מאַכן גוטע געשעפטן.

נאָך אַלע גוטע געשעפטן, וואָס גאלדפאדען האָט געמאַכט אין רומעניע אין דער צייט פון דער רוסיש־טערקישער מלחמה, האָט גאלדפאדען אָבער נישט געהאט אויף הוצאות פאר דער טרופע און אפילו נישט פאר זיך, האָט ער פארזעצט אַ רינג און איז צוזאמע

מיט ליברעסקאן אָפגעפאָרן קיין אָדעס, איבערלאָזנדיק די טרופע ווארטן אין בוקארעסט.

גאלדפאדענס אַנקומען אין אָדעס איז געווען זייער פייערלעך. אייניקע הונדערט מאָן זענען געקומען צו דער באַן אים מקבל זיין. דאָס האָט אים צוגעגעבן זייער פיל מוט אַנצוגיין מיט זיין אַרבעט. גאָרין דערציילט, אז באַלד ווי ספיוואַקאָוסקיס טרופע האָט זיך דערוואוסט וועגן גאלדפאדענס קומען, האָט זי אויפגעהערט צו געבן אירע פאָרשטעלונגען, ווייל אין רומעניע איז דאָס אויטאָרירעכט גע- ווען הפקר, אָבער אין רוסלאַנד איז דאָסדאָזיקע רעכט געווען באַשיצט, און היות ווי די טרופע האָט געשפילט גאלדפאדענס רעפערטואַר אָן זיין הסכמה, איז פאַר זיי געווען קלאַר, אז ער וועט זיי דאָס מער נישט דערלויבן צו טאָן. די טרופע האָט אפילו געהאַט אַנדערע פיעסעס אויך— לאַטיינערס און הורוויצעס, אָבער מיט גאלדפאדענס קומען איז ביי זיי אָפגעפאלן יעדער חשק צו מאַכן שבת פאַר זיך. די מורא און דרך " ארץ פאַר גאלדפאדענען איז געווען זייער גרויס צווישן די אַקטיאָרן, און זיי האָבן אים גערופן „רבי" און „טאַטע".

ליברעסקאָ דערציילט אָבער, אז ספיוואַקאָוסקי-ראָזענבערגס טרופע האָט יאָ ווייטער געשפילט און גאלדפאדען האָט זיי אפילו אין דער שטיל צוגעהאַלפן, ביז דער תבואה-סוחר קאַהן האָט געבראַכט פון דאָרט די טרופע, וואָס איז באַשטאַנען פון 42 פערזאָן: די אַק- טיאָרן און זייערע פאַמיליעס, אייניקע מוזיקאַנטן און אייניקע בעלי- חובות, וועלכע זענען מיטגעפאָרן אָפצוקריגן זייער געלט, וואָס די אַק- טיאָרן האָבן זיך אָנגעבאַרגט פאַר דער צייט, וואָס זיי זענען געזעסן אין רומעניע און געווארט ביז מען וועט זיי נעמען קיין רוסלאַנד.

דעם 7-טן אפריל (רוסישן סטיל) 1879 האָט גאלדפאדענס טרופע געגעבן איר ערשטע פאָרשטעלונגען אין אָדעסער רעמעסלענני קלוב. געשפילט איז געוואָרן „די כשוה-מאַכערין", וואָס די פריערדיקע טרו- פע האָט נישט געשפילט. די בילעטן פאַר די ערשטע פאָרשטעלונגען זענען תיכף אויספאַרקויפט געוואָרן. דער עולם איז געווען אזוי פאַר- כאפט פון שפילן, אז מ'פלעגט איבערצאָלן די פרייזן אבי צו באַקומען אַ בילעט. עטלעכע וואָכן האָט דאָ די טרופע געשפילט צו 5-4 מאָל אַ וואָך ביי אַ פול געפאַקטן זאַל.

„געלט האָט אָנגעהויבן פֿליסן צו אַלדע רוחות — דערציילט לוי־  
ברעסקאָ — מ'האָט זיך געוואָרפֿן מיט געלט ווי מיט בלאַטע. גאָלד־  
פּאַדען האָט גענומען אייניקע צימערן אויף רישעלעווסקאָ גאָס (שפּע־  
טער — פּושקיןסקאַיאַ) און האָט דאָרט געעפֿנט אַ „טעאַטראַלאַנאַיאַ סאַנ־  
טאָראַ“. גאָלדפּאַדען אַליין האָט זיך דאָרט געהאַט אַ באַזונדער ציי־  
מער. ביי דער טיר איז געשטאַנען אַ שווייצער אין אַן אונטער, און  
ווער עס האָט געוואָלט אַרײַנגיין, אַפּילו אַן אַקטיאָר פֿון דער טרופּע,  
האָט מען געמוזט פֿריער זיך מעלדן“.

די טרופּע האָט דערנאָך גענומען שפּילן אַנדערע פּיעסעס, אָבער  
ווען זי האָט אויפגעפירט „ברײַנדעלע קאָזאַק“ מיט דער נייער אַקטע־  
ריסע מאַרגאַרעטאַ שוואַרץ אין דער טיטל־ראָל, איז אין טעאַטער  
אויסגעבראָכן אַ גרויסער סקאַנדאַל. דעם סקאַנדאַל האָבן געמאַכט  
באַזוכער, וואָס האָבן געזען אין רומעניע שפּילן די ראָל ראָזע פֿריד־  
מאַן, וועלכע האָט זיי ממש באַגייסטערט. זיי האָבן אזוי לאַנג איינגע־  
לייגט וועלטן ביז גאָלדפּאַדען האָט געבראַכט ראָזע פֿרידמאַן פֿון יא־  
סי, וואו זי האָט דערווייל געשפּילט מיט אַן אייגענער טרופּע.

דעם 12 מאי 1879 איז גאָלדפּאַדענס טרופּע אַריבער פֿון קלוב  
אין מאַרינסקי טעאַטער, וואָס איז געווען אַ סך גרעסער און באַקווע־  
מער. צו דער דערפּענונג פֿון נייעם טעאַטער האָט מען געגעבן „ברײַנ־  
דעלע קאָזאַק“ מיט דער געקומענער ראָזע פֿרידמאַן. דאָס טעאַטער  
איז געווען איבערפּולט און ערשט איצט האָט מען אָנגעהויבן צו  
לעבן אַ גוטן טאָג.

„נעבן אַדעס — דערציילט ליברעסקאָ — איז פּאַרהאַן אַ דאַטשע  
און לעב־אַרט אַקערזש, וואָס מען האָט גערופן אויף דייטש „ליבענ־  
טאַל“, ווייל עס איז געווען נעבן דייטשישע קאַלאָניעס. אַט דאָרט  
האָט זיך גאָלדפּאַדען באַזעצט מיט דער נאַנצער טרופּע. יעדע־  
האָט זיך גענומען אייניקע צימערן. די חברה צוזאַמען האָבן פּאַרנומען  
אַפּשר אַ האַלב דאָרף און אַז אַ גביר האָט געוואָלט דאָרט אַרויספּאַרן,  
האָט ער שוין ממש נייט געהאַט קיין אָרט. אזוי ווי ליבענטאַל לייגט  
איבערן טײך, האָט די טרופּע זיך אָפּגעדרונגען אייגענע שפּילעך אויפֿן  
טײך, און זי האָט אויך געהאַט ספּעציעלע אָפּגעדרונגענע 3 לינייקעס  
(צופּאַרוואַנגענעס), וועלכע האָבן צוגעפירט נאָר די טרופּע“.

די אַרטיקע רוסישע פרעסע, וועלכע האָט אין אָנהייב און פּנענר-  
מען מיט רעזערוו גאָלדפּאַדענען מיט זיין טרופּע, האָט באַלד נאָך די  
ערשטע פּאַרשטעלונגען אָנגעהויבן געבן וואַרעמע נאָטיצן און כּסדר  
באַטאַנט, אז גאָלדפּאַדען פּאַרדינט אַ דאַנק, וואָס אין זיינע פּיעסעס  
פירט ער „אין אומדערשראַקענעם קאַמף מיטן פּאַנאַטיום פּון ייִדישן  
פּאַלק“.

אַבער דיִדאַזיקע נינסטיקע לאַגע האָט נישט לאַנג אָנגעהאַלטן.  
גאָלדפּאַדען האָט נישט געהאַט קיין דערלויבניש צו שפּילן רעגולערע  
טעאַטער - פּאַרשטעלונגען, נאָר איינצואַרדענען „ליטעראַריש-מוזי-  
קאַלישע אַוונטן“, און דערפאַר האָט ער אַ פּנים נישט באַנוצט אויף  
די אַפּישן דעם טערמין „אַקטן“ נאָר „אַפּטיילונגען“ ווי מען איז זיך  
געוויינלעך נוהג ביי „אַוונטן“. די אַרטיקע רוסישע צייטונג „נאָווי טע-  
לעגראַף“, וועלכע האָט נישט אַרויסגעוויזן קיין איבריקע סימפּאַטיע  
צו גאָלדפּאַדענס טעאַטער, האָט דעריבער אַמאָל בפּירוש געשריבן  
„מיר מיינען, אז אויף דעם סמך פּון נישט האָבן אַ דערלויבניש דאַרף  
פאַרבאָטן ווערן גאָלדפּאַדענען צו געבן טעאַטער-פּאַרשטעלונגען“.  
דאָס איז געווען אַ בפּירושע מסירה און זי האָט געווירקט: דער פאַר-  
באָט צו שפּילן איז באַלד געקומען.

„מזד דער צענזור און דער מאַכט בכלל — שרייבן אויסלעגן -  
דער און פינקל — באַגעגנט גאָלדפּאַדען געוויסע שטערונגען, אָבער  
עס גיט זיך אים איין זיי צו באַזייטיקן, און אייניקע חדשים נאָכדעם  
ווי דער טעאַטער האָט שוין געזיכערט זיין דערפאַלג און אַדעס, האָט  
זיך פּלוצלונג די דראַמאַטישע צענזור אין פעטערבורג אַרומגעזעען,  
אז גאָלדפּאַדענס פּיעסן זענען נישט באַשטעטיקט געוואָרן דורך דער  
הויפט צענזור-פּאַרוואַלטונג. זיי פּלעגן בלויז דורכגעקוקט ווערן דורך  
דעם אַדעסער ייִדישן צענזאָר. די פּאַרשטעלונגען זענען פאַרבאָטן גע-  
וואָרן“.

גאָלדפּאַדען גיט זיך אָבער נישט אונטער. אויב די גאַנצע מניעה  
איז אין דער צענזור — פאַרט ער קיין פעטערבורג זיך משתדל זיין.  
אָבער דערווייל קאָן מען נישט שפּילן און די טרופּע דאַרף עס, נעמט  
ליברעסקאַ די טרופּע און פאַרט מיט איר צוריק קיין יאַסי.  
אויף אַ געוויסער צייט איז, אַלזאָ, דאָס ייִדישע טעאַטער צו-

דיק אריבערגעפירט געוואָרן קיין רומעניע. ווען גאָלדפאָדען מיט זיין טרופע זענען אַוועק קיין רוסלאַנד, איז אין רומעניע פאַרבליבן לאַ - טינער מיט זיין טרופע, צווישן זיי גראַדנער און מאָגולעסקאָ, אַ געדויער צייט איז אויך אַרומגעפאָרן איבער דער רומענישער פראָווינץ הורוויץ מיט אַ טרופע אין וועלכער ס'האָבן געשפילט זיין טאָכטער שאַרלאַטע, זיין שפּעטערדיקער איידעם בצלאַל (צעזאַר) גרינבערג, חיה־שרה (קלאַראַ) שיינגאָלד, שפּיזער, בערגמאַן און פרוי, אַסעל־ראָד און פייוועלע פרידמאַן, שפּעטער האָט גראַדנער געגרינדעט אַן אייגענע טרופע. איצט איז צו אַלע טרופעס (אויסער הורוויצעס, וואָס איז אַוועק קיין גאַליציע) צוגעקומען גאָלדפאָדענס טרופע, וועלכע איז אָנגעפירט געוואָרן דורך ליבעסקאָן, און רוסלאַנד איז געדבליבן אָן איין יידיש טעאַטער.

אַבער גאָלדפאָדענס טרופע האָט אין רומעניע געשפילט נאָך צייטווייליק, כאָטש דאָס האָט געדויערט אייניקע חדשים, ביז עס איז אָנגעקומען פון גאָלדפאָדענען אַ טעלעגראַמע, אַז ער האָט באַקומען אַ דערלויבניש צו שפּילן יידיש טעאַטער איבערן גאַנצן תּחום המושב (די ערטער, וואו ס'איז אין צאָרישן רוסלאַנד געווען דערלויבט יידן צו וואוינען) פון רוסלאַנד.

סוף 1879 איז גאָלדפאָדענס טרופע צוריקגעקומען אין אָדעס, און נאָכן שפּילן דאָ אַ קורצע צייט, איז די טרופע מיט גאָלדפאָדענען אָפּגעפאָרן קיין ניקאָלאַיעוו.

די ידיעה וועגן דער עקזיסטענץ פון אַ יידיש טעאַטער איז זיך שוין דערווייל פונאַנדערגעגאַנגען איבער דער גאַנצער רוסישער פראָדווינץ, און אומעטום האָבן זיך געפונען גענוג פאַראינטערעסירטע צו זען מיט די אייגענע אויגן דאָס נייע באַשעפעניש, וואָס איז אָבער געווען ענג פאַרבונדן מיט נאָמען גאָלדפאָדען.

גאָלדפאָדען האָט דאָס אויסגענוצט: ער אָרגאַניזירט נאָך אַ טרופע פאַר דער פראָווינץ און גיט איבער די אָנפירערשאַפט צו זיין יונגערן ברודער נפתלי, וואָס איז ביי די אַקטיאָרן גערופן געוואָרן „טוליע“.

נאָרין דערציילט, אַז בעתן פאַרבאָט צו שפּילן אין מאָרינסקי טעאַטער, האָט זיך גאָלדפאָדען פאַרבונדן מיט אַ געוויסן קרוג, אַ

שתדלן" אין די הויכע פענסטער, און אים צוגעזאגט צוצונעמען פאר א שותף אלס באַלוינונג פאַר דורכפירן א דערלויבעניש צו שפילן. א פנים אָבער, אז גאַלדפאָדען האָט נישט געהאַט קיין שטאַרקן חשק צוצונע- מען קרוגן אלס שותף צו זיך, פאַרפליכטעט צו אים איז ער אַזער גע- ווען, האָט ער אים משדך געווען מיט זיין ברודער נפתלי און אַרויסגע- שיקט איבער דרום־רוסלאַנד מיט א טרופע. די דאָזיקע טרופע איז באַ- שטאַנען פון די שוין דערמאָנטע ישראל ראָזענבערג, יעקב קאַצמאַן, סאַניע אָבערלענדער, און די נייע אַקטיאָרן דוד סאַבסי, יעקב אדלער, אברהם פישקינד און דוד קעסלער.

אָבער די דאָזיקע צוויי גאַלדפאָדען־טרופעס זענען שוין מער ניט געווען די איינציקע יידישע טרופעס אין רוסלאַנד. ווי פריער האָט גאַלדפאָדען אויך איצט געלעבט נישט שטאַרק בשלום מיט זיינע אַק- טיאָרן און אייניקע זענען דעריבער אַרויס פון זיין טרופע, האָבן צו- נויפגעקליבן נייע אָנפאַנגער, וועלכע האָבן זיך „געריסן צו דער בינע“ און מיט זיי געגרינדעט נייע טרופעס.

אין דער זעלבער צייט האָט זיך אויך באַוווּזן אין אַדעס לאַטיי- נער מיט זיין טרופע. דאָס איז אייגנטלעך געווען א נקמה־אַקט פון לאַטיינערן קעגן גאַלדפאָדענען.

ספּיוואַקאָווסקי, וועלכער האָט אויך געטראָגן א שנאה אויף גאַלד- פאַרענען, האָט אויפגעהעצט דעם גריכישן אייגנטימער פון מאַרינ- סקי טעאַטער, אָמער, אז אין רומעניע איז פאַרהאַן אַן אַקטיאָר מאַ- גולעסקאָ, וואָס איז א ריז לנבי דער גאַנצער גאַלדפאָדען־טרופע, און מ'קאָן מיט אים מאַכן גלענצנדע געשעפטן, און ער האָט געפועלט, אז אָמער זאָל מסכים זיין צו ברענגען מאַגולעסקאָן מיט דער טרופע צו זיך אין טעאַטער.

מאַגולעסקאָ און לאַטיינער האָבן דאַמאָלט געשפּילט אין באַטור שאַן און האָבן זיך קוים דורכגעשלאָגן. מיט זיי איז געווען ליברעס- קאָ, וועלכער איז אויך אוועק אַ צעקריגטער פון גאַלדפאָדענען. ווען ספּיוואַקאָווסקי איז צו זיי געקומען אין שליחות פון אָמער, האָבן זיי זיך אָנגעכאַפט מיט ביידע הענט און זענען באַלד געקומען אין אַדעס. "דאָס אַלץ — שרייבט גאַרין — איז געטאָן געוואָרן בשתיקה כדי גאַלדפאָדען זאָל דערפון נישט געוואויר ווערן איידער מען וועט



זיין זיכער, אז מאָגלעסקאָ קאָן האָבן אַ קיום אין רוסלאַנד און צי  
ער וועט האָבן פּיעסן פאַרן טעאַטער. עס פאַרשטייט זיך, אז אָמער  
האָט גענאַרט צו האָבן גאָלדפאַדענס רעפערטואַר, נאָר מען האָט אים  
דערקלערט, אז פון שטיקער וועט קיין מניעה נישט זיין. לאַטיינער  
האָט שוין עטלעכע אויסגעפרובטע שטיקער און מאָגלעסקאָ האָט  
אויך מיטגעבראַכט דעם „פּוילישן יונגל“ פון הורוויטש. אָמער איז  
מיט די דאָזיקע שטיקער אוועקגעפאַרן קיין פעטערבורג און געלאָזט  
זיי צענזורירן און ווען ער איז געווען זיכער מיט אַ טרופּע און פּיעסן,  
האָט ער אָן צערעמאָניעס אַרויסגעוואָרפן גאָלדפאַדענען פון  
טעאַטער און אַריינגענומען מאָגלעסקאָן מיט זיין קאָמפּאַניע.

יצחק ליברעסקאָ גיט אָבער איבער, אז מען האָט גאָלדפאַדענען  
נישט אַרויסגעוואָרפן פון מאַרינסקי טעאַטער, נאָר ער האָט מיט זיין  
טרופּע געשפּילט אין ניקאָלאַיעוו ווען לאַטיינער איז אָנגעקומען מיט  
זיין טרופּע אין אָדעס. דאָס מאַרינסקי טעאַטער איז דאַמאָלט געשטאַ-  
נען ליידיק.

אַלענפּאַלס — איז לאַטיינערס טרופּע געוואָרן אַ זייער ערנסטע  
קאָנקורענץ צו גאָלדפאַדענען, דערפאַר ווייל זי האָט געהאַט מיט זיך  
אַזאַ קראַפט ווי מאָגלעסקאָ און דערפאַר, ווייל לאַטיינער האָט שוין  
געכאַפט דעם שניט פון שרייבן פּיעסעס.

אַבראַם גאָלדפאַדען האָט מיט זיין טרופּע אָנגעהויבן צו מאַכן זיין  
ערשטן טורנע איבער רוסלאַנד. אויף אַ קורצע צייט איז ער אַפּילו צו-  
ריקגעקומען אין אָדעס, אָבער ער האָט זיך דאָרט נישט געהאַלטן,  
מחמת ער האָט דאָ שוין געהאַט אַן ערנסטע קאָנקורענץ.

אין משך פון דער דאָזיקער צייט האָט גאָלדפאַדען אָנגעשריבן  
און אויפגעפירט זיין באַרימטע קאָמעדיע „די ביידיע קוניגלעמעל“.  
ווי מיר ווייסן שוין געהערט די אַפּשטאַמונג פון דער קאָמעדיע צו  
דער דייטשער הומאַרעסקע „נאַטהאַן שלומיאַל“, וועלכע סיי לאַטיינער  
און סיי גאָלדפאַדען האָבן באאַרבעט און פאַריידישט אַלס אַ קאָמע-  
דיע. אָבער אין דער צייט, וואָס לאַטיינערס קאָמעדיע איז נאָר גע-  
שפּילט געוואָרן אין די ערשטע יאָרן פון יידישן טעאַטער, איז גאָלד-  
פאַדענס קאָמעדיע געבליבן אין יידישן טעאַטער־רעפערטואַר ביז צום  
היינטיקן טאָג. זי איז שוין דורכגעגאַנגען פאַרשידענע גלגולים: איי-

ראטנפארבאנד האָט מען די פאַבולע אזוי איבערגעבויט, אז זי איז נאָנטער געוואָרן צו דער היינטאַנדיקייט, מאָרים שוואַרץ און זינגונט טורקאָוו אין פּוילן האָבן אין איר אַרײַנגעפירט אַנדערע פּערסאָנאַזשן פון גאָלדפּאַדען־פּיעסעס און האָבן איר שטאַרקער אַרײַנגעטריבן אין גראַמעסק, ווידער אַ לעצטע אױפירונג פון דר. מ. וויכערט אין אַ יונג קינסטלעריש טעאַטער אין וואַרשע האָט די קאָמעדיע אױכענע־נוצט אַלס פּאָן צו אילוסטרירן ווי אזוי מען האָט אַמאָל געשפּילט יידיש טעאַטער און ווי אזוי דאָס פּובליקום און די רעגירונגס־מאַכט האָבן זיך באַצױגן צום יידישן טעאַטער, אָבער דער גרונט פון גאָלד־פּאַדענס קאָמעדיע, „די בײדע קוני לעמעל“ איז ביזן היינטיקן טאָג פאַרבליבן לעבן.

די געשיכטע, דאָס לעבן האָט, אַלזאָ, אױסגעקעמפט דעם סכּסוך צױשן גאָלדפּאַדענען און לאַטיינערן וועגן רעכט אױף דערדאָזיקער קאָמעדיע.

אַ צױיטער ערנסטער סכּסוך איז באַלד ווידער אַנטשטאַנען צױשן גאָלדפּאַדענען און לאַטיינערן וועגן אַ צױיטער פּיעסע: „שולמית“.

גאָרין דערצײלט וועגן דעם פּאָלגנדיקעס: „גאָלדפּאַדען האָט זיך דערוואוסט, אז מאָגולעסקאַ קלײבט זיך שטעלן לאַטיינערס אַ פּיעסע „די ליבע פון ציון“, אַ שטיק, וואָס איז געווען גענומען פון ווערבּעלס (גאָלדפּאַדענס שווער), „בור וחולדה“ און פון מאַפּוס „אהבת ציון“. איצט האָט זיך גאָלדפּאַדען דערמאַנט, אז נאָך אין רו־מעניען האָט ער אָנגעהויבן צו שרייבן אַ פּיעסע „שולמית“, וואָס האָט זיך אױך געשטיצט אױף „בור וחולדה“, און ער האָט זיך ענער־ניש גענומען צו דער אַרבעט. ער האָט איצט געפּילט, אז ער דאַרף עפעס אױפּטאָן, און אױפּטאָן אזױנס, וואָס זאָל קלאַר און דײטלעך מאַכן, אז די בינע האָט נאָר אױן צױבערער און דאָס איז קײן אַנט־רער ווי גאָלדפּאַדען. אין ניקאָלאַיעוו האָט ער „שולמית“ געענדיקט און דאָרטן אױפּגעפירט און זי האָט געמאַכט אַ גױאַלדיקן רעש. דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאָל, וואָס מען האָט געגעבן אױף דער יידי־שער בינע (אײן רוסלאַנד) אַ היסטאָרישע פּיעסע. דער דערפּאָלג איז

געווען אזא גרויסער, אז מען האָט אָנגעהויבן צו שפּילן יעדן אָונט, אויך פּרייטאָג צו נאַכטס."

אָבער בעת די פּריערדיקע גאָלדפּאַדען־פּיעסעס זענען געווען מער געבויט אויפן טעקסט ווי אויף די מוזיק־מאַטיוון, איז „שולמיות" אַן אָפּערעטע, זי דאַרף האָבן פּיל מוזיק־נומערן און געוויינלעך ביים שרייבן אַן אָפּערעטע זענען פּאַרהאַן צוויי שותפים: דער ליברעטאָ־שרייבער און דער מוזיק־שרייבער. גאָלדפּאַדען איז אָבער נישט גע־נאַנגען אין דעם וועג. ער איז געווען כּידע צוזאַמען. ער האָט גע־שריבן סיי די ליברעטאָ, סיי די מוזיק.

איז ער געווען גענוג פּעאיק צו זיין אַ קאָמפּאָזיטאָר פּאַר אַן אָפּערעטע?

גאָלדפּאַדען איז נישט געווען קיין מוזיקער אין פּאַכמענישן באַ־גריף, אין פּראָפּעסיאָנעלן זין, נאָר ער האָט ליב געהאַט ניגונה און גע־האַט דערין אַ בעל־הבתישן באַגריף.

דער העברעאיש־ידישער שרייבער זילבערבוש דערציילט, אַז גאָלדפּאַדען קלאַפּט שטויענדיק מיט די שפּיץ־פינגער אויף די ריינד־לעך פּון אַ קלאַוויר.

דער מוזיקער דוד הירש ניט איבער, אַז גאָלדפּאַדען האָט נישט געקענט קיין נאָטן און פּלעגט זיך פּאַרצייכען די ניגונים, וועלכע זענען אים איינגעפּאַלן, דורך אייגענע סימנים. געוויינלעך פּלעגט גאָלדפּאַדען נעמען אַלס מעלאָדיעס פּאַר זיינע לידער באַקאַנטע ניגונים, גאַנץ אָפט אפּילו פּון אָפּערעס.

אַן אַקטיאָר דערציילט, אַז ווען גאָלדפּאַדען איז אַמאָל געווען אין דער וואַרשעווער אָפּערע, איז ער פּלוצלונג, כּיי אַ געוויסער מע־לאָדיע, אויפגעשפרונגען מיט אַ הויכן אויסרוף „איך האָב עס. אַט דער ניגון וועט גוט זיין".

דער דערמאַנטער דוד הירש דערציילט, אַז ווען גאָלדפּאַדען פּלעגט נעמען ערגעץ וואו אַ ניגון אָדער קאָמבינירן אייניקע ניגונים צוזאַמען און זיי פּאַרוואַנדלען אין אַ נייעם ניגון, פּלעגט ער דעם ניגון פּאַרוינגען פּאַר אַ פּשוטן יידן, אַ בייגל־פּאַרקויפּער, דער פּאַטער פּון אַן אַקטעריסע, און אויב דער ניגון איז אים נישט געפּעלן, פּלעגט

גאלדפארדען רעזיגנירן פון דעם ניגון. דער בייגל-פארקויפער איז פאר  
גאלדפארדענען געווען דער אויסדרוק פון פאלקס-געשמאק.

דער באקאנטער קאמפאזיטאר יאזעף רומשינסקי האלט, אז  
„גאלדפארדען אליין איז נישט געווען קיין מוזיקער, אז ער האט גע-  
האט א מוזיקאלישן אויער. אלס פאעט און הייסער ייד, האט ער זייער  
שטארק געפילט דעם ריטם אין די יידישע מעלאדיעס. גלייך פון אַנ-  
פאנג אן האט ער פארשטאנען, אז יידישע פיעסעס דארפן גיין מיט  
מוזיק. גאלדפארדען איז דאן געווען אין זיידרוסלאַנד, וואו עס האבן  
עקסיסטירט די מאלאָרוסישע (קליין-רוסישע, אוקראַינישע) טרו-  
פעס, וואָס פלעגן אויפירן לעבנס-בילדער מיט געזאַנג. אַט די אויפ-  
רונגען זענען געווען זייער ערפאלגרייך. גאלדפארדען איז געווען בא-  
פריינדעט מיט דעם דאמאָלטיקן קליין-רוסישן פארפאסער און דירעק-  
טאר קרופאָוויצקי, וועלכער האט געהאט אויף אים א שטארקן איינ-  
פלוס, און ער האט באשלאָסן צו גיין אין יענעם וועגן, דאָס הייסט,  
אויפירן יידישע פיעסעס מיט מוזיק. ער פלעגט נעמען משוררים, וואָס  
האָבן געזונגען ביי א חזן און זיי בעטן, אז זיי זאָלן ברענגען א בוך  
מיט חזנישע נאָטען, א „גרויסן בוך“. דער משורר פלעגט זינגען פון  
די נאָטן, ביז וואָנען אים גאלדפארדענען, איז עפעס געפעלן, און ער  
פלעגט עס נעמען פאר זיינער א פיעסע. די ערשטע פעריאָדע איז בא-  
שטאנען 90 פראָצענט פון חזנישע מוזיק. די ערשטע פראָגע, וואָס  
גאלדפארדען פלעגט פרעגן אן אַקטיאָר איז געווען צי ער קען זינגען,  
צי ער האָט א שטימע, צי ער קען נאָטן“.

אַמבעסטן דערקלערט גאלדפארדען אליין זיין אופן פון שאפן די  
מוזיק צו זיינע פיעסעס: „קודם כל בין איך זיך מודה ומתודה: דער  
מחבר פון דער מוזיק פון „שולמית“ און א סך אנדערע יידישע זינג-  
שפילן, דער שרייבער פון די שורות, האָט נישט קיין שום טעאָרעטי-  
שע ידיעות אין מוזיק, און קען אפילו נישט לייענען קיין נאָטן. כאָטש  
איך האָב ביי די קאָמפאָזיציעס פון מיינע שטיק שטענדיק אכטונג גע-  
געבן דערויף, אז די מוזיק זאָל זיך צוזאַמענשטעלן פון פאלגענדע  
עלעמענטן: (1) אָנהייב און שלום-כאָרן, (2) מאַרשן, (3) טענץ, (4)  
אַריעס, (5) דועטן, (6) טערצעטן, (7) באַלאַדעס, (8) לידער, (9) שאַנסאָ-  
נעטס — פונדעסטוועגן האָלט איך, אז ס'איז ניט ריכטיק וואָס

מ'האָט מיינע געזאָנגס-שפּילן אָנגערופן „אָפּערע“ [אָפּערעטע], וואָ רום כדי צו פּאַרדינען דעם נאָמען „אָפּערע“, וואָלטן זיי געדאַרפט זיין אַ מוזיקאַלישע איינהייט, אַן אָרגאַנישע גאַנצקייט, און דאָס איז אָבער נישט אזוי, ווייל איך האָב אַ טייל נומערן אליין געשאפּן און אַ טייל געבאַרגט ביי אַנדערע קאָמפּאָזיטאָרן. איך קאָן מיט אַ רואיס געוויסן זאָגן „געבאַרגט“, וואָרום טיילמאַל האָט מיר אַ חזן בהכשר הכשרות געבאַרגט פאַר מיין בינע דעם אָדער יענעם נומער פון זיין שולדער-פּערטואַר, אזוי, אז אָפט איז אַ מעלאָדיע געזונגען געוואָרן אין דער שול און אין דער זעלבער צייט און אין דער זעלבער שטאָט איז די מעלאָדיע „געטאַנצט“ געוואָרן אויף מיין בינע, פאַרשטייט זיך מיט מאָדולאַציעס“.

און דאָ קומט נאָרדפּאָדען צו דער פּראַגע צי איז ער ביי אַזעלכע באַדינגונגען אַן אָריגינעלער שאַפּער, אַ קאָמפּאָזיטאָר צי נישט: „מ'מעג טאַקע זאָגן, אז איך בין מער קאָמפּילאַטאָר ווי קאָמפּאָזיטאָר. איך מיין אָבער, אז אויך דאָס קאָמפּילירן איז אַ קונסט. איך באַרג מיר — ווי שוין אויבן באַמערקט — פון אַ חזן עטלעכע שיינע טענער פון זיינער אַ „קרושה“, פון אַן אַנדערן — זיינעם אַ „מן המצר“, פון אַ דריטן — עטלעכע אַקאָרדן פון זיינעם אַ „יהי רצון“ א. א. וו. און דיראָזיקע מעלאָדישע שטיקלעך פון די פאַרשידענסטע טאָן-אַרטן שמעלץ איך צוזאַמען, מיט דער הילף פון מיין דיר-רייגענט, אין שמעלדטאָפּ פון געשמאַק און האַרמאָניע, אזוי, אז ס'קומט אַרויס אַ פּולשטענדיק נייער, קונסט-אויסגעהאַלטענער דועט א. ד. ג. איך מאַך נישט קיין סוד: אין די ערשטע יאָרן פון מיין גרינדן דאָס יידישע טעאַטער, האָב איך מיר דאָ און דאָרט דערלויבט צו מאַכן קליינע הלוואות, וועגן וועלכע איך האָב גאָרנישט געמאַלדן מינע קרעדיטאָרן. איך האָב ביי אַ געלעגנהייט אַריינגעשמוגלט אין מינע שטיק מעלאָדיעס פון אָפּענבאַך, ל'קאַק, ווערדי, מיערבּעער, אפילו פון וואַנגערן. כדי זיך צו אַנטשולדיקן, קאָן איך, אַ חוץ היינעם ווערטל „אין דער קונסט איז נישטאָ קיין זעקסט געבאַט“, אויך זיך שטיצן אויף דעם אומשטאַנד, אז איך האָב מינע געצוואונגענע הלוואות נישט געמאַכט צוליב אייגננוץ אָדער דעם חשק צו פאַרדינען. וואָס פאַרע נוצן האָט אַן אָרימער קאָמפּאָניסט פון מיין שטייגער גע-

קאנט ציען פון „פלאגיאטן“ אין גרעסערן סטיל, נאָר איך האָב עס געטאָן אויסשליסלעך, ווייל איך האָב געשטרעבט אויפצוהייבן אויף אזא אופן דעם מוזיקאלישן געשמאַק פון די ברייטע שיכטן פון מײן פּאָלק״.

גאָלדפאָרען מאַכט, אַלזאָ, אַ דערקלערונג, אַז מיט זײן נעמען מוזיק בײַ וועלט־באַרימטע קאָמפּאָזיטאָרן האָט ער פשוט געהאַט אַ דיִדאַקטישע אויפגאַבע — הײבן און אַנטוויקלען דעם מוזיקאלישן, נישט־אַנטוויקלטן געשמאַק פון דעם גרויסן ייִדישן עולם, וועלכער איז — צו יענער צײַט — געווען פּרעמד פון דער וועלט־מוזיק. האָט ער דערגרייכט דעם ציל?

האָט גאָלדפאָרען געהאַט דערפּאָלג אין זײן שטרעבן צו דער־ציען מוזיקאליש די ברייטע ייִדישע פּאָלקס־מאַסן פאַר וועלכע דאָס ייִדישע טעאַטער איז געווען דאָס אײנציקע פאַרווײלונגס־פּלאַץ, וואו זײ האָבן געהערט די מוזיק פון וועלט־קאָמפּאָזיטאָרן?

גאָלדפאָרען ענטפּערט דערויף: „צום באַדויערן האָט איך דאָס דרייטע מיטל נישט געטראָפּן אין ציל. דער געשמאַק פון די אונטער־שטע שיכטן פון דער ייִדישער באַפּעלקערונג איז געווען אזוי פאַר־דאַרבן, אַז זײ האָבן פשוט נישט געקאָנט פאַרטראָגן די אײראָפּעאִישע מוזיק. זײער געהער איז כלל נישט געווען פּעאיק אויפצונעמען אַנדערע מעלאָדיעס ווי די, וועלכע ווערן געזונגען אין דער שול און אין קלױז. איך האָב זיך געמוזט אָפּזאָגן פון די צוועקלאָזע פרובן און זיך נעמען אויף אַן אַנדער וועג. איך האָב זיך דעריבער באַגרענעצט אויף אָפּצוהײטן אַן אײגנאַרטיקע ייִדישע פּאָלקס־מוזיק, וואָס איז כאַר־אַקטעריזאַציע איז אַ געוויסער פּריגישער [מעלאַנכאָלישער] טאָן־אַרט, און דערדאָזיקער וועג מײנער איז געקרוינט געוואָרן מיט אַ גרויסן דערפּאָלג. עס פאַרשטייט זיך, אַז אזאַ פּובליקום, אַ פּובליקום, וואָס האָט געהאַט אַ גאַנץ פּרימײטיוון זין פאַר קונסט און אַ נישט־אַנטוויקלטן מוזיקאלישן געשמאַק, האָט מען געמוזט געבן די אמתע „לײכטע“ מוזיק. כאָרן, אַריעס, דועטן א. א. וו. האָב איך אַרײנגע־שטעלט בלױז צוליב בײנע־עפּעקט: פאַר מײן עולם האָט דאָס ניט געהאַט קײן שום רײץ. עס האָט אים נאָר „אַנגעברומט אין קאָפּ“, ווי אײנער פון מײנע אומצופּרידענע טעאַטער־באַזוכער האָט זיך אויס־

געדריקט. דאקעגן האָט דאָסדאָזיקע אייגנטימלעכע טעאטער־פּובלי־  
קום ארויסגעוויזן אַ פּאַרליבע צו סענטימענטאַלע פּאַלקס־לידער און  
קאָמישע שאַנסאַנעטס. זיי האָבן דאָס איינגעשלונגען מיט גרויס חשק  
און פלעגן עס שטענדיק נאָכזינגען ביי זיך אין דער הויס, בעת דער  
אַרבעט אָדער אין אַ יום־טובּ."

גאָלדפּאַדען דערקלערט אויך גענוי ווי ווייט ביי ער איז אין מו־  
זיק און אין די טעכנישע אייגנשאַפטן פאר קאָמפּאָזיציע: „איצט  
עפעס וועגן מיין שאַפן: איך זינג אָפּ אָדער כ'שפּיל אויף דער פּיאַנאָ  
די מעלאָדיע, וועלכע כ'האָב פאַרפאַסט, און אַ מוזיקאַליש־געבילדע־  
טער מיטאַרבעטער מיינער קאָפּירט דאָס אויף נאָטן. מיין מיטאַר־  
בעטער נעמט דערנאָך אַהיים די פאַרטיטור און מאַכט דערפון אַן אַר־  
קעסטראַציע. פריער אָבער, כאַטש איך פאַרשטיי מיך נישט אויף  
קאָנטראַפּונקט, גיב איך אים גענויע אָנווייזונגען בנוגע דער אינס־  
טרומענטאַציע. איך הויס אים, צום ביישפּיל, אַז אַ געוויסע מזל־אָדיע  
זאָל נאָר שטייל געשפּילט ווערן פון שטרויך - אינסטרומענטן  
מיט אַ לייכטן אַקאָמפּאַנימענט פון פלייטן, זי טאָר בשום אופן נישט  
באַגלייט ווערן פון שווערע בלאָז אָדער שלאַג־אינסטרומענטן. אָדער  
איך מאַך אים אויפּמערקזאַם, אַז אַ געוויסער נומער טראַגט דעם נאָם  
ראַקטער פון אַ שלאַג־ליד, אַן אַנדער ליד דאַרף בילדן אַ פאַסטוּך־ליד,  
צוליב וואָס עס דאַרף נאָר די פלייט שפּילן סאָלאָ, א. ד. ג. ביי עכט־  
פריגישע מאַטיוון פאַרטראַג איך איבערהויפּט נישט קיין אינסטרו־  
מענטאַציע, נאָר כ'לאָז דעם באַטרעפּנדן נומער שפּילן אונטאַנאָ  
[אייגנטימיק]. אין אזאַ פאַל מוזן מיינע קאַפּעלמיסטערס מיך פּאַל־  
גען און קעגן זייער ווילן לאָזן זיי מיר פריי די מעלאָדישע פרימאָ."

ווען גאָלדפּאַדען איז צוגעטראָטן שרייבן די מוזיק צו  
„שולמית", האָט ער געהאַט אין זיין טרופּע מאָגולעסקאָן, וועלכער  
איז געווען אַ גרויסער מנגן, און ער האָט זיך מיט אים מישב געווען  
וועגן דער מוזיק, „און מאָגולעסקאָס השפּעה — שרייבט גאָרין —  
פאַרשפּרייט זיך כמעט איבער דעם גאַנצן ערשטן אַקט. דאָס האָט ער  
צוגעפאַסט דעם חזן וועלוועלע שעסטאַפּאַליעס, „לך השם הגדולה"  
צום ערשטן כאָר „אַנגעלאָדן מיט אַלעם גוטס". די סאָלאָ, וואָס  
שולמית זינגט ווען זי פאַרבלאַנדזשעט „לאָז זשע דיין נס", איז געווען

פון זעלביקן וועלוועלע שעסטאָפּאָליעס „ד' זכרני" (ה'ל"ב) און אזוי כמעט דורך דעם גאנצן אָקט. עס איז אויך נויטיק צו באַמערקן, אַז געלדפּאַרען האָט אַליין אויך געשאַפּן ניגונים פאַר „שולמית". אין צווייטן אָקט איז גאָלדפּאַרענס „קום צו מיר, דו שיינער בחור" ווי אויך דער געזאַנג פּון חתן און כאָר און דאָס גלייכן. די מוזיק פּון דעם „פּאַסטוכל" האָט געגעבן מינדל צוקערמאַן פּון אַ טערקיש ליד". דער העברעאיש-ידישער שרייבער ש. ל. ציטראָן, ריידענדיק וועגן גאָלדפּאַרענס מוזיק-נייגונגען, דערציילט, אַז ביי גאָלדפּאַרענען „האָט זיך דערוועקט דער געדאַנק צו אַראַנזשירן דאָס שטיק [שול - מית] אין מוזיק און אין דער פּאַרם פּון אַן אָפּערע. אָבער אַ ווערק פּון היסטאָרישן מורח-לעבן קאָן נישט אָנגעקלייבט ווערן אין חזנישע ניגונים און פּאַלקס-לידער: דערצו דאַרף אָנגעווענדט ווערן אַריעני טאַלישע, אָדער לכּל הפּחות אַריענטאַליש-ענלעכע מוזיק. וויסנדיק, אַז קיין אַדעס קומען אָפט מאָל טערקישע און גריכישע שטעט-אוימער שלעפּנדיקע זינגער און מוזיקאַנטן, וועלכע באַזוכן די וויינקעלער און די איבריגע וואָלוועלע פּאַרווילונגס-ערטער פּון די אונטערשטע פּאַלקס-שיכטן, פּלעגט גאָלדפּאַרען גאַנץ אָפט אַהינקומען, אום צו פּאַרשרייבן און פּאַרנאָטירן זייערע געזאַנגען. אָבער די אַלע מאַטיוון, וואָס ער האָט דאַמאָלט צונויפגעקליבן, זענען נאָך אים געווען ווייניק. באַזוכנדיק שפּעטער אין די רומענישע שטעט די פּאַרשידענע קאַפּע-הייער און טראַקטירן, האָט ער דאָרט אָפּגעשריבן גאַנצע אוצרות מיט מאַטיוון פּון די אַלערליי באַלאַנישע פּעלקער און פּון די מורח-אינוואַוינער בכלל. צווישן די געזאַנגען זענען געווען פיל יודיש שפּאַניאַלישע און פּאַרצייטיקע אַרץ-ישראָליקע".

יעקב מעסטל, וועלכער האָט פּאַרבראַכט אַ לענגערע צייט אויפן באַלאַקאָן, ניט איבער, אַז אָפט, הערנדיק זינגען די מאַנטאַנעגרישע און אַלכאַנעזישע פּאַלקס-לידער, האָט אים געקלונגען אין אויער דער גאַנצער גאָלדפּאַרען-רעפּערטואַר.

אויספירלעך אַנאַליזירט גאָלדפּאַרענס מוזיק-נומען צו „שול - מית" דער באַקאַנטער יודישער מוזיק-פּאַרשער פּראָפּ. א. ז. אידעל - זאָן. ער ווייזט אָן, ביי יעדן נומער, זיין אָפּשטאַם, אָבער דאָך ניט ער צו „הגם דורך די צוויי אַנאַליזירטע אָפּערעטן („שולמית" און „בר



כוכבא") קאן גאלדפאדען נישט גערעכנט ווערן אלס אן אָריגינעלער שאַפער פון מוזיק, פונדעסטוועגן האָט ער אַרויסגעוויזן אַ סך דראַ- מאַטישע טעכניק און מוזיקאַלישן געשמאַק אין זיין צופאַסן חנוּד־ קע ניגונים, וואָס קאָנען אַפּעלירן צו די ייִדישע מאַסן. די ניגונים זע- נען פּיין צוגעקליבן, אויך בנוגע דעם דראַמאַטישן עפעקט, וועלכן זיי דאַרפן איבערלאָזן. זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז דער אַקאַמפּאַנימענט איז זייער אַ פּרימיטיווער און ס'געפינט זיך נישט אין זיי קיין מוזיקאַלישער סטיל, אַ הויז דאָס, וואָס זיי שטעלן מיט זיך פאַר אַ פּאַספּור- ריי. אויפן פּובליקום, וואָס זיין געשמאַק איז מער אַנטוויקלט, מאַכן גאלדפאדענס אַפּערעטעס קיין איינדרוק, אָבער צוריק מיט 50 יאָר זענען זיינע אַפּערעטן געווען אַן אַנטפּלעקונג אין מזרח־אייראָפּע און האָבן אַרויסגערופּן אַ פּוראָר אין אַלע ייִדישע ישובים אין רוסלאַנד". אַן אַנדערער ייִדישער מוזיק־קריטיקער, דער ייִדיש־דייטשער פּאַרשער פון ייִדישער פּאָלקס־מוזיק מ. קויפּמאַן, האָט אַן אַנדערע מיי- נונג: „אזוי ווי גאלדפאדען האָט גלייכצייטיק געשאפּן טעקסט און מוזיק, איז אַרויסגעוואַקסן אַן ענגע גאַנצקייט, אַן איינהייט, פון יועל- כער סיי דער טעקסט אָדער די מוזיק אַליין איז נישט געווען בכח אזוי אַרויסצוברענגען די אַלגעמיינע ווירטונג, אזוי ווי ביידע האָבן עס גלייכצייטיק געקאָנט טאָן אלס נישט צעטיילבאַר".

גאלדפאדענס „שולמית" איז געוואָרן די קרוין־שאַפּונג פון דיכ- טער. די אַפּערעטע איז געשפּילט געוואָרן אויף ייִדיש, רוסיש, פּויליש, אוקראַיניש און אונגאַריש, אָבער וועגן דער אונגאַרישער אויפֿירונג וועט אונז אויסקומען שפּעטער צו ריידן, ווייל די געשיכטע שפּילט אַ געוויסע דאָל אין גאלדפאדענס קאַריערע.

„שולמית" איז אויך איבערגעזעצט געוואָרן אין העברעאיש און אין ענגליש. די מוזיק פון „שולמית" איז פיל מאָל איבעראַרקעסט־ רירט געוואָרן, צוגעפאַסט צו די נייע אינסטרומענטן. אין מאָדערנע אַרקעסטערס. די קאַמפּאָזיטאָרן יוסף רומשינסקי און שלום סעקונדאַ האָבן די מוזיק פון דער אַפּערעטע אויך באַאַרבעט אלס אַפּערעס, אין אונגאַריש איז די פּיעסע אויך דעמאָנסטרירט געוואָרן אויפן פּילם און אין ייִדיש איז די אַפּערעטע אויך געשפּילט געוואָרן דורך דער ראַדיאָ. די סענטימענטאַלע מוזיק פון „שולמית" צוזאַמען מיטן טעקסט,

וואס אטעמט מיט אן אומגעהויערע ליבע צו ארץ־ישׂראל, האָבן פיל מיטגעהאַלפן צו דער פאַרשפּרייטונג פון נאַציאָנאַלן געדאַנק ביי יידן. די אויפֿירונגען פון „שולמית“ האָבן אומעטום אַרויסגערוּפֿן די געפֿילן פון ליבע און בענמשאַפט צו ארץ־ישׂראל. אויף אזא אופן האָט גאַלדפֿאַדען אומדידעקט מיטגעהאַלפן צו דער חבֿת־ציון באַוועג־ונג און צו איר שפּעטערדיקער אַנטוויקלונג — צום פּאַליטישן ציוניזם.

7

ביז זומער 1880 האָט גאַלדפֿאַדען מיט זיין טרופּע באַזוכט דאָס רוב נאָר די שטעט פון דרום־רוסלאַנד. דאָ האָט ער געהאַט די געלעגנ־הייט זיך צו באַקענען מיט אַ נייעם עולם, וואָס האָט אַרויסגעוויזן נישט נאָר פּרישע באַגייסטערונג פאַר זיין טעאַטער, נאָר אויך אַ נייע מין אָפּשאַצונג פאַר זיינע פאַרדינסטן פאַר דער דערציאָונג פֿון די פּאַלקס־מאַסן און פאַר דער אַנטוויקלונג פון דער מאָדערנער ייִדישער קולטור. אָבער אין דער זעלבער צייט ווערט אין דער רוסיש־ייִדישער פרעסע און אין דער קלעריקאַלער צייטונג „הישׂראלִי“ אין מיינץ גע־פירט אַן אָרגאַניזירטער סיסטעמאַטישער קאַמפּ עגנן גאַלדפֿאַדענען. אין דעם דאָזיקן קאַמפּ וואַרפֿט מען פאַר גאַלדפֿאַדענען, אַז אין זיינע פּיעסעס „פּערשפּאַט ער דאָס יודענטום און אהנט דעם יודנטום זאָל־כע אָפּשוילעכע זאַכן ווי גנבה, רציחה, שכרות“

די טענדענץ פון דער דאָזיקער פרעסע אין רוסיש און אין דייטש איז געווען, אַז „מי כּעמך ישׂראל גוי אחד בארץ“, יידן האָבן בלוז מעלות, זענען ממש מלאכים, און אויב מיר האָבן געוויסע שלעכטע זיטן, דאַרפֿן מיר זיי צווישן זיך אַליין אויסוואַרצלען, די וועלט דאַרף דערפֿון נישט וויסן, און דאָ קומט גאַלדפֿאַדען און דערציילט פאַר דער וועלט, אַז מיר ליידן פון די זעלבע מדות און חסרונות וואָס אַלע לעבעדיקע מענטשן פון אַלע אַנדערע פעלקער. דאָס איז דער־דאָזיקער פרעסע נישט געווען צום האַרצן, אָבער אין דעם קאַמפּ פון דער דאָזיקער פרעסע איז געווען פאַרמישט נאָך אַ מאַטיוו, וואָס זיי האָבן עפנטלעך נישט אַרויסגעבראַכט: דאָס איז געווען זייער שנאה צו דער ייִדישער שפּראַך, וועלכע גאַלדפֿאַדען האָט אזוי פאַר־שפּרייט און דערהויבן דורך דעם גערעדטן ייִדישן וואָרט אויף דער

בינע. דערדאזיקער, אין תוך גענומענער, אסימילירטער פרעכטע, איז דאס יידישע לשון געווען ווי א דאָרן אין די אויגן, און דעריבער דאָבן זיי אויף דעם יידיש־פאַרשפּרייטער אברהם גאַלדפאָדען געקומט ווי אויף זייערן א שונא, און ווען זיי האָבן געקאָנט זייער שנאה פאַר שטעלן אונטערן מאַנטל פון „כבוד יידנטום“, האָבן זיי עס גערן גע־מאַן.

בפרט, אז זיי האָבן געהאַט א תירוץ, אז די שלעכטע יידישע מרות שטעלט גאַלדפאָדענס טעאָטער אַרויס נישט נאָר פאַר יידן, נאָר אויך פאַר נויים.

אזוי דערציילט גאַרין, אז בעת די נאַסטראָלן פון גאַלדפאָדענס טרופע זומער 1880 אין זומער טעאָטער פון דייטשן קלוב אין מאָס־קווע, איז „דאָ די גאַנגבאַריסטע סחורה געווען „שמענדריק“ און דאָס פּובליקום איז געווען א געמישטעם. מען רעכנט, אז א העלפט באַזוי־כער זענען געווען קריסטן און אזוי גיך ווי די ערשטע פאַרשטעלונגען זענען געגעבן געוואָרן, האָט מען אָנגעהויבן צו באַגרייבן יידן אין די מאָסקווער גאַסן מיטן נאָמען „שמענדריק“. וואו נאָר א קריסט האָט באַגעגנט א יידן, האָט ער אים גערופן שמענדריק. דאָס איז זייער ניט געפעלן געוואָרן די מאָסקווער יידן און זיי האָבן אָנגעהויבן מירמלען קעגן גאַלדפאָדענען. די יידישע אינטעליגענץ האָט אים אויפגעוואָפּן, אז מיט זיינע שטיקער ברענגט ער א הרפה אויפן יידישן נאָמען און מ'איז אים אזוי דערגאַנגען די יאָרן, אז נאָכדעם ווי די טרופע האָט דאָרט געשפּילט דריי חדשים [באמת האָט די טרופע נאָר געשפּילט 14 פאַרשטעלונגען אין משך פון 6 וואָכן], האָט ער דערקלערט צו־קערמאַנען, אז ער איז שוואַך און אויסגעמאַטערט און ער וויל אָפּ־רוען, און דערביי האָט ער אים געמאַכט א פאַרשלאַג, אז ער, זאָל גע־מען די טרופע און אוועקלאָזן זיך אין דער ליטע און אליין איז גאַלד־פאָדען אוועקגעפאַרן קיין קיעוו“.

סוף סעפטעמבער 1880 האָט פאַקטיש א טייל פון גאַלדפאָדענס דענס טרופע אונטער דער אָנפירונג פון צוקערמאַנען געשפּירט אין מינסק, אָבער א צווייטער טייל פון דער טרופע מיט גאַלדפאָדענען אין דער שפיץ איז געפאַרן קיין בערדיטשעוו. סוף 1880 און אין די ער־שטע חדשים פון 1881 איז גאַלדפאָדען מיט דער טרופע אַרויסגע־

פארן איבערן באלטישן געגנט און דערמיט האָט זיך פארענדיקט זיין ערשטע גרעסערע נסיעה איבער רוסלאַנד.

„עס איז קלאָר — שרייבן די סאָוועטישע טעאָטערי־פאַרשער אויסלענדער און פינקל — אז בעת דער רייזע וואָס האָט געבראַכט גאָלדפאַדענען אין אַן ענגען קאָנטאַקט מיט אַזאַ אומגעהויער בויי - טער אוידיטאָריע, איז דער וועזן פון גאָלדפאַדענס טעאָטער נישט גע- בליבן אומפאַרענדערט, פאַרגליווערט. שוין דער פאַקט אַליין, וואָס אין פאַרלויה פון דער רייזע פלעגן אין פאַרשידענע שטעט צוקומען נייע אַקטיאָרן, על פי רוב פשוטע פּאַלקס־מענטשן, מיט אַדגאַנישער פּאַלקסטימלעכער באַציאָונג צו טעאָטער־שפּיל, האָט דאָך גאָלדפאַדע- נען געמוזט ציען צו באַגעגענען זיך מיט דער סביבה פון די פעטער- בורגער און מאַסקווער מפונקים, וואָס האָבן שוין עטלעכע יאָר נאָכ- אַנאַנד מיט אומצוטרוי און גרינגשעצונג צוגעזען דעם טרוימף פון גאָלדפאַדענס טעאָטער, אָבער „מיר ווייסן נישט וועלכע סיבות האָבן אזוי לאַנג אָפּגעהאַלטן גאָלדפאַדענען פון באַזוכן די ליטווישע שטעט. עס קאָן זיין, אז דאָ האָט מיטגעווירקט דאָס, וואָס דער דיאַלעקט אויף וועלכן עס האָבן גערעדט גאָלדפאַדענס אַרטיסטן און גאָלדפאַדענען אַליין אויך, איז געווען דער דרום־דיאַלעקט, וואָס האָט געקאָנט אין דער ליטע שטערן דעם טעאַטראַלן עפעקט. אָבער אינגיכן זענען גע- קומען געשעענישן, וועלכע האָבן געצוואונגען גאָלדפאַדענען אָפּצו- זאָגן זיך פון זיין מאַרשרוט איבער דרום־רוסלאַנד.“

וואָס פאַרע געשעענישן זענען דאָס געווען?

„אין אפריל 1881 — דערצוילן די אויבנדערמאָנטע — האָט זיך אויפגעהויבן אין דרום־רוסלאַנד די פּאָגראַם־כוואַליע, פון וועל- כער עס האָבן געליטן דערהויפּט די אַדעמסטע שיכטן פון דער ייִדי- שער באַפעלקערונג. דאָס האָט געמוזט שטעלן אונטער אַ געפאַר די עקסיסטענץ פון גאָלדפאַדענס טעאָטער. גאָלדפאַדענס טעאָטער, וואָס האָט אַלע כּוואַל געהאַט די לעבעדיקסטע באַהעפטונג מיט די אַרעם - סטע שיכטן, האָט גלייך געמוזט דערפילן די אָננעקומענע פאַראַרע- מונג און רואינירונג פון די ייִדישע מאַסן. אויפן דרום איז נישט גע- בליבן קיין אַרץ פאַר ייִדישן טעאָטער. גאָלדפאַדענס טרופע ציט זיך

איבער אין יענע געגנטן, וועלכע זענען מער געזיכערט פון דער פאָ גראַס־כוואַליע."

אויף וויפֿל אויסלענדער און פינקלס כאַראַקטעריזירונג פון דער ייִדישער לאַגע אין דרום־רוסלאַנד נאָך דער פּאָגראַם־כוואַליע אין אָפּ־ ריל 1881, שטימט, איז זי אָבער נישט גענוג גענוי בנוגע גאָלדפּאַ - דענס טעאָטער, ווייל, ווי מיר ווייסן שוין, האָט גאָלדפּאַדען נאָך סוף 1880 זיך אַריבערגעטראָגן אין די באַלטישע געגנטן, און לויט יעקב פ. אַדלערס זכרונות, — האָט די טרופּע געשפּילט „שולמית" אין דווינסק, בעת ס'איז אָנגעקומען די ידיעה וועגן דער דערמאָרדונג פון אַלעקסאַנדער דעם צווייטן (17 מערץ 1881), וואָס איז שפּעטער אויס־ גענוצט געוואָרן אַלס סטימול צו פּאָגראַמען. אַ געוויסע צייט האָט די דערמאָרדונג אַפּילו אַרויסגערופּן אַ פּאַרבאָט צו שפּילן. שפּעטער איז די טרופּע אַריבער אין מינסק, וואו זי איז געוואָרן „אַ מאַרק־טריפּע" (אַ מין שותפות), אָבער באַלד ווערט גאָלדפּאַדען צוריק דיִעקטאָר און דאָס דערפּירט אַפּילו אין זומער 1881 צו אַ סטרייק מצד דער טרופּע.

אין יולי 1881 איז גאָלדפּאַדען מיט דער טרופּע אָנגעקומען אין דער הויפּט־שטאָט פון דער אמאָליקער צאָרישער אימפּעריע — אין פּעטערסבורג. דעם 23 יולי (רוסישן סטיל) איז דאָ אין קרעסטאָווער גאָרטן פּאָרגעקומען די ערשטע פּאַרשטעלונג. די מיינונג פון דער דור טישער פרעסע בנוגע דעם כאַראַקטער פון גאָלדפּאַדענס טעאָטער איז בנוגע דעם שפּילן פון מענער־פּערסאָנאַל איז אַ געטיילטע; פּאַרהאַן מיינונגען, אז אַלץ איז גוט, פּאַרהאַן אָבער אויך אַ שטאַרקע קריטיק, אָבער אַלע באַטאָנען די שוואַכע דעקאָראַטיווע און מוזיקאַלישע זייט ווי אויך דעם מאַנגעל פון פּרויען־כחות. דעריבער, ווען די טרופּע באַשליסט צו פּאַרבלייבן אין פּעטערסבורג אויפן ווינטער און גייט איבער, צו דעם צוועק אין אָקטאָבער 1881 אין „זאַל פאַר ביליקע דירות", ווערט די בינע רעמאָנטירט, מ'באַשטעלט נייע דעקאָראַציעס און צוקערמאַן פּאַרט אַנגאַזשירן אייניקע אַקטעריסעס.

דער רעפּערטואַר באַשטייט אין אָנהייב פון די געשפּילטע פּיע־ סעס, אָבער די גענאָטיווע באַציאונג פון יענער ייִדישער געזעלשאַפּט־

לעכער מיינונג, וועלכע אינטערעסירט זיך מיט טעאטער, צווינגט  
גאלדפאדענען צו ענדערן דעם כאראקטער פון זיין רעפערטואר.

דער מער אויפגעקלערטער טייל פון דער יידישער געזעלשאפט  
— דערציילט דער בארימטער יידישער שרייבער ש. אַנסקי — וואָס  
איז דערצויגן געוואָרן אין אַ טיפער אַכטונג צום געררוקטן וואָרט,  
איז געווען שאַקירט פון דעם לייכטזיניקן כאַראַקטער פון רעפערטואַר  
פונם יידישן טעאטער, און גאלדפאדען, וועלכער האָט זיך צוגעהערט  
צו די מיינונגען פון דער אינטעליגענץ, האָט גענומען שרייבען נאָ -  
ציאָנאלע דראַמען אויף היסטאָדישע טעמען.

די ענדערונג אין גאלדפאדענס שאַפן באַהאַנדלען אויך אויס-  
לענדער און פינקל: „ווען גאלדפאדען איז געפאָרן קיין פעטערבירג,  
איז ער אליין שוין נישט געווען ענלעך צו דעם גאלדפאדען, וואָס איז  
מיט אַ יאָר צוריק אַרויסגעפאָרן פון אָדעס. פון די לידער און שפּע-  
טערדיקע פּיעסן זיינע, וואָס האָבן דירעקט באַהאַנדלט דעם פּאָגראַם  
סוזשעט, זעט מען, ווי די פּאָגראַם-צייט האָט אומגעביטן גאלדפאָ -  
דענס געדאַנק און געשטויסן אים צו גיין אויפן וועג פון חבד-ציון.  
אין אַן אינטערוויו, וואָס ער האָט דאַמאָלט געגעבן אַ פּאַרשטייער  
פון „ראַזסוויעט“, האָט ער שוין גענומען ריידן מיט אַ באַזונדערער  
גרינגשעצונג וועגן זיינע פּריערדיקע פּיעסן, וואָס גייען אַזוי גרינג  
איבער פון סאַציאַלער סאַטירע צום וואָדעוויל און פאַרס, די אויס-  
לאַכונג פון די נעגאַטיווע געשטאַלטן פון יידישן לעבנס-שטייגער,  
וואָס איז ביז אַהער געווען דער לעבעדיקער נערו פון גאלדפאדענס  
טעאטער-שפּיל — , דאָס אַלץ האָט איצט גלייך אָנגעוואָרן אין גאַלד-  
פאַדענס אויגן די באַרעכטיקונג. יערנפאַלס אַזוי האָט ער געוואָלט  
דאָס אויסמאַלן אין זיין אינטערוויו.“

זיין שטימונג אין יענעם פּעריאָד דריקט גאלדפאדען אויס אין  
זיין באַרימט ליד „פּאַריאַמערט, פּאַרקלאַנט“, ווי ער שילדערט דעם  
יידן אין זיין אָפּערעטע „דאַקטאָר אַלמאַסאַראַ, אָדער, די יידן פון פּאַר-  
לערמאַ“, וועלכע ער באַארבעט נאָך אַ דייטשן ראַמאַן, און וועלכע  
ווערט אין יאַנואַר 1882 געשפּילט אין פעטערבורג.  
די אויפירונג פון דערדאָזיקער פּיעסע איז וואַרם באַגריסט גע-

וואָרן מצד דער ייִדיש־רוסישער פּרעסע. גאָלדפּאָדען האָט מיט זיך דאָזיקער פּיעסע צוריקגעשטעלט זיין גוטע מערכה. גאָלדפּאָדען הייבט אָן פּאַרוואַרפֿן זיינע לייכטע פּיעסעס, וועלכע גיבן זיך אָפּ מיט שטיפּעריי און הוּזק־מאַכעריי. ער ווערט ערנסט. ער דערנענטערט זיך צו דער ייִדישער פּאַרגאַנגענהייט, צו דער ייִדישער געשיכטע מיט אירע העלדן. אזוי הייבט ער אָן צוצוגרייטן פּאַר זיין טרופּע אַ ייִדישע באַארבעטונג פּון קאַרל גוצקאָוו טראַגעדיע „אורי־אַל אַקאַסטאַ“. דיראָזיקע פּיעסע איז צו יענער צייט שוין געשפּילט געוואָרן דורך אַן אַנדערער ייִדישער טרופּע אונטער דער אָנפירונג פּון רוסיש־ייִדישן שרייבער י. י. לערנער, וועלכער האָט די פּיעסע באַאַר־בעט אויף ייִדיש.

די פּערזאָן פּון יוֹסֶף יֵהוּדָה לֵעֶד נֵעֶר האָט בכלל געשפּילט אַ געוויסע ראָל אין דער אַנטוויקלונג און שפּעטער אין דעם רעגערס פּון ייִדישן טעאַטער. לערנער איז געבוירן געוואָרן אין 1847 אָדער אין 1849 אין בערדיטשעוו ביי פּרומע עלטערן. ביז 13 יאָר האָט ער געלערנט ייִדישע למוּדים, דערנאָך איז ער אוועק קיין זשי־טאַמיר, וואו ער באַזוכט די גימנאַזיע. אין 1862 האָט ער פּאַרעפּנט־לעכט אין „קול מבשר“ אַ ביאָגראַפּיע וועגן מערקווידיקן ייִדישן פּאָלקס־מוזיקאַנט גוזיקאָוו, און 3 יאָר שפּעטער האָט ער זיך געדרוקט אין דער רוסישער צייטונג „קיעווסקי טעלעגראַף“. אין 1866 האָט ער זיך באַזעצט אין אָדעס, וואו עס איז אַ יאָר צייט געווען אַ פּרייער צו־הערער אויפֿן יורדישן פּאַקולטעט פּון נייִרוסישן אוניווערזיטעט. 10 יאָר צייט איז לערנער געווען אַ שטענדיקער מיטאַרבעטער אין רוסישע צייטונגען אין וועלכע ער האָט געשריבן וועגן ייִדישע עני־נים און וועגן דער העברעאישער און ייִדישער ליטעראַטור.

זלמן רייזען האַלט, אַז לערנער איז געווען איינער פּון די שרשטע צווישן דער ניער ייִדיש־רוסישער אינטעליגענץ אָפּצושאַצן די באַ־דייטונג און דעם זעלבסטווערט פּון ייִדיש און האָט דער ערשכער פּאָ־פּולאַריזירט די ייִדישע ליטעראַטור פּאַר די רוסישע לעזער. אין זיין איבערגעבנהייט צו ייִדיש, האָט ער, אַלס אָנגעזעענער רוסישער זשיר־נאַליסט דאָך זיך נישט געשעמט אויך צו שרייבן ייִדיש אין אַ צייט ווען במלָנים האָבן דאָס געהאַלטן פּאַר אַן אַבסורד. גלייכצייטיק האָט

ער אויך גענומען אן אָנטייל אין דער העברעאישער ליטעראַטור און איז געווען צווישן די, וועלכע האָבן באַקעמפט די אַלטע בטלנישע ליטע-ראַטור.

צוליב אַ קרימינעל פאַרברעכן איז לערנער בערך אין 1873 אַנט-לאָפן קיין ווין, און דאָרט אַרויסגעגעבן דעם זשורנאַל „עמק שושנים“. בעת דער רוסיש־טערקישער מלחמה איז לערנער, צוזאַמען מיט די רוסישע זשורנאַליסטן, מיטגעגאַנגען מיטן רוסישן מיליטער און אין משך פון 1878 האָט ער אַפילו אַרויסגעגעבן אין בוקאַרעסט אַ גאַנץ בלאַט אויף רוסיש.

אַ מאָדנע באַראַקטעריסטיק, פול מיט שוידערלעכע באַשולדי-גונגען און ביטערע אויסדרוקן אויף לערנערן, ניט אַ. קויפּמאַן אין רוסיש־יידישן זשורנאַל „יעוורע־סקאַיאַ סטאַרינאַ“. ער דערציילט, אַז שוין אין די 80-ער יאָרן האָט לערנער געשריבן שאַרף־אַנטיסע-מיטישע אַרטיקלען אין שוואַרץ־מאהדיקן אָרנאַן „נאַוואַראַסיסקי טע־לעגראַף“ און איז געשטאַנען אויף דער וואַך פון רוסישן שאַוויניזם. לערנער זאָל אויך זיין אַרײַנגעפאַלן אין דער דעמאָראַליזירטער סבי-בה פון דער ווינקל־אַדוואַקאַטור, האָט אײנמאַל געפּעלשט די אונ-טערשריפט פון זײנעם אַ קליענט כדי צו פאַרכאַפן יענעם אַ גרויס הויז, איז צוליב דעם אַרײַן אין טורמע, פון וואַנען דער וועג איז גע-בליבן דירעקט אין דער רעדאַקציע פון דער יידן־פּרעסע־רישער צײַט-טונג. לערנער איז געווען אַ פאַרביסענער שונא־ישראַל, אַ מיסיאָנער און שתדלן בײַ דער פּאָליצײ. בעת דער רוסיש־טערקישער מלחמה, ווען איבער לערנערן האָט שוין געלויערט דער פּראָצעס, איז ער אַוועק קיין בוקאַרעסט, וואו ער האָט אָנגעהויבן אַרויסצוגעבן אין ווקן פון דער רוסישער אַרמעע אַ בלאַט, און ס'איז נישט געווען די געמײנ-הייט, וואָס זאָל נישט געפונען קיין אַרט אין די אַרטיקלען פון לײַד-נערן.

זלמן רײזען האַלט, אַז ס'איז שווער פּעסצושטעלן ווי אַזוי דיר דאָזיקע פּאַקטן לאָזן זיך פאַרכינדן מיט דער שפּעטערער טעטיקייט לערנערס אויפן געביט פון דער יידישער ליטעראַטור און טשאַטער, כּפּרט, אַז מיר האָבן נישט געפונען אין דער יידישער, העברעאישער



און יידיש-רוסישער פרעסע קיין שום נעקראלאג פון דעם אמאל באַ וואוסטן און טעטיקן שריפטשטעלער.

אַבער וואָס עס איז יאָ זיכער, איז, אַז לערנער האָט זיך געשמדט און איז געשטאַרבן אַלס קריסט. דאָס זעלבע איז אויך געווען מיט זיין פרוי און זייער איינציקן זון, ניקאָלי, אַ באַרימטער רוסישער ליר-טעראַטור-היסטאָריקער און ספּעציעל באַוואוסט אַלס פּושקין-פּאָרר-שער.

ווי מיר ווייסן שוין, האָט בעת דער רוסיש-טערקישער מלחמה גע-שפּילט אין בוקאַרעסט גאַלדפּאַדען מיט זיין טרופּע, און לערנער, אַלס פּאַראַינטערעסירטער אין יידיש, איז דאָרט זיכער געווען אַן אָפּטער באַזוכער.

ווען לערנער איז צוריקגעקומען אין אַרעס, האָט ער באַשלאָסן דאָרט צו גרינדן אַ יידיש טעאַטער, אַבער ער האָט זיך דערביי גע-שטעלט העכערע אויפנאָבן ווי גאַלדפּאַדען. אין דער צייט, וואָס גאַלדפּאַדען האָט זיין טעאַטער צוגעפּאַסט צו די ברייטע שיכטן, צו דעם המון, וואָס האָט קיין טעאַטער פּריער אינגאַנצן נישט געזעען און האָט נישט געהאַט קיין העכערע קינסטלערישע פּאַדערונגען צו דער נייער אינסטיטוציע, האָט לערנער באַשלאָסן זיך צו ווידמען דער יידישער אינטעליגענץ. ער האָט זיין טעאַטער געוואָלט געבן אַ פּרצוויר-פּנים, וואָס זאָל באַפּרידיקן דעם יידישן אינטעליגענט, אַז אין דער יידישער שפּראַך, און צו דעם צוועק האָט ער גענומען ביים גריך אָמער דאָס מאַרינסקי טעאַטער.

גאַרין, דער היסטאָריקער פון יידישן טעאַטער, שילדערט אַזוי לערנערס צוטערעטן צום יידישן טעאַטער: „לערנער איז נישט אַראָפּ-געפּאַלן פון הימל ווען ער האָט איבערגענומען דאָס מאַרינסקי טעאַ-טער. ער איז באַקאַנט געווען מיטן יידישן טעאַטער פון דער ערשטער שעה, וואָס עס האָט זיך געגרינדעט אין בוקאַרעסט. ווי עס זעט אויס פון דעם אַנהויב פון זיין קאַריערע, איז ער געווען אַן אומרואיקע נאָ-טור און האָט זיך געוואָרפן אויף אַלע זייטן. אַליין וואָלט לערנערן קיינמאָל נישט איינגעפּאַלן, אַז די צייט איז געקומען פאַר אַ יידיש טע-אַטער. ער איז געווען ווייט פון יענעם יידן, וועלכער האָט זיך יענווי-טיקט אין אַזאַ אונטערהאַלטונג, וואָס אַ יידישער טעאַטער האָט גע-

קאנט געבן. נאָר ווען דער טעאָטער [גאָלדפאָדענס] איז שוין געווען אַ טאַט-זאָך, איז אים אַרײַן אַ געדאַנק, אז דאָס איז אַ פּרוכטבאַר פּעלד ווען מען זאָל עס באַאַרבעטן ווי געהעריק איז. לערנער האָט באַ-לאַנגט צו אַן אַנדערן פּליגל פּון דער ייִדישער אינטעליגענץ. ער האָט זיך נישט געשטעלט צופּרידן מיט גאָלדפאָדענס אַראָפּלאַזן זיך צום פּאַלק. ער האָט גערעכנט, אז די אויפגאַבע פּון אַ ייִדישן טעאָטער איז אויפצוהײבן דאָס פּאַלק צו זיך. און אזוי ווי אים איז אויסגעקומען צו זען אין בוקאַרעסט די ערנסטע כורלעסקעס פּון ייִדישן טעאָטער, האָט זיך אין אים גענומען אַנטוויקלען אַ פּאַרלאַנג צו ווײַזן וואָס מען קאָן אויפּטאַן מיט אַ ייִדישן טעאָטער און ער האָט געוואַרט אויף זאַ געלענגנהייט. דידאַזיקע געלענגנהייט האָט זיך געמאַכט אין אָרעס. נאָר צו געבן די בעסערע פּיעסן, פּון וועלכע ער האָט געטרוימט, האָבן זיך געפּאָדערט שרייבער, וועלכע זאָלן זיי קאָנען שאַפּן. מיר האָבן שוין דאַמאָלט געהאַט גוטע טאַלאַנטפולע ייִדישע שרייבער, נאָר זיי האָבן נישט געהאַט קיין באַקאַנטשאַפט מיט דער בינע. לערנער האָט דידאַזיקע שווערע פּראָגע פּאַרענטפּערט דערמיט וואָס ער האָט זיך געווענדעט צו די שרייבער פּון די אומות העולם."

איינגטלעך האָבן דאָסועלביקע געטאָן אויך די פּריערדיקע ייִדי-שע דראַמאַטורגן. ווי מיר האָבן שוין פּריער געזעען, האָבן סיי גאָלד-פּאָדען, סיי לאַטיינער און הורוויץ גענומען זייערע סוזשעטן פּון נישט-ייִדישע פּיעסעס אָדער האָבן די פּיעסעס פּשוט איבערזעצט צי אביסל באַאַרבעט, לערנער איז אָבער אין דעם דאַזיקן ענין גענאַנגען אין אַן אַנדערער ריכטונג: „ער האָט באַגריפּן — שרייבט נאָרין — אז דער גאַנצער ענין וועט נישט ווערט זיין קיין שאַס פּולווער אויב די בע-סערע שטיקער וועלן נישט האָבן ייִדישעס אין זיך. אז עס וועט זיין נאָר אַ קנאַפע קונץ צו נעמען אַ גוטע דראַמע פּון די גוים און דער-לאַנגען די באַזוכער פּון ייִדישן טעאָטער. דער פּראָסטער טעאָטער - באַזוכער וועט אויף אַזאַ דראַמע קוקן ווי אַ האָן אויפן בני אָדב און די ייִדישע אינטעליגענץ וועט אויסכײטלענען אַלע בייזע חלומות צום דיעקסטאַר פּון טעאָטער. לערנער האָט דעריבער געמאַכט אַ קאָמפּראָ-מיס. ער האָט אויסגעקליבן כּײַ די אומות העולם אַזעלכע פּיעסן אין וועלכע די האַנדלונג און די פּערזאָנען זענען געווען ייִדישע. פּון דעם

דייטשן רעפערטואר האָט ער אויסגעקליבן נוצקאָווס „אוריאל אַקאָס-טאָ“, פֿון דעם פֿראַנצויזישן האָט ער גענומען סקריבס „די יידן“ און זיי איבערזעצט (אייגנטלעך פֿרוי באַארבעט, פֿאָרוואַנדלענדיק אין פֿשוטער פֿראַזע און אָפּטמאָל אויסלאָזנדיק אלע פֿאָעטישע שטעלן פֿון דיראַזיקע ווערק. — ז. ז.) אין אַ דיינעם ייִדיש. די דערמאָנטע פּיעסן האָבן נישט נאָר געהאָט די מעלה, וואָס זייער אינהאַלט איז געווען אַ ייִדישער און פֿאַרשטענדלעך פֿאַר דעם דורכשניטלעכן ייִדישן טעאַ-טערגייער, נאָר זיי זענען געווען אין דעם רעפערטואַר פֿון יעדער איי-ראַפּעאישער בינע און די ייִדישע אַקטיאָרן האָבן געקאָנט גיין זען באַרימטע רוסישע אָדער דייטשע אַקטיאָרן שפּילן אין דיראַזיקע דאָלן, האָבן עס געקאָנט אָפּלערנען פֿון באַרימטע אַקטיאָרן. די הויפּטראַגלן אין דיראַזיקע צוויי פּיעסן האָבן געשפּילט אבא שיינגאָלד און סאַ-פּיע גאָלדשטיין [קאַרפּ] און האָבן זיך אויסגעצייכנט אין זיי“.

דוד קעסלער גיט אָן אין זיינע זכרונות, אַז לערנערס טרופּע איז באַשטאַנען פֿון די אַקטיאָרן מאָגולעסקאָ, פינקל, עדעלמאַן, זילבער-מאַן, ליזאַ איינהאַרן א. א.

יעקב פֿ. אַדלער דערציילט אין זיינע זכרונות, אַז בעת לערנער-האַט איבערגענומען דאָס מאַרינסקי טעאַטער, פֿריער אַליין און דער-נאָך מיטן באַרימטן ראָמאַניסט שמו"ל דשיקעוויטש, האָט ער געלאָזט אויפֿירן ביי זיך צוערשט אייניקע שמו"ל פּיעסעס ווי „דער ייִדישער פֿרויז“, „דער קאַטאַרוזשניק“, „דער בעל-תשובה“ און „דער בלוטיקער אַדיע“ ווי אויך מאַריע לעדנערס „די עגונה“ און ערשט דערנאָך האָט מען געשפּילט לערנערס צוויי אויבנדערמאָנטע איבערזעצונגען. דער-ביי איז אינטערעסאַנט, אַז צום ערשטן מאָל אין דער געשיכטע פֿון ייִדישן טעאַטער איז אַנגאַזשירט געוואָרן אַ ספּעציעלער רעזיש-סער-דאָס איז געווען דער דייטשער רעזשיסער גרודסקי, וועל-כער האָט אויפגעפירט „אוריאל אַקאָסטאַ“ מיט אבא שיינגאָלד אין דער טיטל ראָל.

דער סאָוועטישער טעאַטער-פֿאַרשער י. רימיניק, שטיצנדיק זיך אויף אַ רעצענזיע אין אַן אָדעסער רוסישער צייטונג, ווייזט אָן, אַז אין 1880 האָט לערנער אויפגעפירט אין זיין טעאַטער דר. שלמה עטינגערס קאָמעדיע „סערקעלע“ מיט שכר גאָלדשטיין אין דער טיטל-

ראָל, און אז לערנער האָט אנאָנסירט די קאָמעדיע נישט אַלס פּיעסע נאָר אַלס זיינע אַ דראַמאַטיזאַציע פון עטינגערס ראָמאַן (!). ווי מיר זען, אַלזאָ, האָט לערנער אויסגעהאַלטן זיין טעאַטער מיט אַ גאַנץ אַנדערן רעפּערטואַר ווי די טעאַטערס פון גאָלדפּאַדען, לאַטיינער און הורוויץ. גאָלדפּאַדען האָט, אַלזאָ, געוואָלט איינע פון לערנערס פּיעסעס אַרייננעמען אין זיין רעפּערטואַר, אָבער אין געביר רואַר 1882 פאַרלאָזט גאָלדפּאַדען פּעטערבורג און לאָזט זיך מיט זיין טרופּע איבער רוסלאַנד, און באַנגונגט זיך דערווייַל מיט שפּילן דעם אַלטן רעפּערטואַר זיינעם.

צו גאָלדפּאַדענס פּריערדיקע קאָנקורענטן איז אָבער צוגעקומען לערנער אַלס זייער אַן ערנסטער קאָנקורענט. וועגן דעם שרייבן אויס־ לערנער און פינקל: „אין 1881 האָט גאָלדפּאַדען געהאַט אויסצושטיין אַ קאָנקורענץ בלוז אין אַדעס (לערנערס טרופּע). אַרויספאַרנדיק פון אַדעס, האָט ער געקאָנט פּריי אויסקלייבן זיך אַ מאַרשרוט, פאַר־ בלייבן אין יעדער שטאָט וויפּל ער האָט געוואָלט און בכלל פּילן זיך פּריי פון יעטוועדער קאָנקורענץ. אין 1882 און 1883 יאָרן איז די לאַגע געוואָרן אַנדערש. גאָלדפּאַדענס קאָנקורענטן (די טרופּעס פון לערנער, מאַגולעסקאָ) האָבן שוין אָנגעהויבן באַזוכן אויך אַידערע שטעט חוץ אַדעס (פּאָלטאַוו, קעשעניעוו, א. א.) און אין אַדעס גור־ פא האָבן זיך גאָלדפּאַדענס קאָנקורענטן שוין אודאי פאַרפּעסטיקט“.

עס איז דערגאַנגען אַזוי ווייט, אז גאָלדפּאַדען האָט אַ געוויסע צייט (סוף 1882) זיך געמוזט פאַראייניקן מיט לערנער, אָבער שוין אין די ערשטע טעג פון יאַנואַר 1883 לייענען מיר אין אַן אַדעסער צייטונג אַ נאָטיץ, אז גאָלדפּאַדען האָט זיך אָפּגעטיילט פון זיין שותף לערנער און האָט אַריבערגעטראָגן זיינע פאַרשטעלונגען אין האַנט ווערקער־קלוב. עס איז זעלבסטפאַרשטענדלעך, אז דאָס איז געשען נאָך אַ סכּוּך צווישן גאָלדפּאַדען און לערנער, און „אין אַזא פּאַל — שרייבן אויסלענדער און פינקל — ווען גאָלדפּאַדען איז זיך פּונאַר־ דערגעגאַנגען מיט זיינע שותפים, האָט עס באַדייט דעם אָנהייב פון אַ פאַרביטערטער העצע, וועלכע לערנער האָט מיט אַלע מיטלען גע־ פירט קעגן גאָלדפּאַדענען. ווי עס ווערט דערציילט אין אייניקע ער־ טער, האָט צווישן די קאַמפּס־מיטלען קעגן גאָלדפּאַדענס־טעאַטער באַ־

זונדערס געהאלפן מסירה. צו דעם אויסגעפרובטן מיטל פלעגן אָנקור  
מען נישט נאָר גאָלדפאָדענס קאָנקורענטן..."

און מען האָט טאַקע געמסרט גאָלדפאָדענס טעאָטער...  
בלייבנדיק אליין בעל-הבית פון טעאָטער, פירט דאָ אויף גאָלד-  
פאָדען דעם 26 יאָנואר 1883 זיין באַארבעטונג פון „אוריאַל אַקאָס-  
טאָ". באַלד אָבער גייט איבער גאָלדפאָדענס טרופע אין מאַרינסקי  
טעאָטער, און דאָ פירט אויף גאָלדפאָדען זיין פיעסע „יהודה המכבי".

דוד קעסלער וואַרפט אַ חשד, אז די פיעסע האָט גאָלדפאָדען  
אליין נישט געשריבן, נאָר זי בלויז באַארבעט. אַ געוויסער קעשעניע-  
ווער יוד קאַרעס איז געקומען אין אָדעס און געגעבן גאָלדפאָדענען  
אַ פיעסע „די מאַקאַבער". די פיעסע איז באַלד אויפגעפירט גער  
וואַרן. אַ פנים, אז גאָלדפאָדען האָט זי באַארבעט, אָבער שפעטער  
האָט מען זי שוין כסדר אַנאַנסירט אַלס גאָלדפאָדענס אַ פיעסע, און  
אזוי איז עס שוין פאַרבליבן.

סיי ווי סיי אָבער האָבן די צוויי לעצטע פיעסעס („אוריאַל אַקאָס-  
טאָ" און „יהודה המכבי") נישט געשפילט קיין שום ראָל אין גאָלד-  
פאָדענס קאַריערע, נאָר זיי זענען געלעגן אויף דער נייער ליניע,  
וועלכע ער האָט געגעבן זיין טעאָטער.

ערשט דעם 5 מאי (רוסישן סטיל) 1883 האָט גאָלדפאָדען אויפ-  
געפירט אין אָדעס זיינע אַ נייע היסטאָרישע פיעסע, וואָס האָט גער-  
שפילט אַ גרויסע ראָל סיי אין זיין דראַמאַטורגישן לעבנס-לויף און  
סיי אין דער געשיכטע פון יידישן טעאָטער בכלל. דאָס איז געווען  
גאָלדפאָדענס „בר כוכבא".

וועגן דער פיעסע שרייבט ב. גאַרין: „גאָלדפאָדען האָט שוין  
איצט, נאָך די פאַנגראַמען, מער נישט געקאָנט לוסטיק מאַכן זיך איר-  
בער זיינע פאַנאַטישע ברודער און פון זיין מווע האָט זיך געדערט  
נייע טענער. אין דער צייט האָט ער געשאַפן „בר כוכבא". פאַר אַ  
קעמפער פון השכלה איז „בר כוכבא" געווען אַ סוזשעט, אויף וויזלכן  
ער האָט זיך גרינג געקאָנט אויסגלייטשן. „בר כוכבא" איז געווען אַ  
קעמפער און פאַרטרעטער פון דעם נייעם דור אין זיין צייט. זיין רעד-  
וואַלוציאָנערער גייסט האָט געדאַרפט געווינען די גאַנצע סימפּאַטיע  
פון אַ שרייבער, וועלכער האָט אַ ביטערן קאַמף מיטן אַלטן דור. פאַר

די פאָגראַמען וואָלטן די קעגנער פון בר כוכבא אַרויסגעקומען פון גאָלדפאָדענס פּעדער ווי שוואַרצע טייוואָלאַנים. נאָר איצט איז זיין בליק געווען טיפּער, זיין טאַלאַנט רייפּער. דער טיכטיקסטער קעגנער פון בר כוכבא, דער פּרעדיקער פון קושן דעם שונאם רוט, איז געווען רבי אליעזר, און איצט ווערט ער געשילדערט גאָר אַנדערש."

גאָרין מיינט, אַלזאָ, צו זאָגן, אז די אַפּאָטיע און דערשלאַנג - קייט, וואָס האָט באַהערשט די יידישע באַפּעלקערונג נאָך די בלוטיקע פּאָגראַמען אין רוסלאַנד, האָט צוגענומען ביי גאָלדפאָדענען זיין קאַמפּס־לוסטטייט קעגן אליעזר, וועלכער פּרעדיקט אונטער־טעני - קייט און נאָכגיביקייט צו דער הערשנדער מאַכט...

אַבער דאָך האָט די דאָזיקע אויסטייטשונג פון די היסטאָרישע געשעענישן אין אַלטן רוים, ווי מיר וועלן באַלד זען, געהאַט גאָר אַ פּאַרקערטע ווירקונג אויף דער רוסישער רעגירונגס־מאַכט.

זיין נייע פּיעסע, וועלכע ער האָט לויט זיין אייגענער דערקלערונג, באַאַרבעט פון פּאַרשידענע היסטאָרישע קוועלן, האָט גאָלדפאָדען אָנגע־רופּן „בר כוכבא, דער זון פון דעם שטערן, אָדער די לעצטע טעג פון ירו־שלים, אַ מוזיקאַלישע מעלאָדראַמע אין ריימען אין 4 אַקטן און אַ פּראָ־לֶאָג, מיט 14 בילדער", אַבער אין דער טעאַטער־וועלט גייט אָן „בר כוכבא" ווי אַ „היסטאָרישע אָפּערעטע", און באַלד נאָך איר אויפֿירונג איז זי געוואָרן איינע פון די יסוד־פּיעסעס פון מוזיקאַלישן יידישן טעאַטער - רעפּערטואַר איבער דער גאַנצער וועלט ביז היינט צו טאָג.

די מוזיק צו דער פּיעסע איז צונויפגעשטעלט געוואָרן דורך גאָלדפאָדענען פון פּאַרשידענע קוועלן: מאַטיוון צו „דאָס פּאַסטוּכל" און „געקומען איז די צייט" האָט אים געגעבן מאַגנולעספּאָ, די מיזיק צו „הער דו, בר כוכבא" איז גענומען פון ירוחם קטנס „אהבה רבה" און די „וועכטער־מאָטיוון" אין לעצטן אַקט זענען גענומען פון נ. בלר מענטאַלס „לכה דודי".

יוסף רומשינסקי ווייזט אָן, אז די מוזיק צו „אזוי זאָגט גאָט אַ צינד" איז גענומען פון וועלוועלע שעסטאָפּאַלעס „געול מרגל", „די שבועה" איז אַ נעמיש פון וועלוועלע שעסטאָפּאַלעס „צדיק כתמר יפּרח" און הענדעלס „הללויה". דער „מאַרש צו דער קרוינונג" פּלעגט שטענ־דיק האָבן אַ דאָפּלטע ווערסיע: ווען מ'האַט געשפּילט „בר כוכבא"

אין רוסלאַנד, פלעגט מען דאָרט באַנוצן אַ רומענישן פּאָלקס־מאָרש און ווען מ'האָט די אָפּערעטע געשפּילט אין רומעניע האָט דער כּוונ־קער פינקעלשטיין צוגעפּאַסט צום קרוינזונגס־מאָרש די מעלאָדיע פּון דונאַיעווסקיס „אדון עולם“.

„בר כּוכבא“ איז אויך איבערגעזעצט געוואָרן אין העברעאיש און איז אין 1927 אויפגעפירט געוואָרן אין ארץ־ישׂראל.

אָבער מיט „בר כּוכבא“ איז פּאַרבונדן אַ וויכטיקע דאַטע אין דער געשיכטע פּון ייִדישן טעאַטער אין רוסלאַנד. אָט די פּאַסירונג האָט געשפּילט די וויכטיקסטע ראָל אין דער אַלגעמיינער אַנטי־ייִדישן און גאַנג פּון דער ייִדישער בינע.

## 8

„גאַלדפּאַדענס טעאַטער — שרייבן אויסלענדער און פינקל — האָט געהאַט נאָך פּאַרביטערטע שונאים. דאָס זענען געווען פּריער פּאַר אַלץ די פּאַרשטייער פּון דער ייִדישער אָרטאָדאָקסיע צוזאַמען מיט דער ייִדישער געלט־אַריסטאָקראַטיע: פּון פּאַרשירענע קוועלן הערן מיר, אַז מסירות אויף דעם ייִדישן טעאַטער האָבן באַזונדערס געשטאַמט פּון אונזערע גרויסע באַנקירן, די פּאַנע־טרענינג פּון דער אַפיציעלער השכלה און פּון דער אידעע פּון אַסימילאַציע. אויב אין די פּריערדיקע צייטן האָבן די אידעאָלאָגן פּון דער ייִדישער הע־אַקציע באַגנונגט זיך מיט אַ העצע־קאָמפּאַניע אין דער רוסיש־ייִדישער פּרעסע, איז דאָס איצט שוין, קאָנטיק, געווען ווייניק פּאַר זיי. זייער פּאַרלאַנג איז געווען צו אַרויסרופן אַ דירעקטן פּאַרבאָט פּון ייִדישן טעאַטער“.

און „בר כּוכבא“ האָט געגעבן די געלעגנהייט דערצו. ב. גאַרין האַלט אָבער, אַז דער גאַנצער ענין האָט געהאַט זיין שורש אין דעם קאָנקורענץ־קאַמף צווישן די ייִדישע טעאַטערס: „עס האָט לאַנג נישט גענומען און גאַלדפּאַדען איז ווידער געוואָרן דירעקט־טאָר אין דעם טעאַטער אין אַדעס, נאָר איצט איז די מלוכה געווען צעטיילט צווישן אים, לערנער און שייקעוויטש, אָבער דאָ האָט זיך אָנגעהויבן אַ רייסע־דיי צווישן זיי און גאַלדפּאַדענען איז געלונגען אַרויסצושטופן לערנערן פּון טעאַטער. גאַלדפּאַדען האָט כּיבּ צוריק־קערן זיך קיין אַדעס מיטגעבראַכט זיין צווייטע היסטאָרישע פּיעסע

„בר כוכבא“ און מיט מאַנולעסקאָן ביי דער זייט איז ער גיך פאַרטיק געוואָרן מיט דער מוזיק. „בר כוכבא“ האָט שטאַרק אויסגענומען, אָבער נאָך איידער גאָלדפּאַדען האָט צייט געהאַט אַנצופּרײען זיך מיט דעם דערפאַלג, איז אַרויסגעגעבן געוואָרן די ביטערע גזרה, וואָס האָט פאַרבאָטן יידיש טעאַטער אין גאַנץ רוסלאַנד. דאָס איז געווען אין סעפטעמבער 1883. מען זאָגט, אַז די גזרה האָט זיך גענומען פון אַ מסירה. עמיצער האָט געמסרט, אַז „בר כוכבא“ איז נישט קיין כשרע שטיק און אַז דער פּראָלאַג איז געצילט קעגן דער רעגירונג. מען זאָגט אויך, אַז די מסירה איז געקומען פון אַ פאַרפאַסער, וועלכער האָט נישט אַזוי שלעכט געמיינט ווי עס האָט זיך אויסגעלאָזט. ער האָט גע- האַפּט צו ווערן אַ צענזאָר און דאָס וואָלט אים געגעבן די אויבער- האַנט אין טעאַטער.“

דער פאַרבאָט איז געווען דאָטירט דעם 17 אויגוסט 1883 אין פעטערבורג און דער אסור צו שפּילן יידיש טעאַטער איז געווען גיל- טיק פאַר דער גאַנצער רוסישער אימפעריע. דערביי זענען פון דער העכערער מאַכט פונאַנדערגעשיקט געוואָרן צו די לאַקאַלע אַמטן שטרענגע אַנווייזונגען אַפּצוהיטן דעם פאַרבאָט.

גאַרין רופט נישט אָן דעם מסור דייטלעך ביים נאָמען. ער וויל נאָר אַנצוהערן, אַז דאָס האָט געטאָן גאָלדפּאַדענס אַ קאָנקרעט, אַ מחבר, וואָס האָט געגלויבט, אַז דער פאַרבאָט וועט נישט זיין קיין אַל- געמיינער, נאָר אַ שטרענגערער ווי די פּריערדיקע, דהינו, אַז די אַרטי- קע צענזור זאָל גענוי מיט אַלע חומרות איבערלייענען די פּיעסעס, וועלכע מען גייט שפּילן, און אין אזא פּאַל, וועט ער, וועלכער האָט אונטערגעטראָגן די מסירה, באַשטימט ווערן אַלס צענזאָר, און דאָ- מאַלט ווען דאָס אויפירן אַ פּיעסע וועט ליגן אין זיינע הענט, וועט ער קאָנען אונטערדריקן גאָלדפּאַדענען און ווערן דער הויפט בעל-ידעה איבערן יידישן טעאַטער.

קלאָרער אָבער וועגן דעם ענין האָט זיך אויסגעדריקט אַ געווי- סער פעלדבערג, גאָלדפּאַדענס אַ שוואַגער: „אין אונטערגאַנג פון יידישן טעאַטער אין רוסלאַנד האָט ער, לערנער, געהאַט אַ האַנט. איצט שרייבט דער משומד לערנער די „יודישע היסטאָריע“ איז ער נישט אומפאַרשעמט?!“



לערנער האָט צו יענער צייט (1887) איבערזעצט אויף יידיש גרעצס „יודישע געשיכטע“.

קיין פאקטישע באווייזן קעגן לערנערן זענען, איינגעלטעך, נישט געווען, נאר זיין טונקעלע פארגאנגנהייט, זיין שפעטערדיקער זימר און דער פארביטערטער קאנקורענץ-קאמף קעגן גאלדפאדענען זענען געווען די יסודות פארן דאָזיקן השד. אָבער בכלל איז לערנער נישט געווען באַליבט. אזוי דריקט זיך אויס וועגן אים יעקב גאַרדין: „לערנערן געדענק איך זייער גוט. אָבער זאָל ער מיר מוחל זיין, ער איז אַן אַנטיפאַטישער מענטש, און איך האָב אים קיינמאָל נישט ליב גע- האָט. ער האָט געהאַט אַ קאַפּ, ער האָט אָבער נישט געהאַט קיין האַרץ. זיין איינציקער אידעאַל, זיין איינציקער גאָט איז געווען אָסיפּ לערנער. אַ מענטש, וואָס האָט אַזאַ קליינעם מיזעראַבעלן גאָט — קאָן נישט זיין גרויס“.

אויב די פריערדיקע גזרות קעגן יידישן טעאטער, האָט מען יאָך געקאָנט אָפּבעטן, איז די נייע גזרה געווען זייער אַ שטרענגע. דער פּאַרד באָט איז געווען גילטיק אויף גאַנץ רוסלאַנד. צווישן די יידישע אַק- טיאָרן איז אַנטשטאַנען אַ שטאַרקע מהומה. זיי האָבן גענומען וואַנד- דערן קיין אויסלאַנד. אַ קליינער טייל איז פאַרבליבן אין אַדעס און כּדי ארויסצושלאָגן דאָס שטיקל ברויט, האָבן זיי זיך באַטייליקט אין די „פאַרשטעלונגען פון אַ ענגליש-אַמעריקאַנישע טרופּע קאָמיקער, נימאַסטן און אַקראַבאַטן“. אַ טרופּע מיט ספּיוואַקאָוסקי, לייזער צוקערמאַן, אבא שיינגאַלד, שרה גאַלדשטיין-קאַרפּ, גאַלדשמידט, י. וויינשטאַק, שוואַל וויינשטיין, קויפּמאַן, זאַקס א. א., וואָס האָט בעת דער גזרה, געשפּילט אין לאָדזש, איז אונטער דער אַנפירונג פון סופּר- לער בערנער אָפּגעפאַרן קיין קעניגסבערג (פּרייסן), וואו זיי האָבן גע- שפּילט 2 חדשים, דערנאָך צוויי וואָכן אין דאַנציג און זענען אויפּ- קיין בערלין. לאַטיינער, מאַגולעסקאָ און די אַנדערע יידישע אַקטיאָרן, וואָס האָבן געשטאַמט פון רומעניע, זענען באַלד צוריקגעפאַרן קיין רומעניע, וואו מאָריס פינקל האָט אָנגעהויבן אַנצופירן מיט דער טרוי- פּע. ווידער אַנדערע אַקטיאָרן האָבן אויסגעוואַנדערט קיין לאַנדאָן.

אויך גאלדפאדען, וועמען די גזרה האָט געטראַפּן אין וועג, האָט אָנגעהויבן צו טראַכטן וועגן פאַרלאָזן רוסלאַנד, היות ווי זיין הייפּט-

באשעפטיגונג — דאָס יידישע טעאטער האָט פארלוירן יעדע עקס־טעני־מעגלעכקייט אין רוסלאַנד.

באלד דערמאָנט זיך אָבער גאָלדפאָדען, אז אַ הויז דראַמאטורג איז ער אויך אַ שרופטשטעלער, אַ דיכטער, און אויב דאָס גע-  
רעדטע יידישע וואָרט איז פאַרווערט, איז אָבער דאָס גע-  
דרוקטע יידישע וואָרט נישט פאַרבאָטן, און ער גיט באַד אַרויס  
אין אָדעס אַ זאַמלונג פון פּאָלקסלידער, הומאָריסטישע און ערנשטע  
אונטערן נאָמען „דאָס פידעלע“. מיט דערדאָזיקער זאַמלונג ליִדער  
ענדערט זיך אויך גאָלדפאָדענס שטעלונג צו דער יידישער שפראַך:  
„איך אליין — שרייבט ער אין זיין אויטאָביאָגראַפיע אין שיכות צו  
זיין אָנהייב־טעטיקייט ביים יידישן טעאטער — בין געווען דער ער-  
שטער קעגנער פון ליבהאַבער־דאָלן אויף דער יידישער בינע, וועגן  
איניקע גרינדע: ערשטנס! מוז געוויינלעך דאָס ליבעס־פאַר אויף דער  
בינע פירן אַן עלעגאַנטע דייטשע שפראַכע, און אזוי ווי די עלעגאַנט  
טע דייטשע שפראַכע האָבן יענע אַקטיאָרן נישט געקענט, פלעגט דאָס  
פובליקום פאַרדרייען מיט די קעפ, ווערנד אַן אַקטיאָר האָט גערעדט אַ  
דייטש וואָרט. פון דעם יידישן טעאטער האָט מען געפאָדערט ריין  
יידיש, אָבער אונזער ריין־יידישע שפראַך איז מער געאיינגעט צו אַ  
וויין ווי צו אַן ערנסט און באַמת! וואָס פאַר אַ פנים און אַ טעם האָט  
עס געקאָנט האָבן ווען אַ יידישער לאַנגער באַהעלפער־יונג האַט זיך  
אויסגעצויגן און האָט געזאָגט זיין געליבטער: „דאָס האַרץ קלאַפט  
מיר“. אין אַלע שפראַכן האָט עס אַ טעם, נאָר אין זשאַהאַן האָט עס  
עפעס אַ נאָך ריח... דער ייד ווייסט גאַרנישט דערפון. דעם ייִדן  
קלאַפט קיינמאָל נישט דאָס האַרץ. „דאָס האַרץ איז מיר פאַרחלשט“  
— דריקט זיך אויס דער ייד. „איך וואָלט עפעס געוואַלט איבערכאַפן“  
אָבער ס'זאָל אים קלאַפן זיין האַרץ פון ליבעס־נעפילע, פון דעם ווייסט  
ער נישט“.

ווי גאָלדפאָדענס דאַמאָליקע שטעלונג צו יידיש דערמאָנט אין  
דער אַמאָליקער פּרין־באַציונג צו יידיש, אין זיין „מאַניש“:

„אַנדערש וואָלט מיין ליד געקלונגען

ווען כ'וואָלט פאַר גויים גוייש זינגען“

און ווייטער:

„קיין רעכטן קלאנג, קיין רעכטן טאָן  
 ס'האָט פאַר ליבע, פאַר געפיל  
 נישט קיין פאַסנד וואָרט, קיין סטיל“  
 אָדער אפילו מאָרים ווינטשעווסקים:  
 „פון יידישע ווערטער אַלטמאָדישע  
 פון איינפאַכע רייד, אָן אַ קלאַנג  
 פון טענער, אָפט ווייניק מעלאָדישע“

איצט אָבער, אין זיין פאַרוואָרט צו „שולמית“, וואָס איז אַרויס  
 אין 1883, שרייבט גאַלדפּאָדען: „דאָס פּובליקום, וואָס האָט שוין גע-  
 זען שפּילן „שולמית“ אויף דער בינע, וועט באַמערקן יעצט וויפּיל אויך  
 האָב געענדערט אַ טייל שטעלן. די אורזאַכע דערפון וועל איך זיי דער-  
 ציילן באַריכות אין מיין ווערק „די ביאָגראַפיע פונעם יידישן טעאַ-  
 טער“. פאַר דער האַנט האָב איך נאָך מיך צו שלאָגן אַצינד אין „על  
 הטא“ פאַר דעם פּובליקום „שחטאתי“ מיט די עטלעכע דייטשע ווער-  
 טער, וואָס וואַרפן זיך דורך אין דעם ספר בשונג — גאָט ווייסט דעם  
 אמת, אַז איך בין דאָס אויך נישט גערן, נאָר וואָס זאָל מען טאָן?  
 מסתמא איז אזוי באַשערט“.

גאַלדפּאָדען דערנענטערט זיך איצט צו דער חבתי-ציון-באווע-  
 גונג, ווי עס באַווייזט זיין נייע זאַמלונג לידער „ישראלים“, וואָס איז  
 דערשינען אין 1884 אין אַדעס, און אויך די אנדערע לידער פון יעד-  
 נער צייט ווי „וואַניושא בן ישי“ און „יודעל סעמיט“. אין די אַלע  
 לידער פּראָקלאַמירט ער די שטרעבונג און האַפּנונג פון יידן צו ווערן  
 אַ פּאָלק גלייך מיט אַלע פעלקער אויפן אייגענעם באַדן.

עס זענען נישטאָ פאַרלויפּט קיין דאַטן וועגן דעם ווי אזוי די  
 יידישע אַקטיאָרן האָבן מיט פאַרשידענע קונצן געמאַכט אַ דורכברוך  
 אָן דעם שטרענגן פעטערבורגער געזעץ, אָבער ס'איז פאַרט אַ פּאַסט,  
 אַז נאָר אינגיכטן נאָכן פאַרבאָט האָט מען דאָ און דאָרט געמאַכט  
 אַזעלכע פרובן. דאָס האָבן געטאָן די יידישע אַקטיאָרן, וועלכע זענען  
 פאַרבליבן אין איינע פון די טיילן פון דער גרויסער רוסישער אימ-  
 פעריע.

אַזא ברוב איז אויך געמאַכט געוואָרן אין וואַרשע, די הויפּט-  
 שטאָט פון דעם „פּרווויסלאַנסקי קרוי“, ווי די צאָרישע מאַכט האָט

אָנגערופן די מדינה פוילן, וואָס איז געווען אונטער איר קנאַפּל. די שטאַט איז געווען אַן עכט פּוילישע מיט אַ גרויסע פּוילישע און יידישע באַפעלקערונג. זיי האָבן גערעדט זייערע שפּראַכן: פּויליש און יידיש. אַ זייער דינער שיכט פון דער באַפעלקערונג איז באַשטאַנען פון רוסן. דאָס זענען געווען רעגירונגס-באַאַמטע, מיליטערישע פּאָר-שטייער און אינטעליגענץ. די צאָרישע פּאַרוואַלטונג האָט זיך מיט גוואַלד באַמיט צו רוסן פּוילישע און די שטאַט. אזוי איז דאָרט אויסגעהאַלטן געוואָרן אַ רוסיש טעאַטער אונטער דער דירעקציע פון אַ געוויסער ליציענקאַ, אַ קאָאָטע, אַ מאַטרעסע פון אַ הויכן רוסיש באַאַמטן. די רוסישע טרופּע האָט געמאַכט ביטערע געשעפטן, די הויכ-סידע איז נישט געווען גענוגנט, און כדי צו פּאַרקלענערן איר דעפּר-ציט, איז די דירעקטאָרשע געפּאַלן אויפן פּלאַן אַריינצונעמען אין איר טעאַטער אַ יידישע טרופּע. היות ווי יידיש טעאַטער אין דער יידישער שפּראַך איז אָבער געווען פּאַרווערט, איז מען געפּאַלן אויפן פּלאַץ צו רופן די טרופּע „יידיש-דייטש“, וואָס האָט געזאָלט באַדייטן, אַז די אַקטיאָרן זענען טאַקע יידיש, נאָך זיי שפּילן אויף דייטש, און דייטש טעאַטער איז דאָך נישט פּאַר-ווערט.

הערנדיק וועגן דער מעגלעכקייט אויפצולעבן זיין טעאַטער-קאַ-ריערע, רייסט גאַלדפּאַדען באַלד איבער זיין ליטעראַרישע טעטיקייט און פּאַרט קיין וואַרשע, וואו ער שפּילט אין משך פון די יאָרן 1885 ביז 1887. בעת די פּאַרשטעלונגען פּלעגן פּאַרקומען מערקווירדיקע עפּיזאָדן. אזוי דערציילן די עלטערע אַקטיאָרן, אַז די רוסישע דירעקטאָרשע האָט איינגעפירט, אַז די יידישע פּיעסע פּלעגט געשפּילט ווערן נאָך דער רוסישער פּאַרשטעלונג. די פּאַרשטעלונגען פּלעגן זייער גוט באַזוכט ווערן מצד יידן, אָבער זיי פּלעגן קומען זייער שפּעט, נאָכ-דעם ווי די רוסישע פּיעסע איז שוין געשפּילט געוואָרן. דאָס האָט דער דירעקטאָרשע פּאַרדראָסן, האָט זי אַריינגעפירט די יידישע פּיעסעס אין מיטן פון דער רוסישער פּאַרשטעלונג, איז דער יידישער עולם אָפּגע-זעסן איבער דער יידישער פּאַרשטעלונג און ווען מ'האַט געדאַרפט פּאַרענדיקן די רוסישע פּיעסע, איז שוין, אַ חוץ די געציילטע רוסן-שע באַאַמטע קיינער נישט געווען אין טעאַטער. אויף אזאָ דייטלעכן

אופן האָט דער יידישער עולם אַרויסגעוויזן זיין אָפּניגונג צו דער  
געוואונגענער רוסיפיקאַציע, און אז ער איז בלויז פאַראינטערעסירט  
אין אייגענעם יידישן טעאַטער.

דידאָזיקע און אַנדערע אומשטענדן האָבן צוגעפירט צו סכסוכים  
צווישן גאָלדפאָדענען אין דער רוסישער דירעקטאָרשע. גאָלדפאָדען  
איז אָפּגעפאָרן מיט די אַקטיאָרן טאַנצמאַן קיין לאָדזש, האָט דאָרט  
געשפּילט אַ קורצע צייט און איז ווידער צוריקגעקומען אין וואַרשע.  
צווישן אַנדערע פּיעסעס האָט גאָלדפאָדען אויפגעפירט אין וואַר-  
שע זיין נייע פּיעסע „אחשוּרוש“, וואָס שילדערט אין אַ טעאַטראַלער  
פאָרם די מגלת אסתר. די מוזיק צו דער פּיעסע האָט קאָמבינירט דער  
מוזיקער אליהו־זלמן יאָריכאָווסקי. די פאָרשטעלונגען אין וואַרשע  
האָבן געהאַט אַ גרויסן דערפאָלג, כמעט ווי אין די ערשטע טעג פון  
יידישן טעאַטער אין רומעניע. „שולמית“ איז געגאַנגען 150 מאָל ביי  
געפאָקטע הייזער, און שפעטער ווען אַ פּוילישע טרופע האָט זיך גע-  
וואָלט ראַטעווען פון שלעכטע געשעפטן, האָט זי, מיט אייניקע יידי-  
שע אַקטיאָרן אין קליינע ראָלן, אויפגעפירט אויף פּויליש „שולמית“  
און טאַקע מאָמענטאַל פאַרבעסערט אירע געשעפטן אויף אַ גלענ-  
צענדן אופן.

גאָלדפאָדענס דערפאָלג אין וואַרשע איז געווען אזוי גרויס, אז  
דאָ איז אויך דערשינען אַ ספעציעל ביכל וועגן זיין טעאַטער — דאָס  
מאָל אין העברעאיש: „במת ישחק“ פון יהושע מוזה. די יידישע פרע-  
סע אין וואַרשע האָט זייער זעלטן געשריבן וועגן גאָלדפאָדענס טעאַ-  
טער מיטן אויסדייר, אז איר פּובליקום שעמט זיך צו גיין אין יידישן  
טעאַטער. אָבער די וואַרשעווער קאָרעספּאָנדענטן פון דער רוסישער,  
רוסיש-יידישער און יידישער פרעסע אין רוסלאַנד, האָבן געשריבן וועגן  
דעם שפּילן, באַזונדערס וועגן די היסטאָרישע פּיעסעס.

בערך 3 יאָר האָט גאָלדפאָדען פאַרבראַכט אין פּוילן. דאָס איז  
געווען זיין ערשטער דירעקטער קומען אין קאָנטאַקט מיטן פּוילישן  
ייִדנטום, „און — באַמערקן אויסלענדער און פינקל — עס איז מערק-  
ווירדיק, וואָס די יאָרן, וועלכע גאָלדפאָדען האָט פאַרבראַכט אין פּויל-  
לעך, האָבן קיינע שפורן אין זיין שאַפּן נישט געלאָזן“ (בעת אין „די  
ביידע קוני לעמעלס“ שילדערט ער לעמבערג, באַקענענדיק זיך מיט

גאליציאנער יידן, אין „פאָדריאַטשיק“ שילדערט ער די בוקאַרעסטער סביבה און אין אנדערע פיעסעס שילדערט ער די אָדעסער סביבה). אין 1887 האָט גאָלדפאָדען פאַרלאָזט וואַרשע און איז צוזאַמען מיט זיין פרוי און דעם אַקטיאָר יעקב ספיוואַקאווסקי געפאָרן קיין אַמעריקע, וואו עס האָט זיך שוין דערווייל געהאַט אַנטוויקלט אַ יודישע בינע אָן אים, אָבער מיט זיינע פיעסעס.

גאָלדפאָדענעס אָפּפאָר פון אייראָפּע האָט געעפנט אַ ניי בלאַט אין דער געשיכטע פון יידישן טעאַטער. די יידישע טעאַטערס, וועלכע האָבן פאָרט דאָ און דאָרט ווייטער עקסיסטירט, האָבן פאַרלוירן זייער אָנגעזענסטן דראַמאַטורג און האָבן זיך געמוזט אָנהויבן שטיצן אויף אנדערע פיעסעס־שרייבער. פון דער אנדערער זייט האָט גאָלדפאָדען אָנגעהויבן איצט צו גיין אויף אַ גאַנץ נייעם לעבנס־וועג. כל זמן ער איז געווען אין אייראָפּע, האָט ער געשפּילט די הויפט־ראָל אין יידישן טעאַטער. ער האָט עס דאָך געשאַפן און אויפגעצויגן, אַלע, סיי די אַקט־טיאָרן, סיי דאָס פובליקום, זענען דאָך דירעקטע פרוכט פון זיין זריעה. ער האָט דאָס פעלד פאַראַקערט און פאַרווייט. דאָ האָט ער אָנגעפירט מיט טרופּעס און דאָ איז ער געווען דער הויפט טאָן־געבער. די אַקט־טיאָרן זענען געווען די נעבן־זאָך. וועמען ער האָט געוואָלט, האָט ער אַנגאַזשירט און פון וועמען ער האָט זיך געוואָלט באַפרייען, האָט ער עס לייכט געקאַנט טאָן. דאָס איז געווען סיי אין רומעניע און סיי שפּעטער אין רוסלאַנד. אָבער איצט, קומענדיק אין אַמעריקע, איז דאָס בילד געווען גאָר אינגאַנצן אנדערש.

דאָ האָט מען אָנגעהויבן צו שפּילן טעאַטער אָן גאָלדפאָדענען. אמת, אַז אויך דאָ זענען די ערשטע פיעסעס, מיט וועלכע באַרימט טאָן מאַשעווסקי, די גאָלובאַקס און אנדערע „ליבהאָבער“ האָבן געעפנט די טויערן פון יידישן טעאַטער, געווען פון גאָלדפאָדענעס פּערער, און אַזוי אויך שפּעטער די ערשטע פּראָפּעסיאָנעלע טרופּע פון משה זילי בערמאַן, אָבער פאָרט איז דאָ, אין אַמעריקע, דאָס יידישע טעאַטער געבוירן געוואָרן אָן גאָלדפאָדענען, און דאָס פובליקום האָט נישט געקאַנט האָבן צו אים די באַציאונג פון יראת הכבוד און דרד־יאַרץ ווי אין דער אַלטער היים. אויך די אַקטיאָרן, וועלכע האָבן דאָ אַליין

אויפגעבויט זייער עקסיטעניז, האָבן אַרויסגעוויזן אַ גאַנץ אַנדערע באַציאונג צו גאָלדפאָדענען.

מיט גאָלדפאָדענעם נסיעה קיין אַמעריקע פאַרענדיקט זיך איינגיט־לעך דער פּעריאָד פֿון אברהםס גאָלדפאָדענעם זעלבסטשטענדיקייט ביים ייִדישן טעאַטער, ביי דער אינסטיטוציע, וועלכע ער האָט אויס־געדיכטעט, אויסגעטרוימט און אויסגעטראָגן.

9

ווען גאָלדפאָדען, זיין פרוי און ספּיוואַקאָוסקי זענען געקומען אין אַמעריקע, האָבן זיי דאָרט גיטראָפֿן שפּילן אייניקע ייִדישע טרור־פעס, וואָס אין זייע רשפּיז זענען געשטאַנען די מחברים לאַטיינער און הורוויץ, וועלכע האָבן אָנגעהויבן זייער דראַמאַטורגישע טעטיקייט אין אייראָפּע צוזאַמען מיט גאָלדפאָדענען, אָבער זענען דורך אים באַזיגט און כמעט באַזייטיקט געוואָרן. די אַקטיאָרן אין די ניו־יאָרק קער טרופּעס האָבן גוט געקענט גאָלדפאָדענען; אָדער זיי אליין האָבן געשפּילט אין גאָלדפאָדענעם טרופּעס אין רומעניע און אין רוסלאַנד, אָדער זיי האָבן פּריער אין אייראָפּע געשפּילט מיט אַזעלכע אַקטיאָרן, וועלכע האָבן געשפּילט ביי גאָלדפאָדענען, און האָבן זיך פֿון זייערע קאָלעגעס זייער פּיל אָנגעהערט וועגן גאָלדפאָדענען. דעריבער איז די גאַנצע ייִדישע „טעאַטער־וועלט“ אַרויסגעפאַרן מקבל־פנים זיין די געסט.

אָבער דער אָפיציעלער קבלת־פנים איז זיך געווען איין זאַך און דער אופן ווי אַזוי די זעלבע אַקטיאָרן האָבן קורץ דערויף זיך באַציִגן צו גאָלדפאָדענען איז אַן אַנדערע זאַך.

גאָלדפאָדען אליין דערציילט גאַרנישט אין זיין אויטאָביאָגראַפֿ־פּיע וועגן זיין ערשטן באַזוך אין אַמעריקע. מיר וועלן דעריבער זיך מוזן באַגונגענען מיט אויסהערן איין צד — דעם ייִדישן אַקטיאָר. אַזוי דערציילט דער באַרימטער ייִדישער שווישפּילער דוד רעם־לער פּאָלגנדיקעס: „מיר זענען אלע געקומען אָפּוואַרטן גאָלדפאָדען־נען ביי דער שיף. די גאַנצע קאָמפּאַניע [טרופּען] איז דאָרט געווען. מיר האָבן, ערשטנס, געוואַלט ווייזן ווי ווייט מיר האָבן זיך אַרויפ־

געארבעט אין אמעריקע. מיר האָבן אים, צווייטנס, געוואָלט ווייזן ווי גוט מיר קאָנען שפּילן. מיר האָבן אים און ספּיוואַקאָוסקין גלייך איינגעלאָרן אין טעאָטער צו זיין „בר כּוכבא“, וועלכע מיר האָבן געוואָלט שפּילן יענעם אָונט, ספּעציעל צו זיין כּבוד. מיר זענען גע- ווען זיכער, אז גאָלדפּאָדען וועט אָננעמען מיט דאָנקבאַרקייט אונזער פּריינטשאַפט. עס האָט זיך אָבער גאַרנישט אָנגעהויבן. גאָלדפּאָדען האָט נישט געפּאָסט אַריינצוקומען צו אונז אַלס געוויינלעכער גאַסט. גאָלדפּאָדען האָט נישט געפּאָסט אַוועקצוואַרפן זיין היימישן יחוס, און ער האָט געוואָלט אַרײַן צו אונז, אָבער אויף איין תּנאי — און דער תּנאי איז געווען, אז ער זאָל בלייבן אונזער דירעקטאָר. איך קאָן נישט פּאַרנעסן זײַנע ווערטער, וועלכע ער האָט דאָן קלאָר און אָפּן אונז אַלעמען געזאָגט אין די אויגן: „אום צו גיין אין אַ טעאָ- טער, מיז איך האָבן אן אייגן טעאָטער. אין אַ פּרעמדן טעאָטער וועל איך נישט גיין.“ דערהערט אַזעלכע ווערטער, האָבן מיר אַלע, די גרויסע סע ווי די קליינע, זיך דערשראָקן און זיך צוזאַמענגעקליבן ווי אַ סטאַדע שעפּסן ווען זיי דערזען אַ וואָלף אָנקומענדיק. די גרויסע האָבן איינפּאַך מורא געהאַט צו פּאַרלירן זייער פּירערשאַפט איבער אונז, די קלענערע האָבן זיך איבערהויפּט געשראָקן פּאַר נייע צרות, ווייל זיי האָבן זיך שוין ווי עס איז געהאַט איינגעלעבט מיט די אַלטע. מיר האָבן נישט אָרגאַניזירט קיין אָפיציעלע יוניאָן, נאָר מיר האָבן אָפּגעמאַכט צו זיין פּאַראייניקט און נישט דערלאָזן בשום אופן גאָלד- פּאָדען צו נעמען אַן אויבערהאַנט איבער אונזער טרופּע. גאָלדפּאָ- דען האָט זיך אָבער צונױפּגעערט מיט אונזערע מענעדזשערס\*. ער האָט זיי גענומען אויפווייזן, וואָס ער וואָלט געקאָנט מאַכן פון אונז זער טרופּע ווען זיי וואָלטן אים איבערגעגעבן. די לייצעס אין זײַנע הענט. די מענעדזשערס האָבן זיך לכתּחילה געקווענקעלט, דערנאָך זענען זיי צוגעשטאַנען צו אים. דאָן זענען זיי געקומען צו אונז מיט אַ פּאַרטיקן פּלאַן וועגן שפּילן אונטער גאָלדפּאָדענס דירעקטאָר- שיפּ\*\*), מיר האָבן זיך אַנטזאָגט, זיי האָבן גענומען סטראַשען, אז זיי

(\* טעאָטער-דירעקטאָר, פּאַרוואַלטער .

(\*\* אָנפירונג



וועלן ארויסווארפן די אומצופרידענע, אז זיי וועלן איבערזאגן זיך זיין די גאנצע טרופע. מיר האבן זיך פאר דעם נישט דערשראקן. די מענערזשערס האבן דאן פלוצלונג גענומען און פונאדערנעשפרייט די ידיעה, אז זיי גייען שפילן „בר כוכבא“ אונטער גאלדפאדענט אויפזיכט. מיר האבן זיך אלע צוזאמענגעקליבן און ערקלערט א סטרייק. זיי האבן געהאט נאך צוויי סטרייקברעכער; ביידע פרויען — פינקל און קארפ, צו זיי האט דאס נייע מענערזשעמענט צוגעדונט גען נאך עטלעכע. מיר האבן „געפיקעט“ (\*\*\*) דאס טעאטער. קיין ארעסטן האבן אויך נישט געפעלט. מיך האט מען אויך איינמאל ארעסטירט און אוועקגעפירט אין עסיק סטריט פאליציי־סטיישאן, פון וואו גען מען האט מיך דערנאך אויסגעבילט“ (\*\*\*)

די אקטיאָרן, וועלכע האבן פארסטרייקט קעגן גאלדפאדענען זענען געווען דוד קעסלער, מאַגולעסקאָ, פינק לאון פיינמאן — כמעט אלע, וועלכע ער האט אויף דער יידישער בינע אַרויפגעבראַכט.

וועגן סטרייק גופא דערציילט לעאָן בלאַנק אין זיינע זכרונות וועגן מאַגולעסקאָן: „איינמאל זענען די מענערזשערס צוגעגאנגען צו מאַגולעסקאָן און אים געזאָגט גאָנץ „אידל“, אז ער זאָל מוחל זיין נעמען די גאנצע טרופע זיינע און אַרויס פון טעאטער. וואָס איז געשען? אברהם גאלדפאדען האט אויסגעדונגען דאָס טעאטער און קלייבט זיך אַהין איבער מיט אַ טרופע, וואָס ער וועט אַליין צונויפֿ־שטעלן און דאָס טעאטער וועט שוין טראָגן זיין נאָמען „אברהם גאלד־פאדענס טעאטער“. עס האבן נישט געהאַלפן קיין טענות, מאַגולעס־קאָ האט געמוזט אַרויס. אייניקע פון אונזער טרופע זענען געבליבן מיט גאלדפאדענען — קארפ, מרס' קארפ, מאַקס אַבראַמאָוויטש און נאָך עטלעכע אַקטיאָרן... נישט סוקנדיק דערויף וואָס מיר זענען נישט געווען אַרגאָניזירט, האבן מיר זיך פונדעסטוועגן געהאַלטן שטאַל און אייזן. מיר האבן אונזער קאמפ קעגן גאלדפאדענען געגעבן דעם כאַראַקטער פון אַ סטרייק, און איך מוז זאָגן, אז לויט מיין מיינונג, איז דאָס געווען איינער פּ ונדי שענסטע סטרייקס, וואָס איך האָב ווען עס

---

(\*\*\*) געהיט דאָס פּלאַץ קעגן סטרייק־ברעכער  
 (\*\*\*) אַרויסגענומען אויף קויציע.

אין געזען. נישט צונויפריידנדיק זיך איינער מיטן אנדערן, האָט דאָס פּובליקום מיטגעסטריקט מיט אונז. מען איז נישט געגאנגען צו גאָלדפאָדענען אין טעאָטער."

די גאַנצע געשיכטע וועגן דעם קאַמף קעגן גאָלדפאָדענען באַ האַנדלט משה זיפערט אין זיין „געשיכטע פון יידישן טעאָטער". ער קומט אָבער צו אַ גאַנץ אנדערן אויספיר: „די צייט ווען אברהם גאָלדפאָדען איז פון אייראָפּע נאָך ניו־יאָרק געקומען מיט דער אַב־זיכט די יידישע בינע צו לייטן און אַ גוטן יידישן רעפּערטואַר צו שאַפן. אָבער גראַדע אין דעם וויכטיקן מאָמענט האָבן די קאַמפּאַניעס פון ביידע יידישע טעאָטערס יד אחת געמאַכט און האָבן אים צו דער בינע נישט צוגעלאָזן, כאָטש זיי האָבן ביידע זיין רעפּערטואַר מיט אַ געוויסע פּאַרליבע געשפּילט, און כאָטש זיינע פּיעסן האָבן זיי גרעסע־רע איינאַמען געגעבן ווי דער גאַנצער פּאַק פּיעסן פון אנדערע אוי־טאָרן. די שווישפּילער רעכטפּערטיקן דיזע אומגערעכטע צוריקוויי־זונג מיט צוויי תּירוּצִים: ערשטנס, זאָגן זיי, וואָלט זיי אברהם גאָלד־פּאָדען פּאַר ש ק ל א פ ט ווי ער האָט דאָס געטאָן אין אייראָפּע, און צווייטנס איז ער זייער ווייניק פּאַר אַ ד ר ו ק ט י וו, דאָס הייסט ביי אים נעמט זייער לאַנג ביז ער שרייבט אָן אַ פּיעסע. אָבער ביידע תּירוּצִים זענען פּאַלש! אברהם גאָלדפּאָדען איז גאַרנישט אזוי נאַאיוו געווען צו גלייבן, אַז אין אַמעריקע קאָן מען עמעצן פּאַרשקלאַפּן; אַלץ, וואָס ער האָט פון זיי פּאַרלאַנגט איז נאָר געווען צו היטן די ביר גע ווי עכטע שווישפּילער און צו געניסן אירע פּריכטע, און וואָס עס איז שוין צו אברהם גאָלדפּאָדענס אומפּראָדוקטיוויטעט, איז דאָס נאָר אַ שלעכטער אויסרייד. די שווישפּילער ווייסן זייער גוט, אַז אַב־רהם גאָלדפּאָדענס צוויי פּיעסן אין אַ סעזאָן וואָלטן מער געלט גע־געבן ווי אַ גאַנצער דוצנד פּיעסן פון אנדערע אַקטיאָרן. דער ריכטיג קער תּירוּצִין אויף דעם פּאַדוואָס זיי האָבן דעם זשעניאַלן אברהם גאָלדפּאָדען צו דער בינע נישט צוגעלאָזן, איז דער, דאָס די שווישפּיר לער פון ביידע טעאָטערע האָבן זיך שוין דאַמאַלט באַטראַכט אַלס סטאַרס, אין די ראָלן פון קיסרים, מלכים, פּרינצן, פּירשטן, גראַפן, לאָרדן און באַראַנען איז זיי שוין „אַנגענעמער" געווען צו שפּילן, און

אברהם גאלדפארדען, מ'שטיינס געזאגט, וואָס קאָן ער שאַפֿן? ווידער אַ יידן און אָבער אַ יידן!"

אָבער גאלדפארדען האָט זיך נישט אונטערגעגעבן. וויבאלד אייר ניקע אַקטיאָרן, כאָטש די וויכטיקסטע האָבן דערקלערט, אז זיי וועלן נישט שפּילן אין דעם טעאַטער אויב גאלדפארדען וועט זיך נישט צו-ריקציען, האָט גאלדפארדען באַשלאָסן צו שפּילן אין דעם טעאַטער מיט אַנדערע אַקטיאָרן. אייניקע פון דער פּריוערדיקער טרופּע ווי משה און אסתר זילבערמאַן, מאַקס און סאַפּיע קאַרפּ זענען באלד פאַרבליבן און זענען פון די סטרייקנדע אַקטיאָרן באַטראַכט געוואָרן אַלס סטרייק-ברעכער. מאַריס פינקל, וואָס איז לכתחילה אַוועק מיט די סטרייקער, האָט נישט אויסגעהאַלטן און איז באלד צוריקגעקומען צו גאלדפארדען נען. אָבער מיט זיי אַליין האָט מען נאָך נישט געקאָנט שפּילן און גאלדפארדען האָט אויסגעזוכט „ליבהאָבער" און מיט זיי אויפגעפירט אין רומעניע אָפּערע-הויז זיין נייע, ביו דאַמאַלט נאָך אין ערגעץ נישט געשפּילטע אָפּערעטע „אין גיהנום און גן עדן". דאָס איז איינגעלעך די שפּעטער אַזוי באַרימט געוואָרענע אָפּערעטע „לא תחמוד, אָדער, דאָס צענטע געבאָט". די פּיעסע האָט גאלדפארדען אָנגעשריבן נאָך אין סוף 1882 אין אַדעס און אַביסל שפּעטער איז זי דורכן אַדעסער צענז-זאָר דערלויבט געוואָרן צום שפּילן, אָבער דערווייל איז אַרויס דער אסור צו שפּילן יידיש טעאַטער אין רוסלאַנד און די פּיעסע איז נישט אויפגעפירט געוואָרן.

די פּיעסע איז שפּעטער אונטער פאַרשידענע נעמען געשפּילט געוואָרן זייער אָפט אויף אַלע יידישע בינעס. זי האָט אויך דערלעבט דריי מאָדערניזירטע קינסטלערישע אויפפירונגען דורך גראַנאווסקין אין מאַסקווע, דורך טורקאָוון אין וואַרשע און דורך שוואַרצן אין ניו-יאָרק.

אָבער בעת זי איז צום ערשטן מאָל אויפגעפירט געוואָרן אין ניו-יאָרקער רומעניע אָפּערע הויז, האָט זי קיין גרויסן דערפאלג נישט געהאַט. צי דאָס שפּילן פון דער טרופּע איז שולדיק געווען, צי דער נוט געפירטער סטרייק און די קאָנקורענץ פון די יידישע אַקטיאָרן, אָבער די לעצטע שורה איז געווען, אז די מענעדזשערס פון רומעניע

אָפּערע הויז האָבן באַזייטיקט גאָלדפּאַדענען און צוריק אַרײַנגענומען  
צו זיך די סטרייקענדע טרופּע.

דאָס איז געווען פאַר גאָלדפּאַדענען אַ גרויסער קלאַפּ. ער, וואָס  
האָט אפּשר געחלומט זיך צו שטעלן אין דער שפּײַז פּון ייִדישן  
טעאַטער אין אַמעריקע, איז פּון אים גאָר אַ רויס געוואָרן  
געוואָרן, און דורך וועמען? — דורך די זעלבע מענטשן, וועלכע ער  
האָט אויף דער בינע אַרויפגענומען, דורך די זעלבע, וועלכע זענען גע-  
וואָרן אַקטיאָרן אַדאָנק זיינע פּיעסעס, אַ דאָנק זיין דעזשי, דורך זיין  
אָפּגעבן זיך מיט זיי.

אָבער אין ניו־יאָרק האָט ער מער נישט געהאַט קיין פּלאַץ און  
איז אַ שוידערלעך מאַטעריעלן צושטאַנד לאָזט זיך גאָלדפּאַדען אַי-  
בער דער אַמעריקאַנער פּראָווינץ. קיין סך שטעט וואו מען זאָל שפּילן  
ייִדיש טעאַטער, זענען דאַמאָלט נישט געווען. אין שיקאַגאָ האָט גע-  
שפּילט איין ייִדישע טרופּע און אין באַסטאָן האָט געשפּילט באַדיס  
טאַמאַשעווסקי מיט אַ טרופּע. גאָלדפּאַדען האָט זיך צונויפגערעדט  
מיטן אַקטיאָר יעקב גאַרטענשטיין, וועלכער איז אויך נישט לאַנג צו-  
ריק געקומען פּון אייראָפּע, און ביידע קומען זיי אין באַסטאָן כדי צו  
קאָנקורירן מיט טאַמאַשעווסקיס טרופּע. אָבער גאָלדפּאַדען איז געווען  
צו שוואַך צו קאָנקורירן. ער האָט זיך געפונען אין אַזאַ קריטישע לאַ-  
גע, אַז ער איז אַזש — ווי בעסי טאַמאַשעווסקי דערציילט אין אירע מע-  
מואַרן — גענאַנגען אין צעריסענע שיד, און טאַמאַשעווסקי מאַכט  
מיט אים שותפות, אָבער דאָס האַלט אָן אַ קורצע צייט און גאָלדפּאַ-  
דען פאַרט ווידער צוריק קיין ניו־יאָרק.

צום פּראָפּעסיאָנעלן טעאַטער קאָן ער אָבער נישט צוקומען. עס  
איז פּולשטענדיק באַהערשט פּון הורוויצן און לאַטיינערן, פּרובט  
גאָלדפּאַדען ווערן צוריק שריפטשטעלער. נעמענדיק אין אַכט דעם  
וואַרעמען קבלת־פנים, וואָס די מער אַנטוויקלטע לעזער האָבן אים  
אַרויסגעוויזן, האָט ער דעם 22 אַקטאָבער 1887 אָנגעהויבן אַרויס-  
צוגעבן אין ניו־יאָרק אַ צוויי־וואָכנבלאַט „ניו־יאָרקער יודישע אי-  
לוסטרירטע צייטונג“. צוערשט איז דערשינען אַ „פּראָבע־נומער“,  
דערנאָך זענען דערשינען 17 נומערן, אָבער אין לעצטן נומער ווערט  
דערציילט, אַז גאָלדפּאַדען איז פאַר אַן אַרטיקל „טעלעגראַמען אָן

וחלקלקות אוים פילאדעלפיע" געשטעלט געוואָרן אונטער 1000 דאָ-  
לאָר ביי\*!) און דאָס צווייטוואָכנבלאָט האָט אויפגעהערט אַרויסצוגיין.  
אַבער צוטערטנדיק צו זיין זשורנאַליסטישער אַרבעט, האָט זיך  
גאַלדפאָדען אויך גלייכצייטיק נישט אינגאַנצן צוריקגעצויגן פון יידישן  
טעאַטער, נאָר נישט קאָנענדיק דורכקומען מיט די פּראָפּעסיאָנעלע  
אַקטיוואַרן, האָט ער געגרינדעט אַ פּאַראַיין „ליראַ", וואָס איז אייגנט-  
לעך געווען אַ מין דראַמאַטישע שול. צו דעם צוועק האָט ער פּאַר-  
עפנטלעכט אין זיין בלאָט אַן אַנאַנס, וואָס לייענט זיך אזוי אין אונ-  
זער היינטיקן יידיש: „לויט דער איניציאַטיוו פון גרינדער פון יידישן  
טעאַטער, הער גאַלדפאָדען, האָט זיך נישט לאַנג געגרינדעט אַ פּאַר-  
אייין, וועלכער שטעלט זיך די אויפגאַבע צו אַנטוויקלען די קונסט פון  
דער יידישער דראַמע. צו דעם צוועק וועלן אַריינגענומען ווערן אַלס  
מיטגלידער נאָר אַזעלכע יונגע מענער און פּרויען, וועלכע באַזיצן גע-  
וויסערמאַס טאַלאַנט פּאַר דער בינע און אַ שטימע צו זינגען. דער  
גרעסטער טייל מיטגלידער באַשטייען פון אַרבעטער-קלאַס; דער יונ-  
גער אַרבעטער, נאָכדעם ווי ער האָט פּאַרענדיקט זיין מאַטעריעלע  
טאַג-אַרבעט, ווידמעט די פּרייע שעהן, וואָס זענען אים פּאַרבליבן, צו  
גייסטיקע צעשטרייאונג פּאַר נוצלעכער קונסט. עס איז אָבער זייער  
וויכטיק צו באַמערקן, אַז די ערשטע אויפגאַבע פון יעדן פּאַראַיינס-  
מיטגליד באַשטייט, דער עיקר, אין דער מאַראַל און נישט-באַפּלעקטער  
אויפּירונג. ה' גאַלדפאָדען לערנט אומזיסט מוזיק, פּאַרטראַג און שטע-  
לונג אויף דער בינע. עס ווערט איינשטודירט איינע פון גאַלדפאָדענס  
פּיעסעס. די מיטינגען און פּראָבעס ווערן אָפּגעהאַלטן יעדן זונטאָג אין  
אַמעריקאַן סטאַד-האַל, 165 איסט בראָדוויי."

עס זעט אויס, אַז מער ווי איין פּאַרשטעלונג מיט דער גרופּע  
האָט גאַלדפאָדען נישט געהאַט: דאָס איז פּאַרגעקומען דעם 7 יולי  
1888 אין ווינדזאָר טעאַטער. געשפּילט האָט מען, „די צויבער טראַמ-  
פּייטע, אָדער, דער אָנקל וועט משלם זיין", וואָס דאָס איז געווען  
גאַלדפאָדענס אָפּערעטע „טוררום בלאָז".

דידאָזיקע דראַמאַטישע שול איז שפּעטער געפירט געוואָרן פון  
די אַקטיוואַרן פּיינמאַן און קאַרפּ. צווישן די תּלמידים פון דער דאָזי-

(\* קויציע

קער שול האָבן זיך אויך געפונען די שפעטערדיקע פּאָפּולערע יידישע שוישפּילער מאָרים מאַשקאָוויטש, גוסטאָו שאַכט, דוד לעווענזאָן, סאַל וואַלערשטיין, זיגמונט וויינטרויב און בעלאַ גודינסקאַ.

דערנאָך איז דידאַזיקע שול געפירט געוואָרן פון די שרייבער יעקב גאַרדין, יאַהאַן פּאָליי, מ. זייערט און לואי מילער.

אַבער ביידע זאַכן, סיי די צייטונג און סיי די דראַמאַטישע גרופע זענען נישט געווען קיין מאָדאַלישער און נישט קיין מאַטעריעלער דערפאַלג פון גאַלדפאַדענען, און כאַטש ער האָט געזען די פרייע באַדינגונגען און מעגלעכקייטן לויט וועלכע דאָס יידישע טעאַטער אין אַמעריקע קאָן זיך אַנטוויקלען, האָט ער פאַרלאָזט אַמעריקע און איז צום ערשטן מאַל, געפאַרן קיין לאַנדאָן.

דאָס יידישע טעאַטער אין אַמעריקע איז ווייטער געבליבן אין דער ממשלה פון „פּראָפעסאָר“ הורוויץ און יאַזעף לאַטיינער...

## 10

ווען גאַלדפאַדען איז געקומען אין לאַנדאָן, האָט ער דאָרט קיין טרופע ניט געטראָפּן. דאָס איז געווען בסך הכל אַנדערהאַלבן יאָר נאָך דער קאַטאַסטראָפּע, וואָס איז פאַרגעקומען אין יידישן טעאַטער אין פּרינצעס קלוב, בעת וועלכער עס זענען דערשטיקט געוואָרן 17 באַ-זוכער און דער יידישער עולם האָט אזוי שוואַך באַזוכט דאָס יידישע טעאַטער, אז די אַקטיאָרן האָבן געמוזט אויסוואַנדערן פון לאַנדאָן און זיך זוכן אַנדערע ערטער וואו צו שפּילן כדי צו האָבן פּרנסה. גאַלדפאַדען האָט דעריבער צונויפגענומען אַ גרופע ליבהאַבער און צוזאַמען מיט דער איינציקער פּראָפעסיאָנעלער אַקטעריסע פּריליין דינה שמעטין (די שפעטערדיקע באַרימטע שוישפּילערין דייעע פּיינ-מאַן) געפרובט שפּילן יידיש טעאַטער, אָבער נישט אין קיין אמתן טעאַטער, נאָר, אזוי ווי די פּריערדיקע טרופעס, אין אַ זאַל.

אַנהייב יולי 1889 האָט גאַלדפאַדען איבערגענומען דעם „היבריו דראַמאַטיק קלאָב“ (8 פּרינצעס סטריט). זיין אריינטריט דאָרט איז אזוי אַנאַנסירט געוואָרן:

„פון נעקסטן שבת אָן (13 יולי) וועט די פאַראייניקטע טרופע יידישע אַקטיאָרן שפּילן אונטער די לייטונג פון הערן א ב ר ה ם

ג א ל ד פ א ד ע ן , דער פאָטער דעם יידישן טעאָטערס—די האַלע איז אונטער גאַנץ נייע מענערזשמענט, נייע דעקאָראַציען און קליידער. דער קלאָב ווערט אין גאַנץ נייע אָרדנונג געבראַכט ווערן. מיר וועלן זיך יעצט ניכט מער צו שעמען האבן מיט אונזער יידישע שוישפילער קונסט און אָרדנונג. דער הער גאָלדפאָדען וועט דעקלאַמירן זיינע באַ-רימטע פּאָלקסגעדיכטע.

קומט און איבערצייגט אייך!

די פּראָגראַמע וועט דורך באַזונדערע אַפישן באַקאנט געמאַכט ווערן."

מיר זעען פון דער אַנאַנס, אַז מען וויל באַרואיקן און צוריק אַרײַנציען דאָס פּובליקום אין טעאָטער דורך דעם, וואָס מען פאַרזײ-כערט, אַז דער פּלאַץ ווערט איצט אָנגעפירט דורך אַנדערע מענער-זשערס און ס'וועט אויך זײַן אַ נייע אָרדנונג. עס איז פשוט נישט באַ-קוועם נאָך אַמאָל צו דערמאָנען אין דער קאטאַסטראָפּע, אָבער פאַר-שמעלט זאָגט מען צו, אַז עס וועט זײַן אַ „גאַנץ נייע אָרדנונג". אויך זעען מיר, אַז גאָלדפאָדען איז ווידער געצוואונגען צו דעקלאַמירן, אַ זאך, ווי מיר ווײסן פון פּרײער, איז אים נישט שטאַרק צום האַרצן, אָבער זײַן מאַטעריעלע לאַגע צווינגט עס אים צו טאָן.

דאָס טעאָטער איז נישט געעפנט געוואָרן דעם 13 נאָר דעם 23 יולי און צו דער ערעפּענונג האָט גאָלדפאָדען אויפגעפירט „כבוד אב, אַ העכסט אינטערעסאַנטע שטיק, וועלכע איז נאָך ניט אויף דער יידי-שער בינע אויפגעפירט געוואָרן, ספּעציעל פאַרפאַסט בײַ דעם הערן גאָלדפאָדען פאַר זײַן בענעפיט".

עס איז שווער צו זאָגן וועגן וועלכער פּיעסע עס האַנדלט זיך דאָ. דער אינהאַלט פון דער דאָזיקער פּיעסע ווערט אין ערגעץ נישט אָנגעגעבן. זי ווערט אויך אין ערגעץ שפּעטער קיינמאָל נישט דער-מאַנט, און עס איז שווער צו גלייבן, אַז דאָס זאָל באַמת זײַן אַ נייע פּיעסע. וואַרשיינלעך איז דאָס אַ פּרײערדיקע גאָלדפאָדען-פּיעסע, וואָס איז דאָ, טאַקע צום ערשטן מאָל, געשפּילט געוואָרן אונטער אַ נייעם שרייענדיקן נאָמען.

די טרופּע האָט זיך באלד גענומען שפּילן מעלאָדראַמעס, און גראַד נישט גאָלדפאָדענס פּיעסעס. דאָס און אַפנים די געשעפטן זענען

נישט געווען גאלדפאדענען שטארק צום הארצן און אין אקטאבער 1889 געפונען מיר שוין גאלדפאדענען אין פאריז. דאָ איז ער געווען זייער אקטיוו אלס דיכטער. ער האָט דאָ געשריבן פיל פּאָעמעס, אָבער עס האָט אים געצויגן צום טעאַטער, און אין אַ בדיווו צו שלום-עליר-כּמון שרייבט ער, אַז ער גייט פאַרלייגן אַ יידיש טעאַטער און מאַכן גוטע געשעפטן."

די פּאַרשטעלונגען דאָ האָבן זיך אָנגעהויבן אין טעאַטער „פּאַנ-טאַזיע פאַרזייען" (די לאַנקרי 42), וואו גאלדפאדען האָט אויפגע-פירט זיין אָפּערעטע „אַחשוּרוש". די טרופּע איז באַשטאַנען פון די דאָרטיקע יידישע אַקטיאָרן, צווישן זיי די שפּעטער באַרימטע מאַקס ראָזענטאַל, די נאַדאַלסקיס, אַננאַ העלד און דאָס ספּעציעל געבראַכטע פּאַרל וויינשטאַק פון לעמבערג. דאָס טעאַטער איז צו דער ערשטער פּאַרשטעלונג געווען געפאַקט, נאָר דער קאַסירער איז אַנטלאָפּן מיטן געלט.

אַן אויגן-עדות פון די ערשטע גאלדפאדען-פּאַרשטעלונגען אין פּאַריז גיט איבער, אַז די טרופּע האָט אָנגעהויבן שפּילן אויף די ראַ-שעשוואַר. געשפּילט האָט מען „שולמית", „בר כּוכבאַ", „יהודה המכּי-בו", „שלמה המלך". פאַר דער עפּענונג פון טעאַטער, האָט גאלדפאדען איינגעאַרענט ביטיאָג אַ פאַרזאַמלונג פאַרן פּובליקום. דאָרט האָט ער פּאַרנעשטעלט זיין טרופּע און דערקלערט די נויטווענדיקייט צו באַ-זוכן זיין טעאַטער. צום סוף איז גאלדפאדען אַדוויסנעטראָטן מיט עט-לעכע יידישע נאַציאָנאַלע לידער, וועלכע זענען באַגלייט געוואָרן מיט מוזיק.

די געשעפטן האָבן זיך געהאַלטן כּסדר אין פאַרערגערן. גאלדפּאַ-דען האָט גענומען צאָלן זיינע חובות מיט בילעטן אין טעאַטער און אין דער קאַסע פלעגט קיין מוזמן גאַרניט אַריינקומען.

אַזוי האָט זיך די טרופּע אָפּגעמאַטערט כּמעט אַ האַלב יאָר צייט און איז צעפאַלן. גאלדפּאַדענס האָפּנונגען צו מאַכן גוטע געשעפטן, האָבן געפלאַצט. ער איז אַדיינגעפאַלן אין אַ שוידערלעך מאַטעריע-לעך לאַגע און ער האָט זיך געווענדעט צו יעקב דינעזאָן, אַז ער זאָל זיך מרחם זיין און פאַרקויפּן די וואַרשעווער פאַרלעגער דאָס רעכט צו דרוקן גאלדפּאַדענס ווערס פאַר יעדן פּרייז, ווייל דער פּראַנצויזי-



שער בעל־הבית האָט שוין אַרײַנגעשיקט אייניקע מאָל נאָך דירה געלט, און וועגן עסן און קליידער מוז מען שוין אינגאַנצן אַוועקקוקן.

גאָלדפּאַדענס לאַגע אין פּאַריז ווערט ערגער פון טאָג צו טאָג און ער פּאַרוואַרפט זײַנע באַקאַנטע מיט בקשות, אַז מען זאָל אים דאַטע־ווען. אַזוי שרײַבט ער צו שמו"רן: „איר ווײַסט דאָך די קרענק, וואָס איך האָב מיר אָפּגעשפּאַרט פון טעאַטער: איך לײד אסטמאַ און שפּײַ צו צײַטן מיט בלוט. דאָס באַווייזט ווי ווײַט דאָס טעאַטער, דאָס הײַסט, די פיזישע און גײַסטיקע אָנשטרענגונגען, איז מיר דערנאַנגען די יאָרן; דען איך בין שטענדיק געזונט געווען און בין פון געזונטע על־טערן. נאָר, פּאַרפּאַלן, אַזוי איז דאָס, דערפאַר טאָר איך מײַך נישט אָנשטרענגען און איבערהויפּט זיך נישט ערגערן“.

אַבער בלייבנדיק אין פּאַריז מוז ער זיך ערגערן, ווייל ער האָט נישט מיט וואָס דעם טאָג איבערצולעבן, און גאָלדפּאַדען לאָזט זיך אין אָקטאָבער 1890 קײן לעמבערג. דאָ איז ער דאָך שוין פּריער געווען. דאָ איז ער זײער פּאָפּולער אַלס פּאַלמס־דיכטער, און די גאַנצע ייִדישע גע־זעלשאַפּט אינטערעסירט זיך ווירקלעך מיט אים. עס ווערן פאַר אים איינגעאָרדנט אָונטן, אויף וועלכע ער לײענט זײַנע לידער און זײן מאַטעריעלע לאַגע בעסערט זיך זײער שטאַרק, אָבער גאָלד־פּאַדען קאָן זיך דערמיט נישט באַנגונגענען: אים צײט צום ייִדישן טע־אַטער. ער טרעט אַרײַן אין גימפּעלס טעאַטער, וואו ער פירט אויף אײַניקע פון זײַנע שוין פּריער געשפּילטע פּיעסעס. דערנאָך פאַרענדיקט ער זײן נייע פּיעסע „רבי יאָזעלמאַן, אָדער, די גורות פון עלזאַס, היסטאָ־רישע אָפּערעטע אין 5 אָקטן און 23 בילדער“, וועלכע ער האָט אָנגעהויבן שרײַבן נאָך אין פּאַריז. די פּיעסע איז געבויט אויף אייניקע דײַטשע היסטאָרישע ראַמאַנען. די אָפּערעטע איז דערנאָך אַ לענגערע צײַט געשפּילט געוואָרן אויף דער ייִדישער בינע און ווען יעקב גאָרדין האָט אין 1892 איבערגענומען דאָס „יוניאָן טעאַטער“ אין נײַ־יאָרק, האָט ער די פּיעסע באַאַרבעט און זי אויפגעפירט, וואָס דאָס האָט גע־פירט צו זײער ערנסטע דיסקוסיעס אין דער פרעסע קעגן גאָרדינען צי ער האָט געמעגט, אָן הסכּם פון גאָלדפּאַדענען, באַאַרבעטן זײַנע אַ פּיעסע. אַזוי ווי אין די פּריערדיקע גאָלדפּאַדען־אָפּערעטעס איז אויך

דאָ די מוזיק גענומען פון צוויי קוואַלן: פון חזשע (בלומענטאל) און פון דער אָפּערע (טשייקאָוסקי).

אין לעמבערג האָט גאָלדפאָדען געפונען אָפּקלאַנג נישט נאָר אַלס דיכטער, נאָר אויך אַלס דראַמאַטורג, און אזוי האָט ער דאָ באַלד אויפגעפירט זיינע אַ נייע אָפּערעטע „ראַטשילד“, צו וועלכער ס'האָט געשריבן מוזיק מאָרים פּאַל, דער פּאַטער פון שפּעטער באַרימטן דייטשיידישן קאָמפּאָזיטאָר לעָאָ פּאַל. בערטאָ קאַליש, וועלכע האָט געשפּילט אין יענעם טעאַטער, דערציילט, אַז די אָפּערעטע האָט גע- האָט אַ גרויסן דערפּאָלג. זי איז אָבער דערנאָך זייער זעלטן געוואָרן. די לעצטע פּיעסע, וועלכע גאָלדפאָדען האָט אָנגעשריבן און אויפגעפירט אין לעמבערג איז געווען „משיח ציטן, עפּאָכן-בילדער דער רוסישן יודן אַלס שווישפּיל מיט געוואַנג און טענצע, אין 6 אַקטן 4 פּאַרוואַנדלונגען אין 30 בילדערן“. דער סוזשעט פון דער פּיעסע איז פּאַרבונדן מיט דער יידישער עמיגראַציע פון איין לאַנד אין אַנדערן. די ערשטע דריי אַקטן קומען פּאַר אין רוסלאַנד, דער פּערטער אין אַמעריקע, דער פינפטער אין ארץ-ישׂראל. מיט דעם לעצטן אַקט אין פּאַלעסטינע האָט גאָלדפאָדען געוואָלט געבן דעם אָפּאַטעאַז פון דער „הבת-ציון“-אידעע. די סאָוועטישע טעאַטער-פּאַרשער אויסלענדער און פינקל האַלטן, אַז די פּיעסע האָט נישט קיין גרויסן קינסטלערישן ווערט, אָבער אין פּיל ערטער טראַגט זי אַן אויטאָביאָגראַפּישן כאַראַק- טער און באַווויזט, אַז גאָלדפאָדענס איינדרוקן פון אַמעריקע זענען גאַנץ ווייט פון אָפּטימיזם.

אינטערעסאַנט איז, אַז אויך דיראַזיקע פּיעסע האָט יעקב נאָרדין באַארבעט פּאַר דעם „יוניאָן טעאַטער“ אין אַמעריקע.

ווי אזוי האָט זיך גאָלדפאָדען איינגעלעבט אין דער נייער סביבה נאָכדעם ווי ער איז אין אַמעריקע אזוי אַראָפּ פון זיין טראַג און נאָכ- דעם ווי ער האָט אין די הויפט-שטעט פון מערב-איייראָפּע: פּאַריז און לאַנדאָן, נישט געהאַט קיין דערפּאָלג מיט זיין יידיש טעאַטער?

„דער טאַטע פון יידישן טעאַטער“ — שרייבט 5. דרייקורס — האָט אין לעמבערג געשריבן זיינע טעאַטער-פּיעסן, האָט געגעסן איינ- געמאַכטס און אָנגעפירט מיט די פּראָבעס אין דער אָנוועזנהייט פון גאַנצן עולם „גוטע כרידער“, „לעמבערגער קינדער“, וואָס האָבן גע-

שפיזוט דעם „טאטן“ און זיינע קינדער — די אקטיאָרן. דער קאַנ - טאַקט צווישן פובליקום און שוישפילער איז געווען אַ נאָר נאָנטער. די אקטיאָרן זענען דאָן אויסגעהאַלטן געוואָרן פון פובליקום, נישט אויף זייטיקע וועגן, דורך דער טעאַטער-קאַסע, דורך בילעטן, נאָר טאַקע ממש: דאָס פובליקום, וואָס איז אַוונטס געקומען אין טעאַטער, האָט בייטאָג געגעבן עסן „אין נאַטוראַ“ דער חברה אקטיאָרן. יעדער „גוטער ברודער“ האָט געברענגט עפעס צו טראָגן, לויט מעגלעכקייט, לויט די קעשענע האָט געטראָגן, אָבער פון פולן האַרצן. צו מיטאַג צייט, צווישן איין געזאַנג-נומער און דעם צווייטן, וואָס איז רעפּע - טירט געוואָרן אויף די ברעטער פון דער גאַרטן-בינע, האָט מען זיך געזעצט ביי די טישן, שוישפילער און פובליקום אין איינעם. דער „יאָלד“ האָט געגעבן און דער אקטיאָר האָט געגעסן. „לעמבערנער קינד דער“ האָבן ליב געהאַט זייער יידיש „טעאַטער“.

דער באַקאַנטער אקטיאָר קלמן יאָוילער, וועלכער האָט דאַמאַלט געשפילט ביי גימפּעלן, דערציילט, אז „גאַלדפּאַדען האָט רעזשיסירט“ דיק געמאַכט פאַרווכן צו ווייזן די אקטיאָרן און אקטעריסעס ווי צו שפּילן, אָבער די פאַרווכן זענען אים זעלטן — ווען געלונגען. ער איז אַליין נישט געווען קיין שוישפילער. אַ סך מער פלעגט אים געלונגען אַ צווייטער, ריין-רעזשיסערישער, טייל פון זיין אַרבעט. ער פלעגט פאַר די שוישפילער דערקלערן יעדן כאַראַקטער פון זיינע פּיעסן, וואָס ער האָט אויפגעפירט. דאָס האָט די שוישפילער אַ סך אַרויסגעהאַלפּן. זיי האָבן זיך ביי גאַלדפּאַדענען געלערנט, וואָס מ'רופט היינטיקע צייטן, אויפפאַסן אַ יאָלע איידער מ'גייט זי שפּילן. גאַלדפּאַדען האָט זיך אויך אַ סך אָפּגעגעבן מיט אויסאַרבעטן סצענישע עפעקטן. די טעכניק איז געווען אַ פּרימיטיווע, אָבער דעם „פּאַטער פון די יידישער בינע“ איז אָפטמאַל געלונגען אַ סך אויפצוטאָגן מיט איינפאַכע מיטלען. סצעני - שע פּאַנטאַזיע האָט ער געהאַט אַ סך און ביי דער אומבאַהאַלפּנקייט און טעכנישער אַרעמקייט פון דער יידישער בינע אין יענע יאָרן, האָט ער אָפט אויסגעאַרבעט איינדרוקספולע סצענישע עפעקטן. פאַר די אַלע זאַכן, ווי פאַר זיינע פּיעסן און פאַר זיין מוזיק צו פּיעסן, איז גאַלדפּאַדען זייער הויך געשעצט געוואָרן. אַלע האָבן זיך באַצויגן צו אים מיט יראַת חבּוּד. פאַר זיין רעזשיסאַרישער אַרבעט האָט גאַלד -

פאדען אנט באקומען א שיין געהאלט אין יעקב בער גימפעלס טעא-  
טער".

די באדימטע יידישע שוישפילערן בערטא קאליש, וועלכע האָט  
אויך דאמאָלט געשפילט מיט גאָלדפאָדענען, שילדערט אים אזוי: "א  
גוטע שיינע צייט האָבן מיר איבערגעלעבט מיט גאָלדפאָדענען. האָט  
ער נאָר באַטראָטן די שוועל פֿון טעאַטער, איז ליכטיקער געוואָרן  
אין יעדן ווינקעלע. זיין גוטמוטיקער שמייכל האָט געוואַרעמט און גע-  
צערטלט אונזערע הערצער און מיר זענען אים געווען דערפאַר זייער  
דאַנקבאַר. גאָלדפאָדען איז געווען פֿון דעם טיפּ מענטשן, וואָס, אַז  
זיי ווערן באַגייסטערט, מאַכן זיי דעם איינדרוק פֿון ווילדע, בייזע  
מענטשן, וואָס אַטאָט זענען גרייט עמעצן צו דערהרגענען. גאָלד-  
פאָדען האָט געקאַנט אויסטרינקן זעכצן גלעזער טיי איידער מען האָט  
זיך אומגעקוקט".

ביי דעם אלעם אָבער, האָט גאָלדפאָדען נישט געהאַט קיין אַדיכט  
ימים אין לעמבערג. דר. שאַצקי מיינט, אַז די סבה דערפֿון איז געווען  
דאָס, וואָס דער גאַליציאַנער באָדן איז נישט געווען גינסטיק פֿאַר אַ  
יידיש טעאַטער. די אינטעליגענץ איז געווען אַסימילירט, דאַקענן די  
מאַסע — פּאַנאַטיש פֿרום און האָט, פאַרשטייט זיך, געקוקט קרום אויף  
די יידישע, "קאָמעדיאַנטן". אָבער גאַרין גיט אָן אַז גאָלדפאָדען האָט  
זיך פשוט צעקריגט מיטן דירעקטאָר גימפעל, און דערצו: "גאָלדפֿאָ -  
דען איז אין זיינע בעסטע צייטן קיין בעל-תכלית נישט געווען און  
בפֿרט ווען ער האָט געדאַרפט נעמען שכירות פֿון אַן אַרעמען דירעקט-  
טאָר. און ווען ער איז אַרויס פֿון טעאַטער, איז אים טאַקע פשוט אויס-  
געקומען צו הונגערן. אין דער צייט ווען ער פלעגט אַ הונגעריקער  
שפּאַצירן איבער די יידישע גאַסן פֿון לעמבערג און ער האָט דערהערט  
פֿון העל-באַלויכטענע הייזער ווי מען איז זיך משמח און מען זינגט  
די לידער פֿון זיינע אָפּערעטן, האָט ער מיט יאוש געפּרעגט: ווייסן זיי  
דאָרט, אַז נישט ווייט פֿון זיי שלעפט זיך אַרום דער פאַרפּאַסער און  
ווייסט נישט מיט וואָס זיין הונגער צו שטיילן?"

פאַרלאָזט גאָלדפאָדען גאַליציע און פאַרט אַוועק קיין רומעניע.  
ווידער איז ער אין זעלבן לאַנד, וואו ער האָט געוויגט דאָס וויגעלע פֿון  
יידישן טעאַטער, אָבער וואָס פאַרע גרויסע ענדערונג עס איז פאַרגעקו-

מען אין משך פון די 17 יאָר, וואָס טיילן אָפּ פון זיין דאָמאָליטיקן ביז זיין היינטיקן באַזוך. איצט, אין 1892, קומט ער מער נישט אַלס אַר-גאַניזאַטאָר, אַלס אָנפירער, נאָר ער קומט אין בוקאַרעסט צו דער דאָר-טיקער טרופע פון סעגאַלעסקאַ און צוקערמאַן אַלס מחבר, אָבער באַלד נעמט ער פאָרט איבער די אָנפירונג פון דער טרופע. ער ברענגט צו די דאָרטיקע אַקטיאָרן די שווישפּילער בערטאַ קאַליש און קאַרל שראַ-מעק פון לעמבערג און פירט אויף מיט זיי זיין „צענט געבאָט“, דער-נאָך ברענגט ער אויך די יונגע שווישפּילערין מאַלווינע טרייטלער (די שפּעטערדיקע מאַלווינאַ לאָבעל) און איר פּאַטער.

אָבער לאַנג איז גאָלדפּאַדען נישט געזעסן אין בוקאַרעסט: „גאָלד-פּאַדען האָט באַשלאָסן — דערציילט בערטאַ קאַליש אין אירע עראַר-נערונגען — אז בוקאַרעסט איז מער נישט דאָס וואָס ער האָט גע-וואָלט, אז עס זאָל זיין, און ער האָט זיך אָנגעהויבן צוגרייטן צו אַ ניער נסיעה. גאָלדפּאַדען האָט איבערהויפּט נישט געקאָנט איינזיצן אויף אַן אָרט. עס האָט אים געצויגן אין דער וועלט אַרײַן און ער האָט גאַנץ גוט געוואוסט, אז וואו ער זאָל נישט קומען, וועלן פאַר אים זיין די טירן אָפּן. אין אַ שיינעם פּרימאַרגן הערן מיר, אז גאָלדפּאַדען פּאַקט זיך שוין אין וועג אַרײַן, און ס'איז אַלעמען געוואָרן זייער אר-מעטיק. מיט גאָלדפּאַדענען האָט זיך די טרופע געהאַלטן אין אַרדנונג. עס איז געוועזן אַ שטיקל דיסציפּלין. עס איז געווען פאַר וועמען דר-ך ארץ צו האָבן“.

גאָלדפּאַדען האָט נישט פאַרלאָזט רומעניע, נאָר ער איז אַוועק-געפאַרן אין אַ צווייטער רומענישע שטאָט. דאָ האָט ער מיטגענומען אייניקע אַקטיאָרן פון דער בוקאַרעסטער טרופע און מיט אייניקע אַק-טיאָרן, וועלכע האָבן זיך דאָרט געפונען, האָט ער אויפגעפירט זיין נייע ביבלישע אָפּערעטע „עקדת יצחק או מהפכת סדום ועמורה“.

אייניקע יאָר איז גאָלדפּאַדען אַרומגעפאַרן פון איין רומענישער שטאָט אין דער אַנדערער און אויפגעפירט זיינע פּיעסעס. דערביי האָט ער געהאַט אַ מערקווירדיקן אינצידענט מיטן אַקטיאָר קלמן יאָוילער. גאָלדפּאַדענס נייע פּיעסע „עקדת יצחק“ איז געווען אין יענער צייט אַ גרויסער דערפאַלג. געדרוקט איז די פּיעסע נישט געווען, אָבער ס'האָבן זיך געפונען גענוג אַקטיאָרן, וועלכע האָבן געקענט די פּיעסע

פון אויסנווייניק, און אזוינאך האָט מען איבערגעשריבן אַ פּיעסע און קלמן יאָווילער, וועלכער האָט אין דער פּיעסע געהאַט אזאַ אויסגע- צייכנטע געזאַנג און שפּיל-דאַל ווי „אַבראַם“, האָט גענומען אויפירן די פּיעסע אין זיין יאַסער טרופּע אָן גאַלדפּאַדענס דערלויבניש. האָט דאָס גאַלדפּאַדענען פּאַרדראָסן און ער האָט איינגעקלאָנגט יאָווילערן אין געריכט. גאַלדפּאַדען האָט דעם משפּט נישט געוואונען, ווייל יאָווילער האָט געטענהט, אַז ער שפּילט נישט גאַלדפּאַדענס פּיעסע, נאָר ער האָט דעם סוזשעט פּאַר דער פּיעסע, וועלכע ער שפּילט, גענומען פון דער ביבל...

אין 1895 איז אין בראַזילאַ פּאַרנעקומען אַ גרויסע קאַטאַסטראָ- פּע אין דאָרטיקן פּאַרט. גאַנץ רומעניע האָט געקאַכט מיט דער געשע- ניש און גאַלדפּאַדען האָט באַשלאָסן אויסצונוצן די טעמאַ פּאַר אַ פּיעסע, אָבער אַליין האָט ער זיך נישט געוואָלט באַמיען אָנצושרייבן אַ ספּעציעלע פּיעסע, האָט ער גענומען לאַטיינערס אַ נישט-געשפּילטע פּיעסע און צו איר צוגעבונדן אַ האַנדלונג, וואָס האָט אַ שיכות מיט דער קאַטאַסטראָפּע און האָט דער פּיעסע אַ נאָמען געגעבן „די קאַ- טאַסטראָפּע פון בראַזילאַ“. דאָס שטיק איז דורכגעפאַלן און מער האָט גאַלדפּאַדען אין ערגעץ די פּיעסע נישט געשפּילט.

צו יענער עפּאַכע געהערן אויך גאַלדפּאַדענס „יהודית און הולפּרנוס“ און אַ לאַקאַליזירונג פון יאָהאַן שטרויסעס „דער צייגינער באַראָן“.

עס איז שוין געווען דאָס יאָר 1896, ווען גאַלדפּאַדען האָט פּאַר- לאָזט רומעניע. „פּונקט אין 20 יאָר אַרום נאָכדעם ווי גאַלדפּאַדען האָט אין רומעניע באַוווּן זיינע ערשטע טעאַטראַלע פרובן — שרייבן אויסלענדער און פינקל — האָט ער איצט אין רומעניע געגעבן זיינע לעצטע פּאַרשטעלונגען און דערמיט האָט זיך פּאַרענדיקט אויף תּמיד זיין טעאַטער-טעטיקייט. פון דאַמאָלט אָן הייבט זיך פּאַר אים אַן אַ לעבן פון הונגער און דחקות, אַ צייט, אין וועלכער דאָס שווערסטע באַשטייט דערין, וואָס גאַלדפּאַדען, אָט דער מענטש פון שטענדיקער פּרישער ענערגיע און אינציאַטיוו, האָט נישט וואו אַהינצומאַן זיינע כּחות. ווי אַלע מאָל, ווען עס קומט אַן איבעררייס אין זיין טעאַטראַ- לער טעטיקייט, פּרובט אויך איצט גאַלדפּאַדען אומקערן זיך צו לי -

טעראטור און זשורנאליסטיק. צו יענער צייט געהערט גאלדפאדענס  
נאָנטע באַקאנטשאַפט מיט דעם העברעאישן שריפטשטעלער ר. א.  
ברוידעס, וועלכער האָט דאָמאָלט געלעבט אין גאָליציע."

גאלדפאדען קומט צוריק אין לעמבערג, באַלד פאָרט ער אָפּ אויף  
א קורצער צייט קיין קראַקע, וואו ער האָט פאַרהאַנדלט מיטן פאַרלעגער  
יוסף פישער וועגן אַרויסגעבן זיינע ווערק און האַלט דאָרט אַ פאַרלע-  
זונג אין סאַלאָן אויפן שול-הויף. ווען ער קומט צוריק אין לעמבערג,  
ווערט ער קראַנק און מוז אין מאי 1897 אָפּפאַרן קיין ווין זיך קודירן.  
דאָ געפינט זיך גאלדפאדען אין אַזעלכע שלעכטע באַדינגונגען, אַז ווען  
ער קאָן שוין דורך דינעזאָנען פאַרקויפן אין וואַרשע זיינע ווערק, האָט  
ער פשוט נישט קיין געלט אויסצואַרבעטן די באַפולמעכטיקונג פאַר  
דינעזאָנען, אַז ער האָט דאָס רעכט צו פאַרקויפן גאלדפאדענס ווערק.  
אייניקע יאָר מאַטערט זיך גאלדפאדען צו דערנערן פון שרייבן  
און אַרויסגעבן זיינע לידער, אָבער ער קאָן ניט פאַרפעסטיקן קיין פרנסה  
פאַר זיך, און ווען ס'עפנט זיך אין 1900 אין פאַרזי די וועלט-אויס-  
שטעלונג, פאָרט גאלדפאדען אַהין מיט דער האָפנונג, אַז ביי דער אויפ-  
לעבונג, וואָס וועט ביי אַזאַ געלעגנהייט ווערן אין דער שטאָט, וועט  
ער זיך אויך דערשלאָגן צו אַ פרנסה. ער פרוּבט זיך אַפילו ווידער נע-  
מען צום יידישן טעאַטער, נאָר מיט אַ קנאַפן דערפאַלג.

אָבער אין דער צייט ווען גאלדפאדען קעמפט פשוט פאַר אַ  
שטיקל ברויט, ברענגט ער ברויט מיט פוטער פאַר די יידישע אַקטיאָרן  
און פאַר אַלע אַנדערע, וואָס ציען זייער חיונה פון יידישן טעאַטער.  
מען שפּילט איבער דער גאַנצער וועלט גאלדפאדענס פיעסעס און ער  
באַקומט ניט דערפאַר קיין סענט, און נישט נאָר דאָס יידישע טעאַטער  
עקספּלאָאטירט אים, נאָר אַפילו דאָס נישט-יידישע טעאַטער. אַזוי  
שפּילט מען אין אַ בודאַפעסטער טעאַטער אויף אונגאַריש גאלדפא-  
דענס „שולמית" אַלס „ליריש-דאָמאַנטישע אָפּערע", און נישט נאָר  
וואָס מען גיט נישט דעם מחבר קיין פרוטה, נאָר מען באַראַבעוועט  
אים אַפילו נייסטיק. אויף די אַפישן ווערט אַלס מחבר אָנגעגעבן נישט  
א ב ר ה ס , נאָר א י ז י ד אָ ר גאלדפאדען, און אַלס קאָמפּאָזי-  
טאָר ווערט אָנשטאָט גאלדפאדענס נאָמען נאָר אָנגעגעבן דער נאָמען  
פון ע מ נ ו א ל ד א ו ו י ד ז אָ נ . די אויפירונג האָט געהאַט נאָר

א גרויסן דערפאלג. די פיעסע איז געשפילט געוואָרן א לענגערע צייט ביי אויספארקויפטע הייזער. ווי דערשלאָגן גאלדפאָדען איז געווען, האָט ער נישט געקאָנט גלייכגילטיק פאַרבייגיין אָט דיִדאָזיקע נבלה פון דעם אונגאַרישן טעאַטער. ער האָט אין דער דייטש־ייִדישער ציי־טונג „די וועלט“ אָפגעדרוקט אַ גרעסערן אַרטיקל אין וועלכן ער האָט פראַטעסטירט פאַר איבערדרייען און אָנגעבן פאַלשע נעמען אויף זיין פיעסע. דרך־אגב גיט איבער גאלדפאָדען אין יענעם אַרטיקל זייער אינטערעסאַנטע אינפאָרמאַציעס וועגן זיין ראָל אַלס קאָמפּאָזיטאָר (מיר האָבן דאָס שוין פריער ציטירט. — ז. ז.). שפעטער פאַרפירט גאלדפאָדען אַ פראַצעס קעגן דעם אונגאַרישן טעאַטער און מאַנט האָר־נאַראַר, אָבער דאָס געריכט האָט ווידער נישט אַרויסגעטראָגן קיין גינסטיקן אַרטיקל פאַר גאלדפאָדענען. עס איז אָנערקענט געוואָרן, אַז בלויז די ליבערעטאָ איז זיינע, אָבער די מוזיק איז נישט זיינע, נאָר זי איז דורך אים בלויז צונויפגעקליבן געוואָרן, און היות ווי עס האָט זיך געהאַנדלט ווען אַן אָ פ ר ע , וואו די מוזיק איז דער עיקר, דעריבער האָט מען גאלדפאָדענען ווידער נישט צוגעפּסקנט קיין האַנאַראַר...

אַביסל בעסער איז שוין געגאַנגען גאלדפאָדענען ביים ייִדישן טעאַטער. פריינט, וועלכע האָבן געזעען זיין טרויעריקן מאַטעריעלן מצב, האָבן אָנגעהויבן אַלאַרמירן קיין אַמעריקע.

אזוי האָט גאלדפאָדענס אַ פריינט, דר. דאַנציגער, געשריבן צו באַריס טאַמאַשעווסקיין אין ניו־יאָרק, אַז „גאלדפאָדען געפינט זיך אין אַ טרויעריקע לאַגע. עס קומט אים אויס אויף די עלטערע יאָרן צו זיין פאַרוואַגלט פון זיין היימאַט, פאַרוואַרפן ערגעץ אין אַ דאָך־שטיבל אין אַ פאַריזער טענעמענט־הויז און לייַדן מאַנגל און נויט. זיינע פיעסן ציען נאָך היינט פולע הייזער אין אַמעריקע און ווען ער זאָל באַקומען זיין טייל אַלס אויטאָר, וואָלט ער צו קיינעם נישט געדאַרפט אָנקומען און וואָלט געקאָנט פאַרברענגען זיינע עלטערע יאָרן ברחבות, נאָר לייִדער קאָן ער געזעצלעך דאָס נישט פאַרערן, אָבער אויסערן גע־זען איז דאָך נאָך פאַרהאַן יושר — און דער יושר וואָלט געווען, אַז די טעאַטערס זאָלן אים זעען באַזאָרנן, כאַטש אויף אַזויפיל, אַז ער זאָל לכל הפחות נישט וויסן פון קיין נויט, און אויסער די טעאַטערס



זענען אים גראָד אזוי פאַרפליכטעט די שווישפילער. אפילו די, וואָס זענען געקומען נאָך אים, ווייל ער האָט פאַר זיי אויסגעטראָטן אַ וועג און געשאַפן זייער נייע פּראָפעסיע, און דעריבער וואָלט געווען רעכט, אַז אַלע צוזאַמען זאָלן טאָן אַליץ וואָס אין זייער מאַכט צו מאַכן אַביסל פּריילעכער די עלטער פון גרינדער פון יידישן טעאַטער."

אַבער די ווענדונג האָט נישט קיין באַלדיקן דערפאַלג, און גאָלד-פּאַדען איז אזוי פאַרצווייפלט, אַז ווען ער שרייבט אַ בריוו צו זיין תל-מיד יאַזעף וויינשטאַק אין שיסאַנאָ, זאָגט ער זיך אָפּ אויף ווייטער צו באַשעפטיקן מיט יידישן טעאַטער.

אין אויגוסט 1900 קומט פּאָד אין לאַנדאָן דער ציוניסטישער קאָנגרעס. גאָלדפּאַדען פאַרט קיין לאַנדאָן, שליסט באַקאַנטשאַפט מיט געוויסע פּערזאָנען און קוקט פשוט אויס אויף זייער הילף. איינער פון זיינע נייע פריינט ווערט דער פּאַטאַגראַפֿיסט יצחק פּערקאַף, ביי וועלכן גאָלדפּאַדען ווערט אַן אָפּטעד גאַסט אין לאַנדאָן. אַבער ענדלעך הייבט זיך עפעס אָן רירן אין אַמעריקע; דעם 22 פעברואַר 1901 ווערט אין פּילס טעאַטער און ניו-יאָרק איינגעאַרדנט אַ בענעפֿיס-פּאַרשטעלונג פאַר גאָלדפּאַדענען. אויפן אַפּיש, וואָס איז באַצירט מיט גאָלדפּאַדענס בילד, שטייט פון אויבן אָן די לאַזונג „אַל תּשליכנו לעת זקנה. פאַרלאָזט מיך נישט ווען איך בין אַלט, שרייט צו אונז אברהם גאָלדפּאַדען", דערנאָך ווערט דערציילט גאָלדפּאַדענס יחוס אַלס דער גרינדער פון יידישן טעאַטער. דער בענעפֿיס איז איינגעאַרדענט געוואָרן — לויטן אַפּיש — פון אַדלערן, ערעלשטיין, טאַמאַשעווסקי און מאָגולעסקאַ. געשפּילט האָט מען גאָלדפּאַדענס „ביידע קוני לע-מעל" מיט די דאַמאָלטיקע אָנגעזעענסטע כחות פון דער יידישער ביי-גע. יעקב גאָרדין האָט געהאַלטן אַ רעדע, „ווער איז דער גרינדער פון יידישן טעאַטער?". דער אַפּיש פאַרענדיקט זיך מיט אַ גרויסן אויפרוה צום פּאָלק, און אין דעם אויפרוה ווערט אָפּן געשילדערט די טרויעריקע מאַטעריעלע לאַגע פון גאָלדפּאַדענען. דער רעזולטאַט פון דער נאַכמיטאָג-פּאַרשטעלונג איז געווען, אַז מען האָט גאָלדפּאַדענען צוגעשיקט קיין פאַריז 3500 פּראַנק און ער האָט געקאַנט אויפן זומער אוועקפאַרן אין די וואַרשע-בערער כּדי צו פאַרשטאַרקן זיין אָפּגעשוואַכטן געזונט-צור-שטאַנד. איצט הייבט גאָלדפּאַדען אָן צו שרייבן זיין ביאָגראַפֿיע און די

אויטאָקריטיק איבער זיינע פיעסעס און שיקט עס דרוקן אין אמעריקע. ער פאָרט צוריק קיין פאָרזי און שרייבט פון דאָרט פון צייט צו צייט קאָרעספּאָנדענציעס אין די ניו־יאָרקער „ידישע גאָזעטן“.

„אויסער דער אויטאָביאָגראַפיע האָט גאָלדפאָדען — לויט אויס־לענדער און פינקל — אין די פאָרזיער יאָרן אויפן ליטעראַרישן געביט ווייניק וואָס אויפגעטאָן. עס ווערט דערציילט, אז גאָלדפאָדען האָט אין פאָרזי געוואָניט אין צענטער פון דער יידישער אַרעמקייט — די עמיגראַנטן פון רוסלאַנד. ער פלעגט אַרויסטרעטן מיט פאַלעס־טינאַפּילישע לידער. אויף עפנטלעכע פאַרוואַמלונגען פון דער ציוניס־טישער פאַרטיי. ער איז געווען אַן אָפּטער אַרײַנגייער אויך אין הויז פון פאָרזיער ראַבינער כהן, וועלכן גאָלדפאָדען האָט אויך, ווי באַ וואוסט, געווידמעט אַ ליד. אַ פנים, אז אין דער סביבה פון פאָרזיער ראַבינער האָט גאָלדפאָדען נאָך גיכער דורכגעמאַכט יענע רעאַקציע, וואָס האָט זיך אָנגעהויבן מיט אייניקע יאָר פריער. אין די פאָרזיער יאָרן איז גאָלדפאָדען געווען מער קאָנסערוואַטיוו געשטימט איידער ווען עס איז פריער אין זיין לעבן. מיט אַמאָל, נאָך אַן הפסקה פון העכער 30 יאָר, דערמאָנט ער זיך אָן זיין יוגנט־עפּוטאַציע פון אַ העברע־אישן דיכטער. ער וויל זי באַנייען. ער גיט ווידער אַרויס זיין ביכל „ציי צים ופּרחים“ (כאַטש אין דער פאַררעדע האַנדלעט עס זיך אייגנטלעך וועגן באַרעכטיקן זיין שרייבן יידיש). ער שרייבט צו אַ פאָר־נייע העברעאישע שירים. די שירים זענען, ווי דאָס רוב לידער פון גאָלד־פאָדענס לעצטן פּעריאָד, באַגלייט מיט עטוואָס פאַרדעכטיקע וויד־מונגען, פון וועלכע עס לאָזט זיך דרינגען, אז די לידער האָבן אויך געהאַט אַ געוויסן אויטיליטאַרן צוועק“.

עס איז נאָטירלעך, אז די קאָמוניסטישע שרייבער אויסלענדער און פינקל זאָל נישט געפּעלן ווערן דאָס וואָס גאָלדפאָדען, אונטערן איינדרוק פון ציוניסטישן קאָנגרעס און פון די פאַרשטאַרקטע נאַציאָנאַלע שטימונגען צווישן די ברייטע יידישע מאַסן, דערנענטערט זיך אַלץ מער צום נאַציאָנאַלן יידישן לאַגער און וויל ווידער פרובן ווערן אַ העברעאישער דיכטער. אָבער עס איז אַ פאַקט, אז דיִדאָזיקע שטימונג איז ביי גאָלדפאָדענען ניט געווען אַ מאָמענטאַלע, ווי מיר וועלן עס זען אין זיין ווייטערדיקער טעטיקייט, מיט וועלכער ער האָט פאַר־

ענדיקט זיין לעבן. פון א השכלה-שרייבער, פון א שטראָפּער און אויס-  
לאַכער איבער די שלעכטע זיטן און מנהגים, ווערט גאַלדפּאָדען דער  
אַניטאַמאַד און פּראָפּאַגאַנדיסט פאַר דער יידישער נאַציאָנאַלער אויפֿ-  
לעבונג, וואָס ער זעט פאַרבונדן סיי מיט ארץ-ישראל, סיי מיט  
העברעאיש.

פון פאַרזי איז גאַלדפּאָדען ווידער געפאַרן קיין לאַנדאָן. אָבער  
דאָסמאָל האָט ער אויך אָנגעהויבן אַרומפאַרן איבער דער ענגלישער  
פּראָווינץ. דאָס איז געווען זיין ערשטע רייזע איבער די גרעסערע יידי-  
שע קבוצים פון ענגלאַנד. דער נאָמען גאַלדפּאָדען איז דאָ געווען  
זייער פּאָפּולער, ווייל די יידן זענען דאָך געווען ערשט נישט-לאַנג גע-  
קומענע אימיגראַנטן פון רוסלאַנד, רומעניע אָדער עסטרייך, וואו זיי  
האָבן אָדער אַליין געזעען גאַלדפּאָדענען מיט זיין יידיש טעאַטער אָדער  
זיי האָבן געהערט דערפון, האָט זיך באַוויזן אַ געוויסער קינדאַנאָוו,  
וואָס האָט געהאַט אַ מעדקווירדיקע ענלעכקייט צו גאַלדפּאָדענען און  
איידער גאַלדפּאָדען איז אַריינגעקומען אין אַן ענגלישער פּראָווינץ-  
שטאָט איז דער פּאַלשער גאַלדפּאָדען אים פאַרלאָפּן דעם וועג און  
אַרויסגעטראָטן אַלס דעקלאַמאַטאָר. געלויענט האָט ער דעם אמתן גאַלד-  
פּאָדענס לידער, נאָר דערביי האָט ער זיך אָנגעגעבן אַלס מחבר פון  
זיי.

אין אַ בריוו צו יעקב דינעזאָן באַשרייבט גאַלדפּאָדען דעם דאָ-  
זיקן פּעריאָד פון זיין לעבן אויף פּאָלגנדיקן אופן: „איך וויל מיך  
דאָ באַשטרעבן ווי מעגלעך קורץ אויך איבערגעבן אייניקע עפּיאָדן  
איר זאָלט אויך קאָנען מאַכן אַ באַגריף ווייניקסטנס פון דער לעצ-  
טער צייט פון מיין פּאַריזער לעבן און עס זאָל אויך קיין וואונדער  
זיין ווי אַנדערע, ווי אַזוי אַ מענטש עקסיסטירט אָן אַ פּרנסה, וועלכע  
מען האָט זי פון אים אַוועקגערויבט און ווי אַזוי לעבט נאָך דאָס באַ-  
שעפּעניש, וואָס מען עסט אויף לעבעדיק. מיין גאַנץ שטיקל גליק  
איז געווען ווען אַ האַלבע וועלט עסט אויף און לעבט פון מייע פּרוכ-  
טע און נייטעס-פּראָדוקטן, וואָס איך האָב מיר פאַרזיט אין דער  
יונגט פאַר מיין עלטער, האָבן זיי אַיינס מיר געמוזט איבערלאָזן,  
וואָס זיי האָבן עס נאָך נישט געקאָנט איינבייסן: דאָס איז מיין נאָ-  
מען, וואָס נאָט האָט מיר געגעבן און מיין „איך“. עס קומט מיר

פאָר ווי מײן „איך“ איז עפעס אַ שטיקל „רעליקוויע“ פון אַ מוזעאום, און איך, אין דער אייגנשאַפט פון אַן אימפרעסאַריאָ, פיר אַ ים אַרום אין לענדער און שטעט אין גרויסע סאַלאָנען צו דער אויסשטעל־לונג, און דער עולם צאָלט אַנטרעע נאָר אַנצוקוקן דעם אַנטיק. אזוי האָב איך געלעבט די ערשטע צוויי יאָר אין פאַריז — נאָכדעם ווי די יידן האָבן זייער נייגירדע שוין באַפרידיקט מיט מײן „איך“, בין איך געקומען אין דער גרויסער יידן־באַפעלקערטער שטאָט לאָנדאָן — דאָרטן האָט זיך צוזאַמענגעשטעלט אַ קאָמיטעט פון אַ 20 מיינע חסידים. זיי האָבן געדונגען איינעם פון די שענסטע און גרעסטע סאַלאָנען, וואָס אַנטהאַלט אַריבער 2000 פּערזאָנען און האָבן פּראָקלאַמירט, אַז אין אַ געוויסן אָונט וועט דער עולם קאָנען האָבן די געלעגנהייט מיך זען פּערזענלעך און מיך הערן ריידן. באַשרייבן אייך די אַוואַציאָנען מיט דעם טאַראַראַם, וואָס דאַמאַלט איז געווען, ווי מאַן כּע רעדאַקטערע פון ענגלישע צייטונגען האָבן מיך געשלעפט צו פאַר טאַגראַפּן, מײן בילד אַרײַנשטעלן אין זייערע צייטונגען מיט מײנער ביאָגראַפיע; די גרויסע רעדע, וואָס דער ראַבינער דר. נאַסטער, פּרע־זידענט פון דעם זעלבן קאָמיטעט, האָט געהאַלטן וועגן מיר, און די אַפּלאָדיסמענטן, דאָס אַלץ געהער צו דער סדרה „כבוד“, וואָס מיך עקלט דערפון אַפילו צו ריידן. די הויפטזאַכע אין, וואָס איך האָב אַהײמעפירט אַ פּאָר טויזנט פּראַנק און האָב געלעבט אַ צײַט רואיק בעל־הביתיש“.

און איצט קומט גאָלדפּאַרען צו שילדערן ווי אזוי מען האָט אים אויפגענומען אויף דער ענגלישער פּראָווינץ: „אויסער לאָנדאָן זענען נאָך דאָ פילע שטעט אין ענגלאַנד, וואָס זענען באַפעלקערט פון יידן, צווישן זיי ציוניסטן. אַז מען איז געוואָר געוואָרן, אַז איך בין אין לאַנד דאָן, האָבן איך באַקומען איינלאָדונגען פון די שטעט, פון די קאָמיר טעס, וועלכע האָבן זיך דאָרט געגרינדעט אום מיך אויף אַ „קאָנצערט“ אַהין אַראָפּצוברענגען. דאָס קאָנצערט באַשטייט פון בעל־הביתישע יונגעלייט אָדער מערכען פון יעדער שטאָט, וועלכע קומען, מיר צו ליב, דעם אָונט זיך אויסצייכנען מיט זייער קונסט פון שפּילן אָדער זינגען (ענגלישע שטיק). צום שלום ערשיין איך אויף דער פּלאַטפּאָר־מע אין באַגלייטונג פון גאַנצן קאָמיטע. איך דאַנק זיי פאַרן עולם,

פאר דער אויפנאמע, און דער פרעזידענט פון דער קאמיטע איבערייכט מיר א פרעזענט און האלט א קליינע רעדע. אזוי האט מען מיר אין ליי-ווערפאל פרעזענטירט פון עבענהאלץ א טיער שטעקל מיט א זילבער-נעם קאפ, אויף וועלכן עס איז געווען אויסגעקריצט אין ענגלישע בוכשטאבן דער שבה צום אָנדרענקען פון דער קאמיטע פון דער שטאָט מיט דעם דאָטום. אין מאַנטשעסטער האָט מען מיך פרעזענטירט מיט אַ גאַלדענע טאַשען-אָר (אויפגעשריבן דעם דאָטום), אין לידז האָט מיך די אָרטיקע בני-ציון פרעזענטירט מיט אַ גאַלדענע קייט און מע-דאַליאָן (מיט אויפשריפט). אין די שאַטלענדישע שטעט עדינבורג און גלאָזנאָוו, וואו מיין באַבע איז דאָרט נישט געווען, האָבן מיך די בני ציון אַהין איינגעלאָרן אויף אַ קאָנצערט. דאָס קאָמיטע האָט מיך דאָרט פרעזענטירט מיט אַ זילבערן סיגאַרעט-שפיין, ספיטשניצע און אַ זילבערנע טאַבאַקס דאָזע (מיט אויפשריפט). דאָס זענען די מתנות. איך רייך שוין נישט פון די מזומנים — גאַלדענע פונטן, און רייך שוין נישט פון די גוואַלדן, וואָס איך שעם מיך פשוט צו דערציילן, מיט דער פאַראַדע ווי מען האָט מיך אַרײַנגעבראַכט אין יעדער שטאָט — די פראַכטפולע וואוינונג, וואו איך האָב געפראָוועט (עפעס ווי אַ גוטער ייד) און די פאַראַדע פון באַגלייטן ביים אוועקפאַרן. אין דעם פיבערישן צושטאַנד לעבן מיר שוין דאָ דאָס זעקסטע יאָר. אונזער גאַנצער טרייסט איז וואָס מיר זעען קיין טעאַטער פאַר זיך. מיר האָבן פאַרגעסן אין דעם גאַנצן שאַרלאַטאַנסקן טעאַטער לעבן, און מיר זע-נען העכסט צופרידן צו פירן אונזער רואיק, שטייל בעל הבית'יש לעבן".

ווער עס לייענט צווישן די שורות פון גאַלדפאַדענס שילדערונג, קאָן לייכט זעען, אַז נישט געקוקט דערויף, וואָס די ריזע איבער דער ענגלישער פראָווינץ האָט גאַלדפאַדענען אַרײַנגעבראַכט אי כבוד אי געלט, איז אים די גאַנצע זאך נישט געווען צום האַרצן. ער האָט שטאַרק פּינט געהאַט צו לעבן אויף דער פאַר גאַנגענהייט.

ער האָט געוואָלט ווייטער זיין שעפּפּעריש, און דאָ אין מערב-איראָפּע האָט ער נישט געהאַט קיין מעגלעכקייט דערצו. דעריבער האָט זיך ביי אים דערוועקט אַ פאַרלאַנג צוריקצוקערן קיין רוסלאַנד. ער איז זיך אפילו מיישב מיט זיין פריינט נחום סאַקאַלאָוו. אָבער אַנשטאָט קיין

רוסלאנד פאָרט גאָלדפאָדען גאָר אָפּ אין נאָוועמבער 1903 קיין אַמע-  
ריקע.

11

דאָסמאָל, צו זיין צווייטן באַזוך אין אַמעריקע, האָט גאָלדפאָדען  
שוין געהאַט מער מזל: עטלעכע כלל-טוער און טעאַטער-לייט האָבן זיך  
באַלד צונויפגענומען און אַראַנזשירט אויפן 2-טן דעצעמבער נאָכמי-  
טאָג אין גרענר טעאַטער אַ גרויסן קבלת-פנים פאַרן גאַסט. גאָלדפאָ-  
דען אַליין האָט דורך דער פּרעסע פאַרבעטן דעם יידישן טעאַטער-עולם  
צו קומען זיך מיט אים באַקענען פּערזענלעך. דאָס טעאַטער איז גע-  
ווען איבערפּולט. געשפּילט האָט מען איינצעלנע אַקטן פּון גאָלדפאָ-  
דענס „שולמית“, „בריינדעלע קאַזאַק“, „בידע קוני לעמעל“ און „בר  
כוכבא“. אין דער אויפירונג האָבן זיך באַטייליקט די באַדרייטסטע  
דאַמאָליקע כּחות פּון דער יידישער בינע. נאָך יעדן אַקט איז דער  
מחבר שטאַרק אַפּלאַדירט געוואָרן. נאָך דער פאַרשטעלונג האָבן גע-  
האַלטן באַגריסונגס-רעדעס די אַקטיאָרן פּיינמאַן, אַדלער און טאַמאַ-  
שעווסקי, און גאָלדפאָדען האָט געענטפּערט.

די ענדערונג אין דער באַציאונג פּון די אַקטיאָרן צו גאָלדפאָדע-  
נען דאַרף מען פאַרשטיין דערפּון וואָס זיי האָבן איצט שוין נישט גע-  
האַט קיין שום מורא פאַר גאָלדפאָדענען. פּון איין זייט זענען זיי גע-  
ווען שטאַרקער פאַרפעסטיקט ווי בעת זיין ערשטן באַזוך אין אַמערי-  
קע מיט 16 יאָר צוריק, פּון דער אַנדערער זייט איז גאָלדפאָדען איצט  
שוין געווען אַן עלטערער מענטש, אָן דעם פּריערדיקן וואַלקאַנישן  
טעמפּאַראַמענט.

אומקערן זיך איצטער צו אַ נייער טעאַטער-טעטיקייט איז שוין  
געווען צו שווער פאַר גאָלדפאָדענען. ער איז דאָס אַליין מודה אין אַ  
בריוו צו זיין פּריינט יצחק פּערקאָף אין לאַנדאָן: „איך האָב געהערט,  
אַז אין לאַנדאָן בויט מען אַ סטאַביל יידיש טעאַטער. פאַר מיר האָט  
עס קיין אינטערעס, עס איז צו שפּעט פאַר מיר. עס איז פאַר די יונגע  
דורות“, און צו זיינעם אַ פּריינט ליכטענשטיין אין פאַרזי, שרייבט  
גאָלדפאָדען: „איר ווינט אוראי צו וויסן וואָס איך טו און וואָס איך  
מאָך? ענטפּער: איך טו גאַרנישט און מאַך גאַרנישט. וואָס דער פּליכט

איז פון א געוויסנהאפטן מענטשן אין דער וועלט צו טאן און צו מאכן, האָב איך שוין מיינס אָפּגעטאָן און אָפּגעמאַכט. איך האָב מיין מיר סיאָן ערפילט און האָב געמאַכט פאַר דער וועלט א יידישן טעאַטער, און ווי אזוינע מאַכער ווי איך מוזן פאַלן צום אָפּפער אַליין אום אַנדערע גליקלעך צו מאַכן. אזוי מוז איך יעצט זיצן און צווען ווי אַלע מיינע אַקטיאָרן זענען גליקלעך. מאַנכע האָבן זייערע אייגענע הייזער, עקיפּאָזשן. די פרויען זענען באַהאַנגען מיט ברילאַנטן און איך מוז צופרידן זיין מיט דעם וואָס זיי זענען מיר ווייניקסטענס נישט קיין קעגנער, נישט קיין שונאים. אייניקע אינטעליגענטע פּריוואַטע מענטשן האָבן זיך אַריינגעלייגט אין מיינע אינטערעסן און האָבן אויסגעווירקט, אַז יעדער טעאַטער דאַרף מיר צאָלן אַ קליינע וועכנטלעכע גאַזשע. איינמאַל אין יאָר האָב איך אַ בענעפיס און דאָס איז מיין עקסיסטענץ".

די סומע, וואָס יעדעס טעאַטער האָט צוגעזאַגט צו געבן, איז באַ- שטאַנען פון 5 דאָלאַר, אָבער דער באַשלוס איז געבליבן אויפן פּאַפּיר. אזוי דערציילט אַב. קאהאַן: „קיין סך נחת האָט גאָלדפּאַדען דאָ נישט געהאַט. צו אַ טעאַטער זיך צושלאָגן איז אים געווען שווער, און ווען ער האָט דאָ געפרובט שרייבן נייע פּיעסן, האָט זיין טאַלאַנט אים נישט געקענט דינען. דער אַמעריקאַנער טעאַטער-מאַרק האָט געפּאַ- דערט אַ גאַנץ אַנדערע סחורה. גאָלדפּאַדען פּלעגט פאַר מיר זיך באַ- קלאָגן אויף די ניו-יאָרקער יידישע טעאַטערס, אַז מען באַצאָלט אים נישט קיין ראַיאַלטעס\* פאַר זיינע פּיעסן. ער האָט שאַרף קריטיקירט הורוויץ און לאַטיינערן און די שוישפּילער. די שוישפּילער פּלעגט ער אַנרופן מיט זייערע ערשטע נעמען (דורל, משהלע) ווי ער איז גע- וואוינט געווען זיי צו רופן אין רוסלאַנד ווען זיי זענען צו אים אָנגע- קומען זיך לערנען די „מלאכה“. ער פּלעגט אָפט געברויכן אַ וואָרט, וואָס מען קאָן נישט דרוקן. ער האָט גערעדט מיט הומאַר, דאָס רוב מיט אַ שמייכל".

אָבער גאָלדפּאַדען איז טאַרק אומצופרידן פון דעם כאַראַקטער פון יידישן טעאַטער. אזוי שרייבט ער צו דינענזאַנען: „איך האָב קיין

(\* האַנאַראַר

טענות נישט וואָס דאָס אַמעריקאַנישע יידישע טעאַטער האָט זיין טאַטן נישט דערקענט און וויל נישט וויסן פון מיר. ביי אַ פּאַלק, וואָס עלטערן און קינדער זענען געצוואונגען צו וואַנדערן אין פאַרשידענע צייטן און אָפט אויף פאַרשידענע וועגן, איז קיין זעלמענהייט נישט, אַז קינדער זאָלן זייערע עלטערן נישט דערקענען און אַפילו עלטערן זאָלן נישט קאָנען טרעפן דעם וועג צו זייערע קינדער. טענות אָבער האָב איך, כאַטש איך ווייס נישט צו וועמען, וואָס דאָס ליב קינד מיינס וואַקסט אויס אַ גוטער שניץ, אַ עזות מחוצה-פנים, און איך מעג זיך ריכטן, אַז מען וועט מיך אַמאָל שעלטן אין טאַטן אַרײַן פאַר דעם טייערן תּכּשיט, וואָס איך האָב אויף דער וועלט געבראַכט."

נאָך קלאָרער ווערט גאַלדפּאַדענס אומצופרידנקייט מיט דער אַנט-וויקלונג פון יידישן טעאַטער ווען מען באַקענט זיך מיט זיין מיינונג וועגן יעקב גאַרדין, דעם צווייטן גרעסטן דראַמאַטורג, וואָס די יידישע בינע האָט אַרויסגעגעבן. די דאָזיקע מיינונג ברענגען מיר דאָ לויט לעאָן קאַברניען: „וואָס גאַרדין האָט געטאָן מיט מיין קינד! גענומען מיין געליבט קינד, מיין יידיש קינד, מיין בנימינען און אים אָפּגע-שמדט! מיין קדשי קדשים האָט ער מטמא געמאַכט. ער איז דאָך גאָר אַ מיסיאָנער, ווי קומט ער צום יידישן טעאַטער“, און צום באַקאַנטן שווישפּילער יוליוס אַדלער האָט גאַלדפּאַדען אַמאָל געזאָגט: „ווייסט איר דעם אונטערשיד צווישן מיר און גאַרדינען? איך האָב אויסגע-זוכט אַלע גוטע מדות ביי יידן, איבערהויפּט די טהרת המשפּחה און עס אַרויפגעבראַכט אויף דער בינע. ער, גאַרדין, האָט אויסגעזוכט ביי יידן אַלע שלעכטע מדות ווי ננבה, גזלה, מאָרד און גלאַט חזרישע שטיק און אַרויפגעבראַכט אויף דער בינע, באַזונדערס האָט ער מחלל געווען די יידישע משפּחה."

אָבער אין ניריאָרק האָבן זיך נאָך געפונען גענוג פאַררער פון גאַלדפּאַדענען און אַ דאַנק זייער מיטהילף, האָט ער אַרויסגעגעבן אַיניקע ביכלעך לידער.

מיט טעאַטער האָט ער זיך זייער ווייניק אָפּגעגעבן, הגם מען האָט אים זייער אָפט געטראָפּן הינטער די קוליסן פון די יידישע טעאַטערס. אין אַ בריוו צו זיין פּריינט ליכטענשטיין בעט ער אים, אַז אזוי ווי שרייבן אַריגינעלע פּיעסעס פּילט ער זיך שוואַך, זאָל ער אים



צושיקן פראנצויזישע וואָדעווילס, וועלכע ער וועט אפשר פֿרובן באַ אַרבעטן.

אַבער דאָ טרעט אריין א מערקווירדיקער עפיוזאָד אין גאַלדפּאַ דענס לעבן. זייענדיק זייער נאָנט צו דער נאַציאָנאַלער באַוועגונג, וואָס האָט דערגרייכט איר אָפּאַטעאַז אין דער ציוניסטישער באַוועגונג און אין דער שטרעבונג אויפצולעבן העברעאיש, באַנייטערט זיך גאַלדפּאַדען פֿאַר אַ גרופּע יונגעלייט, וואָס האָבן אין ניו-יאָרק אַ העברעאישן קלוב א'נ"ד, "ד.ר. הערצל ציון קלוב", און ער באַשליסט מיט זיי צו גרינדן אַ העברעאיש טעאַטער. ער, דער פּאַטער פון יידישן טעאַטער, הייבט אָן גלויבן, אַז אויף די עלטערע יאָרן איי אים אויך באַשערט צו ווערן דער פּאַטער פון דעם קומענדיגן העברעאישן טעאַטער. דאָס וואָס עס זענען נאָך נישטאָ קיין אַקטיאָרן, קיין פּובליקום און קיין רעפּערטואַר — דאָס אלץ שרעקט אים נישט אָפּ, ווייל דאָס אלץ איז דאָך אים שוין באַקאַנט. דאָסזעלבע בילד, דיזעלבע סיטואַציע איז דאָך געווען ווען ער האָט אין 1876 אין יאַסי געגרינדעט דאָס יידישע טעאַטער, און דאָך איז עס זיך אזוי צע- וואַקסן.

אַבער גאַלדפּאַדען נעמט דערביי ניט אין אַכט צוויי אומשטאַנדן: ערשטענס, וואָס דאַמאָלט איז ער נאָך געווען אַ יונגעראַמאן, פול מיט ענערגיע, מיט עקסנות און אַרבעטס-קראַפט, און היינט איז ער אַן עלטערער שוואַכער מאַן, און צווייטנס, וואָס יידיש איז פֿאַרט געווען די שפּראַך אויף וועלכע מיליאָנען יידן האָבן גערעדט, בעת העברעיִ- איש און אַמעריקע איז אַפילו נישט קיין לייען-שפּראַך, און בשום אופן נישט קיין לעבעדיק גערעדטע שפּראַך.

גאַלדפּאַדען קלויבט אויס צווישן די מיטגלידער פון קלוב די מער, "באַגאַבטע" יונגעלייט און אזוי ווי עס איז נישטאָ קיין פּאַסיקער רעפּערטואַר, שרייבט ער אָן פֿאַר זיי אין העברעאיש אַ ספּעציעלן איינ- אַקטער, "דוד במלחמה", וועלכן ער פירט אויף מיט זיי אין מערץ 1906. גאַלדפּאַדען פירט אָן אלליין מיט די פּראָבעס כאַטש ער פילט זיך שוואַך אין געזונט. דיראַזיקע העברעאישע פֿאַרשטעלונג, וועלכע איז געווען די ערשטע אין אַמעריקע, איז שפּעטער ווידערהאַלט גע- וואָרן אייניקע מאָל, אַבער איר באַדייטונג איז געווען נישט מער ווי

א דעמאָנסטראַטיווע. ביי יעדער פּאַרשטעלונג האָט די פּיעסע געצויגן אַ גרויסן עולם און די יידישע און ענגלישע פרעסע האָט זיך וואָרם אָפּגערוּפּן, אָבער דערביי איז עס געבליבן. צו קיין ממשותדיקע גרינדונג פון אַ העברעאיש טעאַטער איז נישט געקומען.

גאַלדפּאַדען איז ווידער אריינגעפאַלן אין שווערע עקאָנאָמישע באַדינגונגען. „אין די לעצטע יאָרן פון זיין לעבן האָט גאַלדפּאַדען ממש געליטן הונגער — שרייבט משה שטאַרקמאַן — זיין נויט איז געווען אזוי גרויס, אז ער האָט זיך געלאָזט צורידן פון אַ געוויסן דר. לאַנדעס (דר לאַנדעס איז געווען אַ מערקווירדיקער טיפּ צווישן די דאַמאָליטיקע יידישע אימיגראַנטן. אונטער די שרייענדיקסטע נעמען האָט ער אַרויסגעגעבן. ביכלעך וועגן סעקסועלע פּראַגעס, דערביי האָט ער מער אַכט געגעבן אַף דער סענסאַציאָנעלער זייט פון די ביכער לעך ווי אויף זייער וויסנשאַפטלעכער און אויפקלערישער אויפנאַבע. די יידישע אינטעליגענץ האָט געהאַט אַ נעגאַטיווע באַצייאונג צו דר. לאַנדעס — ז. ז.), און פאַר אַ פּאָר דאָלאַר האָט ער אים אָנגעשריבן אַ רעקאָמענדאַציע־בריוו. דר. לאַנדעס האָט דעם בריוו פאַרעפנטלעכט אַלס אַן אַנאַנס אין דער יידישער פרעסע און אים אויך געדרוקט אַלס פאַרוואָרט צו זיינע ביכלעך וועגן סעקסועלע ענינים. דערדאָזיקער אינצידענט האָט געגעבן אַ מעגלעכקייט גאַלדפּאַדעס שונאים, מיטן ראַמאַניסטי־דראַמאַטורג משה זיפּערט בראש, אין אים אַריינצושיסן גיפטיקע פּיילן“.

און אונטער אַזעלכע באַדינגונגען, פון נויט און באַליידיקונגען האָט גאַלדפּאַדען אָנגעשריבן זיין לעצטע פּיעסע „בן עמי“. דעם אימפּולס צו שרייבן די פּיעסע האָט גאַלדפּאַדען באַקומען פון דזשאָדזש עליאַטס דאָמאַן „דניאל דעראַנדע“. „איך בין געקומען צו דעם באַשלוס — שרייבט גאַלדפּאַדען אין זיין אויטאָביאָגראַפּיע — אז דאָס נייע שטיק דאַרף זיין גאָר פון אַ נייעם סאָרט! ניט ענגלעך צו מיינע אַלע פּיעסן, וועלכע איך האָב אַמאָל פאַרפאַסט אין אייראָפּע ביי פאַרשידענע אומשטענדען, אין פאַרשידענע לענדער און אין פאַרשידענע צייטן. ווען מײן יידישע בינע איז נאָך גאָר אַ בייבי\*“ געווען און די

\* קינד

קרעפטע זענען נאך גאר רוי געווען. מיר יידן נויטיקן זיך איצט מער פון אימער אין פעסטער אייניקייט — אלע סעקטן, אינטריגן, קאסטן, קאפריזן און פארטייקעמפע דארפן פאררוקט ווערן אויף דעם צווייטן פלאץ און יעדער אמתער געטרייער ייד פון זיין פאלק דארף זיך באשטרעבן מיטצוהעלפן מיט ראט און טאט, מיט פראפאגאנדע און ארגאניזאציען צו רעטן זיין פאלק און צו ארבעטן וועגן זיינע פרייהייט און זעלבסטשטענדיקייט; אויפמונטערן זיין געפאלענעם מוט און אין זיין ביטערן כוס אריינצוגיסן כאטש אייניקע זיסע טראָפּן פון טרייסט אין אַ בעסערער צוקונפט, און דאָס איז די הויפט־אידעע פון מיין יעצטיקער נייער דראַמע „בן־עמי“.

אָבער די טעאָטער־דירעקטאָרן האָבן נישט ארויסגעוויזן קיין איבריגן אינטערעס צו גאָלדפּאַדענס פּיעסע. ער האָט געהאַט זייער גרויסע שוועריקייטן צו פאַרקויפן זיין פּיעסע און ווען ער האָט זי שוין פאַרקויפּט, האָבן זיך ערשט אנגעהויבן זיינע צרות. „א צייט נאָכדעם ווי ער האָט פאַרקויפּט „בן עמי“ — דערציילט ב. גאָרין — האָט ער מיך באַגעגנט און פאַר מיר אויסגעגאָסן זיין האַרץ. ער האָט זיך ביי מער געקלאָגט, אַז דער דירעקטאָר האָט די פּיעסע איבערגעגעבן צו עפּעס אַ יונגל אין זיין טעאָטער אַז ער זאָל זי איבערמאַכן. דאָ איז נישט קיין פּראַגע צי „בן עמי“ איז אַ גוט ווערק צי נישט, דאָס איז געווען זיין לעצט ווערק, און מען האָט עס געקויפּט צוליב זיין נאָמען. גאָלדפּאַדען אַליין האָט אויך נישט געקלערט, אַז די פּיעסע איז בתּכ־לית השלמות. עס איז נויטיק דאָ צוצוגעבן, אַז איידער ער האָט זי פאַרקויפּט, האָט ער זיך געווענדעט צו די טעאָטער־קריטיקער זיי זאָלן צו אים קומען און ער וועט זי איבערלייענען, דערקלערנדיק, אַז ער פאַרלאַנגט זיי זאָלן אַנצייבענען אלע פעלערן, וואָס זיי וועלן געפינען און ער וועט זיי אויסבעסערן. ער איז אויך געווען גרויס צו מאַכן די שנויים, וואָס דער דירעקטאָר האָט פאַרלאַנגט, נאָר וואָס אים האָט טיף באַליידיקט און געקערענט, איז געווען דאָס, וואָס אַ יונגל, וועלכער האָט ניט פאַרמאָגט זיין שיחת חולין און נישט זיין בינע־קענטניש, זאָל איבערמאַכן זיינע אַ פּיעסע.“

ווייטער דערציילט גאָרין, אַז פּריער האָט די פּיעסע געקויפּט אַדלער, נאָר ער האָט נישט געהאַט קיין חשק אין איר צו שפּילן. ענדלעך

האָט טאָמאַשעווסקי זיך מרחם געווען און באַשלאָסן אויפצופירן די פּיעסע, אָבער ער האָט זי אויך נישט געשטעלט ווי גאָלדפאָדען האָט פּאַרלאַנגט. גאָלדפאָדען האָט געוואָלט, אז זיין לעצטע פּיעסע זאָל זיין אָן מוזיק און זאָל אויפגעפירט ווערן אַלס דראַמע, אָבער טאָמאַשעוור סקי האָט זי אויפגעפירט ווי אַן אָפּערעטע.

דאַקענן באַרים טאָמאַשעווסקי, וואָס האָט די פּיעסע אויפגעפירט דעם 25 דעצעמבער 1907 אין זיין פּיפּעלס טעאַטער, שילדערט אין די העלסטע פּאַרבן די אויפירונג פון דער פּיעסע: „ווען דער אַלטער טאַטע אונזערער, אברהם גאָלדפאָדען, האָט פּאַרטיק געמאַכט זיין לעצטעס ווערק „בן עמי“, האָט ער אין פּיפּעלס־טעאַטער אויף דער ביי־נע ביי זיינעם אַ בענעפיט אין אַ גלענצענדער רעדע אַנאַנסירט דעם פּובליקום, אז זיין ווערק „בן עמי“ איז פּאַרטיק. דאָס האָט געמיינט, אז דאָס פּובליקום זאָל וויסן, אז גאָלדפאָדען האָט אַ ניי ווערק און מע־נעדזשערס זאָלן קומען דאָס ווערק קויפּן. נאָכן פּאַרלייענען דעם צווייטן אַקט פון דער פּיעסע, האָט דאָס מענעדזשמענט (פון אַ צווייט טעאַטער, נישט טאָמאַשעווסקי) מיט אַ פּאַר פּיש־עסער פון מע־נעדזשער, עטלעכע פּאַטריאַטן, וואָס גיבן אַכטונג אויף די בראַוואַס און וואָס קלאַפּן בראַוואַ מיט ברעטלעך, אַ פּאַר רעאַליסטישע אַק־טיאָרן, וואָס זענען פּאַרגווישט געוואָרן פון דעם גויישן רעאַליזמוס, זיך אויפגעשטעלט און ערקלערט דעם אַלטן גאָלדפאָדען, אז זיין ווערק „בן עמי“ איז קיין פּיעסע נישט: זי האָט נישט קיינע טיפּן, קיינע סצענען, קיין לעבן, קיין טענדענץ; און איינער אַ חוצפהניק, האָט עס נאָך פּאַרשטאַרקט און גאָר אָן אַ ברעקל בושע געזאָגט דעם אַלטן גאָלדפאָדען, אז ער איז עובר בטל און ווייס אַליין נישט וואָס ער האָט אָנגעשריבן, און דאָס מענעדזשמענט האָט גאָלדפאָדענען ער־קלערט, אז די פּיעסע „בן עמי“ וועט נישט אויפגעפירט ווערן“.

און דאָ קומט טאָמאַשעווסקי צו צו דער פּראַגע וועגן דעם ווי אזוי די פּיעסע איז אויפגעפירט געוואָרן: „איך האָב דאָס ווערק אויפ־געפירט טריי נאָך די פּאַדערונגען ווי גאָלדפאָדען האָט עס אויפגע־שריבן. צו די לעצטע צוויי פּראַבן איז גאָלדפאָדען געקומען. ער האָט

זיך אוועקגעזעצט אין דער לאָזשע און באַוואַנדערט די פּראָבן. „טאָג מאַשעווסקי — האָט ער מיר געזאָגט — איר האָט מיר געזאָגט, אז מיר וועט מען אַנטאָן אַ קרוין פאַר „בן עמי“, און איך זאָג, אז איך דאַרף מען אַנטאָן אַ קרוין פאַר די אויפירונג פון מײן „בן עמי“. איך זע ביי די פּראָבן, אז איר האָט מײנע געשריבענע מענטשן לעבעדיק געמאַכט. איר האָט מײנע געדאַנקען אַ נשמה אַרײַנגעגעבן“. און „בן עמי“ איז אויפגעפירט געוואָרן מיט עטלעכע טעג שפּעטער. ביי דער ערשטער פּאַרשטעלונג איז די באַגײסטערונג געווען אַ שטורמישע. מען האָט אַרויסגערופן גאָלדפּאַדענען אין די צענדליקער מאָל פאַרן פּאַרהאַנג. די בראַוואַס און באַגײסטערונג זענען געוואַקסן פון אַקט צו אַקט. ביים לעצטן אַקט איז דער אַלטער גאָלדפּאַדען באַשענקט גע- וואָרן מיט בלוֹמען און אַ בלוֹמען-קראַנץ. גאָלדפּאַדען איז געלאָפּן אַהיים מיט זײנע פּרײַנדע, טראָגנדיק בלוֹמען מיט לאָרבערקענצע און איז געבליבן שטײן ביי זײן טיר און זיך אָנגעמאַן אַ גרויסן קראַנץ איבער זײנע שולטערן און אַרײַנגעגאַנגען אין זײן הויז מיט אַ גדולה און אויסגעשריגן צו זײן לעבנסבאַגלייטערין: „דו זעסט, מאַמעלע, די בלוֹמען און לאָרבערקענצע? דאָס האָט דאָס פּובליקום געגעבן דעם עובר בטל גאָלדפּאַדען“. וויינענדיק איז ער געפאלן זײן פּרוי אויף דעם האַלז און געמורמעלט: „איך בין ניט עובר בטל, איך בין נישט עובר בטל“. 5 פּאַרשטעלונגען האָט דער אַלטער טאַטע אַברהם גאָלדפּאַדען זיך געטרייט און געקוויקט מיט זײן לעצט קינד „בן עמי“, ביי דער 6-טער פּאַרשטעלונג האָט ער געזאָגט, ער פילט נישט גוט און אוועק אַהיים אַ קראַנקער“.

בעסי טאַמאַשעווסקי, וועלכע האָט זיך אויך באַטייליקט אין דער אויפירונג פון גאָלדפּאַדענס לעצטע פּיעסע, באַשטעטיקט נישט באַ- רים טאַמאַשעווסקיס העלע שילדערונג פון זײן אויפירונג: „דער פּאָד- טער פון דער יידישער בינע, אַברהם גאָלדפּאַדען, האָט געפילט, אז „בן עמי“ איז זײן לעצטעס ווערק און ער האָט דאָס אומצײליקע מאָל ווידערהאַלט. ער האָט געוואָלט, אז זײן לעצט שטיק זאָל נישט זײן קײן האַפּעקע-פּיעסע, וואו די מוזיק שפּילט אָן אַ פאַרוואַס. ער האָט דאַרום פּאַרלאַנגט, אז מען זאָל אויפירן „בן עמי“ אַלס דראַמע, אָן מוזיק, אָבער דער דירעקטאָר פון טעאַטער [באַרים טאַמאַשעווסקי] האָט גע-

הייסן „מאכן מוזיק“ און עס איז געבליבן ווי דער דירעקטאָר האָט גע-  
הייסן און נישט ווי דער פאַרפאַסער האָט געוואָלט. ביים אָנפאַנג איז  
די פּיעסע געווען אַ דורכפאַל. מען האָט זי שוין געזאָלט אַפילו אַראָפּ-  
נעמען פון דער בינע און שטעלן אַן אַנדערע, — אָבער גאָלדפאַדען  
ווערט דאָן פּלוצלונג קראַנק. אין עטלעכע טעג אַרום קומט דער קאַל-  
טער טויט און רויבט אים אַוועק פון דער וועלט. גאָלדפאַדען שטאַרבט  
און מיט זיין טויט „בומט“ [רעקלאַמירט] ער זיין לעצטעס ווערק. די  
פּיעסע „בן עמי“ ווערט אַ סוקסעס און לויפט פּערצן וואָכן כּסדר.“

גאָלדפאַדען איז קראַנק געווען געציילטע טעג, און ווי באַרים  
טאַמאַשעווסקי גיט איבער, איז ער געשטאַרבן מיט די ווערטער  
„התקוה“ אויף די ליפּן.

אברהם גאָלדפאַדען איז געשטאַרבן דעם 9 יאַנואַר 1908 אין  
ניו-יאָרק. זיין לויב איז געווען זייער אַ גרויסע. טויזנטער יידן פון  
פאַרשידענע קלאַסן און שטאַנדן האָבן זיך אין איר באַטייליקט.  
גאָלדפאַדענס פרוי, פּאָלינאַ, איז קורץ דערויף, דעם 9 סעפטעמ-  
בער 1910, געשטאַרבן עלנט אין ניו-יאָרק.  
גאָלדפאַדענס איינציקע שוועסטער זשעני איז בערך אין 1934 -  
געשטאַרבן אין אַנטווערפּען.  
גאָלדפאַדענס יונגסטער ברודער שמעיה איז אין 1934 גע -  
שטאַרבן אין ניו-יאָרק.

פון דער גאַנצער פּאַמיליע גאָלדפאַדען איז געבליבן לעבן וואָלף,  
דער זון פון יידל גאָלדפאַדען, אַ יידישער אַקטיאָר, וואָס האָט אַ  
זייט געשפּילט אין מאַרים שוואַרצס יידישן קונסט־טעאַטער און שפּילט  
איצט פון צייט צו צייט אין פּילם און אין יידישע פּאַרשטעלונגען אין  
קאַליפּאָרניע.

דער נאָמען אברהם גאָלדפאַדען איז אָבער געבליבן איינגעקריצט  
אין זכרון פון צענדליקער טויזנטער יידן איבער גאַר דער וועלט, און  
אין דער מאַדערנער יידישער געשיכטע וועט גאָלדפאַדענס נאָמען זי-  
כער פאַרנעמען אַן אַנגעזען אָרט.

## זיגמונט מאַגולעסקאָ

1.

די ערשטע אייגנשאַפט, וועלכע ווייזט זיך בולט ארויס ביי יעדן אַקטיאָר איז—קנאה. ער איז מקנא דעם אַנדערן אַקטיאָר, אויב ער האָט דערפאַלג, און, כדי צו שטילן זיין קנאה, נישט קאָנענדיק פאַרט דער-גרייכן די זעלבע הויכע מדרגה, וואָס זיין קאָנקורענט, האָט דער אַקטיאָר אויסגעפונען אַן אויסגעצייכנט מיטל: ביטול. ער איז מבטל זיין קאָנקורענט, וועלכער שפּילט די זעלבע אָדער ענלעכע ראָלן, וואָס ער. ער איז מבטל און מאַכט צו קליין געלט אַפילו אַזעלכע אַקטיאָרן, וואָס זענען להלומין נישט זיינע קאָנקורענטן. וואָרום וואָס פאַרע מורא האָט אַן אַקטיאָר, וועלכער שפּילט פאַטער-ראָלן, פאַר אַן אַקטיאָר, וועלכער שפּילט ליבהאַבער-ראָלן? אָבער אינם אַקטיאָרס כאַראַקטער ליגט די מורא פאַרן נישט אָנערקענט ווערן, און דעריבער איז ער קודם בל מבטל דעם אַנדערן אַקטיאָר, און ממילא, ווען דאָס פעלד פאַר אַנערקענען ווערט שוין ליידיק, דאַמאָלט קומט ער שניידן די פרוכטן פון זיין, דעם „איינציקנס“, דערפאַלג... דעריבער באַקומט מען די בעסטע מאָס אַפּצושאַצן דעם אמתן טאַלאַנט פון אַן אַקטיאָר דאַמאָלט, ווען מען שמועסט זיך דורך מיט אַנדערע אַקטיאָרן. ווען איר הערט אַן אַ שיעור שטעכווערטלעך אויף זיין חשבון, ווען איר זעט, ווי מען זוכט אויס פון אונטער דער ערד די קלענסטע דעפעקטן, כדי אים צו פאַרשוואַרצן און קליין צו מאַכן, ערשט דאַמאָלט קאָנט איר פון אַט די קנאהווערטער און רמזים אַרויספילן, ווי גרויס עס איז באַמת דער אָנגעגריפענער אַקטיאָר, וואָרום קנאה האָט מען נאָר צו גרעסערע, נישט צו קלענערע.

איין איינציקער אויסנאַם אויף דעם געביט איז געווען און גע-  
בליבן דער פאַרשטאַרבענער זיגמונט מאַגולעסקאָ.

ווען מען רעדט היינט מיט אקטיאָרן וועגן לעבעדיקע גרויסע  
יידישע אַקטיאָרן, הערט מען פאַרשידענע מיינונגען, זייער אָפט גע-  
מישט מיט קנאהגעפילן, און ממילא באַמיען זיך די אינפאַרמאַטאָרן  
אויסצוזוכן רק פעלער און די שוואַכערע זייטן פון די דערמאָנטע אַק-  
טיאָרן. דאָס זעלבע איז אויך וועגן די געשטאַרבענע: גענוג צו דער-  
מאָנען די אומגעהויערע מיינונגס-פאַרשידנהייטן וועגן די צוויי גרעס-  
טע יידישע אַקטעריסעס אין אייראָפּע און אַמעריקע — אַסתר רחל  
קאַמינסקאַ און קעני ליפּצין.

איין אויסנאַם אין דער הינזיכט איז — ווי געזאָגט — דער פאַר-  
שטאַרבענער זיגמונט מאָגולעסקאַ.

צענדליקער אַקטיאָרן, קריטיקער און טעאָטער-באַזוכער, מיט  
וועלכע איך האָב גערעדט, האָבן אַלע פּה אַחד געהאַט פאַר מאָגולעס-  
קאַן — באַוואַנדערונג. איך וואָלט געזאָגט, נאָך מער — ליבע.

עס האָט מיר אַפילו געטראָפּן אַ פּאַל, אז אַן אַקטיאָר, וואָס  
שפּילט גראַד די זעלבע דאָלן, וועלכע מאָגולעסקאַ האָט געשפּילט, האָט  
זיך מיט מיר אַרײַנגעזעצט אין אַ רעסטאָראַן אין ניו-יאָרק אַרום 11  
אינדערפרי צו דערציילן מיר אַ פּאָר עפּיזאָדן. וועגן מאָגולעסקאַן און  
פאַרענדיקט האָט זיך אונזער שמועס אין אָונט ווען ער האָט געמוזט  
איבעררייסן אין דער מיט און לויפן שפּילן אין טעאָטער.

און די גאַנצע צײַט האָט דער אַקטיאָר געטאָן פּונקט דאָס פאַר-  
קערטע, וואָס עס טוען זייער אָפט אַקטיאָרן, ווען זיי רײדן וועגן אַנ-  
דערע אַקטיאָרן — זײַן מויל האָט געהאַלטן אין אײַן זאָגן תּהלוּת  
ותּשבּחות אויפן חשבון פון פאַרשטאַרבענעם זיגמונט מאָגולעסקאַ.

— איי, האָט ער געשפּילט!

— איי, האָט ער געשאפּן טיפּן!

און פּונקט אזוי ווי דער אַקטיאָר, אזוי אויך די קריטיק. צענד-  
ליקער קריטיקער האָבן נאָר אויסדריקן פון באַגײסטערונג פאַר די טיפּן  
און כאַראַקטערן, וועלכע מאָגולעסקאַ האָט געשאפּן סײַ אין דער אָפּע-  
רעטע און סײַ אין דער דראַמע.

הײַנט — דער טעאָטער-עולם. פּונקט אזוי ווי מען זיפּצט נאָך  
דער פאַרגאַנגענער יוגנט, ווען אַלץ האָט אויסגעזעען אזוי ראַזיק, אזוי  
העל און אזוי באַהנט, פּונקט מיט אזאַ בענקשאַפט דערמאָנט מען ווי



אזוי מאַגולעסקאָ האָט געשפּילט, וואָס פאַר אַ נחת מען האָט געהאַט ווען מען האָט אים געזען אויף דער בינע, זיין אַרט ריידן, די מענטשן, וועלכע ער האָט געשאַפן, זיינע תנועות, זיינע העיות, זיינע ווערטלעך.

עס איז רעכט, אַז איר זאָלט אָנהויבן ריידן וועגן אַלטן יידישן טעאַטער אין אמעריקע און אַן עלטערער ייד אָדער יידענע זאָל זיך פּלוצלונג אַוועקשטעלן אין דער קעגנוואַרט פון אַ סך מענטשן — זאָגן מיר, אַפילו, אין אַ פּאַבריק, אין אַ קלוב אָדער אין אַ רעסטאָראַן, — פּרובן פאַר אייך „אַפּשפּילן“ אַ סצענע פון מאַגולעסקאָן. פאַרשטייט זיך, אַז עס האָט באַמת אַ קנאַפּע שייכות דערמיט ווי אזוי מאַגולעסקאָ קאָ האָט פּאַקטיש געשפּילט: פאַרשטייט זיך, אַז זייער אָפט איז עס מער אַ קאַריקאַטור אויפן קינסטלער מאַגולעסקאָ, אָבער די פּערזאָן, וואָס „שפּילט“ אייך אָפּ די סצענע, איז זיכער, אַז ער קאַפּירט זיין באַליבטן קינסטלער, און לבל הפחות די פּערזאָן אליין לעבט נאָך אַמאָל איבער יענע מינוטן פון גייסטיקן גענוס בעת ער האָט געזען שפּילן מאַגולעסקאָן.

\* \* \*

אין אַ קליין שטעטלע זלאָטאַפּאָליע האָט זיך געלעבט אַ פרומע יידישע משפּחה. די פּרוי, רחל־לאַה, איז געווען אַ גאַנצע מיוחסת. איר פּאָטער איז געווען דער אָרטיקער דיין ר' לייזער שטשאַנאַל. איר פעטער איז געווען דער קאַמינקער רב. אָבער אַ הויז יחוס־אבות איז זי טאַקע אליין געווען אַ גאַנצע יחסנטע. זי איז געווען אַ מלומדת, האָט געקענט אַ סך דינים, ווייבער פלעגן אַמאָל אויסמיידן מטריה צו זיין דעם רב, און פלעגן מיט אַ לייכטערער שאלה קומען צו רחל לאַהן. אין שטעטל פלעגט מען דעריבער טאַקע זאָגן, אַז ווען רחל־לאַה זאָל נישט זיין געווען אַ יידענע, וואָלט זי געווען אַ רב. אַזאַ קענערין איז זי געווען. רחל־לאַהס מאַן, ר' יואל שאַרינגראַדסקי, איז דוקא נישט געווען קיין גרויסער לערנער. מסתמא האָט מען דעם שידוך געטון צו־ ליב תכלית־זאכן, און דערפאַר איר געגעבן אַ מאַן אַ פאַרדינער. ר' יואל איז געווען אַ מעכאַניק אין נאָענטן שטעטל אָמינסק. ווען ר' יואל האָט געדאַרפט — וואַרשיינלעך צוליב פּריזיווענינים, ווי דער שטייגער איז דאַמאָלט געווען — ענדערן זיין פּאַמיליע־נאָמען, האָט ער זיך אַ נאָמען געגעבן מאַגילעווסקי.

ביי אָט דעם פּאָרל זענען עס געבוירן געוואָרן צוויי זין. איינער פון זיי איז, זייענדיק משורר, צוגענומען געוואָרן פון אַ חזן קיין דעכי ריצין (אונגארן) און איז שוין נישט-אוועק פון חזנות. ער איז שפעטער דאָרט געוואָרן אָבערקאָנטאַר, און אזוי ווי אונגארן האָט דאָמאַלט גע- הערט צו עסטרייך, און די אָפיציעלע שפּראַך איז געווען דייטש, און דער נאָמען מאָגילעווסקי האָט געקלינגען סלאַוויש, האָט ער זיך גע- געבן אַן עכט-דייטשן נאָמען: שוואַרצעלד. גענומען דעם אַלטן נאָם מען שאַריגראַדסקי און דערפון געמאַכט דעם היפּוך: „שאַרע" איז גרוי, האָט ער געמאַכט „שוואַרץ", „גראַדסקי" האָט אַ שייכות מיט „גאַראַד" (שטאָט), האָט ער געמאַכט „פעלד", און אזוי איז פון שאַריגראַדסקי-קי-מאָגילעווסקי געוואָרן דער אויבערקאָנטאַר שוואַרצעלד.

דער אַנדערער זון, געבוירן דעם 16-טן דעצעמבער 1858, האָט געהייסן זעליגל — דער שפעטערדיקער זיגמונט מאָגולעסקאַ.

## 2.

לאַנג איז זעליגלען נישט אויסגעקומען צו געניסן פון דער פּו- לער קינדערישער פּרייד. זיין פּאָטער, וועלכער איז סיי-ווייסי אַ גאַנ- צע וואָך נישט געווען אין שטוב, און פלעגט אַהוימקומען נאָר אויף שבתים און יום-טובים, איז באַלד אינגאַנצן מער ניט אַהוימגעקומען. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז אויפן וועג איז ער געשטאַרבן. זעליגל איז דאָמאַלט אַלט געווען אינגאַנצן 9 יאָר. כאָטש זלאַטאָפּאָליע איז, חלילה, נישט געווען קיין שטעטל, וואָס זאָל זיך באַדן אין עשירות, און אַרימע לייט האָבן מסתמא ניט געפעלט, פונדעסטוועגן האָט די שטוב, נאָכן טויט פון איר שפּיזער, נישט פאַרגרעסערט די צאָל קב- צנים אין שטעטל. אמת, אַז עס איז נישט געווען ווער עס זאָל ברענגען פּרנסה אין שטוב אַריין, אָבער קהל האָט געדענקט ווער רחל-לאה איז, און מען האָט באַשטימט פאַר איר אַ וועכנטלעכע פענסיע פון געלטער, מיט וועלכער קהל האָט געשטיצט בכבודע אַלמנות.

ווי יעדע אונטערשטיצונג פון דעם מין איז עס געווען, ווי מען זאָגט, „נישט צום לעבן און נישט צום שטאַרבן". אויסגיין פאַר הונד גער האָט מען טאַקע נישט געקאָנט, אָבער לעבן דערפון איז אויך גע-

ווען אומגעלעך, און די אלמנה האָט אָנגעהויבן קלערן ווי אזוי אויס־  
צונוצן אירע קינדער און מאַכן זיי פאַר פאַרדינער. וואָלטן זיי געווען  
אַ ביסל עלטער אָדער וואָלטן זיי געהאַט עפעס אַ שטיקל פאַך אין  
האַנד, וואָלטן זיי זיכער אָנגעהויבן אַרבעטן. זיי זענען אָבער צו יונג  
געווען. „נאָט שטראָפּט פאַרט נישט מיט ביידע הענט“, — האָט זיך  
די אומגליקלעכע אלמנה געטרויסט. זי האָט נאָך פריער, שבת ראש־חודש  
אָדער יום־טוב־צייט געהערט, ווי אירע קינדער האָבן אַזעלכע שיינע  
קולעכלעך, אַז די חזנים נעמען זיי נערן אַרײַן אין זייערע כאָרן, און  
זי האָט באַשלאָסן דערפון צו ציען אַביסל געלד. זי האָט אירע קינדער  
אַפּגעגעבן צו חזנים אַלס פּראָפּעסיאָנעלע משוררים.

זעליגל איז אָנגעדונגען געוואָרן צום חזן יוסף העלער, וועלכן  
מען האָט אין שטעטל גערופן „דער נייער חזן“, ווייל ער האָט געזונגען  
פון נאָטן און ער פלעגט זינגען אַזעלכע מאָדנע ניגונים וואָס אין דער  
שטיף האָט מען זיך געשושקעט, אַז זיי שטאַמען פון „טרעאַטער“, פון  
די „אַפּערעס“, רחמנה ליצלו, ווי מען רופט עס „ביי זיי“.

זעליגל איז געווען אַ פאַרשטענדיק קינד. ער האָט געפילט די  
גרויסע ענדערונג, וואָס איז פאַרגעקומען ביי זיי אין שטוב זייט דער  
פאַטער איז געשטאַרבן. ער האָט זיך אָנגעשטויסן, אַז זיין זינגען  
איז צו ביים חזן איז מער נישט דאָס פ ר י ע ר ד י ק ע זינגען.  
פריער האָט ער געזונגען ווען ער האָט געוואָלט. האָט זיך אים נישט  
געגלוסט, איז ער ניט געקומען אין אָונט צו די רעפּעטיציעס. איצט  
אָבער האָט ער געמוזט קומען ווען מען האָט אים געהייסן. אין די קאַלטע  
ווינטער־נעכט, ווען אים האָט זיך נישט געוואָלט אַרויסגיין פון שטוב,  
צוליב די פּרעסט אָדער שנייען, האָט ער געמוזט כאַפּן אויף זיך דאָס  
מאַנטעלע און לויפן צו די רעפּעטיציעס, ווייל די עלטערע משוררים,  
פּועלים, וואָס האָבן געאַרבעט אַ גאַנצן טאָג, האָבן נישט געקאָנט  
מאַכן פּראָבע נאָר אין די שפּעטע אָונטן. די באַציאונג פון חזן איז  
איצט אויך געווען אַן אַנדערע. פריער פלעגן אים אָפּט די חזנים גלעטן  
אין בעקל, אָנקוועלן כסדר פון אים, ווען זיין „אַלטל“ האָט גע־  
געבן דעם אמתן קוויטש אין דער הויך, און טאָמער האָט ער זיך אַמאָל  
פאַרקרעקט, האָט אים אויך דער חזן באַרואיקט, אַז עס איז נישט קיין  
נוואָלד. ער האָט זיך מסתמא אַביסל פאַרקילט, אָדער עס ליגט אים

צוויי שיטערע אייער אדער מאכן א גאנל-מאגל, און דאס קול וועט  
עפעס אין דער קעל. זאל ער זאגן דער מאמען, אז זי זאל אים געבן  
באלד ביי אים צוריק, "ווערן לייט". איצט אבער איז דער חזן תמיד  
געווען אָנגעכמורעט, פלעגט אים אָפט מכבד זיין מיט א קלאַפ און  
אויף אים שרייען, טאָמער האָט ער נישט באלד געכאַפּט דעם טאָן  
אָדער אַביסל אַריבערגעצויגן.

זעליגל האָט געפילט און פאַרשטאַנען, אז דאָס איז דערפאַר ווייל  
דער חזן צאָלט אים, ווייל ער, זעליגל, טוט שוין מער נישט קיין טובה  
דעם חזן, נאָר דער חזן טוט כלומרשט א טובה זיין מאמען, וואָס ער  
האָט צוגענומען איר קינד און צאָלט איר דערפאַר. זעליגל האָט אייני-  
געזען, אז אויב ער וועט זיך דאָ באַליידיקן אָדער בלאָזן, וועט מען  
אים אַהיימשיקן און די מאמע וועט דערפון האָבן שטאַרק עגמתי-נפש,  
און ער האָט דעריבער אַלץ פאַרליב גענומען. זיין יונג מוחל האָט גע-  
אַרבעט. ער האָט געזען, אז די עלטערע משוררים האָבן ליב זיך צו  
באַדינען מיט די יונגערע, און אז ווי באלד מען לעבט מיט זיי בשלום  
— קומט דערפון אַמאָל אַרויס א טובה, האָט ער זיך אָנגעהויבן צו  
זיי חנפּענען. האָט מען זיך געדאַרפט אַרויסכאַפּן נאָך א פּעקל פאַפּיר-  
ראָסן אָדער גיין אן אַנדער שליחות, פלעגט ער זיין דער ערשטער דאָס  
צו טאָן. דערפאַר אָבער האָבן זיי אים אויך מיט עפעס אָפּגעדינט. מען  
האָט אים גענומען לערנען נאָטן. עס האָט געדויערט אינגאַנצן 4  
חדשים, ווי ער האָט גענומען לייענען אָט די פאַסעקלעך און שטרייכע-  
לעך, און ער האָט זיך אָנגעאַייגענט א ניע שיינע שפּראַך. אָבער  
זינגען א שטיקל סאָלאָ, דורך וואָס מען ווערט אַרויסגערוקט, האָט מען  
אים אַלץ נישט צוגעלאָזן, ביז עס איז געשען א צופאַל, אָט יענער צו-  
פאַל דורך וועלכן דער גרעסטער טייל אַקטיאָרן, "קומען צום פּסוק" —  
דער סאָלאָ-זינגער איז עלטער געוואָרן. ער האָט פאַרלוירן זיין קינדער-  
שטימע און מען האָט געמוזט האָבן אן אַנדער יינגל, וואָס זאל זינגען  
סאָלאָ אַלס אַלט. ערשט דאַמאָלט האָט זעליגל געקראָגן די מעגלעכקייט  
צו ווערן א סאָליסט און דאָ האָט ער באַוווּזן וואָס ער קען. קענענדיק  
נאָטן האָט ער איינס-צוויי זיך אויסגעלערנט די נויטיקע ניגונים און  
עס האָט נישט לאַנג געדויערט, האָט ער באַקומען דעם נאָמען "זעליגל  
דער נאָטן-פּרעסער".

אָבער ווען זעליגל בלייבט אין זיין שטעטל, וואָלט ער געקאָנט זיין דער בעסטער נאָטן־לייענער, וואָלט זיין נאָמען נישט ווייט דער־גאַנגען. די דאָמאָליטיקע חזנים זענען אָבער געווען פּונקט אזוי ווי די אַקטואַרן: וואַנדערער. אַ חזן פּלעגט מער אַרומפּאַרן ווי זיצן אויף איין אָרט, און, קומענדיק יעדעס מאָל אין אַ ניי אָרט, האָט ער תּמיד גע־זוכט איין זאָך: עפעס אַ רעכטן משורר. וואו ער האָט געפּאַקט עפעס אַ משורר מיט אַ פיין קול, האָט ער זיך געגעבן מי אים אַפּצורידן פון זיין ביז איצטיקן חזן און מיטנעמען מיט זיך. יעדער חזן האָט פּאַרשטאַנען, אז וויפּל „כלי“ ער אַליין זאָל האָבן, איז אָבער נאָך וויכטיקער, אז ער זאָל האָבן אַ שיינעם גרויסן כאָר, אז מען ניט אַ זינג אַ שטיקל „כּבּקרת רועה עדרו“ אָדער „לך ד' הגדולה“, לעקט דאָך דער עולם די פינגער, דעריבער איז דאָמאָלט פּאַרגעקומען ממש אַ געיעג אויף משוררים.

אין די ביאָגראַפיעס פון די שפּעטערדיקע אַקטואַרן־זינגער ווערט כּסדר אָנגעגעבן, אז דער און דער חזן האָט זיי אוועקגעגעבט. יא, מען האָט פּשוט געגנבעט משוררים. קיין חזן, וועלכער האָט געהאַט אַ רעכטן משורר, האָט אים נישט אָפּגעלאָזט מיט גוטן, נאָר אַ צווייטער חזן פּלעגט דעם משורר צוזאַגן גאָלדענע גליקן און ביינאַכט אים אַרויסגעגעבן פון שטעטל און מיט אים אוועקפּאַרן.

זעליגלען האָט מען נישט געדאַרפט אוועקגעגעבן. אַן אומגליק אין שטוב האָט ביי אים צוגענומען יעדע צוגעבונדענקייט צום שטעטל. אַ גאַנץ קורצע צייט נאָכן פּאַטערס טויט איז אים אָפּגעשטאַרבן זיין מאַמע, און אזוי ווי זיין איינציקער ברודער איז שוין סייווי אַרומגע־פּאַרן מיט חזנים, און נאָך דער מוטערס טויט איז זעליגל געבליבן עלנט, האָט ער זיך גערן אָנגעכאַפט אַן פּאַרשלאַג פון באַרימטן חזן ר' ניסן בעלזער, וועלכער איז געקומען אַמאָל צו זיי אין שטעטל און געהערט זינגען זעליגלען. זעליג איז גערן מיטגעפּאַרן מיט ר' ניסן בעלזער אין דער גרעסטער שטאָט פון בעסאַראַביע — אין קעשעניעוו.

.3

ניסן בעלזער שפּילט בכלל אַ גרויסע ראָל אין דער געשיכטע פון ייִדישן טעאַטער. אַ סך פון די ערשטע אַקטואַרן האָבן זייערע ערשטע

טריט אין דער עפנטלעכקייט געמאכט אלס משוררים ביי ר' ניסן. דער ערשטער, וועלכער האָט געגרינדעט דאָס יידישע טעאַטער אין אמעריקע, באַרים טאַמאַשעווסקי, איז אויך געווען אַ משורר ביי ניסן בעלזער. זיין ביי ניסן בעלזער אַ משורר איז אַמאָל געווען אַ גאַנצער יחוס-צעטל ווען מען האָט געוואָלט אַריינטרעטן אין אַ יידישער טרו-פע. עס איז ביי אים געווען די „אוינווערזיטעט“ פון יידישע משוררים. ניסנס אַ זון, יידל, האָט זיך דערנאָך אליין פאַרבונדן אין אמעריקע מיטן יידישן טעאַטער. ער האָט געענדערט זיין נאָמען אויף ספיוואַס און האָט געשאַפן קאָמפּאָזיציעס פאַרן יידישן טעאַטער. ניט לאַנג צו-ריק האָט ניסנס זון, יידל ספיוואַס, געוואוינט אין פּילאַדעלפּיע. ער האָט דיריגירט דאָרט מיט אַ כאָר אויך ביי אַ חזן, אַן אַנדערן טיפּ חזן ווי זיין פאָטער. דער חזן דאָרט איז געווען דער געוועזענער קיזער-לעכער אָפּערן-זינגער הערמאַן יאַדלאָווסקער, וועלכער האָט נאָך פאַרן היטלער-רעזשים אויפגעגעבן די עסטראַדע און איז געוואָרן אַ חזן. אַט אזוי האָט דאָס לעבן צוריק אויפגעמישט אַ בלעטל געשיכטע און אין אַ געענדערטער פאָרם עס צוריק באַניט.

זעליגל איז ביי ר' ניסן בעלזער שוין אַריין אויף „באַדינגונגען“. ער האָט דאָרט באַקומען 60 רובל אַ יאָר און 12 קאָפּיקעס פון רובל, וואָס די משוררים „מאַכן אין אַ זייט“. געמיינט דערמיט האָט מען די טרינק-געלטער, וועלכע די משוררים פלעגן באַקומען בעת זיי האָבן געזונגען אויף אַ שמוּתה אָדער, להבדיל, בעת אַ לוויה. אין יעדן פאַל האָט מען געוואוסט, אַז די משוררים נעמען נישט קיין גרויסע שכירות און דער עולם פלעגט דעריבער איבערלאָזן די משוררים עפעס טרינק-געלט און אַט די טרינק-געלטער פלעגן צעטיילט ווערן צווישן די משור-רים לויט „מאַרקן“. זעליגל האָט באַקומען פאַרהעלטניסמעסיק אַ גרויס חלק — 12 קאָפּיקעס פון רובל. אָבער ער איז נישט פאַרכישפט געוואָרן פון דעם דערפאַלג אלס זינגער און כאַטש ער האָט שוין גע-גאַלטן אלס גוטער נאָטן-לייענער, האָט ער פונדעסטוועגן ווייטער גע-לערנט נאָטן ביים טענאַר-משורר בערל ליולקעמאַכער.

בעסאַראַביע איז נישט ווייט פון אַלט-רומעניע. היינט צו טאָג געהערט בעסאַראַביע בכלל צו רומעניע, אָבער אַפילו אין יענע יאָרן איז מען געווען ענג פאַרבונדן צווישן זיך. אַ סך פאַמיליעס זענען גע-

ווען צעטיילט איבער בעסאראביע און רומעניע. מען האָט געשלאָסן שידוכים, נישט געקוקט אויף די גרעניצן, וואָס האָבן פונאנדערגע- טיילט ביידע מדינות, און זייער אָפט פלעגן יידן פאָרן אהין און צוריק. אָט די פאָרער האָבן עס געבראַכט קיין בוקאַרעסט דעם נאָמען פון זעליגל משורר. ווי געוויינלעך האָבן זיי דערציילט פלאי פלאים, אזוי ווייט, אַז דער הויפט־חזן פון דער גרויסער שול אין בוקאַרעסט, ר' ישראל קופער, איז אליין געקומען ספעציעל אין קעשעניעוו און נאָכ- דעם ווי ער האָט געהערט זעליגלען זינגען, האָט ער אים טאַקע אַרויס- גענגעט פון ר' ניסן בעלזערס כאָר, און אים אָפגעפירט צו זיך קיין בוקאַרעסט, וואו זיינע שכירות זענען גאָר געשטיגן: 20 פראַנק אַ חודש און דערביי איז אָפגערעדט געוואָרן, אַז ער זאָל זינגען בלויז די סאָלאָס, נישט אין כאָר מיט אַלע.

די רומענער זענען, פונקט ווי די איטאַליענער, באַקאַנט אַלס פאָלק פון נגינה. זעלטן אַ רומענער זאָל נישט זינגען. אַ סך פון זיי זע- נען באַשאַנקען מיט שיינע שטימען און האָבן זייער ליב געזאַנג. דע- ריבער איז קיין וואונדער נישט, אַז ווי באַלד מען האָט געהערט דאָס שיינע יונגע קולכל פון זעליגלען, האָט מען אָנגעהויבן טראַכטן, אַז מען דאַרף פון אים מאַכן אַ לייט. און אזוי איז זעליגל אין עלטער פון 14 יאָר אַריינגעטראָטן אין דער קאָנסערוואַטאָריע אין בוקאַרעסט. זעליגלס לערער, פראַפעסאָר בריטיאַנו, איז געווען ממש אַנטציקט פון זיין תלמיד, און באַלד נאָכן ערשטן יאָר האָט זעליגל באַקומען אַ פּריז.

אין קאָנסערוואַטאָריע פלעגן אָפט קומען, אַלס געסט, פאַרשידענע אַקטיאָרן, באַזונדערס אַקטיאָרן פון נאַסטראַלידנדיקע טרופּעס. טייל- מאָל פלעגט אַ דירעקטאָר בכלל צוגנויפשטעלן זיין כאָר פון די שילער פון דער קאָנסערוואַטאָריע. אזוי איז געקומען קיין בוקאַרעסט אַ פראַנצויזישע אָפּערעטן־טרופּע. געקומען זענען בלויז די אַקטיאָרן. בנגוע כאָריסטן, איז געבליבן צו נעמען זיי אויפן אָרט, טאַקע פון דער קאָנסערוואַטאָריע, און צווישן די כאָריסטן איז אויך געווען זעליגל.

זעליגל איז נישט געווען דער איינציקער יידישער שילער, וואָס איז רעקאָמאַנדירט געוואָרן פון דער קאָנסערוואַטאָריע. צוזאַמען מיט אים זענען אויך אַנגאַזשירט געוואָרן דורך דער נאַסטראַלידענדער טרופּ-

פע די יידישע זינגער: מאָזעס וואָלד, וועלכער איז שפעטער געוואָרן אַ  
חזן אין אונגאַרן, אַ געוויסער שמחה דינמאַן און לייזער צוקערמאַן,  
וועלכע זענען דערנאָך געוואָרן אַקטיאָרן.

דינמאַן, אָדער דילמאַן, ווי אנדערע האָבן אים גערופן, האָט גע-  
שטאַמט פון לעמבערג, און ווען גאָלדפאָדען האָט אַ ביסל שפעטער  
געגרינדעט זיין יידיש טעאַטער און האָט זיך גענויטיקט אין אַ טענאַר,  
האָט ער אים אַרײַנגענומען אין זיין טרופּע. אַלס זינגער איז דילמאַן  
געווען אויסגעצייכנט און האָט ממש באַצויבערט דעם עולם, אָבער  
אַלס שווישפּילער — פּלעגט ער באַקומען „לאַמפּן־פּיכער“ און ער  
האָט דעריבער, נאָכן שפּילן אַ קורצע צײַט, פאַרלאָזט די בינע.

מאַגנלעסאַך דערצײלט אין זײַנע עראַינערונגען, אַז דילמאַן האָט  
געזאָגט אַ קאַרואַ-שטימע, רײך, פּול מיט „מעטאַל“ און מיט זיסקײט.  
עס איז פשוט געווען אַ זעלטנהײט. ווען ער וואָלט געבליבן אויף דער  
אַפּערע-בינע, וואָלט מיט אים די וועלט געקלונגען.

אַן אנדערער אַלטער יידישער אַקטיאָר, צעזאַר גרינבערג, וועלכער  
האָט אים פּערזענלעך געקענט, דערצײלט, אַז דינמאַן איז דערנאָך  
אוועקגעפאַרן שטודירן מוזיק אין ווין און איז דאָרט שפעטער געוואָרן  
אַ קאַנטאָר

לייזער צוקערמאַן, ווידער, איז דערנאָך געוואָרן איינער פון די  
באַרימטסטע יידישע אַקטיאָרן און האָט געשפּילט אַ סך הויפט־ראָלן  
אין גאָלדפאָדענס פּיעסעס. ער האָט שפעטער אויסגעוואַנדערט קיין  
אַמעריקע, וואו ער האָט געשפּילט צוזאַמען מיט מאַגנלעסאַך און איז  
געשטאַרבן אין ניו־יאָרק.

לאַנג האָט די פּראַנצויזישע אַפּערעטן־טרופּע נישט עקסיסטירט.  
די עטלעכע יידישע זינגער, וועלכע האָבן זיך אין כאָר געפּילט געבונדן  
איינער מיטן אנדערן, האָבן שוין נישט געוואָלט אויפגעבן זייער פאַר-  
דינסט פון זינגען און זיי האָבן זיך אָרגאַניזירט אַלס קוואַרטעט אונ-  
טערן נאָמען: „כאָר איזראַעליטאַ“. אָבער דערפון אַלײן האָבן זיי  
נישט געקאָנט ציען קיין פּרנסה און זיי האָבן אין געהיים אויך געזונג  
גען יעדן זונטאָג אין קירכן־כאָר. ס'איז אַלזאָ, אויסגעקומען, אַז אויף



שבת זענען זיי געווען יידן און האָבן געזונגען אין דער סינאגאגע,  
און אויף זונטאָג זענען זיי געוואָרן גוים און געזונגען אין דער קירכע.

אָבער דאָס איז נאָר געווען ביז צו דער נשמה. אין האַרצן און  
אין דער נשמה זענען זיי פאַרבליבן טרייע יידן, און באַלד האָבן זיי  
טאַקע באַוווּזן בייצוקומען אַ נסיון: פּראָפּעסאָר סטעפּאַנעסקאָ פּון דער  
קאָנסערוואַטאָריע, אַ געטרייער קריסט, האָט נעבעך געהאַט האַרצווײַ-  
טיק, וואָס אַזעלכע פּי ראַויסגעצייכנטע זינגער זענען יידן, און דערצו  
עלנטע, איינזאַמע בחורים, וואָרום קיינער פּון זיי האָט אין בוקאַרעסט  
נישט געהאַט קיין פאַמיליע. ער האָט דעריבער זיי אָנגעהויבן צורירן  
צום שמד. פאַרשטייט זיך, אַז ער האָט דערפאַר אויך געוואַלט מיט  
עפעס באַצאָלן. אַזוי ווי די יידישע זינגער האָבן נאָך געדאַרפט שמוּר  
דירן מוזיק און קיין געלטימילען האָבן זיי נישט געהאַט, האָט ער זיי  
פאַרזיכערט, אַז זיי וועלן אויפן חשבון פּון דער מלוכה אַוועקגעשיקט  
ווערן קיין מילאַן, איטאַליע, ווייטער צו שטודירן און דאָרט אויסגע-  
האַלטן צו ווערן אַזוי לאַנג, ביז זיי וועלן ענדיקן אַלס אָפּערע-זינגער.

מען קאָן נישט זאָגן, אַז אָט די ווערטער זאָלן נישט האָבן גע-  
מאַכט אַ שטיקל איינדרוק אויף די יונגע זינגער, וועלכע האָבן באַמת  
געשטרעבט צו דערגרייכן די ברעטער פּון אַן אָפּערע, און דערצו האָט  
מען נישט געקאָנט צוקומען אָן אַ ווייטערדיקער גרונטלעכער שטודיע.  
זיי האָבן גוט געוואוסט, אַז צוליב זייער אָרעמקייט וועט זייער פאַר-  
טאָזיע קיינמאָל נישט פאַרווירקלעכט ווערן, אויב עס וועט נישט גע-  
שען עפעס אַ נס פּון אַ זייטיקער הילף, און אָט די הילף ווערט זיי איצט  
געגעבן. אַלע פיר זינגער האָבן אָבער געשטאַמט פּון עכטיידישע היי-  
זער און עס איז גענוג געווען, זיי זאָלן זיך אַ רגע פאַרטראַכטן וואָס  
פאַר אַ שריט זיי גייען מאַכן: מיט איינמאָל זיך אָפּרייסן פּון זייער  
פּאָלק, פּון זייערע קרובים, אַז זיי זאָלן אָפּוואַרפן דעם פאַרשלאַג פּון  
זייער וואוילטעטער.

און אַזוי ווי עס איז צעשמערט געוואָרן זייער אויסזיכט צו ווערן  
אָפּערע-זינגער, איז נישט קיין וואונדער, אַז דער פּונק פּון טעאַטראַ-  
לישקייט, די נייגונג צו טעאַטער, וואָס האָט זיך אין זיי אַנטוויקלט  
דורכן קומען אין באַרירונג מיט די אַקטיאָרן פּון דער אָפּערע, האָט גע-

זוכט אן אַרט וואו זיך אַרויסצוווייזן, און דערצו איז געקומען א גינסטיקע געלעגנהייט.

דער חזן ישראל קופער איז געווען, אפנים, זייער אָנגעזען אין שטאָט. עס איז נאָך געווען די צייט, ווען א חזן, אן ערשטער קאַנטאָר, איז נישט געווען בלויז אן אָנגעשטעלטער ביי קהל, נאָר האָט אויך גע- האָט א געוויסע חשיבות. מען האָט אים באַטראַכט פאַר אן אָנגעזעענע פּערזאָן, אין וועמענס געזעלשאַפט עס איז אַ כבוד צו פאַרברענגען. אזוי פלעגן זיך די „פני“ פון שטאָט, די וויכטיקסטע יידישע פּערזענ- לעכקייטן פון בוקאַרעסט, צונויפקומען יעדן שבת אָונט ביים חזן אין שטוב. דאָרט איז געפראָוועט געוואָרן אַ מין „מלוה-מלכה“, פאַרבונדן מער מיט געזאַנג און פאַרוויילונג, ווי מיט תורה, און אַט אין די דאָזיקע שבת-צוריאַכטן האָבן זיך אויך באַטייליקט דעם חזן קופערס משוררים. באַזונדערס פלעגט זיך דאָ אויסצייכענען זעליגל. ער האָט נישט נאָר נאָכגעזונגען שטיקלעך פון די אָפּערעס, אין וועלכע עס איז אים אויס- געקומען צו זינגען, נאָר ער פלעגט אויך נאָכקאַפירן געוויסע סצענעס פון די אַקטיאָרן, באַזונדערס פון רומענישן קאָמיקער מילר, וועלכן ער האָט געזען שפּילן אין אַ דאַמאַלטיקער באַליבטער רומענישער פּאָלקס- קאָמעדיע „וואַלדוואַס מאַמו“, וואָס אויף יידיש באַדייט דאָס: „דער מאַמעס מוזיקל“.

עס פלעגט אויך טרעפן, אַז אויף שמחות ביי גבירים פלעגט מען פאַרבעטן די משוררים, אַז זיי זאָלן משמח-זיין דעם עולם, און דאָ האָט מען באַזונדערס אָנגעקוואַלן פון דעם קליינעם זעליגל, ווען ער פלעגט שפּילן די רומענישע קאָמעדיע, אין וועלכער ער האָט פאַרגעשטעלט אַ נאַרישעוואַס יינגל, אַ לאַ-יצלח, וואָס שלעפט זיך נאָך דער מאַמעס שערץ, אַ מין מענדריק.

דערווייל האָט זעליגל פאַרלוירן זיין יינגל-שטימע, און אזוי ווי ער האָט מער נישט געקאָנט ציען פרנסה פון זינגען און קיין מיטלען צום לעבן האָט ער נישט געהאַט — האָט ער צוויי יאָר צייט געאַרבעט אַלס פראַנז-אַרבעטער. ערשט דערנאָך, ווען ער האָט צוריקבאַקומען אַ שטימע, דאָסמאָל שוין פון אַ דערוואַקסענעם, אַ טענאַר-שטימע, האָט ער צוריקגעקערט צום חזן קופער נישט נאָר אַלס משורר, נאָר אויך אַלס כאַר-דיריגענט.

אין דער צייט האָט דערווייל אברהם גאָלדפאָדען געגרינדעט דאָס יידישע טעאָטער. די גרינדונג איז פאָרגעקומען אין דער צווייטער, גרעסערער, מער-יידישער שטאָט פון רומעניע, אין יאָסי. גאָלדפאָדענס ערשטע אַקטיאָרן זיינען געווען צוויי פאָלקס-זינגער — ישראל גראַדנער און שכר גאָלדשטיין. כאַלד דערויף האָט ער אויסגעזוכט נאָך אייניקע פאָלקס-זינגער, ער האָט אָבער אַלץ נאָך נישט געהאָט קיין טרופע, פאַר וועלכער ער זאָל קאָנען אָנשרייבן אַ פּיעסע. און דאָס באַקומען אַקטיאָרן איז דאַמאָלט געווען זייער שווער, וואָרום וועגן נעמען פאַרטיקע אַקטיאָרן פון דער נישט-יידישער בינע האָט גאָרנישט געקאָנט זיין קיין רייד. דאָרט האָבן זיי געהאַט אַ פּיעסעס, אַ פּובלי-קום, אַ פּרנסה. דאָ האָבן זיי ערשט געדאַרפט ווערן פּיאָנערן. דער איינציקער קוואַל צו שעפּן אַקטיאָרן פאַרן יידישן טעאָטער, זענען גע-בליבן די פאָלקס-זינגער, וועלכע פלעגן טיילמאָל „אָפּשפּילן“ אַ לידל, אָדער זוכן צווישן די משוררים, וועלכע האָבן גרויסע שטימען און וועל-לען קאָנען זינגען גרעסערע „פאַרטיעס“. סיי-וויסוי איז פאַר גאָלד-פאָדענען געווען קלאָר, אַז ער וועט מוזן מער אַכט לייגן אויף דעם געזאַנענען עלעמענט, ווי אויף דעם שווישפּילערישן.

ווען גאָלדפאָדען איז געקומען קיין בוקאַרעסט, האָט ער, נאָטיר-לעך, אויך דאָ אָנגעהויבן זוכן נייע כוהות פאַר זיין טעאָטער, און ווען ער האָט געהערט וועגן די פיר משוררים, האָט ער זיי גערופן צו זיך. ביים פאַרדער האָט זעליגל פאָרגעשטעלט אַ סצענע פון דער רומעני-שער קאָמעדיע. גאָלדפאָדען איז געווען באַגייסטערט. ער האָט דער-וואָרט בלוז צו קריגן זינגער, און דאָ האָט ער דערקענט, אַז זעליגל איז נישט נאָר אַ גרויסער מנגן, נאָר ער האָט אויך גרויסע שווישפּילערשישע פעאַיקייטן. ער האָט אים תיכף צוגענומען צו זיך אין טרופע און אים צוגעזאָגט, אַז ער וועט ספּעציעל פאַר אים לאָזן איבערזעצן אָט דאָס רומענישע שטיק, פון וועלכן ער האָט גע-שפּילט די סצענקע.

און גאָלדפאָדען האָט זיין וואָרט געהאַלטן — ער האָט פון דער רומענישער קאָמעדיע „וואָרדצו מאָמו“ געמאַכט זיין באַוואוסטע קאָמעדיע „שמענדעריק“, טאַקע ספּעציעל פאַר זיגמונט מאָגולעסקאָן.

אָבער נישט נאָר מאָגולעסקאָן האָט גאָלדפאָדען אַריינגענומען צו זיך אין טרופע, נאָר אויך די אַנדערע דריי משוררים, פון וועלכע מאָזעס וואָלד און דינמאַן, אָדער דילמאַן, זענען שפעטער געוואָרן חזנים, און לייזער צוקערמאַן און משה זילבערמאַן, זענען שפעטער געוואָרן באַקאַנטע אַקטיאָרן. אויסער זיי האָט גאָלדפאָדען אויך אַריינגענומען צו זיך נאָך משוררים פון חזן קופער אַלס כאַריסטן. גאָלדפאָדען האָט זיך באַזונדערס געפילט דאָ נאָענט, ווייל דער חזן קופער איז געווען מיט אים פון איין שטאָט.

אַזוי לאַנג ווי די משוררים האָבן געזונגען אין גויישן טעאַטער, האָט קהל דערויף אוועקגעקוקט, אָבער ווי באַלד זיי האָבן אָנגעהויבן זינגען אין יידישן טעאַטער, האָט דאָס אַרויסגערופן אַ קעגנערשאַפט פון די מתפללים. כאַטש אַ גרויסער טייל פון זיי זענען אַליין געווען נישט־איבריך פרום, אָבער, ווי תמיד, האָבן זיי געוואָלט, אַז י ע - נ ע ר זאָל זיין פרום. יידיש טעאַטער איז דאַמאָלט באַטראַכט גע - וואָרן פאַר נישט קיין יידישעלעכע זאַך. טעאַטער איז געשטאַנען ביי יידן אויף איין מדרגה מיט די איצטיקע קאַכאַרעטן, שאַנטאַנען, און מ'האַט אויף דעם געקוקט ווי אויף אַן אַרט פון הפקרות. דעריבער איז קהל נישט אָנגעשטאַנען, אַז דיזעלעכע משוררים, וועלכע שטייען פאַרן אַרון־קודש און טוען תפילה צום רבוננו של עולם, זאָלן אין אַוונט שטיין אויף די ברעטער פון טעאַטער און מיטזינגען יענע „הפקרדיקע“ לידער. אַזוי אָבער ווי די משוררים האָט מען נישט גע - קאַנט באַשטראַפן, האָט קהל אויסגעלאָזט דעם גאַנצן כעס אויפן חזן קופער, וועלכער פלעגט נישט נאָר לאָזן זיינע משוררים זינגען אין כאַר פון טעאַטער, נאָר פלעגט זיך אַליין אויך אַמאָל אַריינכאַפן אין טעאַ - טער. קהל האָט דערפאַר אָפגעזאָגט דעם חזן קופער פון זיין פּאָסטן. אין דעם „פּנסס“ פון דער גרויסער שול“ אין בוקאַרעסט איז פאַרשריבן אויף לשון קודש דער אָפּזאָג — „למען ידעו דורותיכם“. דר. מאיר בן אברהם הלוי האָט דעם פּראָטאַקאָל איבערזעצט אויף יידיש און אים אָפּגעדרוקט אין „טעאַטער־אַרכיוו“, וואָס עס האָט אַרויסגעגעבן דער יידישער וויסנשאַפטלעכער אינסטיטוט אין וויל - נע.

דער פּראָטאַקאָל איז זייער אינטערעסאַנט און וואַרפט אַ קלאַר

ליכט אויף די דאמאָליטיקע פארהעלטענישן אין יידישן לעבן. אין אים ווערט געזאָגט:

„אין יאָר תרל"ב האָבן די ראָשי הקהל, די זיבן אונטן-אויסגעדעכנטע מענטשן, אָנגעגורט ווי העלדן זייערע לעגדן צו שטיין אויפן פּאַסטן פון דער הייליקער וואַך און פעסט צו פאַרציען די שפּאַלטן פון הויז, צו פאַריכטן די שול על צד היותר טוב. און גאָט איז זיי געדווען צו הילף צו טאָן די אַרבייט לויט דעם וואונטש פון כל ישראל. און מיט דער הסכמה פון אַלע בעלי-הבתים פון דער שול האָט מען אויפגענומען ר' ישראל קופערן צו זיין חזן מיט משוררים על צד היותר טוב, און זיי האָבן זיך מתחייב געווען צו געבן ר' ישראל קופערן אויף לעבנס-מיטלען פאַר זיין הויזגעזונט צוזאַמען מיט די משוררים 450 פּראָג אַ יאָר, און ער איז אָפּגעועסן רואיק אויף זיין זיין שטעלע 5 יאָר ביז ראש חודש סיון תרל"ז. און אין משך פון די דאָזיקע 5 יאָר האָט ר' ישראל קופער באַקומען זיין שכירות אַלע חודש אָן פאַרמינדערונג בעין יפה דורך דעם גבאי ר' ישראל פרענדקעל, און אויפן נאָך די ימים נוראים פון יאָר תרל"ז, אַרום ראש חודש חשוון, איז געוואָרן אַ מחלוקת אין שול, ווי עס איז דער מנהג בכל תפוצות ישראל, און דער רוב דעות פון די בעלי-הבתים איז געווען, אַז דער חזן ר' ישראל קופער זאָל פאַרלאָזן די הייליקע שטעלע און זיך צוריקקערן אין זיין געבורטסשטאָט, ווייל ער איז זיי צו לאַסט אין דער געדריקטער צייט, און אַזוי האָבן מסכים געווען דער רוב בעלי-הבתים.

בלויז ר' ישראל פרענקעל האָט איינגעזען, אַז דער צאָרן פון גאַנצן פּאָלק איז אַרויס נאָך צו פאַרטיליקן, אונטערצושניידן דעם חזן הנ"ל פון זיין פּרנסה. דענסמאָל איז ער אויפגעשטאַנען און האָט געזאָגט:

— גיט אים איבער אין מיינע הענט, און איך וועל בעורת השם באַצאָלן דעם חזן הנ"ל זיין שכירות, וואָס אים קומט, און עס וועט נישט אַרויסקומען קיין שום היזק, חס ושלום, פאַר דער שול. דער לוי וועט טאָן זיין עבודה און איר וועט זיין פאַר גאָט און פאַר ישראל. און דער חזן איז פאַרבליבן אויף זיין שטעלע, און דער גבאי ר' ישראל פרענקעל האָט געצאָלט דעם חזן זיין שכירות אַלע חודש אין

משך פון גאנצן ווינטער ביז ראש חודש סיון. אויך דער חזן הנ"ל  
האָט ראש חודש חשוון, ביים היגן רב, באלה ובשבועה, געגעבן אַ כתב  
די גבאים און דעם רוב פון דער קהלה, אז ער וועט זיי נישט פאַרלאָזן  
ביז נאָך ימים נוראים פון יאָר תרל"ח.

נייערט דעם דאָזיקן ווינטער איז געקומען אהער אַ מענטש פון זיין  
שטאָט, און זיין נאָמען איז גאַלדפאַדען, און האָט אָפּגעדרונגען אַ גרויס  
הויז צו מאַכן אַלע נעכט יידיש טעאַטער. נו, דאָרף דאָך אַיטלעכער  
פאַרשטיין, צי איז אַזאַ שפּיל-אַרט, וואו עס שפּילן בחורים און מייד-  
לעך, מענער און פרויען צוזאַמען און מאַכן דאָרט ליצנות, חוזק און  
לעסטערונג פון רבנים, חונים, שוחטים און פון כלל ישראל, וואָס  
גלויבן אין גאָט און אין דער תורה פון משה זיין קנעכט — צי עס איז  
גוט, שיין און פאַסיק פאַר אַ שליח-צבור, וואָס איז מתפלל צום לעבע-  
דיקן גאָט פאַר דער עדה פון בני ישראל אין דער גרויסער שול, דאָ  
אין בוקאַרעסט, ער זאָל גיין אין אַזאַ הויז פון געלעכטער און ליצנות  
צו הערן דעם געזאַנג, דעם טאַדעל און ליצנות פון די דאָזיקע נקבות?  
און חוץ דעם, וואָס ער האָט עובר געווען אויפן מאַמר פון דוד המלך  
עליו השלום, „ובמושב לצים לא ישב“ (און אין דעם זיידאָרט פון  
ליצנים איז ער נישט געזעסן) — האָט ער נאָך צוגעגעבן אַ זינד צו אַ  
פאַרברעך און איז אַלע נאַכט געקומען אין דעם געלעכטער-הויז הנ"ל,  
זיי צו העלפן און צו שטיצן, האָט ער צו זיי פאַרדונגען די משוררים  
זיינע, וואָס שטייען צו בעטן תחנונים פאַרן אייבערשטן, און פאַר  
געלט מאַכן זיי ביינאַכט געלעכטער און ליצנות. און אויך דער חזן אַליין  
איז געגאַנגען אין טעאַטער אַלע נאַכט אַ גאַנצן ווינטער פון 7 אזויגער  
ביז האַלבער נאַכט. און מחמת דעם פלעגט ער נישט קומען אין דער  
פרי אין שול צום דאָווענען, ווייל ער פלעגט שלאָפן ביז אין גרויסן  
טאָג אַרײַן, און אויך צו אַוונטצייט פלעגט ער נישט מאַכן קיין פּראָבע  
מיט די משוררים לויטן אַלטן מנהג, און דער כאָר פלעגט פאַרגעסן אַלע  
ניגונים. דעריבער פלעגן זיי אַלע קומען שבת קודש ווי פרעמדע אויף  
דער הייליגער ערד און פלעגן נישט וויסן, פון וואָס אַנצוהויבן און  
מיט וואָס צו ענדיקן.

און אז די גבאים און דער רב הקהילה פלעגן אים זאָגן: „היתכן,  
אַ שליח-צבור זאָל מאַכן אַזאַ חלול-השם צו פאַרלאָזן די הייליקע

שטעלע, וואו זיין חודשדיקע שכירות צוזאמען מיט די פארשידענע הכנסות באטרעפט אן ערך 50 רענדלעך, און זאל גיין אין דעם הויז פון לצנות הנ"ל? — פלעגט ער זיי נישט ענטפערן קיין וואָרט און איז ווייטער געגאנגען אין זיין שלעכטן וועג ביז פסח. און אז די גבאים האָבן דערזען, אז אויך אין דעם יום־טוב פסח האָט ער נישט געזונגען ווי פריער און ווי אלע מאָל, האָבן זיי אָנגעהויבן ריידן מיט האַרבע רייד:

— היתכן, צו נעמען שכירות פון שול, הייליק געלט, אומזיסט, בכדי צו האַלטן דאָס טעאָמער?  
דאָן האָט דער חזן הנ"ל אָנגעהויבן מבזה צו זיין און שילטן מיט קללות נמרצות אלע בעלי־בתים פון קליין ביז גרויס, און אזוי האָט ער געזאָגט:

— איצט וועט איר זען, וואָס איך וועל אייך טאָן, דען איך האָב אַ בעסערן קאָנטראַקט פון אייך — מיט דער אייגנהענטיקער אונטער־שריפט פון איטלעכן פון אייך באַזונדער, און קעגן אייער ווילן וועט איר מיר צאָלן די גאַנצע שכירות, און איך וועל טאָן, וואָס איך וועל וועלן.

און אז עס איז געקומען די צייט פון באַצאָלן אין חודש אייר, האָט ער געבעטן ביים גבאי פּרענקעל דאָס געלט פארן חודש, האָט ר' ישראל פּרענקעל צו אים געזאָגט:

— איר זעט דאָך, אז די מחלוקת איז צוליב אייך און קיינער פון די בעלי־בתים פון שול האָט נישט געוואָלט צאָלן לויט די תקנות פון פּנקס, און איצט גיט אַ כתב אז איר וועט נישט גיין אין טעאָמער, און אז איר וועט דאוונען ווי פריער און ווי אלעמאָל, דהיינו — אז איר וועט מאַכן פּראָבע מיט די משוררים איטלעכס מאָל און אז איר וועט מהיום והלאה מער נישט מבזה זיין די בעלי־בתים.

האָט דער חזן קופער אזוי געענטפערט: „איך וועל טאָן כהנה וכהנה קעגן אייך ווי איך וועל וועלן, הן מיט מיין אויפפירונג אַ גאַנץ יאָר הן בנוגע ריידן מיט די משוררים אינמיטן דאוונען, און איר וועט זיין געצוואונגען מיר צו געבן מיין שכירות יעדן חודש לויט דער קראַפט פון קאָנטראַקט מיט אייערע אונטערשריפטן. און באַם איך

וועל נישט באקומען, וועל איך איבערגעבן אין געריכט פון דער מלוכה, וועט איר זען, וואָס איך וועל איך טאָן."

און די דאָזיקע רייד האָט ער גערעדט מיט ד' ישראל פרענקל אינ מיטן וואָך פרשת נשא, ווען עס איז געווען די צייט צו באַצאָלן דאָס געהאַלט פאַרן חודש. און שבת פרשת נשא, ווען דער חזן קופער איז געשטאַנען פאַרן עמוד מיט די משוררים און האָט אָנגעהויבן ריידן מיט זיי אינמיטן דאוונען, מיט געלעכטער ווי יעדעס מאָל — האָט גע- זאָגט דער גבאי ר' ישראל פרענקעל: „צי איז גוט און שיין פאַר אַ שליו-צבור צו ריידן דברים בטלים פאַר שמונה-עשרה? דאָס איז דאָך קעגן די דינים פון אונזער הייליקער תורה!"

דאָן האָט דער חזן קופער געענטפערט מיט עזות און מיט אַ הויכער שטימ: „ווער ביזטו עס, וואָס איך זאָל פאַלגן דיין באַפעל? או ווער האָט עס דיך באַשטימט פאַר אַ האַר און אַ ריכטער איבער מיר, וואָס איך זאָל דיך הערן? דו, ישראל פרענקעל — נעכטן איז דאָך געווען דער טערמין פון באַצאָלן מיר דאָס געהאַלט פאַרן חודש, — נו, האָסטו מיר געגעבן געלט?"

און ווי ער איז געשטאַנען שבת פרשת נשא אויפן בעלעמער, האָט ער געשאַלטן ר' ישראל פרענקלען ביז אבות אבותיו פון זיין פאָ- טערס און זיין מוטערס צד און האָט אים מבזה געווען מיט די גרעסטע און שרעקלעכסטע בזיונות, וואָס עס איז אַ חרפה פאַר אונז דאָס צו פאַרשרייבן אין פנקס, דאָן האָבן אלע בעלי-בתים פון שול, וואָס האָבן געהערט דאָס געשריי פונעם רשע קופער הנ"ל, באַשלאָסן אָנצוקלאָנגן דעם פאַרדאָרבענעם הנ"ל אין שטאַטישן געריכט. אָבער ר' ישראל פרענקעל האָט נישט געוואָלט ברענגען צו קיין חלוץ-השם דורך איר בערגעבן דעם ענין אין געריכט פון די אומות העולם, דען עס איז אַ חרפה און אַ בזיון פאַרן כלל ישראל. דעריבער האָט ר' ישראל פרענקעל גערופן דעם חזן הנ"ל צו הרב דפה און האָט צו אים גע- זאָגט: „דאָס איז אייער גוטס, וואָס איר צאָלט מיר פאַר די טרחות און מאַטערנישן אין משך פון די 5 יאָר, וואָס איך האָב געטון מיט אייך זינט איר זענט געקומען אַהער בין צום היינטיקן טאָג? און דאָס איז מיין שכר צו שילטן מיין פאָטער ז"ל, וואָס איז דאָ אין בוקאַרעשט אַ רב געווען 18 יאָר און ער איז אַן אייניקל פון „חכם צבי". און די על-



טערן פון מיין מוטער די רביצין, וואָס איז אַן אייניקל פון בערדיטשע-  
ווער רב? זאָל נאָט אייך באַצאָלן פאַר אייער שלעכטס דורך אַזאַ פאַר-  
דאַרבענעם מענטשן ווי איר זענט, און מיין האַנט זאָל נישט זיין אויף  
אייך."

אויך האָט ער געזאָגט צום חזן הנ"ל: "הערט מיך אויס. איר  
ווייסט דאָך אַליין, אַז אין דעם דאָזיקן חודש, פון חודש חשון ביז  
היינט, ראש חודש סיון, האָט איר גענומען שכירות, דאָס הייליקע  
געלט, אומזוסט, מחמת איר האָט נישט געטאָן אייער עבודה צום בורא  
עולם ווי עס איז רעכט און עס באַדאַרף צו זיין, אַזוי ווי פריער. בכל  
אופן האָט איר באַקומען אייער לויין דעם דאָזיקן ווינטער — דאָס  
הייליקע געלט, וואָס איז אויפגעזאַמלט געוואָרן מיט גרויס מי, סך-  
הכל 1600.25 פראַנק, ווי עס איז אויסגערעכנט אין באַלאַנס אויף  
דער וואַנט פון דער שול. אויך דער וועקסל אויף דער סומע פון 600  
פראַנק, וואָס איר האָט באַקומען בתור הלוואה פון די געלטער פון דער  
שול אין יאָר תרל"ד, האָט איר נישט באַצאָלט, אַפילו קיין איין פרוי-  
טה, און איצט הערט: נאָט וועט אייך משפטן פאַר נעמען הייליק  
געלט אומזוסט, און אייך וועל באַצאָלן ביז איין פרוטה."

אַזוי האָט ר' ישראל פּרענקעל געזאָגט פאַרן רב, און אַזוי האָט  
ער געטאָן און געגעבן דעם חזן הנ"ל 672 פראַנק לויטן חשבון, וואָס  
קומט אים.

און דער רב האָט אָנגעשריבן בריוו צו באַשטעטיקן און צו באַ-  
פעסטיקן, אַז דער פאַרדאַרבענער קופער האָט די גאַנצע 5 יאָר זינט  
זיין קומען ביז זיין אוועקגיין באַקומען זיין גאַנצע שכירות ביז איין  
פרוטה.

און דער פאַרדאַרבענער קופער האָט מיט זיין גוטן ווילן זיך  
אונטערגעשריבן אויפן בריוו, וואָס דער רב האָט אָנגעשריבן, אויף דער  
קבלה פון די געלטער און אַז ער וועט זיין גאַנץ לעבן נישט קומען אין  
דער שול, און ער איז אוועקגעפאַרן פון דאַנען זונטאָג פרשת שלח,  
און זיין סוף ווייזט אויף זיין אָנהויב: אינעם טאָג פון אָפּפאַרן פון  
דאַנען האָט ער זיך אויפגעפירט מיט גרויס קרושה און האָט גענומען  
די פרוי פון זיין חבר דעם דירעקטאָר גאָלדפאַדען אין איין וואָגן און  
איז אוועקגעגאַנגען מיט איר ביז האַלבער נאַכט זיך געזענגען מיט די

טעאטער-לייט, — אָבער מיט אַלע בעלי-הבתים פון דער שול און מיט די גבאים און מיטן רב פון דער קהלה איז אים נישט אָנגעשטאַנען זיך צו געזעגענען..."

אויף גאָלדפאָדענען האָט די קענגערשאַפט פון קהל גאָר קנאַפּ געד-ווירקט, ווייל ער האָט שוין געהאַט געוואונען גענוג אָנהענגער. די באַ-זוכער פון יידישן טעאטער האָבן זיך רעקרוטירט פון די ברייטע מאַסן פון המון, פון די אומגעבילדעטע יידן, און זיי האָבן געלעקט די פינד גער פון די „שטיקלעך“, וואָס זיי האָבן געפונען אין גאָלדפאָדענס ער-שטע קאָמעדיעס, ווי „די באַבע און דאָס אייניקל“ און „דוואַסיע די ספּלעטניצע“, אין וועלכער זעליגל, וועלכער איז שוין איצט באַקאַנט געווען אונטערן נאָמען מאַגולעסקאָ, האָט געשפּילט זיין ערשטע גרוי-סע ראָלע.

יונג איז נאָך געווען דאָס יידישע טעאטער און יונג זיינען נאָך געווען זיינע אַקטיאָרן — באַזונדערס טאַקע זעליגל מאַגולעסקאָ. מיטן גאַנצן יוגנטלעכן ברען אין זייערע נשמות האָבן זיי זיך איבערגעגעבן דער יידישער בינע. מאַגולעסקאָ האָט, אַ הויז אַ גרויסן ווילן, אויך באַלד אַרויסגעוויזן זיך אַלס זייער טאַלאַנטירט. ער האָט יעדע ראָל אַזוי ערנסט, אַזוי מיט האַרץ געשפּילט, אַז מען האָט געגלויבט אין דעם טיפּ, וועלכן ער האָט פאַרגעשטעלט.

אַזוי דערציילט דער היסטאָריקער פון יידישן טעאטער ב. גאָ-רין אַן אינטערעסאַנטן עפיזאָד: אין גאָלדפאָדענס קאָמעדיע „דוואַ-סיע די ספּלעטניצע“ האָט מאַגולעסקאָ געשפּילט 2 ראָלן, דערפון איז נע — אַ פּרויען-ראָלע. ער האָט פאַרגעשטעלט אַ יונג ווייבל. אַזוי ווי אַקטיאָרן זענען דאַמאָלט נאָך געווען קנאַפּ, האָט אַברהם גאָלדפאָדען אַליין געשפּילט זיין פאַרטנער, דעם מאַן. פּרוי גאָלדפאָדען פּלעגט די ערשטע צייט זיצן אין טעאטער ביי יעדער פאַרשטעלונג, באַזונדערס ביי פּרעמיערעס, און ווען זי האָט געזען ווי איר מאַן, שפּילנדיק זיין ראָלע, קושט זיך אויף דער בינע מיט אַ שוין ווייבל, איז זי געוואָרן אייפּערזיכטיק. דאָס שיינע ווייבל איז בסך-הכל געווען זעליגל מאַגול-לעסקאָ, אָבער ער האָט אַזוי געשפּילט זיין ראָלע אַלס פּרוי, אַז ער האָט געקאַנט דערוועקן אייפּערזוכט ביי פּרוי גאָלדפאָדען...

אז גאלדפאדען האָט געזען דעם שוישפילערישן דערפאלג פון מאַגולעסקאָן, איז ער צוגעטראָטן מקיים צו זיין דעם צוואַנג, וואָס ער האָט אים געגעבן בעת זייער ערשטער באַקאנטשאַפט, אז ער וועט פאַר אים מאַכן אַ פּיעסע לויט דעם שליממזלדיקן טיפּ פון דער רומעיִ-נישער פּיעסע „וולאָרוצו מאַמו“. וועלכן ער, מאַגולעסקאָ, האָט פאַר געשטעלט אויף זיין פּראָבע פאַר גאלדפאדענען, און גאלדפאדען האָט אָנגעשריבן זיין קאָמעדיע „שמענדעריק“. די דאָזיקע קאָמעדיע איז שפּעטער געוואָרן איינע פון די באַרימטסטע אין דער יידישער וועלט. צענדליקער אַקטיאָרן, וועלכע האָבן אין יאָרן אַרום געשפּילט די הויפט־ראַלע, זענען געוואָרן דורך איר פּאָפּולער. דער נאָמען „שמענדעריק“ איז בכלל אַרײַן אין אוצד פון דער יידישער שפּראַך, און אז מען וויל באַצײכענען עפּעס אַ לאַ יצלה, אַ נאַר, אַ גולם, זאָגט מען, אז דאָס איז אַ „שמענדעריק“.

שפּעטער ווען די קאָמעדיע איז געוואָרן אזוי באַקאנט, האָט גאלדפאדען געפרובט לייקענען, אז ער האָט דעם איינפאַל און איינ־האַלט גענומען פון רומעניש. ער האָט געטענהט, אז דאָס איז זײַנס אַן אָריגינעל ווערק און אז ער האָט זיך בלויז באַנוצט מיט די לידער פון דער רומענישער קאָמעדיע. אָבער סײַ מאַגולעסקאָ, סײַ צוקערמאַן און נאָך אַנדערע אַקטיאָרן, וועלכע זענען געווען פאַרבונדן מיט דעם אַנט־שטייאונגס־פּעריאָד פון יידישן טעאַטער, זאָגן עדות, אז די קאָמעדיע איז נישט קײַן אָריגינעלע, נאָר זי איז אַ באַאַרבעטונג פון רומענישן.

אַט מיט דער קאָמעדיע „שמענדעריק“ האָט זיך אָנגעהויבן די ערשטע שפּאַלטונג אין יידישן טעאַטער. מען דאַרף נישט פאַרגעסן, אז גאלדפאדען האָט קוים מיט צרות צונויפגעשלעפט עטלעכע יינגער־לייט און מיט זיי אויפגעפירט זײַנע פּיעסעס. אָבער באלד נאָכדעם ווי גאלדפאדען האָט פאַרטיק געמאַכט די קאָמעדיע „שמענדעריק“, האָט זיך אָנגעהויבן אַ מחלוקה אין דער טרופּע. די סיבה איז געווען פּאַל־גענרע: ביז דאַמאָלט איז גאלדפאדענס הויפט־אַקטיאָר געווען ישראל גראַדנער, גראַדנער איז געווען אַ טאַלאַנטפולער שוישפּילער, מיט אַ גרויסער שטימע, אַן אויסגעצײכנטער קאָמיקער, דערצו איז ער געווען דער ערשטער אַקטיאָר מיט וועמען גאלדפאדען האָט געלייגט דעם יסוד פון זיין טרופּע אין יאַסי. ווען גאלדפאדען האָט פאַר זײַנע אַק־

טיאָרן איבערגעלייענט די קאָמעדיע „שמענדעריק“, איז גראַדנער גע-  
ווען זיכער, אז ער וועט באַקומען צו שפּילן די טיטל-ראָל. גאָלדפּאַדען  
האָט אָבער געוואָלט האַלטן זיין וואָרט, וואָס ער האָט געגעבן מאָנאָ-  
לעסקאַן און ער האָט אים, מאָגולעסקאַן, געגעבן צו שפּילן די טיטל-  
ראָל. דאָס איז געווען אַ פּאַטש אין פנים אַרײַן גראַדנער, ווייל דער-  
מיט האָט גאָלדפּאַדען אונטערגעשטראַכן, אז מאָגולעסקאַ איז אפשר  
נאָך אַ גרעסערער אַקטיאָר פון גראַדנער, און דאָס האָט גראַדנער  
נישט געקאַנט אַריבערטראָגן. אין יענער צײַט איז די ראָלע כמעט גע-  
ווען די איינציקע באַלױנונג, וואָס דער אַקטיאָר האָט געהאַט.

אַזוי שרייבט ב. גאָרין, אז ווען אַן אַקטיאָר האָט זיך געקלאָגט  
פאַר גאָלדפּאַדענען, אז ער פאַרדינט נישט גענוג אויף פרנסה, האָט  
אים גאָלדפּאַדען נישט צוגעזאָגט, אז ער האָט פאַר אים אויסזיכטן מער  
צו פאַרדינען, נאָר ער פלעגט אים געוויינלעך ענטפערן: „איך וועל  
דיר אָנשרייבן אַ ראָלע, וועט זי דיר מאַכן אַ נאָמען און דו וועסט  
ווערן גרויס“. מען קאָן זיך דעריבער לײכט פאַרשטעלן ווי גראַדנער  
איז געוואָרן פאַרביטערט ווען די הויפּט-ראָל פון „שמענדעריק“, אַ  
ראָל, וואָס איז געווען אַן „אַפענע קאַרט“, אז דאָס פּובליקום וועט זי  
גוט אויפנעמען, איז נאָר איבערגעגעבן געוואָרן נישט אים, נאָר מאַך-  
גולעסקאַן. גראַדנער האָט דערויף געקוקט ווי אויף אַ פאַרראַט לַגבי  
אים, וועלכער האָט גאָלדפּאַדענען געהאַלפן טראָגן די שטיינער צוב  
פונדאַמענט פון יידישן טעאַטער. ער האָט זיך געבוין און געחנפעט  
צו גאָלדפּאַדענען, אָבער ער האָט זיך נישט געוואָלט בויגן און זיך האַלטן  
קלענער פאַר אַן אַנדערן אַקטיאָר.

און טאָמער איז נאָך געווען ווייניק מאָגולעסקאַס דערפאַלג בײַ  
גאָלדפּאַדענען און באלד דערויף טאַקע ביים עולם, איז געשען נאָך אַ  
פאַסירונג, וואָס האָט גראַדנערן שרעקלעך. אויפגעבראַכט.

זעענדיק מאָגולעסקאַס גרויסן דערפאַלג אַלס „שמענדעריק“,  
האָט גראַדנער אָנגעהויבן פאַדערן פון גאָלדפּאַדענען, אז ער זאָל פאַר  
אים אויך אָנשרייבן אַ פּיעסע מיט אַ הויפּט-ראָלע. גאָלדפּאַדען האָט  
גענומען אַ טראַגעדיע פון דײַטשן דראַמאַטורג קאַצעבוי „די ווילדע  
אינזל“ און זי איבערגעזעצט פאַר גראַדנערן. אין דער טראַגעדיע האָט

מאָנלעסקאָ געשפּילט די ראָל פּון אַ נעגערין און ער האָט געהאַט אזאָ דערפּאַל, אַז ער האָט פּאַרדונקלט גראַדנערן.

דער רעזולטאַט איז געווען, אַז גראַדנער האָט פּאַרלאָזט גאָלד־פּאַדענס טרופּע, האָט מיטגענומען אייניקע אַקטיאָרן, צוגענומען נאָך אייניקע אָנפּאַנגער און געגרינדעט נאָך אַ יידישע טרופּע. דאָס איז געווען דער ערשטער פּאַל ווען גאָלדפּאַדענס טרופּע איז געוואָרן אויס „בן יחיד“. פּון דעם מאָמענט אָן הייבט זיך אָן די אייגנטלעכע אַנט־וויקלונג פּון דער יידישער בינע.

אַבער פאַר צוויי טרופּעס צו שפּילן אין בוקאַרעסט איז נישט געווען גענוג פּלאַץ, האָט זיך גראַדנער מיט זיין טרופּע איבערגעטראַגן קיין יאַסי, די שטאָט, אין וועלכער גאָלדפּאַדען האָט געגרינדעט זיין טעאַטער.

אַבער כאָטש מאָנלעסקאָ איז געווען גענוג באַליבט ביים טעאַ־טער־עולם, איז גראַדנער אויך געווען זייער אַ גרויסער נאָמען און עס איז דעריבער געווען אַ סכּנה, אַז ווען דער טעאַטער־עולם זאָל זיך דער־וויסן, אַז גראַדנער איז אַרויסגעטראַטן פּון גאָלדפּאַדענס טרופּע, זאָל זיך דאָס אָפּרופן אויפן באַזוך. עס האָט זיך אַבער באַלד אַרויסגע־שטעלט, אַז אזאָ סכּנה איז נישט פאַרהאַן. דער עולם איז געווען אזוי צופּרידן פּון מאָנלעסקאָס שפּילן, אַז מען האָט באַלד פאַרגעסן אָן גראַדנערן און דער באַזוך איז נישט פאַרקלענערט געוואָרן.

אַ זייער אינטערעסאַנטע כאַראַקטעריסטיק ווי באַליבט און פּאַ־פּולער מאָנלעסקאָ איז געווען אין רומעניע, גיט דער עלטערער יידי־שער שווישפּילער לעאָן בלאַנס. ער דערציילט: „איך געדענק נאָך ווי מיין טאַטע־מאַמע, וועלכע זענען קיינמאָל אין זייער לעבן אין קיין טעאַטער נישט געגאַנגען, פּלעגן דערציילן חדושים וועגן דעם „אפֿ־טיאָר“ מאָנלעסקאָ, כאָטש זיי האָבן אים קיינמאָל נישט געזען שפּילן. איך געדענק אויך ווי יעדן שבת, ווען מיין טאַטע פּלעגט נעמען אַ משורר אַלס אורח צום טיש, פּלעגט ער אים בעטן, אַז ער זאָל נאָכ־מאַכן מאָנלעסקאָן ווי אזוי ער זינגט אַ געוויס לידל. גראַד האָט איר נער פּון די משוררים, וועלוול האָט ער געהייסן, גאַנץ נישטקשהדיק נאָכגעמאַכט מאָנלעסקאָן. מיין טאַטע־מאַמע האָבן גאָר אָנגעקוואַלן פּון דעם און וועלוול איז געוואָרן אַ גאַנצער יחסן. דער נאָמען מאָגור־

לעסקא אין יעדער צייט געווען איינגעהילט אין לעגענדעס ביי טויזנטער יידן, וועלכע האבן אים גאר קיינמאל נישט געזען. מען האט וועגן אים דערציילט טויזנט און איין מעשות און עס איז א פאקט, אז ווען איינער פלעגט אמאל ערגעץ דערציילן א גוטן ווייז, וואס האט אלעמען געמאכט לאכן, האט מען באלד געזאגט: „ער, מאגולעסקא, מאגולעסקא, א לעבן אויף אים.“ מען האט זיך גארנישט געקאנט פאר שטעלן, אז א גוטער ווייז זאל נישט שטאמען פון מאגולעסקא. האט מען זיך צעהוליעט אויף א חתונה, האט מען געפרובט טאנצן „א חסידל“ אדער גאר א „קאזאטשאק“, איז עס געווען „פונקט ווי מאגולעסקא“, אז מען איז געווארן פריילעך אויף א ברית, האט מען געפרובט זינגען א לידל „פונקט אזוי ווי מאגולעסקא“. זיין נאמען האט מען געהאלטן אין מויל אויף אלע שמחות.

אקטוארן זענען אבער א מאדנע פאלק. אט האט זיך, דאכט זיך, גראדנער צעקריגט מיט גאלדפאדענען און ארויסגעטראטן פון זיין טרופע צוליב מאגולעסקא, און אט ציט ער אליין אריין אין זיין טור פו מאגולעסקא. גאלדפאדען האט דערווייל צובאקומען אנדערע איד טיאָרן און ווען גראדנער האט געוואלט פארשטארקן זיין טרופע, האט ער געשריבן צו מאגולעסקא, זיך פאר אים אנטשולדיקט און אנגאזשירט צו זיך. באלד אבער זענען אויסגעבראכן סכסוכים צווישן גראדנערן און זיין טרופע און דער סוף איז געווען, אז ער האט פארלאזט די טרופע און מאגולעסקא האט זיך געשטעלט אין איר שפיץ. אויף אזא אופן איז אויסגעקומען, אז אין דער שפיץ פון איין יידישער טרופע איז געשטאנען דער גרינדער פון יידישן טעאטער — אברהם גאלדפאדען און אין דער שפיץ פון דער צווייטער יידישער טרופע איז געשטאנען דער געוועזענער משורר, זעליג מאגולעסקא. די צרה איז אבער געווען מיטן רעפערטואר. מאגולעסקא האט נישט געהאט וואס צו שפילן, ווארום געשפילט האט ער דאך די פיעסעס, וועלכע ער האט פריער געשפילט ביי גאלדפאדענען, און גאלדפאדען אליין האט אויך נישט געהאט קיין גרויסן רעפערטואר. דא האט זיך באוויזן אויף דער ארענע יאזעף לאמינער, א משכיל פון יאסי, וועלכער האט אנגעחויבן אלס סופלער און פלעגט גלייכצייטיק שרייבן פיעסעס, הויפט זעכלעך באארבעטונגען פון דייטש, אין וואס ער איז געווען „א

בקי". מאגולעסקא פירט אויף לאטיינערס א קאמעדיע „יענטע פיפער-  
נאטער" און שפילט טאקע די טיטל-ראָל און פאַררעסערט נאָך מער  
די צאָל פון זיינע אָנהענגער.

יענע צייט איז בכלל געווען דער גלענצענדרסטער מאטעריעלער  
פּעריאָד פון יידישן טעאטער, ווייל ס'איז דאמאָלט פאָרגעקומען די  
מלחמה צווישן רוסלאַנד און טערקיי, און רומעניע, וועלכע איז געווען  
א שכנת פון ביידען, האָט, זיענדיק נייטראַל, באַדינט ביידע קעמ -  
פענדע צדדים. מען האָט געמאכט גאָלדענע געשעפטן, מען האָט גע-  
ארבעט אויף דער „גאַנצער פארע". דער עולם האָט פאַרדינט געלט  
און מען האָט ממש געזוכט וואו דאָס געלט אויסצוברענגען. אָבער די  
מלחמה האָט לאַנג נישט געדויערט און פונקט אזוי ווי ס'איז פריער  
געווען פריילעך ביי אלעמען אויפן געמיט, איז איצט געוואָרן שרעק -  
לעך טרויעריק. דער עולם, וואָס איז געווען צוגעוואוינט צו „ליכטע  
פאַרדינסטלעך", האָט ווידער געמוזט אָנהייבן אַרבעטן און לעבן נאָר-  
מאַל, און ס'איז געוואָרן שווער צו פאַרדינען אפילו אויף פרנסה. און,  
ווי געוויינלעך, האָט זיך די ניי-געשאַפענע לאַגע קודם כל אויסגעדריקט  
אין שוואַכן באַזוך אין טעאטער. עס האָט אָנגעהויבן צו פוסטעווען  
אין יידישן טעאטער.

אָט אין יענעם מאָמענט (1879) האָט זיך גאָלדפאַדען מיט זיין  
טרופע אַריבערגעטראָגן קיין רוסלאַנד און מאָגולעסקאָ מיט זיין טרוד-  
פע איז פאַרבליבן אין רומעניע.

5.

גאָלדפאַדען מיט זיין טרופע אין רוסלאַנד האָט געמאכט אויסער-  
געוויינלעך גוטע געשעפטן. פאַר רוסלאַנד איז יידיש טעאטער געווען  
כמעט אַ נייע זאַך. אַ גאַנץ קורצע צייט פאַר גאָלדפאַדענען האָט אָנ-  
געהויבן שפילן אין אַרעם אַ יידישע טרופע אונטער דער אָנפירונג פון  
יעקב ספיוואַקאָוסקי און ישראל ראָזענבערג. אָבער ביז דאָן האָט מען  
אַ יידיש לידל, אַ יידיש טענצל אָדער אזוי אַ יידיש לעבעדיק וואָרט  
געהערט און געזען נאָר אין וויינקעלערס. דאָרט פלעגן אויפטרעטן  
יידישע זינגער, וועלכע האָבן זיך אהין טיילווייז אַריבערגעפּעקלט פון  
גאַליציע. די אזוי גערופענע „בראָדער-זינגער", און טיילווייז טאקע  
אַרטיקע זינגער אליין. דעריבער איז אַ יידישע פיעסע, געשפילט אויף

א בינע מיט אמתע אקטיאָרן און טאַקע אויך אַקטעריסעס, מיט כאָר,  
 דעקאָראַציעס און די איבעריקע „גוטע זאַכן“, געווען ניי, און אזוי ווי  
 אַדעס, וואו גאָלדפאָדען האָט אָנגעהויבן שפּילן, איז געווען אַ שטאַט  
 מיט אַ גרויסער יידישער באַפעלקערונג, און קיין אַדעס פלעגן אויך  
 טאַג-טעגלעך קומען אַ סך יידן פון דער אַרומיקער פּראָווינץ, דעריבער  
 האָט קיין עולם די ערשטע צייט אין טעאַטער נישט געפּעלט. אָנגע-  
 הויבן שפּילן האָט גאָלדפאָדען מיט זיין טרופּע אין אַ קליינעם פּלאַץ  
 (האַנטווערקער-קלוב), באַלד אָבער איז ער אַריבער אין אַ גרויסן טעאַ-  
 טער, מאַרינסקי, וואָס זיין אייגנטימער איז געווען אַ גריך מיטן נאָמען  
 אָמער. גאָלדפאָדען פלעגט צאָלן אָמערן פאַרן טעאַטער, און ווען דער  
 גריך האָט געזען וואָס פאַרע גוטע געשעפטן גאָלדפאָדען מאַכט, האָט  
 ער גענומען חרטה האָבן און פאַרלאַנגט צו ווערן אַ שותף אין דער  
 דירעקציע. גאָלדפאָדען האָט זיך דערפון אָפּגעזאָגט. אָמער איז גע-  
 וואָרן זייער בייז אויף גאָלדפאָדענען און האָט באַשלאָסן אים אָנצו-  
 לערנען „דרך-אריץ“. אָבער נלאַט אַרויסוואַרפן גאָלדפאָדענען מיט זיין  
 טרופּע, האָט ער פאַרט נישט געקאַנט, ווייל אלע האָבן געוואוסט, אז  
 גאָלדפאָדען איז נישט בלויז דער גרינדער פון יידישן טעאַטער, נאָר  
 מען האָט אויך געגלויבט, אז גאָלדפאָדענס טרופּע וואָס איז אייגענט-  
 לעך באַשטאַנען פון צוויי טרופּעס (איינע געפירט דורך זיין ברודער)  
 איז די איינציקע יידישע טרופּע אין דער וועלט, טאָ צו וואָס טויג זיך  
 קריגן מיט גאָלדפאָדענען, אויב מען קאָן נישט אַרייננעמען אַן אַנדער-  
 רע יידישע טרופּע אויף זיין אָרט?

אָבער דאָ איז אונטערנעקומען אַן אינטריגע, וואָס האָט געענדערט  
 די גאַנצע סיטואַציע. אין גאָלדפאָדענס טרופּע איז געווען דער אויבנ-  
 דערמאָנטער אַקטיאָר יעקב ספּיוואַקאָוסקי, וועלכער האָט פריער גע-  
 שפּילט ביי גאָלדפאָדענען אין רומעניע, און דערנאָך אָפּגעפאַרן קיין  
 אַדעס, וואו ער איז פאַרלאָפּן דעם וועג גאָלדפאָדענען און געפּנט אַ  
 יידיש טעאַטער, אָבער אזוי ווי גאָלדפאָדען איז באַלד נאָך אים געקו-  
 מען מיט זיין טרופּע קיין אַדעס און אזוי ווי געשפּילט האָט ספּיוואַ-  
 קאָוסקיס טרופּע נאָר גאָלדפאָדענס פּיעסעס און אין רוסלאַנד האָט גע-  
 הערשט דאָס געזעץ פאַר אויטאָרן-שוץ, איז דעריבער געווען די  
 געפאַר, אז גאָלדפאָדען זאָל זיי פאַרווערן צו שפּילן זיינע פּיעסעס. אוי-



סער דעם איז גאלדפאדענס טרופע באשטאנען פון בעסערע אקטיאָ-  
 רישע כוחות, און דערצו איז דער נאָמען גאלדפאדען אליין אויך גע-  
 ווען זייער פאָפולער. האָבן די אַלע סיבות געבראכט דערצו, אז ספיר-  
 וואקאָווסקיס טרופע זאָל אָפטרעטן די שטאָט אָדעס צו גאלדפאדענס  
 טרופע. ספיוואקאָווסקי אליין איז שפעטער אַרײַן צו גאלדפאדענען  
 אין טרופע. אזוי ווי ער איז געווען אַן אינטעליגענט, א גוטער אַק-  
 טיאַר, און דער ערשטער, וואָס געגרינדעט דאָס יידישע טעאַטער אין  
 אָדעס, האָט ער דערווארט אַ ספעציעלע באַציואונג פון גאלדפאדענען  
 צו אים. גאלדפאדען האָט אָבער געהאַט אַ ספעציעלע טבע אונטער -  
 צושטרייבן, אז די וויכטיקסטע פיגור אין טעאַטער איז ער אליין, און  
 די אַקטיאָרן אַ נעבן-זאך. ביי אַזאַ בליק אויף אַלע ביים טעאַטער, האָט  
 גאלדפאדען אויך נישט גענוג טאַקטפול זיך פאַרהאַלטן צו ספיוואקאָו-  
 סקין. דאָס האָט דעם לעצטן פאַדרראָסן און אין זיין כעס האָט ער  
 באַשלאָסן זיך נוקם צו זיין אָן גאלדפאדענען. ער האָט געוואוסט וועגן  
 דעם כעס, וואָס עס טראָגט אויף גאלדפאדענען דער בעל-הבית פון  
 מאַרינסקי טעאַטער, דער גריך אָמער, און ער איז אוועק צו אים און  
 אים געזאָגט, אז ס'איז דאָ אויף דער וועלט, און טאַקע נישט הינטער  
 די הרי חושד, נאָר אין נאָענטן רומעניע, נאָך אַ יידישע טרופע מיט  
 אַ גרויסן אַקטיאָר מאַגולעסקאָ אין דער שפיץ מיט אַ נייעם רעפער -  
 טואַר (וואָרום גאלדפאדענס רעפערטואַר איז שוין אויך געווען אויס-  
 געשפילט אין אָדעס), און ער, ספיוואקאָווסקי, נעמט זיך אונטער צו  
 ברענגען יענע טרופע קיין אָדעס.

אָמער האָט זיך מיט ביידע הענט אָנגעכאַפט אָן ספיוואקאָווסקיס  
 פאַרשלאָג, ווייל דאָ האָט ער ענדלעך דערזען די געלעגנהייט נקמה צו  
 נעמען אָן גאלדפאדענען און ער האָט באַפולמעכטיקט ספיוואקאָו-  
 סקין צו פאַרן קיין רומעניע און ברענגען פון דאָרט מאַגולעסקאָן מיט  
 זיין טרופע.

אז ספיוואקאָווסקי איז געקומען אין רומעניע, האָט ער דאָרט  
 געטראָפן שפילן מאַגולעסקאָן אין דער שטאָט באַטושאַן. אזוי ווי קיין  
 גוטע געשעפטן האָבן זיי נישט געמאַכט, איז מאַגולעסקאָ באַלד צו-  
 געפאלן צו ספיוואקאָווסקיס פאַרשלאָג. די הויפּט-מאַכער אין מאַגו-  
 לעסקאָס טרופע זענען געווען: מאַגולעסקאָ, לאַטיינער און ליברעסקאָ.

און גראָד האָט דער צופאַל געוואָלט, אז אלע דריי זאָלן האָבן חשבונות מיט גאַלדפּאַדענען.

איצט האָבן אלע דריי, צוזאַמען מיט ספּיוואַקאווסקין, וועלכער האָט אויך „געהאַט אַ האַרץ“ אויף גאַלדפּאַדענען, זיך פאַראייניקט און זענען אָפּגעפּאַרן קיין אַדעס פירן אַ קאָנקורענץ מיט גאַלדפּאַדענען.

ליבעסקאָ אין זיינע זכרונות וויל אפילו האָבן, אז ווען זיי זענען געקומען אין אַדעס, האָבן זיי געטראָפּן דאָס טעאָטער פּריי, ווייל גאַלדפּאַדענען מיט זיין טרופּע זענען דורך דער צייט אוועקגעפּאַרן שפּילן אין ניקאָלאַיעוו. ב. גאָרין דערצײלט אָבער אין נאָמען פון אַקטיאָרן, ער-ראַיה, אז די אויבנדערמאָנטע זענען בשתיקה געקומען קיין אַדעס און האָבן זיך פאַרבונדן מיטן גריך אָמער. מאָגלעסקאָ האָט געגעבן דעם גריך זיין רעפּערטואַר און ווען די פּיעסן זענען צוריקגעקומען פון פעטערבורג צענזורירטע (ערלויבט צום שפּילן), האָט אָמער אָן שום צערעמאָניעס אַרויסגעוואָרפּן גאַלדפּאַדענען פון טעאָטער.

מאָגלעסקאָס טרופּע איז באַשטאַנען פון פּאָלגענדע קרעפטן: מאַך גולעסקאָ און זיין פּרוי, זיין שוועגערין פּאַאָלינאַ עדעלשטיין, אבא און קלאַראַ שיינגאַלד, משה זילבערמאַן און פּרוי, שכר גאַלדשטיין און זיין פּרוי סאַפּיע (שפּעטער — קאַרפּ), מ. טיך און דאָס מינד סאַבי-נאַ לאַקסער (שפּעטער די פּרוי פון קאָמפּאָזיטאָר רומשינסקי), לאַ-טיינער איז געווען מחבר און סופּלער פון דער טרופּע, יוסף עדעל-שטיין — דער שפּעטערדיקער נרעסטרע יידישער טעאָטער-דירעקטאָר אין אַמעריקאַ — איז געווען קאַסירער, און דער פאַרוואַלטער פון דער טרופּע איז געווען י. י. לערנער, וועלכער איז דערנאָך אליין געווען די רעקטאָר פון יידישע טרופּעס און האָט אָנגעשריבן אַ סך פּיעסעס, צווישן זיי די איבערזעצונגען פון „אוריאל אַקאַסטאַ“ און „זשידאָוו קאַ“.

עס איז נישט פעסטגעשטעלט, מיט וועלכער פּיעסע די נייע טרוי-פע האָט אָנגעהויבן אירע פּאַרשטעלונגען אין אַדעס. לויט ב. גאָרינען איז דאָס געווען יאַזעף לאַטיינערס קאָמעדיע „יענטע פיפּערנאָטער“ און די פּיעסע איז שרעקלעך דורכגעפּאַלן. דער גריך אָמער האָט זיך שוין אָנגעהויבן שרעקן, אז ער האָט געטאָן אַ שלעכטן שידוך, וואָס

ער האָט געבראַכט מאָגלעסקאַס טרופּע, אָבער מיט דער צווייטער פּיעסע, אויך לאַטיינערס, די אויבנדערמאָנטע „צוויי שמואל־שמעל־קעס“, האָט מאָגלעסקאַס טרופּע באַלד פאַרבעסערט איר מערכה און באַקומען אַ גוטן נאָמען.

איינער פון די יידישע זשורנאַליסטן אין אמעריקע, ב. וויינשטיין, וועלכער האָט אין יענער צייט געלעבט אין אָדעס און פֿלעגט כּסדר באַזוכן דאָס יידישע טעאַטער, גיט איבער, אז מאָגלעסקאַס טרופּע האָט גאָר אָנגעהויבן מיט לאַטיינערס קאָמעדיע „דער דיבוק, אָדער, די באַבע חוה“. אין דער קאָמעדיע, וועלכע האָט שוין דאַמאָלט חוזק געמאַכט פון דער אומנה אין דבוקים, האָט מאָגלעסקאַ געשפּילט 2 ראלן: „די באַבע חוה“, וועלכע גלויבט אין דבוק, און צום סוף פון דער קאָמעדיע — דעם „ליז“, וועלכער ווייזט אויף, אז דאָס האָט ער זיך געהאַט פאַרשטעלט פאַרן דבוק און אַלעמען די גאַנצע צייט גע־פירט פאַר דער נאָז. דערנאָך האָט מען געשפּילט אַנדערע פּיעסעס פון לאַטיינער און הורוויץ. אָבער צו יענער צייט (און אויך אַ סך שפּע־טער אַפילו) איז געווען איינגעפירט דער מנהג פון „דיווערטיסמענטן“. אַ פּיעסע האָט געמעגט אַפילו האַלטן לאַנגע 5 אַקטן, איז דער עולם נאָך דער פאַרשטעלונג נאָך געבליבן זיצן אין טעאַטער און גע־ווארט אויף דעם „קאָמפּאַט“, ווי זיי האָבן גערופן דעם דיווערטיס־מענט. און דעריבער איז אויך מאָגלעסקאַ, נאָך דער פּיעסע, אַרויס־געטראָטן מיט קופּלעטן, אין וועלכע ער האָט זייער אויסגענומען ביים עולם. ערשט דאָ אין פּראַק, האָט דער טעאַטער־עולם דערזען פאַר זיך אַ שיינעם מאַן, וואָס האָט נאָך דערצו פאַרמאָגט אַ וואונדערשיינע שטימע. דאָס פּובליקום האָט מאָגלעסקאַן אזוי פיל מאַל אַרויסגערופן אויף ביים בוז ער איז מיד געוואָרן.

די ערשטע צייט האָט מאָגלעסקאַס טרופּע נישט געטראָט שפּילן גאָלדפּאַדענס פּיעסעס, אָבער לערנער, וועלכער האָט פאַרוואַלטעט מיט דער טרופּע און האָט געהאַט אַ צד אין פעטערבורג, האָט זיך וועגן דעם באַמיט און די טרופּע מיט מאָגלעסקאַן אין דער שפּיץ האָט אַנ־געהויבן שפּילן גאָלדפּאַדענס פּיעסעס און ערשט דאָ האָט מאָגלעסקאַ געמאַכט אַ שטאַרקן איינדרוק.

באזונדערס אָבער האָט זיך מאָגלעסקאַ אויסגעצייכנט אין

שמר'ס פיעסע, „דער פראצענטניק“. דאָ האָט ער קאָפּירט אַן אַדעסער פראַצענטניק, קאַפּאַ, וועלכּן די גאַנצע שטאָט האָט געקענט. און ווען מאָגלעסאַ איז אַרויף אויף דער בינע און האָט אָנגעהויבן מיט זיין הילף און שטימע נאָכמאַכן דעם אַדעסער הויט־שינדער, איז דער טעאַטער־עולם כּמש אַריינגעפאַלן אין באַגייסטערונג. אַ גרויסן דער־פאַלג האָט מאָגלעסאַ אויך געהאַט אין דר. שלמה עטינגערס „סער־קעלע“ (געשפּילט דעם שטאַמלער „ירחמיאל“) און אין משה לייב ליי־ליענבלומס פיעסע, „דער ביגאַמיסט“.

מאָגלעסאַ האָט גענומען דעם יידישן עולם פון אַדעס מיט שטורם. אין טעאַטער פלעגט ביי יעדער פאַרשטעלונג הערשן אַ פיערלעכע שטימונג. די פּרעסע איז געווען פון אים אַנטציקט. אין יעדער נער צייט האָט אין אַדעס גאַסטראָלירט דער וועלט־באַרימטער פראַנצויזישער קאָמיקער קאַקלען, און די רוסישע פּרעסע האָט פאַרגליכן מאָגלעסאַן צו קאַקלען. איין רעדאַקטאָר פון אַן אַנטיסעמיטישער צייטונג, אַזמידאַ, האָט עפנטלעך אויסגעדריקט זיין באַדויערן, וואָס אַזאַ גרויסער אַקטיאָר ווי מאָגלעסאַ איז אַ „זשיד“, און איינמאַל, נאָכן שפּילן, האָבן רוסישע סטודענטן אַרומגערינגעלט דעם וואָגן, אין וועלכּן מאָגלעסאַ איז אַהיימגעפאַרן, האָבן אויסגעשפּאַנט די פּערד און זיך אַליין איינגעשפּאַנט אים צו פירן.

אַבער באַלד איז געקומען אַן אומגליק אויפן יידישן טעאַטער. דער רוסישער קייזער אַלעקסאַנדער זער צווייטער איז דערהרגעט געוואָרן. די צאָרישע מאַכט האָט זיך אָנגעהויבן באַציען מיט אומצוטרוי צו יעדער עפנטלעכער פאַרזאַמלונג. אומעטום האָט מען געזען רע, קראַד־מאַלע“ און רעוואָלוציע, און צווישן די קרבנות איז אויך געווען דאָס יידישע טעאַטער. עפעס האָט עס געשפּילט אויף אַ שפּראַך, וואָס דער פּאָליציי איז געווען שווער צו קאָנטראָלירן, און קיין גרויסע ליבע צו יידן איז דאָך פריער אויך נישט געווען — דעריבער איז קיין וואונדער נישט, וואָס עס איז אַרויס אַ־באַפּעל, אַז מען טאָר נישט שפּילן קיין יידיש טעאַטער. אָבער דער פאַרבאָט איז לאַנג נישט געווען גילטיק. מען האָט באַלד ווידער אָנגעהויבן שפּילן, נאָר נאָך דער הפסקה האָט מאָגלעסאַ, וועמענס נאָמען עס איז שוין דערווייל געוואָרן פּאַפּולער־איבער רוסלאַנד, זיך אַרויסגעלאָזט מיט זיין טרופּע איבער דער פראַ־

ווייניז. ווי עס פירט זיך, האָבן זיך אָנגעהויבן סכסוכים אין דער טרוֹ-  
פע, מאָגלעסאָך האָט אָנגעהויבן שפּילן אין אַנדערע טרופּעס, וועלכע  
האָבן זיך דורך דער צייט פּאַרמירט, ביז ער איז ווידער אַרײַן צו גאָלד-  
פּאַדענען און איז אויפגעטראָטן אַלס „פּאַפּוס“ אין גאָלדפּאַדענעס פּײַע-  
סע „בר־כּוכבּא“, צו וועלכער ער איז געווען אַ שטיקל מהותן, ווייל ער  
האָט פאַר איר געשריבן די מוזיק צו די באַקאַנטע נומערן „אַ פּאַס-  
טוכל“ און „געקומען איז די צייט“.

עס איז נישט קלאָר די סיבה, אָבער מאַנכע ווילן דורכאויס, אַז  
לערנער, וועלכער איז געווען אַ משומד, זאָל זיך האָבן געפונען באַ-  
עוולט פון גאָלדפּאַדענען, און ער האָט געמערט קיין פעטערבורג, אַז  
אין „בר כּוכבּא“ געפינען זיך פּיל רעוואָלוציאָנערע שטעלן. ער האָט גע-  
געבן אָנצוהערן, אַז אזעלכע בונטאַרישע רייד, ווי בר כּוכבּא באַנוצט  
קעגן דער רוימישער מאַכט, קאָנען דורך די אומבאַוואוסטזיניקע מאַסן  
אויסגעמיטשט ווערן נישט ווי רייד פון אויפשטענדיקע קעגן די אַמאָ-  
ליקע הערשער — די רוימער, נאָר בכלל ווי רעוואָלוציאָנערע רייד  
קעגן דער מאַכט. דאָס פּאַלק וועט זיך דורכן יידישן טעאַטער אָנשטעקן  
מיט רעוואָלוציע...

די צאַרישע מאַכט האָט זיך נישט געלאָזט בעטן און דעם 17-טן  
אויגוסט 1883 איז אַרויס אַ שאַרפּער באַפעל, וואָס פאַרווערט צו שפּילן  
יידיש טעאַטער איבער דער גאַנצער רוסישער אימפּעריע. דאָס מאָל  
איז דער באַפעל געווען זייער אַ שטרענגער. מען האָט מער נישט גע-  
קאָנט, ווי ביים ערשטן פאַרבאָט, שפּילן פאַר כאַבאַר (שוחד) און די  
יידישע אַקטיאָרן האָבן געמוזט אָנהויבן אויסוואַנדערן פון רוסלאַנד.

## 6.

מאָגלעסאָך איז צוריקגעפּאַרן קיין רומעניע, אָבער אַליין אָנגע-  
פירט מיט אַ טרופּע האָט ער נישט. דער דירעקטאָר פון דער טרופּע איז  
געווען מאָריס פינקל, איינער פון די ערשטע גאָלדפּאַדען-אַקטיאָרן, אַ  
געוועזענער בראַדערזינגער, וועלכער איז דערנאָך געווען איינער פון די  
ערשטע טעאַטער-דירעקטאָרן אין אַמעריקע. פינקל האָט זיין לעבן  
געענדיקט דורך זעלבסטמאָרד צוליב אַ פּאַמיליע-טראַגעדיע. זיין  
פרוי עמאַ, אַ שוועסטער פון באָריס טאַמאַשעווסקי, האָט זיך פאַר-  
ליבט אין דעם אַקטיאָר דוד לעווענסאָן. דער מאַן האָט זי אָנגעהויבן

חושר זיין. איינמאָל, ווען ער האָט זי געטראָפֿן צוזאַמען מיט איר ליב-  
האַבער, האָט ער אויף ביידן געשאָסן. דער ליבהאַבער איז דורך אַ  
נס ניצול געוואָרן. עמא, וועלכע איז געווען אַ בילד־שיינע פֿרוי און אַן  
אויסגעצייכנטע אַקטעריסע, איז פֿאַרבליבן אַ קריפל און האָט מער  
אויף דער בינע נישט געקאָנט אויפטרעטן, ביז זי איז געשטאַרבן. איר  
זון איז אַ געלערנטער: ער איז פֿראַפּעסאָר פֿון מאַטעמאַטיק אין אַ ניו־  
יאָרקער אוניווערזיטעט, און איז דער מאַן פֿון דער באַקאַנטער שווי-  
שפּילערין בערטאַ גערסטין.

אַבער, ווי דער שטייגער איז, האָט מאָגלעסכאַ, לאַנג נישט  
געלעבט בשלום מיט פינקלען, און ער איז אינגליכן אַרויסגעטראָטן פֿון  
זיין טרופּע און האָט געגרינדעט אין בוקאַרעסט אַ קוואַרטעט, אין  
וועלכן ס'האַבן זיך אַ חוץ אים אויך באַטייליקט די אַקטיאָרן לייזער  
און מינדעל צוקערמאַן און דער שפּעטערדיקער קאַמפּאָזיטאָר און די  
ריגענט דוד הירש. דער קוואַרטעט האָט זיך נישט געשטיצט בלויז  
אויפֿן ייִדישן עולם. זיין רעפּערטואַר איז געווען אַ געמישטער. ער  
איז באַשטאַנען פֿון רומענישע, רוסישע און ייִדישע נומערן. קיין  
געלט פֿאַראַויס פֿאַר בילעטן האָט מען נישט געצאָלט, נאָר נאָכדעם ווי  
די אַקטיאָרן האָבן פֿאַרענדיקט אַ געוויסן טייל פֿון זייער פֿראַגראַם,  
פלעגט מאָגלעסכאַ אָדער אַן אַנדערער פֿון דער גרופּע אַרומגיין מיט אַ  
טעלער קלויבן דעם „האַנאָראַר“ צווישן די באַזוכער.

ווען מען האָט אַמאָל מאָגלעסכאַן אויפּגעקוואַם געמאַכט אויף  
דעם שלעכטן איינדרוק, וואָס אזאַ האַלטונג רופּט אַרויס, זאָל מאָג-  
לעסכאַ האָבן געענטפּערט: „איר מיינט, אז איך בין טאַקע אזוי פֿאַר-  
קאַכט צו מאַכן געלט? גלויבט מיר, אז ניין. פֿאַר הונגער האָב איך  
נישט קיין מורא. איך בין דערצו געוואוינט נאָך פֿון קינדווייז אַן. איך  
ווייל אַבער נישט, אז צווישן אונז זאָל מעגלעך זיין אזא זאך, אז איי-  
נער זאָל האָבן וואָס צו עסן און דער אַנדערער נישט... אלע זאָלן הונ-  
גערן — דאָס יאָ, אַבער איינער זאָל זיין זאַט און די אַנדערע זאָלן  
הונגערן — דאָס נישט!“

דערמיט האָט מאָגלעסכאַ געמיינט פינקלען, וועלכער האָט דא-  
מאָלט שטאַרק עקספּלאַטירט זיין טרופּע. דערווייל האָט זיך מאָגלעס-  
כאַ צוריק איבערגעבעטן מיט פינקלען, וואָרום דער טעאַטער־עולם

האָט זיך דערוואוסט, אז מאָגלעסקאָ איז אַרויסגעטראָטן פון זיין טרופע און דער באַזוך אין טעאָטער איז געוואָרן קלענער. פינקל האָט באַיך ברירה זיך געמוזט איבערבעטן מיט מאָגלעסקאָ און אים נאָכגעבן זיינע באַדינגונגען, און פינקל האָט קיין חרטה נישט גע- האָט, ווייל באַלד נאָכדעם ווי מאָגלעסקאָ איז צוריק אַרײַנגעטראָטן אין דער טרופע, האָבן די געשעפטן זיך תיכף פאַרבעסערט. קורץ דערנאָך איז די טרופע אַריבערגעפאַרן קיין יאַסי, אָבער מאָגלעסקאָ האָט פּלוצלונג געוואָרפן אַן אומחן אויף רומעניע. אין די אַלע שטעט, וואו מען האָט געקאָנט שפּילן יידיש טעאָטער, האָט ער שוין געשפּילט צענדליקער מאָל. ער האָט שוין געקענט דעם עולם און ער האָט גע- בענקט נאָך אַ נייעם עולם. דאָס האָט דער קינסטלער אין אים געוואָלט וויסן, צי ער איז באַמת אַ טאַלאַנט, וואָס וועט אַ ו מ ע ט ו אַ אַנערקענט ווערן, אָדער האָט ער בלויז נושאַ-חן געווען ביי די רומע- נישע און רוסישע יידן. פון דעם מאַמענט, ווען אָט דער געדאַנק האָט זיך גענומען פּיקן אין זיין מוח, האָט דער רומענישער טעאָטער-עולם פאַרלוירן פאַר אים יעדן אינטערעס און ער האָט נאָר געטראַכט וועגן באַווײַזן זיך אויף דער בינע פאַר אַ פּובליקום פון אַן אַנדער לאַנד, פון אַ לאַנד, וואו ער האָט נאָך קיינמאַל נישט געשפּילט...

זיין אויג איז געפאַלן אויף גאַליציע. דאָ האָט ער דערוואַרט אָדער צו ווערבירן נייע אָנהענגער אָדער איבערצולעבן אַן אַנטווישונג און נישט אַנערקענט צו ווערן.

האָט מאָגלעסקאָ אָנגעהויבן אויסצואַרבעטן פּלענער ווי אזוי צו פאַרן קיין גאַליציע, אָבער פּראַקטיש איז דערפון נאָרנישט געוואָרן. אַנשטאַט קיין גאַליציע איז מאָגלעסקאָ גאָר אוועקגעפאַרן מיט פינקל- לען קיין לאַנדאָן.

אין לאַנדאָן האָט שוין געשפּילט אַ פּריערדיקע טרופע מיט יעקב פּ. אַדלער אין דער שפּײַז. אַדלערס נאָמען איז דערגאַנגען קיין אַמע- ריקע, וואו דער פּראַפעסיאָנעלער יידישער טעאָטער האָט זיך נאָר וואָס געהאַלטן ביים גרינדן. אַרום אַדלערן האָבן זיך שוין געוועבט לע- גענדעס. מען האָט פּיל דערציילט וועגן זיין פּרעכטיקער אויסערלעכ- קייט, וועגן זיין מאַגעטישער קראַפט אויף דער בינע און וועגן זיין גרויסן שווישפּילערישן טאַלאַנט. דער נאָמען „הנשר הגדול“, ווי

מ'האָט אים גערופן, איז געווען אויף די צינגער פון די אימיגראַנטן, וועלכע האָבן געבענקט נאָך אַ יידיש טעאַטער מיט אמתע אַקטיאָרן. דעריבער איז אַ געוויסער טעאַטער-אונטערנעמער, מאַנדעלקערן, גע- קומען קיין לאַנדאָן ספּעציעל פון אַמעריקע צו אַנגאַזשירן אַהין אַד- לערן. ער האָט אָבער נישט געקאָנט דורכקומען וועגן די באַדינגונגען, און עס האָט שוין געהאַלטן דערביי, אַז ער זאָל צוריקפאַרן מיט לוי- דיקן. אין דעם מאַמענט זענען אָבער אַנגעקומען קיין לאַנדאָן מאַגור- לעסקאַ מיט פינקלען, און מאַנדעלקערן האָט זיי פאַרגעלייגט צו פאַרן מיט אים קיין אַמעריקע. דאָרט וועלן זיי שוין צוזאַמען אויסזוכן אַזעלכע אונטערנעמער, וועלכע וועלן זיי געבן געלט צו ברענגען זייער גאַנצער טרופּע פון רומעניע קיין אַמעריקע.

מאָגלעסקאַ מיט פינקלען האָבן זיך גערן אָנגעכאַפט אָן דעם פּלאַן, ווייל דאַמאָלט איז אַמעריקע געשטאַנען זייער אין גרויסן. גע- וויינלעך פּלעגט מען דאַמאָלט אַמעריקע רופן נישט אַנדערש ווי די „גאַלדענע מדינה“, און מ'פּלעגט זיך אין אייראָפּע אַנדערציילן אומ- געהויערע גוזמאות וועגן די גאַלדענע גליקן אין דעם נייעם לאַנד. דער- צו האָבן זיי געזען, אַז קיין גרויסע גליקן מאַכט נישט אַדלער מיט זיין טרופּע אין לאַנדאָן, וואָרום זיי האָבן אין קיין ריכטיקן טעאַטער-בנין נישט געשפּילט, נאָר אין עפעס אַ זאַל, וואָס האָט געהאַט פון פאַרנט אַ יאַטקע, און דער קצב, אַ פּלאַצקער ייד מיטן נאָמען סמידט, איז עס געווען דער דירעקטאָר. און אזוי זענען מאָגלעסקאַ, פינקל און מאַג- דעלקערן אָפּגעפאַרן קיין אַמעריקע, וואו זיי זיינען אַנגעקומען אין יולי 1886. דער נאָמען מאָגלעסקאַ איז אויך שוין אין אַמעריקע גע- ווען זייער פּאָפּולער, און אַז ס'זענען אַריבער נאָך אייניקע טעג, האָבן זיי טאַקע אונטערנעשריבן אַ קאָנטראַקט מיט אַ דירעקטאָר וועגן ברענ- גען זייער גאַנצע טרופּע פון רומעניע צו שפּילן אין אַמעריקע. דער די- רעקטאָר איז געווען אַ שיקאַגער און ער האָט אַין ניו-יאָרק נישט גע- האָט קיין טעאַטער, נאָר ער האָט געהאַפּט צו קריגן.

דער קאָנטראַקט האָט געזאָגט, אַז מאָגלעסקאַ פאַרט באַלד צוריק קיין רומעניע ברענגען פון דאָרט די טרופּע. אַביסל געלט האָט מען אים מיטגעגעבן, און דאָס איברייע האָט ער זיך געדאַרפט אליין שאַפּן דורך געבן אָפּשיד-פאַרשטעלונגען אויפן וועג. דער חשבון איז געווען,



אז ווען די טרופע וועט אנאנסירן, אז זי פארט קיין אמעריקע און זי  
ניט די לעצטע פארשטעלונגען אין אייראפע, וועט די הכנסה זיין א  
גרויסע, ווייל דער עולם וועט זיך וועלן געזעגענען מיט זיינע אקטיארן  
און אָט מיט דעם געלט וועט מען זיך דערשלעפן קיין אמעריקע.

און אזוי איז טאקע געווען. די אקטיארן, וועלכע זענען פשוט  
גליקלעך געווען פון דעם געדאנק, אז זיי פארן אין דער „גאָלדענער  
מדינה“, האָבן געגעבן אייניקע פארשטעלונגען אויפן וועג פון רומעניע  
קיין מערב-אייראָפּע און סוף אויגוסט 1886 איז די גאנצע טרופע  
געבראכט געוואָרן קיין אמעריקע.

און דאָ האָט מאָגלעסאָך באַלד איבערגעלעבט צוויי אַנטווישונג-  
גען. אין די יונגע יאָרן האָט זיך מאָגלעסאָך באַצויגן מיט ציטרוי צו  
מענטשן און אזוי ווי ער איז געווען אין געשעפטס-ענינים זייער ווייניק  
באהאָונט איז ער אזוי אַריינגעפאַלן ביים ערשטן געשעפט, וואָס ער  
האָט געשאַסן אין אמעריקע, אז ער האָט זיך שפּעטער קוים אַרויס-  
געדרייט...

מאָגלעסאָך איז געווען אין ניו-יאָרק בלויז 3 טעג און נאָכדעם  
האָט ער געשלאַסן דעם קאָנטראַקט מיט דראַזדאַוויטש און ראָזענגארטען,  
אזוי ווי זיי האָבן קיין טעאָטער אין ניו-יאָרק נישט געהאט און זיי  
האָבן זיך געוואָלט גאַראַנטירן, אז די געבראַכטע טרופע וועט שפּילן  
אויך אין אַן אַנדערער שטאָט, אויב זיי וועלן אין ניו-יאָרק בכלל נישט  
קריגן קיין טעאָטער, האָבן זיי אין קאָנטראַקט אַריינגעשטעלט אַ פּונקט,  
אז די טרופע איז פאַרפליכטעט צו שפּילן אין אַ מ ע ר י ק ע . וואו  
אין אמעריקע? — אין דער הויפּט-שטאָט ניו-יאָרק, צי אין דער צוויי-  
טער גרעסטער שטאָט שיקאַגאָ, צי גאָר אין אַ קליין פּראָווינץ-שטעטל  
— דאָס איז אין קאָנטראַקט נישט געשטאַנען. זיי האָבן אַרויסגעשיקט  
מאָגלעסאָך קיין רומעניע נאָך דער טרופע און אַליין האָבן זיי דער-  
ווייל געפירט פאַרהאַנדלונגען וועגן דינגען דאָס „געשאַנעל-טעאָטער“  
אויף בויערי אין ניו-יאָרק.

זיי האָבן דאָס טעאָטער, וואָס האָט זיך געפונען אין דער יידישער  
געגנט פון ניו-יאָרק, נישט באַקומען, און ווען מאָגלעסאָך איז געקור-  
מען צוזאַמען מיט דער גאַנצער טרופע, האָבן זיי געכאַפט אויף סוכות  
אַ טעאָטער אויף דער 58-טער סטריט אין ניו-יאָרק, אין אַ געגנט, וואו

יידן האָבן נישט געוואוינט. דאָרט האָט די טרופע געגעבן 9 פאָרשטע-  
לונגען. אין די 9 פאָרשטעלונגען האָט מען אויסגעפירט 3 פיעסעס  
און יעדע פיעסע האָט מען געשפילט 3 מאָל.

נישט קוקנדיק דערויף, וואָס די ידיעה וועגן קומען פון דער טרור-  
פע האָט אויפגערודערט די יידישע טעאטער-באווער פון ניו-יאָרק און  
דער עולם האָט מיט גרויס אומגעוילד געוואָרט צו זען די נייע אָפ-  
טיאָרן אויף דער בינע, האָט אין טעאטער געהערשט אַ שרעקלעך  
קאָלטע שטימונג, ווען מען האָט געשפילט אָפגעבאכט אָפערעטעס  
„בלויבארד“ און „פּעריקאָלאַ“. דער עולם איז אַרויס פון טעאטער אומ-  
צופרידן. די נישטיידישע אָפערעטעס זענען דעם עולם נישט געפעלן  
און די באַזוכער האָבן זיך געפילט אין טעאטער ווי זיי וואָלטן אַרייַ-  
געפאלן אויף אַ פרעמדער חתונה. דערפאַר, ווען מען האָט אַלס דריטע  
פיעסע אויפגעפירט שמר"ס קאָמעדיע „די קאָקעטע דאָמען“, איז די  
שטימונג אין טעאטער שוין געווען אַ געהויבענע, אַ יום-טובֿדיקע. די  
טעאטער-באווער האָבן זיך דערפילט ווי אין דעם היים און די צו-  
פרידנקייט פון פובליקום איז געוואָקסן מיט יעדער פאָרשטעלונג. די  
שווישפילער זענען באַלד געשטיגן אין די אויגן פון פובליקום, און וואָס  
מער דאָס שטיק האָט אויסגענומען, אַליץ מער האָט דער עולם געלעקט  
די פינגער פון די אַקטיאָרן.

מאָגלעסאָ אַליין איז מודה אין זיינע זכרונות, אַז ער האָט נישט  
אויסגענומען אין אָפגעבאכט אָפערעטע „בלויבארד“. ער ניט אויך  
אָן די סיבה. לויט זיין מיינונג איז דאָס דערפאַר, ווייל ער האָט גע-  
שפילט עפעס אַ גוישן מלוכה-מאַן, בעת דער טעאטער-עולם האָט דער-  
וואָרט אים צו זען אין אַן עכט יידישער ראָלע. באַזונדערס האָט ער  
שטאַרק אַנטוישט זיינע רוסישע און רומענישע לאַנדסלייט, וועלכע  
האָבן אים נאָך אין דער אַלטער היים געזען שפילן די „הסידיםלעך“.  
דאָס איז אויך געווען די סיבה, פאַרוואָס ער איז דורכגעפאלן אין  
דער צווייטער אָפגעבאכט אָפערעטע „פּעריקאָלאַ“, אין וועלכער ער  
האָט געשפילט די ראָלע פון אַ חזירי-סוחר. אָבער אין יידישן טעא-  
טער זענען דאָמאָלט אויך געקומען דייטשן אַלס באַזוכער, און פונקט  
ווי מאָגלעסאָ איז דורכגעפאלן ביי די יידישע באַזוכער, ווייל די  
טיפן, וועלכע ער האָט פאָרגעשטעלט טאַקע אויף אַ קינסטלערישן

אופן, האבן זיי גארנישט אינטערעסירט — פונקט אזוי גרויס איז געד-  
ווען זיין דערפאלג ביי די דייטשע באזוכער, ווייל די טיפן זענען זיי  
געווען גוט באקאנט און היימיש.

אבער מאגולעסקא האט זיך דאך אויף זיי געקאנט זייער קנאפ  
שטיצן. ער איז דאך געקומען אין ניו-יאָרק שפּילן פאר יידן, נישט  
פאר דייטשן. און דעריבער איז ער געווען צופרידן, ווען ער האט כאַטש  
אין דער דריטער פּיעסע, אין שמר"ס „קאָקעטע דאַמען“, שטאַרק  
אויסגענומען ביים יידישן טעאַטער-עולם.

לעאָן בלאַנק, דער שווישפּילער, וועלכער איז מיטגעקומען מיט  
יענער טרופּע, דערציילט, אז מאַגולעסקאָס ערשטער אויפּטריט האָט  
זיך געענדיקט מיט אַ פּשוטן סקאַנדאַל. צו יענער צייט איז פּאַרגעקור  
מען אין אַמעריקע די גרויסע איינוואַנדערונג פון רוסישע און רומע-  
נישע יידן, און זיי איז דער נאָמען מאַגולעסקאָ געווען זייער באַקאַנט.  
עס איז דעריבער נישט קיין וואַנדער, וואָס אַלע האָבן זיך געפּרייט,  
ווען זיי האָבן געהערט, אז ער קומט ענדלעך קיין אַמעריקע און זיי  
האָבן זיך זייער געריכט אויף זיין ערשטן אַרויסטריט. און כאַטש די  
פּאַרשטעלונגען זענען פּאַרנעקומען אין אַ געגנט, וואָס איז פּאַר יידן  
געווען אומבאַקאַנט, פונדעסטוועגן זענען אַלע בילעטן צו דער ער-  
שטער פּאַרשטעלונג צעכאַפט געוואָרן. אַלע האָבן מיט אומגעדולד גע-  
וואַרט צו זען מאַגולעסקאָ אין עפעס אַ גרויסער ראַלע, אָבער דאָ  
איז מאַגולעסקאָ אויפגעטראָטן אין אַ קליינער ראַלע, אין וועלכער ער  
האָט נישט געהאַט צו טאַנצן און אפילו נישט געזאַנגט קיין וויצן. דע-  
ריבער איז דער עולם געווען שרעקלעך אַנטווישט. נאָכן ערשטן אַקט  
איז אין טעאַטער געוואָרן אַ טומל. מענטשן האָבן געשריגן און געלאָ-  
רעמט, אז מען האָט זיי אָפּגענאַרט. מען האָט פּלוצלונג אָנגעהויבן  
שרייען אז דאָס איז גאַר נישט מאַגולעסקאָ.  
דער אמתער מאַגולעסקאָ איז גאַרנישט געקומען, און דאָס האָט מען  
געגעבן אַ פּאַלשן נאָמען אַן אַנדערן אַקטיאָר. אויך אין דרויסן פּאַרן  
טעאַטער האָט זיך געטאָן הושר, און אַלע — אין איין געשריי: עס  
איז נישט מאַגולעסקאָ! נאָכן צווייטן אַקט האָט מאַגולעסקאָ אליין גע-  
מוזט אַרויסגיין אויף דער בינע, כדי איינצושטיילן דעם עולם. ער האָט  
זיך פּאַרענטפּערט, אז אין דער פּיעסע האָט ער נישט קיין גרויסע ראָ-

לע, דערפאר וועט ער איבערמאָרגן אויפטרעטן אין „די קאָקעטע דאָ-  
מען“, וואו ער האָט שוין יאָ אַ גרויסע ראָלע.

דער עולם האָט נישט געגלויבט וואָס ער זאָגט, און ווען מען  
האָט אויפגעפירט „די קאָקעטע דאָמען“ — איז דאָס טעאָטער געווען  
כמעט ליידיק, און אפילו די, וועלכע זענען יאָ געקומען, זענען גע-  
בליבן קאלט, ווייל די פיעסע איז געווען אָן אַ כאָר און מען האָט גע-  
רעדט פשוט „יודיש“, נישט קיין „דייטש“, ווי אויף די ביז דאָמאָליטיקע  
יודישע פּאַרשטעלונגען. דער נייער דורכפאל האָט אויף מאָגלעסקאָן  
גאָר שטאַרק געווירקט און ווען מען האָט דערנאָך אויפגעפירט אָפענ-  
באַכס „פּעריקאָלאַ“, האָט ער זיך איינגעקשנט, אז ער וועט נישט מיט-  
שפּילן. דער קליינער עולם, וואָס איז געקומען צו דער פּרעמיערע פּון  
„פּעריקאָלאַ“ און האָט געזען, אז מאָגלעסקאָ שפּילט נישט אינגאַנצן,  
האָט ערשט ווידער געמאַכט אַ טומל.

דער באַרימטער שוישפּילער דוד קעסלער, וועלכער האָט אויך גע-  
שפּילט אין יענער טרופּע, דערציילט אין זיינע דעראינערונגען, אז דער  
טעאָטער פּלעגט יאָ זיין גוט באַזוכט. אלע פּון דער טרופּע זענען געווען  
צופּרידן אויסער מאָגלעסקאָן, וועלכער איז בטבע געווען אַ קאַפּרויז  
נער. אזוי האָט ער בעת דער ערשטער אויפּירונג פּון „פּעריקאָלאַ“ זיך  
איינגעשפּאַרט אינגאַנצן ניט מיטצושפּילן, עס איז אפילו געווען אַן אומד  
וויכטיקע ראָלע, אָבער ער האָט זיך אָפּגעזאָגט צו שפּילן די ראָלע אין  
לעצטן אויגנבליק, ווען דאָס פּובליקום האָט זיך שוין אָנגעהויבן צו-  
זאַמענצוקלייבן אין טעאָטער. דערקלערט זיין אָפּזאָג צו שפּילן האָט  
מאָגלעסקאָ דערמיט, וואָס ער איז קראַנק, אָבער די אַקטיאָרן האָבן  
געוואוסט, אז דאָס טוט ער דערפאַר, ווייל ער איז אין כּעס, ווייל די  
ראָלע איז צו קליין. אָבער זאָגן עס אָפּן — האָט ער נישט געוואָלט.  
אומזיסט האָט מען זיך ביי אים געבעטן צו שפּילן און דערווייל אָפּ-  
געהאַלטן דעם אָנהויב. דער עולם אין טעאָטער האָט שוין גענומען  
פּאַטשן מיט די הענט, קלאַפּן מיט די פּיס און שרייען, און באַין ברירה  
האָט מען די ראָלע אין דער לעצטער רגע געגעבן אַ שוואַכן אַקטיאָר,  
וועלכער האָט זי זייער שלעכט געשפּילט. דער עולם האָט יענעם אָוונט  
זייער קאַלט אויפגענומען די אַקטיאָרן און גאָרנישט אָפּלאָדירט.  
געזען, אז קיין גרויסן דערפאַלג האָט די טרופּע ניט אין ניו-

יאָרק, האָבן די צוויי דירעקטאָרן פאַרלאָנגט, אז מאָגלעסקאַ מיט דער טרופע זאָלן זיך אַריבערטראָגן קיין שיקאַגאַ. מאָגלעסקאַ האָט זיך קאַטעגאָריש אָפּגעזאָגט צו פאַרן קיין שיקאַגאַ. דאַמאָלט האָבן די טער אַטער-דירעקטאָרן געוויזן מאָגלעסקאַן, אז זיי האָבן די דעה, נישט ער, וואָרום אין קאָנטראַקט איז בפירוש געשטאַנען, אז מאָגלעסקאַ ברענגט די טרופע צו שפּילן אין אַ מ ע ר י ק ע, אָבער קיין ש ט אָ ט וואו צו שפּילן, איז אין קאָנטראַקט נישט דערמאָנט.

מאָגלעסקאַ איז געווען דערפאַר אזוי איינגעקשנט נישט צו שפּילן ערגעץ אַנדערש ווי נאָר אין ניו-יאָרק, ווייל פאַר דער קורצער צייט, וואָס די טרופע האָט דאָ געשפּילט, האָבן מאָגלעסקאַ און די אַנדערע מיטגלידער זיך דערוואוסט, אז דער בעסטער פּלאַץ צו שפּילן יידיש טעאַטער איז ניו-יאָרק. דער גרעסטער טייל אימיגראַנטן אין אַמעריקע איז געבליבן אין ניו-יאָרק, און די יידישע באַפעלקער - רונט האָט זיך דאָ פאַרגרעסערט מיט אַן אויסערגעוויינלעכער שנעלקייט. דער עיקר איז אויך געווען דאָס, וואָס ניו-יאָרק האָט געטראָגן דעם כאַראַקטער פון אַ גרויסן כּרך, בעת אַנדערע שטעט, ווי גרויס זיי זענען נישט געווען אין שטח און ווי שנעל די יידישע באַפעלקערונג זאָל דאָרט נישט האָבן געוואַקסן, זענען געווען פּראָוויניץ-שטעט. די דירעקט-טאָרן האָבן דאָן די גאַנצע זאַך איבערגעגעבן דעם געריכט, וואָס וואָס אַרויסגעגעבן אַ פּסק-דין, אז אָן דער דערלויבעניש פון די צוויי דירעקט-טאָרן טאָר די טרופע אין ערגעץ נישט שפּילן. 3 חדשים האָט די טרופע פאַרבראַכט אונטער די שווערסטע באַדינגונגען, ביז ס'האָט זיך אַריינגעמישט אַן אַדוואָקאַט ליוויי און ער האָט זיי באַפרייט פון דעם פאַר-באָט צו שפּילן. דאַמאָלט האָט ער מיט נאָך צוויי פּערזאָן געדונגען דאָס „נעשאַנעל-טעאַטער“, עס אַ נאָמען געגעבן „רומעניען-אַפּערן-הויז“, ווייל אין שכנות איז געווען אַ רומענישע באַנק, און דאָ הויבט זיך אָן אַ ניי קאַפיטאַל אין דער געשיכטע פון יידישן טעאַטער אין אַמעריקע, אין וועלכן זיי גמונט מאַגלעסקאַ האָט געשפּילט אַ באַדייטנדע ראָלע.

8.

די טרופע, וואָס איז געבליבן שפּילן מיט מאָגלעסקאַן, האָט גענוג מען פּילן אַ מאַנגל אין פּיעסעס. קיין סך טעאַטער-באַזוכער איז נאָך

דאמאָלט נישט געווען און דעריבער האָט מען אַ פּיעסע נישט געקאָנט  
לאנג שפּילן און דער רעפּערטואַר האָט זיך שנעל אויסגעשעפּט. אין  
דער זעלבער צייט איז אין רומעניען געוואָרן זייער פּאָפּולער אַ נייער  
דראַמאַטורג — „פּראָפּעסאָר“ משה הלוי איש הורוויץ. דערדאָזיקער  
„פּראָפּעסאָר“, האָט אפילו געהאַט אַ שטיקל חטא אויף זיך. ער איז  
אַמאָל געווען אַ משומד, אָבער זיינע פּיעסעס זענען דווקא געווען עכט  
יידישע. זיין געביט איז געווען די יידישע היסטאָריע. פון דאָרט האָט  
ער געשלעפּט די סוזשעטן פאַר זיינע פּיעסעס. און דעם דאָזיקן „דראַ-  
מאַטורג“ האָט מאָגולעסקאָס טרופּע געבראַכט קיין אַמעריקע פאַר זיין  
ער טעאַטער.

ווען הורוויץ איז געקומען קיין אַמעריקע, איז גראָד געווען אַק-  
טועל די געשיכטע פון טיסאַ-עסלאָר; אַן אונגאַרישער ייד איז באַשול-  
דיקט געוואָרן אין אַ ריטואַל-מאָרד און איינער פון די הויפט-עדוּת  
קעגן דעם באַשולדיקטן איז געווען גראָד אַ יידיש יינגל, מאָריס שאַרף,  
וועלכער האָט זיך דערצו געלאָזט איבערריידן פון די אונגאַרישע אַנ-  
טיסעמיטן. די ראָל האָט געשפּילט מאָגולעסקאָ.

געוויינלעך פלעגט זיך פירן אין יידישן טעאַטער (און אין טייל  
ערטער איז עס אַ מנהג נאָך ביז היינט), אַז ווען אַן אַקטיאָר האָט גע-  
שפּילט די ראָלע פון אַ „שלעכטן“ כאַראַקטער, האָט מען אים אויס-  
געפּיפט און אים אַרויסגעוויזן אַנטיפּאַטיע. מעג דער אַקטיאָר ווי גוט  
שפּילן זיין ראָלע, מעג ער ווי קינסטלעריש פאַרקערפּערן דעם טיפּ,  
וועלכן ער שטעלט פאַר, דער יידישער טעאַטער-עולם פאַרגעסט פול-  
שטענדיק, אַז דאָס ש פ י ל ט בלויז דער אַקטיאָר דעם שלעכטן  
מענטש, אַז פּערזענלעך האָט ער אפּשר די זעלבע געפּילן פון אַנטיפּאַ-  
טיע צום פאַרגעשטעלטן העלד.

עס איז דעריבער געווען אַ סכנה, אַז מאָגולעסקאָ זאָל זיך פאַר-  
שאַפן שונאים ביים שפּילן אַ ראָלע פון אַ יידישן מסור. געשען איז  
אָבער אַנדערש. לעאָן בלאַנק דערציילט, אַז מאָגולעסקאָ האָט געהאַט  
אין דער ראָל ערנסטע דראַמאַטישע מאָמענטן, וועלכע ער האָט דורכ-  
געפירט אויף אַ גלענצענדיגן שטייגער און ער האָט אויך געהאַט קאָמי-  
שע מאָמענטן, וועלכע ער האָט דורכגעפירט אַזוי פּיין, אַז דער גאַנצער  
עולם האָט געקייכט פון געלעכטער. אין דער ראָלע האָט מאָגולעסקאָ

צוגעשריבן פאר זיך א לידל „שלח-מנות“, און אין דעם לידל, פונקט ווי אין אנדערע לידער, האָט ער זיך אויף א לייכטן שטייגער אָפּגע- שטעלט אויף באַקאַנטע פּאַסירונגען אין דער יידישער געשיכטע. מאָד- גולעסקאָ האָט אַלזאָ באַוווּזן אזוי צו באַרואַיקן דעם עולם, אַז מ'האָט אים מוחל געווען דאָס, וואָס ער שפּילט דעם „שוואַרצן כאַראַקטער“.

נאָך דער דאָזיקער פּיעסע האָט הורוויץ אויפגעפירט זיין היסטאָר- רישע פּיעסע „שלמה המלך“. מאַגולעסקאָ האָט דאָ געשפּילט אַ פּאַס- טוך שלום, וועלכער איז משוגע פּאַרליבט אין דער שיינער שולמית, אויף וועלכער שלמה המלך האָט געוואָרפּן אַן אויג און ער נעמט זי אַרײַן צו זיך אין פּאַלאַץ, וואו זי ווערט איינע פון זיינע טויזנט וויי- בער. לאַגיש וואָלט די ראַלע, וועלכע שטעלט פּאַר אַ ליבהאַבער, גע- דאַרפט שפּילן דער ליבהאַבער פון דער טרופּע, דוד קעסלער, אָבער מאַגולעסקאָ, דער קאָמיקער, האָט ממש באַוווּזן וואונדער אין דער ראַד- לע. ער האָט זי אזוי גוט געשפּילט, אַז דער עולם איז פשוט ווילד גע- וואָרן פּאַר באַנייטערונג. מאַגולעסקאָ האָט זיך אויך אָנגעשריבן אַ לידל מיט מוזיק, דאָס לידל האָט אויסגעדריקט דעם געדאַנק, אַז שלום דער פּאַסטוך איז אין ליבע מער ערנסט ווי דער קעניג און, אַז עס איז בכלל נישט קיין גרויסער יחוס צו זיין די געליבטע פון אַ קע- ניג, ווייל דער קעניג באַרט זיך אין בלוט פון זיינע אונטערטאָנען און לעבט אויף זייער השבון.

אינטערעסאַנט איז, אַז איינמאָל, ווען מאַגולעסקאָ איז הייזערדיק געוואָרן און האָט דעריבער נישט געקאָנט שפּילן, און דוד קעסלער, וועלכער איז שוין דאַמאָלט געווען זייער באַליבט, האָט אים געוואָלט פּאַרטערען אין דער ראַלע, איז אין טעאַטער אויסגעבראַכן אַ סקאַנדאַל צוליב דער אומצופרידנהייט פון דעם טעאַטער-עולם.

נאָכדעם ווי דער סעזאָן ווערט פּאַרענדיקט אין ניריאָרק, פּאַרט אָפּ די טרופּע קיין פּילאַדעלפּיע. עס איז אינטערעסאַנט צו הערן די מיינונג פון דער דאַמאָלט באַדייטנדער יידישער אַקטעריסע בעסי טאָמאַשעווסקי וועגן דעם איינדרוק, וואָס מאַגולעסקאָ האָט געמאַכט: „די ערשטע פּיעסע האָבן זיי געשפּילט „די קאָקעטע דאַמען“. ווען איך זאָל וועלן איבערגעבן דעם איינדרוק פון אַלע שוישפּילער, וואָס האָבן זיך באַטייליקט אין דער פּיעסע, וואָלט איך נישט געווען געטריי

צו די שוישפילער און נישט צו מיר אליין, ווייל דער איינדרוק, וואָס איז מיר געבליבן פון דאָן, איז נישט פון דער גאַנצער טרופע, נאָר פון איין קינסטלער, איין זשעני — זיגמונט מאָגולעסקאַ. מאָגולעסקאַ האָט נישט געשפילט די ראָלע גאַלמאַן. ער האָט געלעבט אַלס גאַלמאַן. אויף דער סצענע איז אַרומגעגאַנגען אַ יונג, אַ ברען, אַן אַדעסער לעב-יונג, אַ פּיער האָט געברענגט אין יעדער באַוועגונג זייער. יעדעס קוקעלע זיינס האָט אויסגעטייטשט אַ נשמה. דאָן איז געקומען דער צווייטער אַקט און עס איז ערשינען שפּרינצע די מעקלערין. בשום אופן איז נישט געווען מעגלעך צו דערקענען, אַז שפּרינצע, וואָס ווערט דאָ גע-שפּילט, איז נישט קיין לעבעדיקע שפּרינצע, געבראַכט אַהער פון דער אַלטער היים. מיט זיין גרויסן צויבער-חן, מיט זיין געניאַלער איינביל-דונגס-קראַפט האָט מאָגולעסקאַ געשפּילט שפּרינצע, די אַלטע יידענע, וואָס מעקלערט דינסטן. ער האָט געשפּילט מיט אַזאַ איבערצייגונגס-קראַפט, אַז ס'איז נישט געווען מעגלעך אים צו דערקענען נישט נאָר אַלס דעם, וואָס האָט ערשט געשפּילט דעם יונגן פּלאַס-פּיערדיקן לעב-יונג, נאָר עס איז געווען שווער צו דערקענען, אַז שפּרינצע איז נישט שפּרינצע, נאָר מאָגולעסקאַ. נישט קיין זי, נאָר אַן ער."

די ראָלע „שפּרינצע" און בכלל די אַנדערע פּרויען-ראָלן, וועלכע מאָגולעסקאַ האָט געשפּילט, האָבן אים, מאָגולעסקאַן, זייער באַליבט און פּאָפּולער געמאַכט נישט נאָר ביים טעאַטער-עולם, נאָר אויך ביי דער טעאַטער-קריטיק. אַזוי דערציילט דער באַקאַנטער יידישער דראַ-מאַטורג לעאָן קאַברין: „זעענדיק אים אויף דער בינע אין אַ פּרויען-ראָלע, האָט מען דאָך איינפאַך נישט געקאַנט גלויבן, אַז דאָס איז ער, זיגמונט מאָגולעסקאַ. מען איז געווען אונטערן איינדרוק, אַז דאָס איז אַ פּרוי, וואָס מען האָט אַמאָל ערנעז געזען, ערגעז געטראָפּן, די אמתע באַבע יאַכנע, די אמתע שפּרינצע, מיט אַלע תּנועהלעך, מיט אַלע העויות. אין שמר"ס „קאַקעטע דאַמען" האָט ער געשפּילט גאַנצע דריי ראָלן — צוויי מענערישע און איין ווייבערישע. די צוויי מענערישע ראָלן זיינען געווען אַזוי ווייט איינע פון די אַנדערע, ווי מזרח איז ווייט פון מערב. אין איין ראָלע איז ער געווען יונג און לע-בעדיק און אין דער צווייטער ראָלע — אַלט און צעבראַכן, און אין דערמיט פון די צוויי ראָלן, אין דעם זעלבן אָוונט, אין דער זעלבער



פיעסע, האָט ער געשפּילט די ראָלע פון שפּרינצע די מעקלערן. דריי פּאַרשידענע כאַראַקטערס, דריי פּאַרשידענע טיפּן און אין יעדן כאַראַקטער איז ער געווען אַ גרויסער און אַמתער קינסטלער."

אויף אַן ענלעכן אופן כאַראַקטעריזירט מאַנולעסקאָן אין דער זעלבער פיעסע דער באַקאַנטער טעאַטער-קריטיקער, רעדאַקטאָר פון ניו-יאָרקער „פּאַרווערטס", א.ב. קאהאַן: „די ראָלע פון שפּרינצע האָט געשפּילט מאַנולעסקאָן, און כל זמן שפּרינצע איז געווען אויף דער בינע — פּלעגט דאָס טעאַטער נישט אויפהערן צו שטורמען און צו דונערן. די ראָלע פון דעם יונגן שאַרלאַטאַן אין דעם ערשטן אַקט און די ראָלע פון דעם אַלטן שכור אין דעם לעצטן אַקט פּלעגט אויך שפּילן מאַנולעסקאָן. האָט מען אין יידישן קוואַרטאַל נישט אויפגעהערט צו ריידן וועגן די וואונדער, וואָס ער באַווייזט שפּילנדיק אין אין פיעסע דריי ראָלן. אַ געבוירענער הויך-באַגאַבטער קינסטלער איז ער געווען, אָבער זיין פּערזענלעכער חן האָט געהאַט פונקט אַזויפיל צו טאָן מיט זיין דערפּאָלג ווי זיין קראַפט אַלס אַרטיסט. ער האָט די טעאַטער-באַזוכער פּאַרכיטשופּט מיט זיין זינגען אַזוי גוט ווי מיט זיין שפּילן. זיין שטימע גופּא פּלעגט עלעקטריזירן זיינע צוהערער, אי בשעת ער האָט געזונגען, אי בשעת ער האָט גערעדט. זיין יעדער קער איז דעם עולם ליב געווען."

מאַנולעסקאָס דערפּאָלג אין פּילאַדעלפּיע האָט זיך נישט אָפּגע-שטעלט ביי דער ערשטער פיעסע. די ווייטערדיקע אויפירונגען פון דער טרופּע זענען געווען הורוויצעס פיעסעס „יהודה און ישׂראל" און „דאָס פּוילישע יונגל", און אַט וואָס בעסי טאַמאַשעווסקי דערציילט: „די גאַנצע טרופּע האָט געשפּילט, נאָר געזען האָב איך בלויז „שמאַל גאַרגל". דאָס האָט געשפּילט מאַנולעסקאָן. דאָ איז שוין אים נישט גע-ווען צו פּאַרגלייבן מיט קיין אַנדערן שוישפּילער. ווי אַ טאַפּאָליע צווישן אַגרעס-כוימער, אַזוי האָט מאַנולעסקאָן מיט זיין געניאַלן צו-בעריהן געשטיגן העכער פון אַלע יידישע אַקטיאָרן."

נישט געקוקט אויף אַלע דערפּאָלגן, איז אָבער באַשערט געווען מאַנולעסקאָן צו האָבן אַביסל עגמתי-נפש אין פּילאַדעלפּיע. דאָרט הערשט זייער שטאַרק דאָס געזעץ פון „בלויען זונטאַג", דאָס הייסט, אַז זונטאַג טאָר מען נישט שפּילן קיין טעאַטער, און, כידוע, הויבט

מען אן רעכענען זונטאָג פון שבת נאָך 12 ביינאכט. פאָסירט אַמאָל, אַז שבת אין אָוונט פאַרצײט זיך די פאַרשטעלונג בײַז נאָך 12 און, געטריי דעם געזעץ, האָבן די עלעקטריע-אַרבעטער אויסגעלאָשן די עלעקטריע און אַראָפּגעלאָזט דעם פאַרהאַנג אין מיטן שפּילן. אין טע- אַטער איז געוואָרן אַ שרעקלעכער טומל, און כאַטש עס איז געווען קלאָר, אַז די שולד פאַר דער געשטערטער פאַרשטעלונג איז נישט פון די אַקטיוואַרן, פונדעסטוועגן האָט דער טעאַטער-עולם באַשולדיקט די אַקטיוואַרן און זיי אָנגעהויבן צו באַיקאַטירן.

די ווייטערדיקע קאַריערע פון מאָגולעסקאַן האָט אָנגענומען דעם נאַרמאַלן גאַנג. ער האָט זייער אָפט געטוישט די טעאַטערס, איז אָפט געווען אַ שותף צו די דירעקציעס, אָבער געשפּילט האָט ער אַלץ אין די זעלבע משונהדיקע „היסטאָרישע“ אָפּערעטעס פון לאַטיינער און „פּראָ- פּעסאַר“ הורוויץ, וועלכע האָבן דאַמאָלט באַהערשט די יידישע בינע אין אַמעריקע.

## 9.

אַן ענדערונג אין מאָגולעסקאַס קאַריערע איז פאַרגעקומען דעם 13 נאָוועמבער 1891, וואָס איז בכלל אַ היסטאָרישע דאַטע אין דער געשיכטע פון יידישן טעאַטער. אין יענעם טאַג איז אויפגעפירט גע- וואָרן יעקב גאַרדינס ערשטע פיעסע „סיביריע“ און אין איר האָט מאָג- גולעסקאַ געשפּילט דעם ערשטן רעאַלן כאַראַקטער און תּיכּהּ ומיד גע- וויזן, אַז ער איז באַמט אַ קינסטלער, און אַז ער נעמט אויס ביים עולם נישט נאָר דורך זינגען און טאַנצן אין עקסטראַוואַנאַנטישע ראַלן, נאָר דורך פאַרקערפערן אַ לעבעדיקן מענטש פון בלוט און פלייש, ווי עס איז געווען גאַרדינס העלד — דער משרת פענדיק.

אָבער די ערשטע גאַרדין-אויפירונג איז אויך פאַרבונדן מיט אַ סקאַנדאַל, אַרויסגערופן טאַקע דורך מאָגולעסקאַן.

די געשיכטע איז אַזאַ: ביים איינטיילן די ראַלן האָט מען מאָג- לעסקאַן געגעבן צו שפּילן די ראַלע פון דינער פענדיק. די ראַלע איז געווען אינגאַנצן אַנדערש ווי די ראַלן, וועלכע מאָגולעסקאַ האָט גע- שפּילט בײַז דאַמאָלט. ער האָט דאַריבער גענומען דרייען מיט דער נאָז

און האָט אַרויסגעוויזן אומצופרידנקייט. יעקב פ. אַדלער האָט דאָס באַמערקט און ער האָט אים אויפּמערקזאַם געמאַכט, אַז ער זאָל וויסן זיין, אַז דאָס איז נישט פֿון יענע פּיעסעס, וועלכע מ'האָט געשפּילט ביז איצט. דאָס איז — האָט ער אים געגעבן אַ סטראַשע — לײַטער־טור. מאָגלעסקאָ האָט אים אויסגעהערט מיט אַ זייער ערנסטער מינע און געעענטפּערט: „יאָ, דאָס קאָן זיין, אָבער איך האָב מורא, אַז אונז זעך יידישער עולם וועט דאָס נישט כאַפּן און ער וועט זיכער אַנט־שלאָפּן ווערן.“ מאָגלעסקאָ האָט אַלץ אַרײַנגעטראַכט ווי אַזוי „אויפ־צולעבן“ די פּיעסע און ער האָט דעריבער פאַרפּאַסט אַ קופּלעטל, מיט וועלכן ער האָט געהאַפּט צו ראַטעווען די סיטואַציע. בעת נאָרדין האָט אויף דער פּראָבע דערהערט, אַז מאָגלעסקאָ זינגט אַ קופּלעט אין זיין פּיעסע, איז ער געוואָרן זייער אויפגערעגט און האָט אים פאַר־ווערט צו זינגען דעם קופּלעט. מאָגלעסקאָ, וועלכער איז געווען אַ שותף אין דער דירעקציע און דערצו דער באַליבטער אַקטיאָר, איז ניט געוואוינט געווען, אַז מחברים זאָלן אים זאָגן דעות. ער האָט זיך דערי־בער נאָרנישט געמאַכט פֿון נאָרדינס באַמערקונג און ווייטער געזונג־גען. נאָרדין איז דערויף אַרײַנגעפּאַלן אין אַ שרעקלעכן כּעס, גענומען קלאַפּן מיטן שטעקן און שרייען: „סוואַלאַטש!“ דאָ איז מאָגלעסקאָ אַרויס פֿון די כלים און געגעבן אַ געשרײַ: „וואַרפט אַרויס די שוואַר־צע באַרד! ווער דאַרף אים דאָ? פאַרוואָס זידעלט ער מיך?“

אויסגעפירט האָט מאָגלעסקאָ. ער האָט דאָס לידל יאָ געזונגען, אָבער נאָרדין, וועלכער האָט פּיינט געהאַט קאָמפּראַמיסן, האָט אַלס פּראָטעסט אָפּגעטאַן אַ זאָך, וואָס פּאָדערט אַ שטאַרקן כאַראַקטער: ער איז צו דער פּרעמיערע פֿון זיין ערשטער פּיעסע נישט געקומען אין טעאַטער.

זיגמונט מאָגלעסקאָ איז געווען אין בעסטן גלאַנץ פֿון זיין קינסט־לערישער קאַריערע, ווען אויסערלעכע סיבות האָבן איבערגעריסן זיין נאָרמאַלע אַנטוויקלונג. ער באַנוגנט זיך נישט בלויז צו זיין אַ שויר־שפּילעד. ער ווערט אויך אונטערגעמער. גראַד טרעפט ער אָבער מיט זיין אונטערגעמונג אויף אַ שרעקלעכער צײַט. אין אַמעריקע הערשט ראַמאַלט אַ שוידערלעכער קריזיס; מענטשן פּלעגן זיך דערנערן דערפֿון, וואָס זיי האָבן אַרויסגענומען פֿון שמוץ אין די כּלעכערנע פעסער פאַר

די הייזער דאָס אָפּפאַל פון עסן, וואָס מען פלעגט דאָרט אַרײַנוואַרפן. אין אזא צײַט קאָן מען בײַ טעאַטער קײן געשעפטן נישט מאַכן. טעאַטער איז אַ מאַסן־אַרטיקל און ווען די ברייטע מאַסן פאַרדינען נישט, ווערט דאָס טעאַטער נישט באַזוכט, און די לעצטע שורה איז— אַ מאַטעריעלע קאַטאַסטראָפּע.

אזוי איז אויך געווען מיט מאָגולעסקאַס אונטערנעמונג. ער האָט פאַרלוירן דאָס גאַנצע ביסל געלט, וואָס ער האָט שוין געהאַט פאַר־מאַנט, אזוי, אז צום קומענדיקן סעזאָן האָט ער שוין מער נישט אָנגעפירט אַלײן מיט אַ טעאַטער, נאָר האָט זיך אַנגאַזשירט בײַ אַנדערע אָבער דער ענמת־נפש צוליב דעם, וואָס ער האָט פאַרלוירן זײן געלט, און וואַרשיינלעך אויך דאָס, וואָס ער האָט נישט געקאַנט פאַרבלייבן בײַ זײן זעלבסטשטענדיקייט, האָבן מאָגולעסקאַן געבראַכט דערצו, אז ער האָט אָנגעהויבן טרינקען אַלקאָהאָל.

וואָס עס האָט געהייסן פאַר מאָגולעסקאַן זײן זעלבסטשטענדיק קאָן מען פאַרשטיין, ווען מען נעמט אין באַטראַכט דעם דאַמאָלטדיקן מצב פון ייִדישן טעאַטער.

אין יעדן ייִדישן טעאַטער איז דער סטאַר, דער הויפּט־אַקטיאָר, געווען דער בעל־הבית און ער האָט באַשטעלט אַ פּיעסע פאַר זיך. די פּיעסע־שרײַבער האָבן שטענדיק געהאַט אין זינען, אז זייערע ווערק מוזן האָבן צענטראַל־פּיגורן צוגעפאַסט צו די אייגנטימער פון די טעאַטערס, וועלכע קויפן בײַ זיי פּיעסעס. אזוי האָט גאָרדין געשריבן פּיעסעס מיט הויפּט־ראָלן פאַר טאַמאַשעווסקי, אַדלער, קעסלער און בער־טאַ קאַליש. אמת, אז אינגאַנצן פאַרנאַכלעסיקט די אַנדערע מיטגלידער פון דער טרופּע האָט גאָרדין נישט. אין יעדער פון זיינע פּיעסעס זענען אויך פאַרהאַן נענוג ראָלן פאַר אַנדערע אַקטיאָרן, און טאַקע אַ דאַנק די ראָלן זענען אויך די אַנדערע קלענערע אַקטיאָרן באַדימט געוואָרן. אָבער פאַרט זענען מער פון אַלע פּאַפּולער געוואָרן די הויפּט־ראָליסטן. מאָגולעסקאַ האָט געהאַט אין יעדער גאָרדין־פּיעסע אַ גוטע ראָלע. גאַנץ אַנדערש וואָלט אָבער געווען, ווען מאָגולעסקאַ בלײַבט דער אייגנטימער פון אַ טעאַטער און די דראַמאַטורגן וואָלטן געשריבן זײַערע פּיעסעס, האָבנדיק אים אין זינען אַלס הויפּט־ראָליסט. מיר וואָלטן היינט צו טאָג פאַרמאַנט אייניקע אינטערעסאַנטע קאָמעדיעס. אזוי

אָבער האָבן מיר אייניקע דראַמעס מיט אינטערעסאַנטע כאַראַקטער־  
ראָלן.

בכלל איז מאָגלעסקאָ נישט געווען פון די פשוטע נאַטורן, וואָס  
באַפרידיקן זיך לייכט און נעמען אַלץ פאַר ליב. זיין אינטוימער פריינט,  
דער באַקאַנטער שווישפילער לעאָן בלאַנק, דערציילט, אז „איבער דעם,  
וואָס מאָגלעסקאָס נאַטור איז געווען אַ פאַרפלאַנטערטע, אַ קינסטלעך־  
ריש־קאַפּריזנע, האָט ער, דער גרויסער קינסטלער, קיינמאָל נישט גע־  
קאַנט ווערן אינגאַנצן צופרידן. אפילו אין די בעסטע צייטן האָט אים  
אַלץ ע פ ע ס געפּעלט, אפילו אין די בעסטע מאָמענטן איז ער נישט  
געווען צו גליקלעך. דער עולם האָט אים געקאַנט טראָגן אויפן קאַפּ,  
האָט ער זיך אַלץ געפּילט אומגליקלעך. אים האָט זיך אַלץ געדוכט, אז  
ער איז אַ פאַרשאַלטענער מענטש. ער האָט די מינדעסטע קרוודע גע־  
פילט צו שטאַרק. ער האָט יעדע איבערלעבונג אויסגעווייטאַקט אין  
דער טיפעניש פון זיין פיין־פּילנדער נשמה. ער האָט אַלע מאָל גע־  
האַט גרויסע צרות, און אזוי ווי די צייט איז דאָן געווען זייער אַ שלעכ־  
טע און מ'איז נישט געווען זיכער מיט דעם, וואָס דער מאָרגן וועט  
ברענגען, האָבן מאָגלעסקאָן אוודאי קיין צרות נישט אויסגעפּעלט,  
און דאָס איז געווען איינע פון די סיבות, פאַרוואָס ער האָט פון צייט  
צו צייט געזוכט זיך צו פאַרגעסן דורך אויסטרינקען אַביסעלע . . .”

אין דעם פּעריאָד, ווען מאָגלעסקאָ האָט ווידער פאַרלוירן זיין  
זעלבסטשטענדיקייט און האָט זיך צוריק אַנגאַזשירט ביי דעלשטיין  
און אַדלער, האָט מאָגלעסקאָ געאַרבעט איבער די כחות. ווי דער שטיי־  
גער איז דאַמאָלט געווען, האָט זיך יעדעס טעאַטער געהאַט זיין מחבר,  
וועלכער האָט געליפּערט די פּיעסעס. דאָס טעאַטער, אין וועלכן מאָג־  
לעסקאָ האָט געאַרבעט, האָט געהאַט אַלס מחבר דעם באַרימטן  
„פּראָפּעסאָר“ הורוויץ, וואָס האָט געקאַנט איבערנאַכט אָנשרייבן אַ  
פּיעסע, וועלכע ער פּלעגט אייגנטלעך נעמען פון דייטשן געדרוקטן רע־  
פּערטואַר און זי „פאַרידישן“. מאָגלעסקאָ איז געווען אַנגאַזשירט  
אין טעאַטער נישט נאָר אַלס אַקטיאָר, נאָר אויך אַלס קאַמפּאָזיטאָר.  
זייענדיק באַשאַנקען פון דער נאַטור מיט גרויסע מוזיקאַלישע פּעאי־  
קייטן און האָבנדיק באַזונדערס אַ נייגונג צו שרייבן לידער און קאָמ־  
פּאָזיציעס, פּלעגט מאָגלעסקאָ פאַרפאַסן די מוזיק צו די פּיעסעס

וועלכע פלעגן געשפילט ווערן אין די טעאטערס, וואו ער איז געווען  
אנגאזשירט.

לעאן קאברין, דער בארימטער יידישער דראמאטורג, שרייבט,  
למשל, וועגן מאָנאָלעסקאָס אַרבעט אויף דעם געביט: „א סך פיעסן  
אויף דער יידישער בינע האָבן געהאַט צו פאַרדאַנקען זייער גרויסן  
דערפאַלג מאָנאָלעסקאָס ליד, זיינע עכטידישע ניגונים. גערעדט מיט  
שרייבער האָט ער דווקא נישט וועגן זיין שפּילן און נישט וועגן זיינע  
ראָלן, וואָס ער האָט געשאפן, נאָר וועגן די לידלעך, וואָס ער האָט  
פאַרפאַסט. און גערעדט וועגן דעם האָט ער מיט אַ קינדערשער התפע-  
לות. עטלעכע פון זיי האָט ער מיר שטילערהייט פאַרגעלעזן און פאַר-  
געזונגען מיט זוניקער פרייד אין די אויגן. די מוזיק פון די לידער —  
זיין מוזיק — איז געווען מעלאָדיש, האַרציק, און יידיש אָבער די  
ווערטער פון די לידער, גאָט מיינער, ווען ער, מיט זיין שמייכעלע, האָט  
זיי פאַרגעזונגען, האָט זיך מיר אויסגעוויזן אזוי ווי אַ פאַנטאַזן פון זון-  
שטראַלן וואָלט מיט אַמאָל גענומען שפּריצן מיט קוים און בלאָטע.“

לעאן בלאַנק, רייזנדיק וועגן מאָנאָלעסקאָס אַלס לידער-שרייבער  
און קאָמפּאָזיטאָר, דערציילט: „אין די מייסטע לידער, וואָס ער האָט  
געשריבן פאַר דער בינע האָט ער אַרויסגעוויזן אַ ניגונג צו געשיכט  
לעכע פאַסירונגען אין דער יידישער פאַרגאַנגענהייט, און אזוי ווי ער  
איז געווען גוים פון לומדות, איז געווען נישט מער ווי נאַטירלעך, אז  
ער זאָל אַמאָל אַריינפאַלן אין אַ טעות; אזוי האָט ער געקאָנט צוטשעפן  
די סנהדרין צו דער ערשטער צייט, ווען די יידן זענען פון מצרים  
אָנגעקומען אין דעם לאַנד כנען. אָבער דאָס איז ביי אים געווען נישט  
וויכטיק. דער עיקר איז ביי אים געווען נישט דער אינהאַלט פון דעם  
ליד, נאָר די מעגלעכקייט, וואָס דאָס ליד האָט אים געגעבן קינסטלע -  
ריש אַריינצודרינגען אין האַרץ פון יידישן עולם. שרייבנדיק אַ ליד,  
האָט מאָנאָלעסקאָ אַלע מאל אין זינען געהאַט די בינע, ווי אזוי ער  
וועט דאָס ליד קאָנען נישט נאָר זינגען, נאָר אויך שפּילן, אזוי אין  
ערנסטע לידער און אזוי אויך אין קאָמישע.“

„פּראָפּעסאָר“ הורוויץ האָט, אַלזאָ, געהאַלטן אין איין פאַרפאַסן  
פיעסעס און מאָנאָלעסקאָ האָט געמוזט פאַר זיי שרייבן מוזיק. אזוי ווי  
אַ גאַנצן טאַג איז ער געווען פאַרנומען מיט לערנען די נייע ראָלן, וועל-

כל ער האָט געהאט אין די דאָזיקע פּיעסעס און אין די אָונטן האָט ער געשפּילט, האָט ער די מוזיק געמוזט שרייבן נאָך די פּאַרשטעלונג גע. ער פּלעגט דעריבער פשוט נישט האָבן קיין צייט צו שלאָפּן און פּלעגט זייער אָפט איינשלאָפּן, זיצנדיק ביים טיש אינמיטן דער אַר-בעט. דערפּאַר פּלעגט ער זייער אָפט טרינקען און פּיל רויכערן, כדי נישט איינצושלאָפּן און אויך כדי צו קריגן שטימונג צו שאַפּן די ניו-נונים.

באַלד אָבער ברעכט אויס אַ סכסוך צווישן די אַקטיאָרן און דער דירעקציע. דער דירעקטאָר עדלשטיין נעמט צו טאַמאַשעווסקין פּאַר אַ שותף. דער פּאַקט ווירקט זייער שווער אויף מאָגולעסקאָן. ער פּילט זיך דערפון זייער געקרויודעט און ער וואַרפט זיך נאָך מער אַרײַן אין שיכרות. לעאָן בלאַנק דערציילט, אז „אין זיינע באַציאונגען צו מענטשן איז מאָגולעסקאָ געווען זייער צוגעלאָזן און זייער איינפאַך. ער האָט זיך געקאַנט אָפּשטעלן אפילו מיטן קלענסטן. אין זיין איינפאַכקייט האָט מאָגולעסקאָ נישט איבערגעקליבן מיט וועמען זיך צו חברן און מיט וועמען נישט, און דאָס האָט אים סוף כל סוף אַרײַנגעפּירט אין אַ קרייז, וואָס האָט זיך פאַר אים אינגאַנצן נישט געפּאַסט.“

אויב לעאָן בלאַנק רעדט מיט רמזים וועגן אַ געשעעניש, וואָס האָט געהאַט אַ דעצידירנדע ווירקונג אויף דער קינסטלערישער קאַריערע פון מאָגולעסקאָן, דערציילן אַנדערע די זאַך אַ סך פשוטער: לויט זיי איז מאָגולעסקאָ אַרײַנגעפאַלן אין אַן אומגליק. ער איז געווען צו חנעוודיק און רייצנד פאַר פרויען, אז זיי זאָלן אים נישט אַרײַנציען אין פאַרבאַטענער ליבע. ער איז קראַנק געוואָרן און זיין שעמעוודי-קער כאַראַקטער האָט אים געשטערט זיך צו כאַראַטן באַצייטנס מיט דאָקטוירים. די קראַנקייט האָט זיך ביי אים וואָס אַמאָל מער פאַר-שפּרייט און, דער עיקר, זיך אַרײַנגעכאַפט אין זיין האַלז. ער האָט אָנגעהויבן צו ווערן הייזעריק.

די הייזעריקייט האָט זיך גענומען פּילן ביי מאָגולעסקאָן וואָס אַמאָל שטאַרקער און שטאַרקער און ער האָט מער נישט געקאַנט שפּילן. מען קאָן זיך פּאַרשטעלן זיין שטימונג און זיין לאַגע. ער האָט זיך אָנגעהויבן „דאָקטאָרן“, אָבער איינזענדיק, אז זיין קראַנקייט איז אַ דויערנדע און ער וועט אפּשר אַ לענגערע צייט נישט קאָנען אַרויס-

טרעטן אויף דער בינע, האָט ער באַשלאָסן זיך אויסצולערנען אַ מלאכה. ער האָט בכלל געהאַלטן, אז אַ מענטש דאַרף זיך נישט שע - מען צו טאָן די שווערסטע און אומאַנגענומעסטע מלאַכה, אַבי נישט צו דאַרפן אַנקומען צו קיינעם נאָך טובות, און דעריבער האָט ער זיך שטילערהייט אָנגעהויבן לערנען שפּילן אויף אַ פּויק, כדי צו קאָנען פאַרדינען זיין ברויט אין טעאַטער אַלס פּויקער, אויב ער וועט נישט צוריק באַקומען זיין שטימע.

לויט דער עצה פון דאָקטוירים איז מאָגלעסאָ אַוועקגעפאַרן אויף קוראַציע קיין איראָפּע, ער האָט אויך אויסגענוצט די געלעגנ - הייט און האָט אין 1898 גאַסטראָלירט אין רומעניע, אָבער עס איז געשען דאָס, וואָס עס געשעט זייער אָפט מיט אַקטיאָרן. מאָגלעסאָ, וועלכער האָט נאָך פּריער געהאַט אַזאַ גרויסן נאָמען אין רומעניע און וועלכער האָט זיך באַמת אויסערגעוויינלעך אַנטוויקלט אין אַמעריקע. האָט איצט צוריקקומענדיק אין זיין אַלטער היים, באַקומען אַ קאַלטע אויפנאַמע. די ראָלן, אין וועלכע ער איז אויפגעטראָטן, האָבן דורך דער צייט פון זיין אָפּוועזנהייט שוין געשפּילט אַנדערע קאָמיקער, און הגם זיי זענען זיכער געווען קנאַפּערע קינסטלער פון מאָגלעסאָן, האָבן זיי אָבער דעם טעאַטער-עולם אַזוי צוגעוואוינט צו זיך, אז ער, מאָגלעסאָ, איז זיי נישט געפעלן.

עפּיזאָדן פון דעם מין זענען פאַראַן אַן אַ שיעור. לאַמיר דאָ דער - ציילן נאָר צוויי: ווי באַקאַנט, איז דער גאַנצער גאָרדין-רעפּערטואַר געבראַכט געוואָרן קיין איראָפּע אומגעזעצלעך. געזעצלעך האָבן אַלע גאָרדינס פּיעסעס געהערט צו געוויסע יידישע אַקטיאָרן אין אַמעריקע ווי אַדלער, טאָמאַשעווסקי, קעסלער, קאַליש, וועלכע האָבן ביים מחבר אָפּגעקויפט אַלע רעכט אויף דער פּיעסע, וואָס ער האָט פאַר זיי גע - שריבן און וועלכע זיי האָבן אויפגעפירט. אָבער געוויסע יידישע אַק - טיאָרן פון איראָפּע, וועלכע האָבן אין געוויסע צייטן געשפּילט אין אַמעריקע, האָבן פון דאָרט געבראַכט אָפּגעשריבן גאָרדינס פּיעסעס און זיי אויפגעפירט אין איראָפּע. האָבן זיך מיישב געווען קלענערע יידישע אַקטיאָרן אין אַמעריקע, אז אַזוי ווי מען קאָן מיט גאָרדינס רעפּער - טואַר האָבן אַ גרויסן מאַראַלישן און מאַטעריעלן דעדפאַלג אין איי - ראָפּע, טאָ צו וואָס דאַרף מען וואַרטן ביז די איראָפּעאישע אַקטיאָרן



וועלן שפילן די פיעסעס, האָבן זיי זיך אַליין געלאָזט קיין אייראָפּע מיט גאָרדינס פיעסעס. איינער פון די דאָזיקע קלענערע אַקטיאָרן איז אין לעמבערג אויפגעטראָטן אין גאָרדינס פיעסע, „דער ווילדער מענטש“. דיראָזיקע פיעסע איז געשריבן געוואָרן פאַר יעקב פ. אַדלער און ער איז געווען זייער קינסטלעריש אין דער הויפט־ראָל. מאַכט זיך, אַז אייִניקע יאָר נאָכדעם ווי יענער האָט שוין געשפּילט די פיעסע, „דער ווילדער מענטש“, איז אַדלער געקומען גאָסטראָלירן אין לעמבערג, און ווען מען האָט אים געפרעגט, אין וואָס ער וועט אויפטרעטן, און ער האָט געענפערט, אַז אין „ווילדן מענטש“, האָט מען אים אָפּגעערעדט דער־פון: „דאָ האָט שוין אַן אַקטיאָר פון אַמעריקע געשפּילט דעם „ווילדן מענטש“ און געהאַט אַזאַ גרויסן דערפאַלג, אַז איר וועט אים זיכער נישט איבערשטייגן“.

אַן ענלעכע געשיכטע האָט ערשט לעצטנס געטראָפּן אין דרום־אַמעריקע. איינער פון די מאָדערנסטע און בעסטע קינסטלער פון דער ייִדישער בינע אין אַמעריקע, יעקב בן־עמי, האָט גאָסטראָלירט אין בראַזיל. איינע פון זיינע גלאַנצ־ראָלן איז „לוי יצחק“ אין פרץ הירש־ביינס קאָמעדיע „גרינע פעלדער“. האָט בן־עמי אויך אין בראַזיל גע־שפּילט די זעלבע פיעסע און די זעלבע ראָלע. און אַט איז מיר אויס־געקומען צו לייענען אַ רעצענזיע אין אַ בראַזיליאַנער ייִדישער צייִט־טונג, אין וועלכער מען שרייבט, אַז אין אַ פּריערדיקער אויפפירונג פון דער פיעסע דורך ליבהאָבער האָט זיך אַ געוויסער ליבהאָבער בע־סער אויסגעצייכנט אין דער ראָלע „לוי יצחק“ ווי יעקב בן־עמי.

סיי ווי האָט מאָגלעסאָך נישט געהאַט קיין נחת פון זיין באַזוך אין רומעניע און ער איז צוריקגעפאַרן קיין אַמעריקע. דאָ איז פאַרגע־קומען אַ גאַנצע ענדערונג אין זיין פּערזענלעכן לעבן. לעאָן בלאַנק ברענגט עס אַרויס אויסגעצייכנט: „אַ סך מענטשן האָבן געהאַט דעם איינדרוק, אַז מאָגלעסאָך איז אַ שוואַכער אין כאַראַקטער, ספּעציעל ווען עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן זיין געזונט. און איך געדענק, אַז נאָך דאָן, ווען ער איז אַלט געווען אַ יאָר פּערציק, האָט ער איינמאָל פּעסט באַשלאָסן, אַז פון היינט־אָן און ווייטער וועט ער מער נישט טרינקען און מער נישט רויכערן און ער האָט דעם באַשלוס געהאַלטן ביזן לעצטן טאָג פון לעבן — נישט געטרונקען און נישט גערויכערט“.

מאָגולעסקאָ איז פון זיין הייזעריקייט-קראַנקייט אינגאַנצן נישט אַרויס, אָבער פון צייט צו צייט האָט ער זיך געפילט לייכטער און אין די דאָזיקע פּעריאָדן פלעגט ער ווייטער שפּילן זיינע קרעאַציעס. אזוי האָט ער אין 1903 זיך באַטייליקט אין דער פּיעסע „דער נייער דור“ פון ראַמאַניסט לעאָן נאַטליב. אין דער פּיעסע האָט ער געשפּילט אַ ראָל פון אַ פּריילעכן חסיד „זעליג-איציק“, וועלכער נעמט זיך פון קיין זאך צום האַרצן און וויל נישט וויסן פון קיין זאָרגן. כאַטש אַליין אַ רומענישער, האָט מאָגולעסקאָ פאַרשטאַנען, אַז צום דערפּאָלג פון דער ראָלע קאָן נוצלעך זיין, ווען ער וועט, געטרײַ צו דעם כאַראַקטער פון דער דאָל, ריידן מיט אַ פּוילישן יידיש. אין דער פּיעסע איז פאַראַן אַ געוויסע סצענע, אין וועלכער ער דאַרף פּרעגן: „איז דאָס אייער קינד?“, האָט מאָגולעסקאָ אָבער אַ זאָג געטאָן: „ענקער קינד איז דאָאָס?“ דאַכט זיך, אַז פשוטע ווערטער, וואָס פשוטער קאָן שוין נישט זיין, אָבער מאָגולעסקאָ האָט זיי אַרויסגעזאָגט אזוי תּמימותדיק און מיט אזוי פּיל חן, אַז דאָס גאַנצע יידישע ניו-יאָרק האָט אָנגעהויבן נאַכצור-זאָגן דאָס ווערטל: „ענקער קינד איז דאָאָס?“. עס איז פשוט געוואָרן אַ מאַדע צו זאָגן אויף טריט און שריט: „ענקער קינד איז דאָאָס?“ אַט אזא צוטריט האָט מאָגולעסקאָ געהאַט צו דער נשמה פון די ברייטע פּאָלקס-מאַסן.

מאָגולעסקאָ האָט בכלל געהאַט מאַדנע איינפּאַלן ווי אזוי אויס-צוטייטשן געוויסע ווערטער. אזוי דערציילט דער אַקטיאָר לעאָן בלאַנק, אַז אין 1905 האָט מאָגולעסקאָ געשפּילט אין גאַרדינס פּיעסע „דער אומבאַקאַנטער“ די ראָל פון דעם שניידער „שלמה הויז“, דער שנייד-דער, וועלכער גלויבט אין השגחה און איז איבערצייגט, אַז קיין זאך טוט זיך נישט אויף דער וועלט אויב עס ווערט נישט פּריער אָנגע-צייכנט אויפן הימל. אין דער פּיעסע האָט מאָגולעסקאָ צו זאָגן זייער אַפט דאָס ווערטל: „ווען מען זאָגט אויבן יאָ, קאָן מען אונטן נישט מאַכן ניין“. דער מהבּר אַליין האָט אויף דעם ווערטל נישט געלייגט קיין גרויס געוויכט, אָבער מאָגולעסקאָ איז דאָס ווערטל שטאַרק גע-פּעלן געוואָרן און ער האָט כאַשלאָסן צו שטעלן דאַרויף דעם טראַפּ אזוי, אַז עס זאָל זיך שנעל פאַרשפּרייטן אין גאַס און ער האָט דאָס אַרויסגעזאָגט אזוי, אַז אין יעדער באַוועגונג זיינער זאָל זיך פּילן דאָס

שניידערל, אז עס זאל זיך אויסדוכטן, אז ער האלט דערביי א נאָרל אין דער האַנט און נייט. עס איז ביי אים אויסגעקומען ווי ער וואָלט געזאָגט: „אז מען זאָגט אויבן יאָ, קאָן מען אונטן נישט זאָגן נײַ“ ען . „אָט אזוי האָט ער אַפילו דאָס ווערטל פאַרשניידערט.

אָבער דאָס אלץ האָט ער געטאָן מיט זיין שטימע, מיט זיין פנים און הענט. עס איז אָבער געקומען אַ צייט ווען מאָגולעסקאָ האָט בלוז אַ שפּיל געטאָן מיט אַ פּיסל זיינס און ממש איבערגעקערט דאָס יידישע טעאַטער אין ניויאָרק. אין 1908 איז אין טאַליאָטעאַטער אויפגע - פירט געוואָרן יאָזעף לאַטיינערס אָפּערעמע „דאָס יידישע האַרץ“. מאָגולעסקאָ האָט שוין באַוווּזן דורך דער צייט אַביסל פאַרנעסן צו ווערן. פון איין זייט האָט די יידישע דראַמע אָנגעהויבן צו פאַרנעמען אַ באַדייטנד אַרט אויף דער יידישער בינע און אין דער דראַמע האָבן זיך אויסגעצייכנט אַזעלכע אַקטיאָרן ווי אַדלער און זיין פרוי, קעסלער, קאַליש, מאַשקאַוויטש. דער טעאַטער-עולם האָט צובאַקומען נייע ליבלינגען. די אָפּערעמע, ווידער, האָט באַקומען נייע כחות, געזאַנג - לעכע, פון אייראָפּע. מאָגולעסקאָ האָט דעריבער געהאַט אַ סך פאַר - לוירן פון זיין גלאַנצפולן נאָמען. אָבער אָט האָט ער אַ שפּיל געטאָן די ראָל „למך“ אין לאַטיינערס אָפּערעמע און ער איז ווידער געוואָרן דער טאָגגעשפּרעך ביים יידישן טעאַטער-עולם.

די פּיעסע איז געגאַנגען אַ גאַנץ יאָר און עס איז פאַר קיינעם קיין טור נישט געווען, אַז דעם גרויסן דערפאָלג האָט מען צו פאַרדאַנקען מאָגולעסקאָ און נישט אזוי מאָגולעסקאָ ווי זיין פּיסל. „אין יענע צייטן, — דערצײלט לעאָן בלאַנק, — פלעגט מען זאָגן, אז דאָס טאַליאָטעאַטער, וואו מאָגולעסקאָ האָט געשפּילט די פּיעסע האָלט זיך אויף מאָגולעסקאָס פּיסל. אין דער זעלבער פּיעסע האָט מאָגולעסקאָ געהאַט אַ ווערטל: „איי, שלעכט“, האָט ער דאָס אַרויסגעזאָגט מיט אזוי פּיל חן און עס געמאַכט אזוי באַטעמט, אז עס איז באַלד פאַר - שפּרייט געוואָרן אומעטום. ווען איינער האָט געוואָלט פּרעגן ביי אַ באַקאַנטן, צי ער האָט שוין געזען „דאָס יידישע האַרץ“, האָט ער גע - וויינלעך געפּרעגט אזוי: „איר האָט שוין געזען מאָגולעסקאָס פּיסל?“ און אויב יענער האָט געענטפּערט, אז ער האָט דאָס נאָך נישט געזען, האָט דער באַקאַנטער באַדויערט: „איי, שלעכט“.

אן אויסגעצייכנטע כאראקטעריסטיק וועגן יענעם פעריאָד ביי מאָגולעסקאָן גיט דער באַקאַנטער דראַמאַטורג לעאָן קאַברין: „די קראַנקייט האָט זיין שטימע אויפגעגעסן, זיינע לעצטע כחות. האָט דער שאַפונגסדיגיסט, וואָס האָט אזוי אין אים געלעבט, זיך אויסגעדריקט דורך זיינער, מאָגולעסקאָס אַ פּוס! מאָגולעסקאָ האָט אין דער פּיעסע געשפּילט אַ יידל, וואָס ציטערט פאַר זיין ווייב. דער איידעם רעדט אים איין, אַז ער זאָל איינמאַל פאַר אַלע מאָל ווייזן זיין פּרוי, אַז ער איז אַ מאַן. ער לערנט אים ווי אַ טופּע צו-טאָן מיטן פּוס. מאָגולעסקאָ, דער שליממזלדיקער מאַן, נעמט צונור די כחות, וויל פּאַלגן זיין איידעם, וויל ריכטיק אַ טופּע טאָן מיטן פּוס, דערזעט ער אָבער זיין ווייב, טוט זיין פּוס אזוי צעשראַקן און הכנעהדיק זיך אַ טרייסל און אַ בויג, אַז מען זעט ממש ווי די גאַנצע שרעקעדיקע נשמה פּון דעם דאָזיקן יידל קאַרטשעט זיך און באַהאַלט זיך דאָרט אין זיין פּוס. אַ גאַנצן סע-זאָן איז דאַמאַלט דער עולם געלאָפּן אין טאַליאָ-טעאַטער צו זען דעם פּוס פּון דעם גרויסן קאַמיקער. דער פּוס, וואָס האָט מיט אזוי פּיל חן געלאַכט. שווער איז די קראַנקייט אויסגעקומען צו דערשטיקן איג - גאַנצן מאָגולעסקאָס גייסט, האָט זי זיין שטים דערשטיקט, האָט ער מיט די אויגן געלאַכט און געזונגען מיטן פנים, מיט זיינע באַוועגונגן גען. האָט זי פּון אים כחות אַרויסגעזויגן, האָט אַ פּוס זיך נאָך ביי אים באַוועגט און געלאַכט...”

אָבער יעדער דערפּאַלג מוז זיך אַמאָל ענדיקן און אויך צו מאַ - גולעסקאָס דערפּאַלג אַלס „למד” האָט גענומען אַן עס. זיין קראַנקייט האָט זיך וואָס אַמאָל פאַרשטאַרקט. ער האָט מיט הפּסקות ווייטער גע-שפּילט, אָבער כּסדר האָט ער געמוזט איבעררייסן זיין שפּילן, ווייל ער איז נישט געווען בכח אויפצוטראַעטן אויף דער בינע.

„קראַנקייט, היזעריקייט און גלאַט פאַרשידענע צרות און ער-גרענישן האָבן מאָגולעסקאָן שטאַרק אויסגעמוטשעט, — דערציילט לעאָן בלאַנק, — און איבער דעם האָט ער זיך אין די לעצטע יאָר פּון זיין לעבן שוין מער נישט אַנגאַזשירט אין קיין שום טעאַטער. עס איז אים איינפאַך שווער געווען צו שפּילן צו אָפּט. ער האָט געמוזט מער אַכטונג געבן אויף זיך, מער אָפּהיטן זיין געזונט. קיין אָפּגעשפּאַרטע קאַפיטאַלן האָט מאָגולעסקאָ נישט געהאַט און אזוי ווי לעבן האָט מען

דאך געדארפט, האָט ער פון צייט צו צייט, ווען ער האָט זיך געפילט בעסער, געגעבן אַ פאַרשטעלונג אין טעאָטער, אָדער גאָר גענומען אַ בענעפיס, אויפטרעטנדיק אין איינער פון זיינע דערפאַלגריאָלן, וואָס האָבן אים ביים פּובליקום אזוי באַליבט געמאַכט. דאָס איז געווען זיין חכנסה. פון דעם האָט ער געמאַכט אַ לעבן פאַר זיך און פאַר זיין פאַרמיליע. דערפון איז זיך נישט שווער פאַרצושטעלן, וואָס פאַר אַ גרוי־סער עושר מאַגולעסקאָ איז געווען. אָבער נישט קוקנדיק דערויף, האָט ער זיך געהאַלטן אזוי, ווי ער וואָלט זיך אין קיין געלט נישט גענוי־טיקט און ווען אַ גוטער קאַלעגע האָט אים געבעטן, אז ער זאָל זיך באַ־טייליקן אין זיין ערן־אַוונט, האָט ער זיך גערן באַטייליקט און נישט געוואָלט דערפאַר נעמען קיין געלט.

אין פּרילינג 1913 איז מאַגולעסקאָ אויפגעטראָטן אין ניריאָרקער געשאַנעל־טעאָטער אין זיינע פּאַפּולערע ראָלן. די פאַרשטעלונגען זענען געווען אַנאַנסירט אַלס אַפּשיר־פאַרשטעלונגען פאַר זיין אָפּפאַרן קיין אייראָפּע. וואַרשיינלעך האָט ער געפּלאַנט צו פאַרן קיין אייראָפּע דאָרט זיך צו קורירן. אָבער פון פּלאַן איז גאַרניט געוואָרן. ער איז שפּעטער ווידער אייניקע מאָל אויפגעטראָטן. אין יאָנואַר 1914 איז מאַגולעסקאָ אויפגעטראָטן צום לעצטן מאָל אַלס „מישקע“ און לאַטיי־נערס „מישקע און מאַשקע“, באַלד נאָכדעם האָט ער זיך אוועקגע־לייגט אין זיין בעטל אין זיין קליינער וואוינונג אין דער עכטי־יידישער געטאָ פון ניריאָרק. זיין קראַנקייט האָט דאָס מאָל אָנגענומען גאָר ערנסטע פאַרמען. אפנים, אז מאַגולעסקאָ האָט געפּילט, אז דאָסמאָל וועט ער זיך שוין נישט אַרויסדרייען פון די הענט פון מלאַך־חמות. ער האָט זיך ממש נישט געקאַנט באַוועגן, אָבער ווען עס איז אים גאָר געוואָרן אַביסל לייכטער פּלעגט ער זיך וויצלען. מבקר־חולה זיין זענען צו אים געקומען זייער פיל פּריינט. איינער פון זיי, וועלכער פּלעגט זייער אָפט ביי אים זיצן, איז געווען דער קברן זיגמונט שוואַרץ, אַ ייד, וועלכער באַגראַבט טאַקע טויטע, און עלטערע מענשן אָדער חולאים ציטערן פאַר אים, אז זיי דערזעען אים. ער אַליין אָבער איז אַ ליבנס־ווירדיקער מענטש און אויף זיין אַנקומעניש, וואָלט ער געוואָלט, אז זיי נע פּריינט און באַקאַנטע זאָלן אייביק לעבן, כאַטש דאָס שאַדט זיין פּרנסה... איינמאָל בעת שוואַרץ האָט באַזוכט מאַגולעסקאָן, רופט זיך

אן מאָנלעסקאָ צו אים: „זיגמונד, כ'גוי אויפירן אַ גרויסע פיעסע אויף יענער וועלט. טאָמער רופט מען מיך, זאָלסטו מיך נעמען אין אַקט טיאָרן-קלוב און געבן מאָנלעסקאָן וואָס ער האָט פאַרדינט ביים יידישן פּאָלק“.

דעם 4טן פעברואַר 1914 האַלב נאָך 7 אינדערפרי איז זיגמונד מאָנלעסקאָ געשטאָרבן ביים פּוֹלן באַוואַסטזיין, ריינדריק ביז אין דער לעצטער מינוט.

זיין טויט האָט אַרויסגערופן אַן אויפריכטיקן טרויער צווישן דער יידישער באַפעלקערונג אין אַמעריקע. זיין לוייה איז פאַרוואַנדלט גע-וואָרן אין אַ פּאָלקס-דעמאָנסטראַציע. די יידישע פרעסע האָט אים גע-ווידמעט גרויסע אַרטיקלען, אין וועלכע עס איז איינשטימיק אַרויסגע-זאָגט געוואָרן דער געדאַנק, אז מאָנלעסקאָ איז געווען דער גרעסטער בינע-קינסטלער, וואָס די יידישע בינע האָט געהאַט ביז צו אים.

מאָנלעסקאָס פרוי, אַמאָליע, וועלכע איז אַ שוועסטער פון דער געוועזענער אַקטעריסע פּאָלינאַ עדעלשטיין, די פרוי פון גרעסטן יידישן טעאַטער-דירעקטאָר אין אַמעריקע, האָט אַ קורצע צייט גע-שפּילט אויף דער יידישער בינע, נאָך איר מאַנס טויט האָט זי געלעבט דערפון, וואָס יעדעס יאָר פלעגן די גרעסטע יידישע אַקטיאָרן פון אַמע-ריקע איינאַרדנען אַ ספּעציעלע בענעפיס-פּאַרשטעלונג פאַר איר. אויף דידאַזיקע פּאַרשטעלונגען פלעגן אַקטיאָרן קאַפּירן מאָנלעסקאָן אין זיינע באַרימטע ראָלן, מען פלעגט זינגען די לידער און ניגונים, וואָס מאָנלעסקאָ האָט פאַרפאַסט. דידאַזיקע בענעפיס-פּאַרשטעלונגען, וועל-כע פלעגן פאַרקומען אין מיטן וואָך נאָכמיטאָג, פלעגן שטענדיק זיין אויספאַרקויפט. מיטן טויט פון מאָנלעסקאָס אלמנה אין 1929 איז די טראַדיציע פון דידאַזיקע בענעפיסן פאַרענדיקט געוואָרן.

אין 1927 איז אין דענווער, קאָלאָראַדאָ, געשטאָרבן מאָנלעסקאָס בן יחיד, דר. מעדיצין, דזשוליוס. אַביסל פריער איז באַגאַנגען זעלבסטמאָרד דער מאַן פון מאָנלעסקאָס טאָכטער. היינט צו טאָג זע-נען געבליבן לעבן בלויז 2 טעכטער מאָנלעסקאָס — איינע, די פרוי פון אַ שול-דירעקטאָר, די צווייטע — בעסי, וועלכע שפּילט אויף דער יידישער בינע.

## ביז איצט דערשינען פון זלמן זילבערצווייג:

- „קין“, פיעסע אין 5 אקטן פון א. דיומא (איבערזעצונג)
- „איראפעאישע בינע“, זאמלונג פון 10 איינאקטערס (איבער-  
זעצטע, באארבעטע און אריגינעלע)
- „הומאָר און סאטירע“, זאמלונג פון אייראָפּעאישן הומאָר.  
„הרטה“, קינדער-איינאקטער
- „הנה און די זיבן זין“, קינדער-איינאקטער (איבערזעצונג)
- „דער מבול“, קאָמעדיע אין 3 אקטן פון ה. בערנער (איבערזעצונג)
- „הינטער מויערן“, דראַמע אין 4 אקטן פון ה. נאטאנסאָן (אי-  
בערזעצונג).
- „הנודד הנצחי“, במערכה אחת מאת ה. היארמנס (תרגום)
- „דער ליבער פריינט“, ראָמאַן פון גואי דע מאַפּאַסאַן (איבערז.)
- „איינאקטערס, 40 פאַרסן, קאָמעדיעס און דראַמעס (פאַרלאַג א.  
גיטלין, וואַרשע).
- „הינטערן פאַרהאַנג“, (פאַרלאַג ב. קלעצקין)
- „טעאטער זכרונות“, (פאַרלאַג ב. קלעצקין)
- „וואָס דער יידישער אקטיאָר דערציילט“, (פאַרלאַג ב.  
קלעצקין)
- „לעקסיקאָן פון יידישן טעאטער“, ערשטער באַנד
- „לעקסיקאָן פון יידישן טעאטער“, צווייטער באַנד
- „טעאטער - פיגורן“, 21 פאַרטעטן פון אקטיאָרן און טעאטראַלן

# לעקסיקאָן פון ייִדישן מעאַטער

מאַטעריאַלן געזאַמלט און רעדאַקטירט

דורך זלמן זילבערצווייג

ביי דער נאָענטסטער מיטאַרבֿעט

י ע ק ב מ ע ס ט ע ל 19

ארויסגעגעבן אונטער דער השגחה פון דער ייִדישער אַקטיאָרן

יוניאָן אין אמעריקע

פאַרלאַנג „אלישבע“

ערשטער באַנד

ניו-יאָרק 1931

אַנטהאַלט די ביאָגראַפֿיעס, לעבנסבאַשרייבונגען און מאָנאָגראַפֿ־

פֿיעס פון די אותיות א—ח

אויספאַרקויפט



# לעקסיקאָן פון ייִדישן מעאַטער

מאַטעריאַלן געזאַמלט און רעדאַקטירט  
דורך זלמן זילבערצווייג

ביי דער נאַענטסטער מיטאַרבעט  
פון יעקב מעסטעל

ארויסגעגעבן אונטער דער השגחה פון דער ייִדישער אַקטיאָר  
יוניאָן אין אמעריקע

פאַרלאַנג „אלישבע“

צווייטער באַנד

וואַרשע 1934

אַנטהאַלט די ביאָגראַפיעס, לעבנסבאַשרייבונגען און מאַנאָגראַפֿֿ

פיעס פון די אותיות ט — ע

אויספאַרקויפט

דריטער באנד

פון

# לעקסיקאָן פון יידישן מעאטער

מאטעריאלן געזאמלט און רעדאקטירט

דורך זלמן זילבערצווייג

ביי דער נאָענטסטער מיטארבעט

119 יעקב מעסטעל

ארויסגעגעבן אונטער דער השגחה פון דער יידישער אַקטיאָרן

יוניאָן אין אמעריקע

פאראאן „אלישב ע“

ווערט צוגעגרייט צום דרוק

אנטהאלט די אותיות פֿ—ת און הוספות צו די אותיות א—ע.

וועגן אלע ענינים פון „לעקסיקאָן“ דארף מען זיך ווענדן צו:

LEXICON c/o HEBREW ACTORS UNION  
31 E 7 STR., NEW YORK CITY, U. S. A.